STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 11289

DI SHEYNKAYT FUN YOM TEV

Menahem Mendl

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ

דִי שֵׁיינְקַייט פוּן יוֹם טוֹב

יוֹם כִּיפּוּר

צוּזַאמֶענְגֶעשְׁטֶעלְט און בֶּעאַרְבֶּעט
פוּן
מְנַחֵם מֶנְדְל

יְרוּשָׁלַיִם ה'תשמ"ט

כל הזכויות שמורות לעורך ומו"ל
מנחם מנדל

©

All rights reserved
Jervselem, Israel

נדפס בארץ ישראל
printed in Israel

אִינְהַאלְט

עֶרְשְׁטֶער קַאפִּיטְל: שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה	ה — לד
דֶערְכַאפְּט דָאס הַארְץ	ז
דֶער נֵס פוּן יוֹם כִּיפּוּר	טז
בְּלוֹיז צְוֵויי וֶוערְטֶער	כב
אַ קָאצְקֶער "כָּל נִדְרֵי"	כו
דָאס קִינְד וֵויינְט!	לא
צְוֵוייטֶער קַאפִּיטְל: מְלִיצֵי יוֹשֶׁר	לה — ע
גֶעווּאוּנֶען דֶעם דִין תּוֹרָה	לז
לְקוֹנֵה עֲבָדָיו בַּדִין	מה
דִי בְּרָכָה פוּן אַ פְּרוּי	נז
מֶעקְלֶערַיי גֶעלְד	סא
דְרִיטֶער קַאפִּיטְל: גְדוֹלָה תְּשׁוּבָה	עא — רד
דֶער צֶענְטֶער צוּם מִנְיָן	עג
דֶער כֹּחַ פוּן תְּשׁוּבָה	צא
דֶער ווִידוּי בַּיי דִי סְעוּדָה הַמַפְסֶקֶת	קד

דֶער װעג צו די יְשִׁיבָה קכא
װער איז דֶער גֶענֶערַאל? קלה
אַ אִידִישֶׁע נְשָׁמָה קמו
די "צַוָאָה" צום בֶּן יָחִיד... קנד
דֶער אַנְטְלָאפֶענֶער סָאלְדַאט קסו
דְרַײ יָאהרְצַײט לִיכְט קעב
װי אַזוי טְהוּט מֶען תְּשׁוּבָה קפח
מוֹחֵל פַאר אַלֶעמֶען קצה

פֶערְטֶער קַאפִּיטְל: בָּאֵשׁ וּבַמַיִם רה — רע
יוֹם כִּיפּוּר אִין קֶעלֶער רז
גְרֵייטְן צוּם יוֹם הַדִין ריח
דֶער אִיזָאלַאטָאר אִיז פוּהל רכד
"כָּל נִדְרֵי" בַּײטָאג רלב
אַ הֵיילִיגֶע נְשָׁמָה רמו
צְוֶועלְף אַ זֵייגֶער רנח

פִינְפְטֶער קַאפִּיטְל: נְעִילַת שַׁעַר רעא — שכ
פְּתִיחַת נְעִילָה רעג
וְעִינִיתֶם אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם רפז
דֶער בַּעַל תְּפִילָה פוּן נְעִילָה שה

עֶרְשְׁטֶער קַאפִּיטְל: **שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה**

דֶערְכַאפְּט דָאס הַארְץ

דֶער נֵס פוּן יוֹם כִּיפּוּר

בְּלוֹיז צְוֵויי וֶוערְטֶער

אַ קָאצְקֶער "כָּל נִדְרֵי"

דָאס קִינְד וֵויינְט!

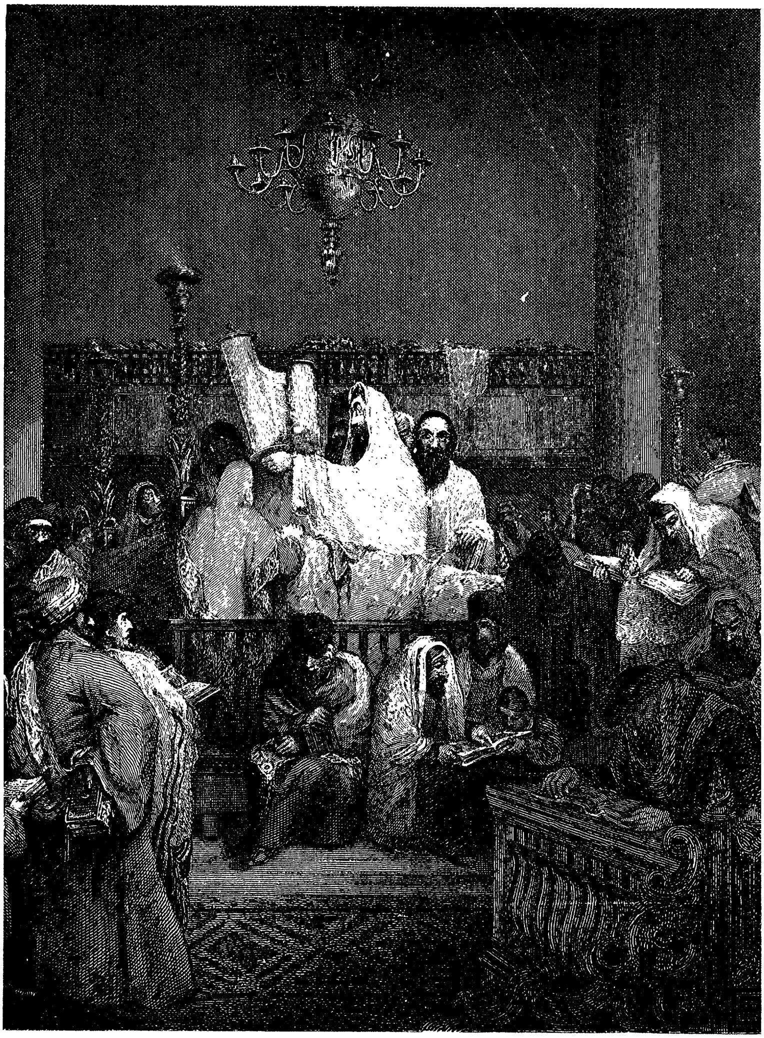

יום כּפּור אין שוהל

דֶערְכַאפְּט דָאס הַארְץ

עֶס אִיז גֶעוֶוען אִין דִי יוּנְגֶע יָאהרְן פוּן דֶעם גָאוֹן דֶער בַּעַל "יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב", דֶער שְׁפֶּעטֶערְדִיגֶער לֶעמְבֶּערְגֶער רָב. שׁוֹין דַאן אִיז עֶר גֶעוֶוען גְרוֹיס אִין תּוֹרָה אוּן לוֹמְדוּת. אָבֶער עֶר הָאט קֵיין חֲסִידִים נִישְׁט גֶעגְלַייכְט.

עֶר הָאט גֶעוואוֹינְט אִין אַ שְׁטֶעטְל אַלְס קֶעסְט יוּנְגֶערְמַאן בַּיי זַיין שְׁוֶוער, וֶועלְכֶער אִיז גֶעוֶוען אַ גְרוֹיסֶער נָגִיד אוּן בַּעַל מַכְנִיס אוֹרַח.

מַאכְט זִיךְ אַמָאל אוּן אִין אַ שְׁטֶעטְל אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דֶער צַדִיק רַבִּי לֵוִי יִצְחָק פוּן בַּארְדִיטְשׁוּב זצ"ל דֶער "קְדוּשַׁת לֵוִי" בֵּין כֶּסֶא לֶעָשׂוֹר, אוּן פֶערְפָאהרְן אִיז עֶר גְלַייךְ אִין הוֹיז פוּן גְרוֹיסְן גְבִיר אוּן מַכְנִיס אוֹרַח — דֶער שְׁוֶוער פוּן "יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב".

דער גביר, דערזעהענדיג דעם אורח הגון מיט זײן הדרת פנימ׳דיגן אויסזעהן, האט ער איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד, אבגעגעבן איהם א געהעריגע שטוב און פערזארגט איהם מיט אלע נויטיגע זאכן, פון שענסטן און בעסטן.

דאס עבודה פון דעם "קדושת לוי", זײן לערנען און זײן דאווענען און זײן מתיקות׳דיגע נגינה, האט דעם נגיד ממש ארויסגעבראכט פון די כלים, און ער האט נישט אויפגעהערט צו שילדערן פארן איידים דאס גדלות פון דעם אורח, וואס דער אויבערשטער האט איהם צוגעשיקט, אזוי אז עס וואלט גלייך געווען דאס ער זאל זיך מיט איהם בעקענען.

שטעטלשע חסידים האבן זיך גלייך דערוואוסט, אז דער אורח וואס איז אנגעקומען איז נישט קיין אבי־ווער נאר דער בערדיטשעווער רב — א תלמיד פון גרויסן מגיד פון מעזריטש זצ״ל. זיי האבן איהם מעהר נישט אבגעלאזט און כסדר פערבראכט מיט איהם צוהערנדיג זיך צו זײנע התחזקות שמועסן און צו זײנע דברי תורה.

עֶרב יוֹם הַקָדוֹש זַיינֶען דִי שְׁטֶעטְלְשֶׁע חֲסִידִים אַ מִינוּט נִישְׁט אָבְגֶעטְרָאטְן פוּן דֶעם גְרוֹיסְן גַאסְט. צוּגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ זַיינֶע שְׁמוּעֶסְן אוּן צוּ זַיינֶע רַעֲיוֹנוֹת, צוּ זַיין לִימוּד זְכוּת אוֹיפְן כְּלַל יִשְׂרָאֵל, דֶערְבַּיי הָאט מֶען גֶעשִׁיקְט נָאךְ מַשְׁקֶה אוּן מֶען הָאט גֶעזוּנְגֶען הַארְצִיגֶע חֲסִידִישֶׁע נִגוּנִים, פוּן וֶועלְכֶע מֶען הָאט בַּאקוּמֶען אַ שְׁטַארְקֶע הִתְעוֹרְרוּת צוּ תְּשׁוּבָה אוּן גַעֲגוּעִים צוּם כֹּל יָכוֹל.

וֶוען דֶער עוֹלָם בַּעֲלֵי בַּתִּים הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבְּן צוּנוֹיפְזַאמְלֶען אִין בֵּית הַמִדְרָשׁ צוּ כָּל נִדְרֵי הָאט מֶען זִיךְ דֶערְוואוּסְט, אַז דֶער שְׁטֶענְדִיגֶער בַּעַל תְּפִילָה אִיז פֶערְשְׁלַאפְט גֶעוָוארְן, עֶר לִיגְט אִין בֶּעט אוּן עֶס אִיז נִישְׁט מֶעגְלִיךְ דָאס עֶר זָאל זָאגְן "כָּל נִדְרֵי".

עֶס פַארְשְׁטֵייט זִיךְ, אַז עֶס אִיז גֶעוָוארְן אַ טוּמְל אִין בֵּית מִדְרָשׁ. דִי צַייט שְׁטֵייט נִישְׁט. עֶס אִיז שׁוֹין בַּאלְד דֶער זְמַן אוּן דָא הָאט מֶען נִישְׁט קֵיין בַּעַל תְּפִילָה. הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבְּן פָארְלֵייגְן דֶעם אָדֶער יֶענֶעם, אָבֶער קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִישְׁט גֶעפִיהלְט בְּכֹּחַ צוּ דַאוְונֶען אוּן מֶען אִיז גֶעוֶוען אִין אַ שְׁטַארְקֶער פֶערְלֶעגְנְהַייט.

פְלוּצְלוּנְג רוּפְט זִיךְ אָן דֶער נָגִיד פוּן שְטֶעטְל, דֶער שְוֶוער פוּן "יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב":

— הֶערְט מִיר אוֹיס, רַבּוֹתַי. בַּיי מִיר אִיז גְרָאד דָא אַ אוֹרֵחַ מִיט זֵייעֶר אַ אֵיידֶעלְן אוֹיסְזֶעהְן. עֶר זִיצְט גַאנְצֶע טֶעג אוּן נֶעכְט אוּן לֶערְנְט אוּן דֶערְצוּ הָאט עֶר אַ זִיס קוֹל נְגִינָה. וָואלְט אִיךְ גֶעהַאלְטְן, אַז מֶען זָאל שִׁיקְן נָאךְ אִיהם; אַז עֶר זָאל פַאר אוּנְז זָאגְן כָּל נִדְרֵי.

אוּן כַּךְ הֲוָה. תֵּיכֶף הָאט מֶען גֶעשִׁיקְט דֶעם קָהָל־שַׁמֶשׁ אִין הוֹיז פוּן דֶעם נָגִיד. אָבֶער אִיבֶּערְטְרֶעטְנְדִיג דִי שְׁוֶועל פוּן דֶעם צִימֶער אוּן דֶערְזֶעהֶעְנְדִיג ווִי דֶער אוֹרֵחַ זִיצְט בְּרֹאשׁ פוּן אַ חַבְרוּתָא חֲסִידִים, מֶען טְרִינְקְט מֶעד אוּן מֶען זִינְגְט אוּנְבֶּעקַאנְטֶע פַאר אִיהם נִגוּנִים, הָאט עֶר זִיךְ צוּרִיקְגֶעצוֹיגְן אוּן טְרַאכְטְנְדִיג אַ וַויילֶע, אִיז עֶר צוּרִיקְגֶעלָאפְן אִין בֵּית מִדְרָשׁ אוּן אִיבֶּערְגֶעגֶעבְּן דָאס וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהן — אַ זַאךְ וָואס לֵייגְט זִיךְ גָארְנִישְׁט אוֹיפְן שֵׂכֶל — דָאס אַ עֶרְלִיכֶער אִיד זָאל זִיךְ פֶּערְגִינֶען צוּ טְרִינְקֶען מֶעד פַאר כָּל נִדְרֵי... דֶערְצוּ דַאכְט זִיךְ אִיהם, אַז דֶער אוֹרֵחַ אִיז גָאר שְׁטַארְק "בְּגִילוּפִין"... דֶערִיבֶּער אִיז זַיין מֵיינוּנְג,

אַז עֶר אִיז נִישְׁט רָאוּי צוּ דַאווְנֶען בַּיים עָמוּד אוּן צוּ בֶּעטְן בַּיים רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם פַארְן כְּלַל יִשְׂרָאֵל...

— אָבֶער מֶען דַארְף דָאךְ אִיהם עַל כָּל פָּנִים מוֹדִיעַ זַיין, אַז מֶען הַאלְט בַּיי כָּל נִדְרֵי — הָאט זִיךְ אָנְגֶערוּפְן דֶער נָגִיד — גֵיי, זַיי מוֹחֵל נָאכְאַמָאל אַרִיבֶּער צוּ מִיר אִין הוֹיז, אוּן זָאג אִיהם, דֶעם אוֹרֵחַ, אַז מֶען וַוארְט אוֹיף אִיהם מִיט "כָּל נִדְרֵי".

ווִי נָאר דֶער "קְדוּשַׁת לֵוִי" אִיז אַרַיינְגֶעקוּמֶען אִין בֵּית הַמִּדְרָשׁ, אִיז עֶר גְלַייךְ צוּגֶעלָאפְן צוּם עָמוּד מִיט אַזַא בְּרֶען, מִיט אַזַא פְלַאמֶעדִיגֶע הִתְעוֹרְרוּת, אַז עֶר הָאט דֶעם גַאנְצְן עוֹלָם מִיטְגֶעריסְן אוּן עֶר הָאט גֶענוּמֶען זָאגְן כָּל נִדְרֵי אוּן דִי תְּפִילוֹת מִיט פִּיוּטִים מִיט אַזוֹי פִיהל מְתִיקוּת אוּן הִשְׁתַּפְּכוּת הַנֶּפֶשׁ, וָואס מֶען הָאט עֶס אִין שְׁטֶעטְל קֵיינְמָאל נִישְׁט גֶעהֶערְט.

ווִי נָאר דֶער "קְדוּשַׁת לֵוִי" הָאט אָנְגֶעהוֹיבְּן זָאגְן כָּל נִדְרֵי, הָאט דֶער יוּנְגֶער גָאוֹן, דֶער שְׁפֶּעטֶערְדִיגֶער לֶעמְבֶּערְגֶער רָב, בַּעַל יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב, זִיךְ אָפְּגֶעריסְן פוּן זַיין מָקוֹם־קָבוּעַ, אוּן אִיז צוּגֶעלָאפְן צוּם עָמוּד אוּן דִי גַאנְצֶע צַייט נִישְׁט

אַראָפּגעלאָזט קײן אויג פון דעם בעל תּפילה.

זײן דאַווענען, זײן זינגען און דאָס אויסזעהן זײנער בײם דאַווענען, האָט דעם יונגן גאָון ממש איבערראַשט. ער האָט גלײך מהרהר געווען אַז דאָס מוז זײן אײנער פון די חסידים. דער רושם פון זײן דאַווענען, פון זײן אויסזעהן בײם דאַווענען איז אָבער געווען פיהל שטאַרקער ווי זײנע חששות און פאַרוואורטײלן לגבי די חסידים און ער האָט זיך געטראַכט, אַז אויב אַלע חסידים זאָלן זײן אַזוי ווי אָט דער אורח, איז כּמותם ירבּו בּישׂראל. ער האָט די גאַנצע צײט נישט אַראָפּגענומען פון איהם קײן אויג.

נאָך מעריב האָט דער קדושת לוי געזונגען אדון עולם, געזאָגט "שיר היחוד" און אַלץ מיטן זעלבן ברען, מיטן זעלבן רעש און אַז ער איז מיט דעם אַלעם פאַרטיג געוואָרן, האָט ער געבעטן מען זאָל איהם דערלאַנגען אַ גמרא יומא.

דער קדושת לוי האָט געעפנט דעם ערשטן דף פון דער גמרא און גענומען לערנען מיט גרויס עמקות און חריפות און דער יונגער גאָון איז אַלץ

נישט אָפּגעטראָטן פון איהם, אַדרבה, דאָס לערנען זיינס — דעם אופן פון לערנען האָט איהם נאָך מעהר צוגעשמידט צום אָרט אַז ער האָט זיך נישט געקענט אָבּרייסן פון איהם. אַזוי זיינען אַריבער עטליכע שעה. דער "קדושת לוי" האָט דערווייל דורכגעלערנט עטליכע בּלאַט גמרא בּעיון גדול און אַזוי ווי דער "ישועות יעקב" איז געווען שטאַרק מיד, איז ער אַהיים געגאַנגען זיך צושפּאַרן, איבּערלאָזנדיג דעם וואונדערבּאַרן אורח.

קומענדיג אין דערפרי צום דאַווענען האָט ער געטראָפן דעם אורח שטיין אויפן זעלבּן אָרט, וואו ער האָט איהם איבּערגעלאָזט נעכטן אין אָוונט, גרייטנדיג זיך צו מאַכן אַ סיום אויף דער מסכת יומא. האָט עס בּיי איהם נאָך מעהר איבּעראַשונג אַרויסגערופן. אויסער דעם איז עס דאָך נישט געווען צו פאַרשטיין ווי אַזוי עס דערנעהמט זיך בּיי אַ מענטש אַזאַ כּח, צו שטיין אויף די פיס אַ גאַנצע נאַכט און מיט גרויס עמקות אַדורכצולערנען אַ גאַנצע מסכת...

דערנאָך האָט דער קדושת לוי אָנגעהויבּן

דאַווענען בײַים עמוד, פון "אֲדוֹן עוֹלָם", פְּסוּקֵי דְזִמְרָה" שַׁחֲרִית, קְרִיאַת הַתּוֹרָה און מוּסָף, אָבְּאַרְבֶּעטְנְדִיג אַ "עֲבוֹדָה" וָואס הָאט אַלֶעמֶען צוּבְּרָאכְן כְּחֶרֶס הַנִשְׁבָּר און גֶערִירְט צוּ אֱמֶתֶע תְּשׁוּבָה.

נָאךְ מוּסָף הָאט דֶער קְדוּשַׁת לֵוִי גֶעדַאוְונְט מִנְחָה און נְעִילָה, און דָאס הִתְפַּעֲלוּת פון עוֹלָם און בֶּעזוּנְדֶערְס פון "יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב" הָאט דֶערְגְרֵייכְט בִּיז צוּם הֶעכְסְטְן גְרַאד.

נָאךְ מַעֲרִיב אִיז דֶער "קְדוּשַׁת לֵוִי" אִין דֶער בֶּעגְלֵייטוּנְג פון גְבִיר און זַיין אֵיידִים, דֶער שְׁפֶּעטֶערְדִיגֶער לֶעמְבֶּערְגֶער רָב, אַוֶּועק אַהֵיים, וואוּ מֶען הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד און מֶען הָאט צוּגֶעגְרֵייט פַאר אִיהם פון שֶׁענְסְטְן און פון בֶּעסְטְן, ווייל מֶען הָאט גֶעזֶעהן, אַז דָאס אִיז נִישְׁט קֵיין פָּשׁוּטֶער מֶענְטְשׁ.

אָבֶּער דֶער קְדוּשַׁת לֵוִי הָאט זִיךְ צוּ דֶעם אַלֶעם נִישְׁט צוּגֶערִירְט. אַ לֵיינְגֶערֶע צַייט אִיז עֶר גֶעזֶעסְן בַּיים טִישׁ און זִיךְ אָבְגֶערוּהט און לְסוֹף הָאט עֶר אוֹיסְגֶערוּפְן צוּ זַיין מְשַׁמֵשׁ:

— חַייקְל, נוּ בְּרֵיינְג מִיר מַיין קְווִיקֶענִישׁ, וֶועל איךְ מִיר דֶערְכַאפְּן דָאס הַארְץ!...

דֶער עוֹלָם וָואס איז גֶעזֶעסְן בַּיים טִישׁ הָאט גֶעמֵיינְט אַז דָאס פִּירְט דֶער אוֹרֵחַ מִיט זִיךְ עֶפֶּעס אַ סְפֶּעצִיעֶלְן מִין "מְזוֹנוֹת", מִיט וָואס עֶר דֶערְכַאפְּט זִיךְ דָאס הַארְץ, אָבֶּער ווִי גְרוֹיס איז גֶעוֶוען זֵייעֶר שְׁטוֹינוּנְג, זֶעהֶענְדִיג ווִי דֶער שַׁמָּשׁ הָאט דֶערְלַאנְגְט דֶעם קְדוּשַׁת לֵוִי אַ גְמָרָא סוּכָּה...

הָאט דֶער קְדוּשַׁת לֵוִי גֶעעֶפְנְט דִי גְמָרָא אוּן גֶעלֶערְנְט אַ גַאנְצֶע נַאכְט, נִישְׁט זַייעֶנְדִיג טוֹעֵם דָאס מִינְדֶעסְטֶע, אוּן עֶרְשְׁט וֶוען עֶר איז פַארְטִיג גֶעוָוארְן מִיט דֶער דָאזִיגֶער "קְווִיקֶענִישׁ", הָאט עֶר עֶפֶּעס טוֹעֵם גֶעוֶוען, אוּן בַּאלְד דֶערְנָאךְ הָאט עֶר פֶערְלָאזְט דָאס שְׁטֶעטְל.

דֶער "יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב" פְלֶעגְט שְׁפֶּעטֶער דֶערְצֵיילְן וֶועגְן יֶענֶעם יוֹם הַקָּדוֹשׁ מִיט גְרוֹיס הִתְפַּעֲלוּת, ווִי אַזוֹי עֶס איז גֶעוֶוען דִי מוֹרָא'דִיגֶע עֲבוֹדָה פוּן הֵיילִיגְן בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער, דֶער בַּעַל קְדוּשַׁת לֵוִי זצ"ל.

דער נס פון יום כּפּור

(זכרונות פון אַ אידישן-ענגלישן זעלנער וועלכער האָט געמוזט דינען אין מיליטער אין דער צווייטער וועלט קריג אין צפון אַפריקע אין קאַמף קעגן דייטשלאַנד און דער נס יום כּפּור וואָס איז דאַמאָלס פאָרגעקומען מיט זיי).

דער ציטערדיגער כל נדרי ניגון האָט זיך געגאָסן בײַ אַלעמען ערב יום כּפּור, מיט דער בשׂורה, אַז דער נצחון אין נאָהנט. בײַ אַלע אידישע סאָלדאַטן האָט זיך גיך פאַרשפּרייט די בשׂורה אַז דער זיג איז דורך און דורך אַ פולער. די דײַטשע חיילות מיט די איטאַליענישע אין אײנעם, נישט קוקנדיג אויף זייערע אָנשטרענגונגען, וועלן זיך מוזן צוריקציהען און זיי וועלן אינגיכן מוזן אָפּגעבן זייערע פּאָזיציעס. זיי שלאָגן זיך העלדיש, אײַנגעשפּאַרט פאַרטיידיגן זיי זייערע ערטער, נאָר

אומְזיסט. די דײַטשע האַרמאַטן האָבן געמוזט פאַרשווײַגן ווערן און זיי האָבן זיך אָפּגערוהט.

די שטימונג איז געווען געהויבן, אָבער דאָס האַרץ האָט אָנגעהויבן בענקען צום ניגון פון "כל נדרי". אַ ריזיגער ווילן איז אויפגעוואַקסן, דאָ אין דער וויסטע סטעפּע פון דעם מדבר צו בעטן צו גאָ־ט און איהם דאַנקען פאַר זײַן חסד.

עס איז דאַן געווען אַ ליכטיגער, שײַנער פריהמאָרגן, דער הימל איז געווען בלוי, די זון האָט געשײַט מיט וואַרימקײַט בעת אײנער פון אונזערע סאָלדאַטן האָט מתפלל געווען די יום כפּור'דיגע תּפילות. די אידישע סאָלדאַטן האָבן מיט גרויס התלהבות געדאַוונט, אפשר ווי נאָך קײן מאָל נישט.

ראש השנה ווערט אָנגעשריבן און יום כפּור ווערט אָנגע'חתמ'עט דער גורל פון מענטשן, און אָט איז אַזוי שנעל אַריבערגעלאָפן ראש השנה און מען האַלט שוין בײַ יום כפּור.

נישט אַזוי גרינג איז אָנגעקומען צו באַקומען

בַּיים קָאמֶענדַאנְט די עֶרְלוֹיבְּנִישׁ צוּ פַייעֶרְן יוֹם כִּפּוּר און צוּ דַאוְונֶען בְּצִיבּוּר "כָּל נִדְרֵי". די בֵּיינְקְשַׁאפְט צוּ דֶער תְּפִילָה הָאט אָבֶער גוֹבֵר גֶעוֶוען אַלֶע שְׁטְרוֹיכְלוּנְגֶען.

אַזוֹי ווי עֶס אִיז נָאר גֶעקוּמֶען אֱלוּל-צַייט, הָאבְּן שׁוֹין אֵיינִיגֶע רֶעלִיגְיֶעזֶע זֶעלְנֶער גֶענוּמֶען זָארְגְן דֶערְפַאר בַּאלְד ווי די טֶעג פוּן אִידִישְׁן לוּחַ זַיינֶען גֶעלָאפְן, און עֶס הָאבְּן זִיךְ דֶערְנֶענְטֶערְט די "יָמִים נוֹרָאִים". פוּן קֵיין אוּרְלוֹיב אִיז נִישְׁטָא וָואס צוּ רֶעדְן. און גֶעקוּמֶען אִיז עֶנְדְלִיךְ דֶער פָארְכְטִיגֶער טָאג פוּן יוֹם כִּפּוּר! פַאר די רֶעלִיגְיֶעזֶערֶע זֶעלְנֶער — ווי גֶעזָאגְט — אִיז דָאס גֶעוֶוען אַ עֶרְנְסְטֶער פְּרָאבְּלֶעם. זֵיי הָאבְּן גֶעבֶּעטְן מֶען זָאל זֵיי בַּאפְרַייעֶן פוּן דִינְסְט אִין דֶעם הֵיילִיגְן טָאג, אָבֶער די פְלִיכְטְן, וָואס זַיינֶען גֶעלֶעגְן אוֹיף אוּנְזֶער מִילִיטֶער, הָאבְּן נִישְׁט דֶערְלָאזְט. יֶעדֶער שָׁעָה פוּן אַוֶועקְלֵייגְן די הֶענְד, וָואלְט פַארְן פַיינְד גֶעדִינְט ווי אַ גֶעוִוינְס.

אוּנְזֶערֶע זֶעלְנֶער הָאבְּן לְכָל הַפָּחוֹת גֶעוָואלְט דַאוְונֶען בְּצִיבּוּר "כָּל נִדְרֵי", זַיינֶען זֵיי עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר אַרוּמְגֶעגַאנְגֶען מִיט קָאנְצֶענְטְרִירְטֶער

הֵײליגקַײט. יֶעדֶע האַלבֶּע שָׁעָה, וָואס הָאט זיך דֶערנֶענטֶערט צוּ דֶער זוּן־אוּנטֶערגַאנג, הָאט אַלץ מֶער אין זײ אַרײַנגֶעבְּרֵײנגט אַ נֶערוֶוײזֶע צוּרוּדֶערוּנג. מֶען הָאט אַרוֹיסגֶעשְׁלֶעפּט פוּן דִי רוּק־זֶעק דִי טַלִיתִים׳לַאך, אוּן וֶוער עֶס הָאט מִיטגֶעפִּירט אַ יָמִים־נוֹרָאִים׳דִיגן "מַחְזוֹר". וֶוען דִי זוּן הָאט אָנגֶעהוֹיבְּן זיך צוּ זֶעצְן אין דִי בְּלוֹיעֶ ווַאסֶערן פוּן יַם, הָאבְּן זיך אוּנזֶערֶע זֶעלנֶער פַארקְלִיבְּן אוֹיף אַ הוֹיך בֶּערְגל. דָאס גֶעזַאנג פוּן "כָּל נִדְרֵי" הָאט זיך גֶעלָאזְט הֶערְן מִיט דֶעם טְרַאדִיצְיָאנֶעלְן נִיגוּן, אֲפִילוּ דִי "פְרַײ־דֶענְקֶער" פוּן אוּנזֶערֶע אִידִישֶׁע זֶעלנֶער זַײנֶען אוֹיך מִיטגֶעשְׁלֶעפּט גֶעוָוארְן פוּן דִי פַארבָּארְגֶענֶע טֶענֶער. דֶער אֵײבִּיג מֶעכְטִיגֶער "כָּל נִדְרֵי" הָאט זײ גֶעצְוֹיגְן זיך צוּ בַּאהֶעפְטְן אין אֵײן עֵדָה אוֹיף דֶעם הוֹיכְן בֶּערְגל.

און מָאדְנֶע: דָאס צוּזַאמֶענְקוּמֶען זיך פְּרַאוֶועןדֶעם הֵײלִיגְן יוֹם כִּפּוּר מִיטְן "כָּל נִדְרֵי" הָאט צוּגֶעצוֹיגְן דִי אוֹיפְמֶערְקְזַאמקַײט פוּן דִי שְׁכֵנוּת׳דִיגֶע קְרִיסְטְלִיכֶע רֶעגִימֶענְטְן. לְכַתְּחִילָה הָאבְּן זײ גֶעהַאט דֶעם אַײנְדְרוּק, אַז דָא קוּמְט פָּאר

עֶפֶּעס אַ פַארְוֶוײלוּנְג אָבֶער אַרוֹיפְקוּמֶענְדִיג אוֹיפְן בֶּערְגְל און הֶערְנְדִיג דָאס עֶרְנְסְט פון די אִידִישֶׁע תְּפִלוֹת פון די אִידִישֶׁע זֶעלְנֶער, זַײנֶען זֵײ אוֹיךְ נִישְׁט וְוילְנְדִיג אַרַײנְגֶעצוֹיגְן גֶעוָוארְן אִין דֶער הֵײלִיגֶער אַטְמָאסְפֶער פון די מִתְפַּלְלִים, און זֵײ הָאבְּן זִיךְ נִישְׁט גֶעוָואלְט אַוֶועק רִיהְרְן פון נֶעבְּן אוּנְז.

*

מִיט אַמָאל הָאט זִיךְ דֶערְטְרָאגְן דָאס גֶערוֹישׁ פון דֶעם פַײנְדְס עֶרָאפְּלַאנֶען. די מַשְׁחִיתִים זַײנֶען גֶעפְלוֹיגְן כְּוַואלְיֶעס וַוײז און גֶעדְרָאט מִיט טוֹיט יֶעדְן לֶעבֶּעדִיגְן נֶפֶשׁ. די מִתְפַּלְלִים אִין די זֶעלְנֶערִישֶׁע אוּנִיפָארְמֶען הָאבְּן זִיךְ נִישְׁט גֶערִירְט פון אָרְט און וַוײטֶער פָארְגֶעזֶעצְט דֶעם יוֹם כִּפּוּר׳דִיגְן ״מַעֲרִיב״. אִינְסְטִינְקְטִיוו הָאבְּן די זֶעלְנֶער־דַאוְונֶער גֶעפִילְט אִין זִיךְ אַ פַארְבָּארְגֶענֶעם כּוֹחַ, וָואס אִיז מְסוּגָל אַנְטְקֶעגְנְצוּשְׁטֶעלְן זִיךְ דֶעם טוֹיט פון מֶענְטְשְׁלִיכֶע הֶענְד, ווִי זֵײ וַוארְפְן אוֹיף זִיךְ אִין דֶעם מָאמֶענְט די שׁוּץ פון אַ אוּמְגֶעזֶעהֶענֶע הַאנְד, וָואס אִיז שְׁטַארְקֶער פַאר דֶעם קְלֵײנְלִיכְן עֶרְדִישְׁן מֶענְטְשְׁן.

און פּאַקטיש איז דאַן געשעהן דער נס פון יום כּפּור. די ענגלישע זעלנער, וואס זיינען צופעליג געווען פאַרזאַמלט בּיי דעם אידישן "כּל נדרי", האָבן אויסגעמיטן די בּאָמבּאַדירונג אין זייערע לאַגערן פון די פיינדליכע עראָפּלאַנען. די בּאָמבּאַדירונג האָט גורם געווען צו קרבּנות און צושמעטערונגען.

*

דער נס פון יום כּפּור איז בּלויז שנעל פאַרשפּרייט געוואָרן צווישן אַלע מחנות. אויף צו מאָרגנס איידער אונזערע אידישע זעלנער זיינען אַרויס אויף דינסט, האָבן זיי אויף דעם זעלבן בּערגל געדאַנקט און געלויבּט השם יתבּרך פאַר דעם גרויסן נס פון יום כּפּור, וואס מיט זיי איז געשעהן בּיי "כּל נדרי.

בְּלוֹיז צְוֵויי וֶוערְטֶער

דֶער הֵיילִיגֶער רֶבִּי רַבִּי הֶערְשֶׁעלֶע רִימַאנָאוֶוער זי"ע הָאט דֶערְצֵיילְט, אַז אֵיינְמָאל וֶוען דֶער קָאזְשְׁנִיצֶער מַגִיד הָאט גֶעהַאלְטְן יוֹם הַקָדוֹשׁ בַּיינַאכְט בַּיי "כָּל נִדְרֵי", הָאט עֶר פַארְן זָאגְן דֶעם פָּסוּק "וַיֹאמֶר ה' סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶיךָ" זִיךְ אוֹיפְגֶעשְׁטֶעלְט און גֶעזָאגְט:

"רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, דַיין גְרוֹיסֶע שְׁטַארְקַייט קֶענֶען מִיר נִישְׁט מִיט אַמָאל אַרוֹיסְזָאגְן, קֵיין שׁוּם מֶענְטְשׁ אוֹיף דֶער וֶועלְט קֶען עֶס אֲפִילוּ נִישְׁט מִיטְהַאלְטְן צוּ פַארְשְׁטֵיין, דַאגֶעגְן מַיין גְרוֹיסֶע שְׁוַואכְקַייט וֵוייס אוֹיךְ קֵיינֶער נִישְׁט אוֹיף דֶער וֶועלְט וואוּ עֶס הַאלְט, אוֹיסֶער דִיר וָואס דוּ וֵוייסְט אַלֶעס.

"דוּ וֵוייסְט דָאךְ אָבֶער, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַז אִיךְ הָאבּ מִיר יֶעצְט בַּיי כָּל נִדְרֵי נִישְׁט גֶעקֶענְט שְׁטֶעלְן פַארְן עָמוּד אַזוֹי ווִי אִיךְ בִּין גֶעוואוֹינְט אַלֶע יָארְן,

צוליב מַיין גרויסֶע שְׁוַואכְקַייט, דָאךְ בִּין אִיךְ אָבֶּער גַאנְץ חודֶש אֱלול גֶעשְׁטַאנֶען יֶעדְן טָאג פַארְן עָמוד און גֶעבֶּעטְן מִיט תְּפִלות און תַּחֲנונִים, און דו וֵוייסְט דָאךְ אַז אִיךְ הָאבּ עֶס נִישְׁט גֶעטְהון פַאר מִיר, פַאר מַיינְטְוֶועגְן, אִיךְ הָאבּ עֶס נָאר גֶעטְהון פַאר דִי טובָה פון דַיין גֶעלִיבְּט פָאלְק, פַארְן כְּלַל יִשְׂרָאֵל.

"און יֶעצְט רִבּונו שֶׁל עולָם, אַז אִיךְ קֶען מִיט מַיין שְׁוַואכְן און נִישְׁט גֶעזונְטְן קֶערְפֶּער נֶעמֶען אויף מִיר צו טְרָאגְן דֶעם שְׁוֶוערְן עול פון פִירְן און בֶּעטְן אַזוי פִיל תְּפִלות און תַּחֲנונִים פַאר דַיינֶע קִינְדֶער, אִיז דָאךְ זִיכֶער אַז פַאר דִיר מִיט דַיין מֶעכְטִיגֶע שְׁטַארְקַייט אִיז נִישְׁט שְׁוֶוער אַרויסְצוזָאגְן פַאר דִי טובָה פון דַיינֶע גֶעלִיבְּטֶע קִינְדֶער בְּלויז דִי צְוֵויי וֶוערְטֶער "סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶיךָ", אַז דו בִּיסְט מוחֵל דִי עֲבֵירות פון דַיין פָאלְק וָואס טוט פַאר דִיר הַיינְט תְּשׁובָה.

און אויבּ דו ווילְסְט נִישְׁט זָאגְן "סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶיךָ" וַוייל עֶס אִיז נִישְׁטָא הַיינְט קֵיין צַדִיקִים אויף דִי וֶועלְט, הָאסְטו דָאךְ אִין רִימַאנָאוו דֶעם הֵיילִיגְן רֶבִּין רַבִּי מֶענְדֶעלֶע פְּרִיסְטִיקֶער וֶועלְכֶער אִיז אַלֵיין אַזוי גְרויס וִוי אַלֶע אַנְדֶערֶע צַדִיקִים פון דור.

און אויב דו ווילסט נישט אַרויסזאָגן די ווערטער ״סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶיךָ״ ווייל עס איז נישטאָ קיין ״אורים ותומים״ אין אונזער דור, האסטו דאָך אין לובלין דעם חוזה, דעם הייליגן רבי רבי איציקל, וואס לייכט אזוי שטארק מיט זיינע אויגן אזוי ווי דער אורים ותומים פון כהן גדול, פון אַהֲרֹן הַכֹּהֵן.

און אויב דו ווילסט נישט ענטפערן ״סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶיךָ״ ווייל עס איז נישטאָ היינט קיין אמת׳דיגע בעלי תשובה, בין איך גרייט רבונו של עולם מיט מיין אפגעשוואכטן און צובראכענעם גוף, תשובה צו טהון פארן גאנצן כלל ישראל, און איך בעט דיך רבונו של עולם, רוף שוין אויס ״סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶיךָ״.

אזוי האט דער הייליגער קאזשניצער מגיד געשריגן און געוויינט איבערזאגנדיג די זעלבע ווערטער מיט גרויס התעוררות, ביז מיט אמאל האט ער געגעבן א וואונק פאר די משוררים זיי זאלן אנהויבן צו זינגען, און ער האט געגעבן א שריי אויס מיט א הויך קול, וואס האט אפגעדונערט אין גאנצן בית המדרש: ״וַיֹּאמֶר ה׳ סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶיךָ״.

ווען מען האט דערציילט אט די מעשה פארן

הֵיילִיגְן רִיזְשִׁינֶער זי״ע, הָאט עֶר צוּגֶעגֶעבְּן אַז עֶר גְלוֹיבְּט בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵימָה אַז דֶער קָאזְשְׁנִיצֶער מַגִיד הָאט אַלֵיין גֶעהֶערְט דֶעמָאלְט פוּן הַשֵׁם יִתְבָּרַךְ וִוי עֶר זָאגְט ״סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶיךָ״, פּוּנְקְט אַזוֹי וִוי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ הָאט עֶס גֶעהֶערְט אִין זַיין צַייט, וַוייל וֶוען נִישְׁט, ווָאלְט דֶער קָאזְשְׁנִיצֶער מַגִיד זִיךְ נִישְׁט גֶעשְׁטֶעלְט דֶעמָאלְט דַאוְונֶען מַעֲרִיב...

עֶס ווֶערְט אוֹיךְ דֶערְצֵיילְט, אַז דֶער הֵיילִיגֶער חוֹזֶה פוּן לוּבְּלִין זצ״ל הָאט עֶס בַּאלְד גֶעפִּיהֶלְט און אִין יֶענֶעם יוֹם כִּפּוּר בַּיינַאכְט, בַּאלְד נָאךְ מַעֲרִיב, הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶערוּפְן:

— לָאמִיר שׁוֹין דֶערְלֶעבְּן צוּם אוֹיסְגַאנְג פוּן יוֹם כִּפּוּר און מִיר ווֶעלְן הֶערְן גוּטֶע בְּשׂוֹרוֹת פוּן קָאזְשְׁנִיץ, וַוייל דֶער קְרַאנְקֶער ווָאס לִיגְט אוֹיף זַיין בֶּעטְל, הָאט אוֹיפְגֶערוּדֶערְט אַלֶע ווֶעלְטְן.

אַ קָאצְקֶער "כָּל נִדְרֵי"...

אִין גֶערֶער הוֹיף אִיז בַּאקַאנְט גֶעוֶוען פַארְן גַאנְצְן עוֹלָם דֶער גָאר גֶעהוֹיבֶּענֶער חָסִיד, לַמְדָן אוּן בַּר־דַעַת, רַבִּי בֶּן־צִיוֹן אָסְטְרָאוֶוער. עֶר אִיז נָאךְ גֶעוֶוען אִין קָאצְק, שְׁפֶּעטֶער בַּיים חִידוּשֵׁי הרי"ם, בַּיים רֶבִּין רַבִּי הֶענִיךְ פוּן אַלֶעקְסַאנְדֶער, בַּיים שְׂפַת אֱמֶת, אוּן לֶעצְטְנְס בַּיים גֶערֶער רֶבִּין זצ"ל (בַּעַל "אִמְרֵי אֱמֶת").

יוּנְגֶע פְלֶעגְן זִיךְ קְלֶעפְּן צוּ אִיהם, זִיצְן מִיט אִיהם אוֹיף דֶער אַכְסַנְיָה גַאנְצֶע נֶעכְט אוּן זִיךְ צוּהֶערְן צוּ זַיינֶע דִיבּוּרִים.

עֶרֶב יוֹם־כִּפּוּר, פַאר דֶער סְעוּדָה הַמַפְסֶקֶת, זַיינֶען אִין גֶער בַּיים שָׁלוֹם־חֵדֶר גֶעשְׁטַאנֶען לַאנְגֶע שׁוּרוֹת מִיט חֲסִידִים. זֵיי הָאבְּן גֶעוָואלְט שָׁלוֹם־נֶעמֶען פַאר כָּל־נִדְרֵי; פִיהל זַיינֶען עֶרְשְׁט אָט־נָאר אָנְגֶעקוּמֶען מִיט דֶער גֶערֶער קָאלֵייקֶע (קְלֵיין בַּאן)

און אַ סאַך הָאבְּן גֶעוָואלְט זיך וַוייזְן פַאְרן רֶבִּין עֶרֶב יוֹם־הַקָדוֹשׁ.

רַבִּי בֶּן־צִיוֹן אָסְטְרָאוֶוער הָאט זיך אַלֶע יָאהר נוֹהֵג גֶעוֶוען, צוּ שְׁטֵיין אִין יֶענֶער שוּרָה, און דֶערְצֵיילְן פַאְרן עוֹלָם חֲסִידִים דִי דָאזִיגֶע מַעֲשֶׂה:

— מַיין שְׁוֶוער — הָאט רַבִּי בֶּן־צִיוֹן דֶערְצֵיילְט — אִיז גֶעוֶוען אַ אִיד אַ לַמְדָן, אָבֶּער אַ מִתְנַגֵד. בַּיי אִיהם הָאבּ אִיך גֶעגֶעסְן קֶעסְט. אִין דֶער אֱמֶת׳ן הָאט עֶר מִיר נִישְׁט גֶעשְׁטֶערְט. נִישְׁט מַיין פָארְן קֵיין קָאצְק, און נִישְׁט דָאס, וָואס אִיך הָאבּ גֶעבְּרַאכְט אִין מַיין חֶדֶר אַריין יוּנְגֶעלַייט חֲסִידִים, וָואס הָאבְּן גֶעזוּנְגֶען און גֶעטַאנְצְט און גֶעלֶערְנְט. עֶר הָאט נִישְׁט מַקְפִּיד גֶעוֶוען, וָואס אִיך הָאבּ פַּאר זֵיי גֶעמַאכְט סְעוּדָה׳לַאךְ, אַ סְעוּדַת ראשׁ־חוֹדֶשׁ, אַ מְלַוָה דְמַלְכָּה, אַ יָאהְרְצַייט נָאךְ אַ גוּטְן אִידְן. אִיךְ וַוייס, אַז עֶר הָאט עֶס נִישְׁט גֶעקֶענְט סוֹבֵל זַיין, אָבֶּער גֶעשְׁטֶערְט הָאט עֶר מִיר נִישְׁט.

אֵיינְמָאל, אִין אַ עֶרֶב יוֹם־כִּפּוּר, פְלֶעגְן זִיךְ פַארְזַאמְלֶען בַּיי מִיר עֶטְלִיכֶע קָאצְקֶער יוּנְגֶעלַייט. הָאבְּן מִיר מְקַיֵים גֶעוֶוען דֶעם ״כָּל הָאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה

בִּתְשִׁיעִי מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְעַנֶּה תְּשִׁיעִי וַעֲשִׂירִי" (בְּרָכוֹת ח׳), הָאבְּן מִיר גֶענוּמֶען צוּ בִּיסְלַאךְ מַשְׁקֶה, עֶטְלִיכֶע גְלֶעזְלַאךְ פִינְף אוּן נַיינְצִיגֶער, אוּן יַיִן יָשָׁן. מִיר זַיינֶען גֶעוֶוען בְּשִׂמְחָה. מִיר הָאבְּן דֶערְצֵיילְט פַארְשִׁידֶענֶע הִתְנַהֲגוּת׳ן פוּן בַּעַל שֵׁם טוֹב, פוּן רֶבִּין רַבִּי בֶּער, פוּן רֶבִּין רַבִּי אֱלִימֶלֶךְ, פוּן חוֹזֶה פוּן לוּבְּלִין, פוּן בַּעַל־הַתַּנְיָא, פוּן אִיד הַקָּדוֹשׁ, פוּן רֶבִּין רַבִּי בּוּנִים, אוּן פוּן קָאצְק. מִיר הָאבְּן גֶעזֶוענְגֶען אוּן זִיךְ מְשַׂמֵּחַ גֶעוֶוען. נָאךְ דֶער דָאזִיגֶער סְעוּדָה הַמַּפְסֶקֶת, הָאבְּן מִיר זִיךְ צוּגֶעלֵייגְט אוֹיף אַ וַוײלֶע כְּדֵי צוּ קֶענֶען זָאגְן כָּל־נִדְרֵי מִיט אַ קְלָארְן דַעַת.

דֶער שְׁוֶוער מַיינֶער מִיט זַיין בְּנֵי בַּיִת הָאבְּן גֶעוֵויינְט, זִיךְ אַיינְגֶעוִויקְלְט אִין טַלִּית אוּן קִיטְל אוּן מִיטְגֶענוּמֶען דִי גְרוֹיסֶע מַחְזוֹרִים. דִי שְׁוִויגֶער הָאט בַּיים לִיכְט־בֶּענְטְשְׁן גֶעמַאכְט בְּכִיּוֹת אוּן אוֹיךְ בַּיים בֶּענְטְשְׁן דִי קִינְדֶער.

אַזוֹי זַיינֶען זֵיי אַוֶועק אִין דֶער שְׁטָאטִישֶׁער שׁוּהל.

מִיר, יוּנְגֶע קָאצְקֶער חֲסִידִים, זַיינֶען

פאַרזונקען געוואָרן אין אַ טיפן דרימל...

ווען שווער און שוויגער זיינען אַהיים געקומען פון כל־נדרי און דערזען, ווי מיר שלאָפן, האָט ער זיך נישט געקענט מעהר איינהאַלטן. ער האָט זיך צושריגן:

— אפילו פּוחזים און ריקים שלאָפן דאָך נישט יעצט. וואָס איז דאָס פאַר אַ התנהגות? דאָס איז חסידות?

מיר האָבן זיך אויפגעכאַפּט, געוואַשן די הענט, געכאַפּט יעדערער אַ האַנטוך און אַרומגעוויקלט דעם גוף און זיך געשטעלט דאַווענען מעריב.

צושרייט זיך דער שווער נאָך שטאַרקער: יום כפור אויף דער נאַכט דאַוונט מען בלויז מעריב?...

נאָכן דאַווענען דעם יום כפור'דיגן מעריב, האָבן מיר זיך אַלע אַוועקגעזעצט און געלערנט אַ גאַנצע נאַכט די גמרא יומא.

אינדערפרי איז אַריינגעקומען דער שווער,

און גֶעבֶּעטְן פון אונְז מְחִילָה פַאר דֶעם, וָואס עֶר הָאט אונְז נֶעכְטְן מְבַייֵש גֶעוֶוען...

— וֶוער וֵוייסְט — הָאט דֶער שְׁוֶוער מִיט אַ בִּיסְל הַכְנָעָה גֶעזָאגְט — אֶפְשֶׁר אִיז אַייעֶר לֶערְנֶען אַ גַאנְצֶע נַאכְט מֶער חָשׁוּב אִין הִימְל, וִוי מַיין כָּל־נִדְרֵי מִיטְן תְּהִלִים און מִיטְן שִׁיר הַיִחוּד צוּזַאמֶען?

קֵיין חָסִיד אִיז מַיין שְׁוֶוער נִישְׁט גֶעוָוארְן, אָבֶער עֶר הָאט מִיר אָנְגֶעהוֹיבְּן מְכַבֵּד צוּ זַיין. און וֶוען דִי קָאצְקֶער יוּנְגֶעלַייט פְלֶעגְן קוּמֶען צוּ מִיר עֶסְן וֶועטְשֶׁערֶע, אָדֶער אַ סְעוּדַת רֹאשׁ־חוֹדֶשׁ, הָאט עֶר זִיךְ אַרוּם אונְז גֶעפָּארֶעט און גֶעשְׁטֶעלְט אַ פְלֶעשְׁל יי״ש, און פון אונְטֶער דֶער טְהִיר הָאט עֶר זִיךְ אַיינְגֶעהֶערְט צוּ אוּנְזֶערֶע דִיבּוּרִים...

אַזוֹי פְלֶעגְט רַבִּי בֶּן־צִיוֹן אָסְטְרָאוֶוער זִיךְ נוֹהֵג זַיין: יֶעדְן עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר אִיז עֶר גֶעשְׁטַאנֶען אִין דֶער שׁוּרָה, און דֶערְצֵיילְט פַארְן עוֹלָם, — וָואס הָאט זִיךְ גֶעגְרֵייט שָׁלוֹם צוּ נֶעמֶען בַּיים גֶערֶע רֶבִּין — דִי דָאזִיגֶע מַעֲשֶׂה.

דָאס קִינְד וֵויינְט!

עֶס אִיז פּוּן שְׁטֶענְדִיג אָן אַ מִנְהָג בַּיי חֲסִידִים, דָאס עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר אוֹיב עֶס אִיז נָאר מֶעגְלִיךְ, זָאלְן זֵיי זַיין בַּיי זֵייעֶר רֶבִּין מִיט אַ קְווִיטְל אוּן זִיךְ בַּיי אִיהם "מַזְכִּיר" זַיין, אַז זֵיי זָאלְן זִיךְ אוֹיסְבֶּעטְן אַ גוּט יָאהר אוּן הָאבְּן אַ חֲתִימָה טוֹבָה.

דָאס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶוען אַיינְגֶעפִיהרְט בַּיים רֶבִּין הַצַדִיק רַבִּי יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב פּוּן קְרֶעמְנִיץ. פּוּן אַלֶע אַרוּמִיגֶע שְׁטֶעט אוּן יִשׁוּבִים זַיינֶען גֶעקוּמֶען אִידְן מִיט זֵייעֶרֶע בְּנֵי בַּיִת, זֵיי זָאלְן זִיךְ קֶענֶען בֶּעצַייטְנְס "פְּרַאֶווען" בַּיים צַדִיק אוּן דֶערְנָאךְ זִיךְ זֶעצְן עֶסְן זֵייעֶר "סְעוּדָה הַמַפְסֶקֶת".

גֶעוֵויינְלִיךְ זַיינֶען צוּם רֶבִּין פְּרִיעֶר אַרַיינְגֶעלָאזְן גֶעוָוארְן זַיין אֵייגֶענֶע בְּנֵי בַּיִת, אוּן וֶוען זֵיי זַיינֶען שׁוֹין פַּארְטִיג גֶעוָוארְן, הָאט מֶען דֶערְנָאךְ אַרַיינְגֶעלָאזְן דֶעם אַלְגֶעמֵיינֶעם עוֹלָם.

אײנמאל האט זיך, אין א ערב יום כפור, געמאכט א סיבה, אז דעם רבינס אינגסטע טאכטער, שרה׳לע, האט זיך פארשפעטיגט, און װען זי איז אנגעקומען איז שױן געװען נאך אלעס. דער צדיק האט שױן לאנג געהאט אבגעפארטיגט דעם עולם, אויף גיך אפגעגעסן די ״סעודה המפסקת״ און איז שױן אװעק אין מקוה אריין — פאר כל נדרי.

אז זי האט זיך דערפון דערװואוסט, האט זי געהאט גרױס עגמת נפש. װײל װי װעט זי קענען גײן אין שוהל, צום דאװנען, װען זי האט פריער נישט בעקומען איהר גרױסן פאטער׳ס ברכה?

זי האט זײער שטארק געװײנט און זיך אװעקגעשטעלט בײם טויער פון שוהל און געװארט ביז דער צדיק װעט גײן אין שוהל.

זי האט מיט זיך מיטגעהאט איהר׳ס א קינד, א מײדעלע פון דרײ יאהר, און װען זי האט דערזעהן די מוטער אזױ שטארק װײנען, האט זיך דאס קינד אויך צולאזט אויפן קול׳כל און האט נאך העכער געװײנט.

דערװײַל איז דער רבי אָנגעקומען און ער האט געטראָפן זײַן טאָכטער מיט איהר קינד װען בײדע װײנען אױפן קול.

אױף דער טאָכטער איז איהם גאר קײן חידוש נישט געװען װאס זי װײנט. זי איז אַ כּשר׳ע אידישע טאָכטער, און הײנט איז דאך ערב יום כּפּור, פאר כּל נדרי, דארף זי דערפאר װײנען, אָבער דאס קלײנע קינד? פאַרװאס האט זיך דאס קינד אַזױ צוװײנט?

און אַז ער האט דאס קינד װעגן דעם געפרעגט, האט זי איהם באַלד געענטפערט:

— איך װײס נישט פאר װאס איך װײן. אָבער אַז איך האב געזעהן װי די מאַמע װײנט, האב איך אױך אָנגעהױבן צו װײנען...

דער צדיק איז באַלד אַרײן אין שוהל, װאו דער גאַנצער עולם איז שױן געװען פערזאַמלט, ער איז באַלד צוגעגאַנגען צום ארון הקודש און עפענענדיג די טהירן האט ער אױסגערופן מיט אַ יאָמערליכע שטימע:

— דָאס קִינְד הָאט גֶעזֶעהן די מוּטֶער וֵויינֶען, הָאט עֶס בַּאלְד אוֹיךְ דָאס זֶעלְבֶּע גֶעטְהוּן און אוֹיךְ גֶעוֵויינְט. אָבֶּער מִיר, די קִינְדֶער פוּן הַשֵׁם יִתְבָּרַךְ, הֶערְן גָאר נִישְׁט די וֵויי גֶעשְׁרֵייעֶן פוּן אוּנְזֶער מוּטֶער, די הֵיילִיגֶע שְׁכִינָה, וֶועלְכֶע הָאלְט אִין אֵיין קְלָאגְן אוּן יָאמֶערְן: וֵויי אִיז מִיר, מַיין הוֹיז — דָאס בֵּית הַמִקְדָשׁ, — אִיז חָרוּב וּמוּחְרָב, און מַיינֶע קִינְדֶער זַיינֶען אַזוֹי צוּזֵייט און צוּשְׁפְּרֵייט, צוּוָוארְפְן אִין גָלוּת בַּיי די אוּמוֹת הָעוֹלָם!... מִיר הֶערְן דָאס אַלֶעס און דָא הַאלְטְן מִיר אִין אֵיין שְׁוַוייגְן. פַארְוָואס וֵויינֶען מִיר נִישְׁט?

אַלְטֶע חֲסִידִים פְלֶעגְן נָאךְ מִיט יָאהְרְן שְׁפֶּעטֶער דֶערְצֵיילְן, דָאס קֵיינְמָאל הָאט מֶען אִין קְרֶעמְנִיץ נִישְׁט אַזוֹי פִיהל גֶעוֵויינְט און תְּשׁוּבָה גֶעטְהוּן, ווי דַאמָאלְס, צוּ כָּל נִדְרֵי, וֶוען דֶער צַדִיק הָאט דֶעם עוֹלָם אַזוֹי שְׁטַארְק מְעוֹרֵר גֶעוֶוען דוּרְכְן קִינְד׳ס גֶעוֵויין.

צווייטער קאַפּיטל: מְלִיצֵי יוֹשֶׁר

גֶעוואוּנֶען דֶעם דין תּוֹרָה

לְקוֹנֵה עֲבָדָיו בַּדִּין

די בְּרָכָה פון אַ פְּרוֹי

מֶעקְלֶערַיי גֶעלְד

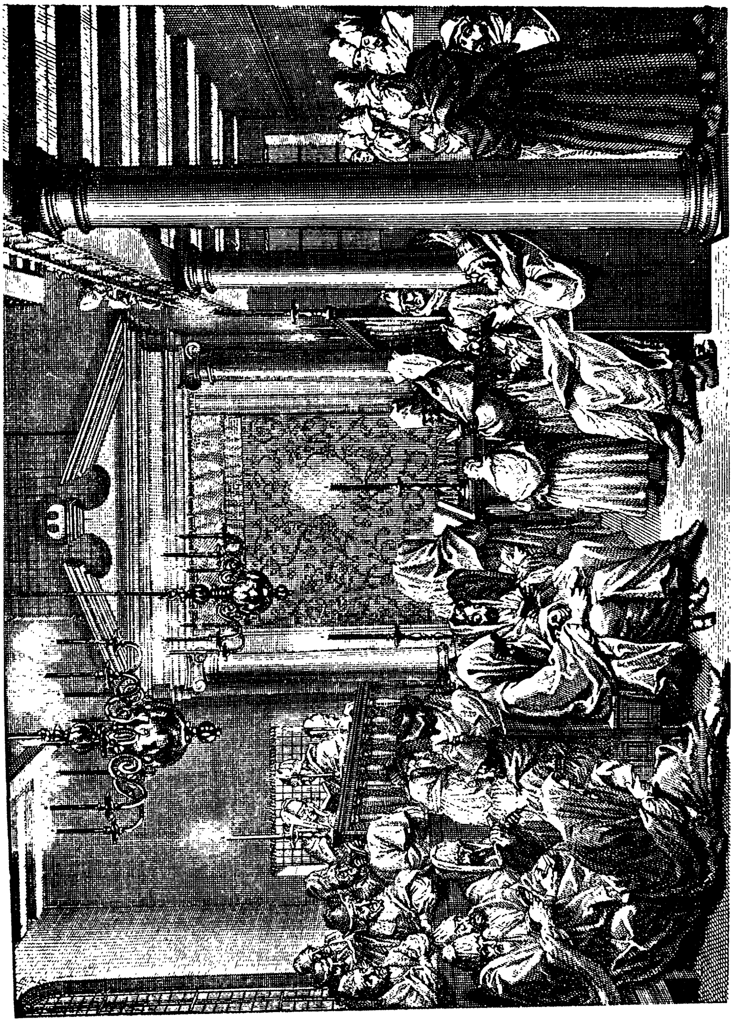

יום כפור אין שוהל

גֶעוואוּנֶען דֶעם דִין תּוֹרָה

דֶער צַדִיק רַבִּי לֵוִי יִצְחָק זצ״ל, דֶער בַּארְדִיטְשֶׁעוֶוער רָב, דֶער גְרוֹיסֶער און שְׁטֶענְדִיגֶער מֵלִיץ יוֹשֶׁר פַארְן אִידִישְׁן פָאלְק, הָאט זִיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועזן אַלֵיין צוּ דַאוְונֶען פַארְן עָמוּד יָמִים נוֹרָאִים. עֶר הָאט דָאס גֶעטְהוּן, כְּדֵי עֶר זָאל הָאבְּן אַ גֶעלֶעגְנְהַייט זִיךְ אוֹיסְצוּ׳טַעֲנֶה׳ן מִיטְן רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם וֶועגְן זַיין פָאלְק יִשְׂרָאֵל.

אֵיינְמָאל אִיז עֶר גֶעקוּמֶען אִין שׁוּהל צוּ ״כָּל נִדְרֵי״, הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעשְׁטֶעלְט בַּיים עָמוּד און גֶעשְׁוִויגְן. דֶער פַארְזַאמְלְטֶער עוֹלָם הָאט דָאס נִישְׁט גֶעקֶענְט פַארְשְׁטֵיין. עֶס אִיז שׁוֹין שְׁפֶּעט פַארְנַאכְט און דֶער רָב זָאגְט נָאךְ נִישְׁט ״כָּל נִדְרֵי״.

דֶער שַׁמָש הָאט זִיךְ אוֹיךְ גֶעוואוּנְדֶערְט. אָבֶער אַ קְלַאפּ צוּ טְהוּן אוֹיף דֶער בִּימָה און דֶערְמַאנֶען דֶעם רָב, אַז עֶס אִיז שׁוֹין שְׁפֶּעט הָאט עֶר זִיךְ נִישְׁט גֶעוַואגְט.

עֶס זַײנֶען אַריבֶּער נָאךְ עֶטלִיכֶע מִינוּטְן, און פְלוּצִים הָאט דֶער רָב זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּם שַמֶש און אַ פְרֶעג גֶעטְהוּן:

— אִיז בֶּערְל, דֶער שְנַײדֶער, פַארְהַאן דָא אִין שוּהל? דֶער שַמֶש הָאט בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבְּן אַרוּמְזוּכְן און נִישְט גֶעקֶענְט גֶעפִינֶען בֶּערְלֶען אִין שוּהל.

הָאט רַבִּי לֵוִי יִצְחָק גֶעהֵייסְן גֵיין אוֹיפְזוּכְן דֶעם שְנַײדֶער, און אִיהם בְּרֵיינְגֶען דָא אַהֶער אִין שוּהל אַרַיין. דֶער שַמֶש אִיז אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען און דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם וַוארְט מִיט "כָּל נִדְרֵי" בִּיז דֶער שַמֶש וֶועט צוּרִיקקוּמֶען מִיט דֶעם שְנַײדֶער.

דֶער שַמֶש הָאט זִיךְ אוּמְגֶעקֶערְט און גֶעלָאזְט וִויסְן, אַז דֶער שְנַײדֶער ווִיל בְּשוּם אוֹפָן נִישְט קוּמֶען אִין שוּהל אַרַיין. עֶר זִיצְט בַּיי זִיךְ אִין דֶער הֵיים. רַבִּי לֵוִי יִצְחָק הָאט אִיהם גֶעהֵייסְן גֵיין נָאכְאַמָאל און אִיהם זָאגְן, אַז דֶער רָב בֶּעט אִיהם זֵייעֶר שְטַארְק אַז עֶר זָאל קוּמֶען, וַוייל אַנְדֶערְש קֶען מֶען זִיךְ נִישְט שְטֶעלְן זָאגְן "כָּל נִדְרֵי".

דֶער שַׁמֶשׁ איז נָאכְאַמָאל אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען און דֶער עוֹלָם הַאלְט זיך אִין אֵיין וואוּנְדֶערְן און קֶען נִישְׁט פַארְשְׁטֵיין וָואס דָא קוּמְט פָאר. בֶּערְל דֶער שְׁנַיידֶער, אִיז אַ פָּשׁוּטֶער איד, אַ עַם־הָאָרֶץ, און לֶעצְטְנְס זָאגְט מֶען נָאך אַז עֶר אִיז אַרוּנְטֶער פון דֶעם דֶרֶך הַיָשָׁר, אַז עֶר אִיז אֲפִילוּ נִישְׁט גֶעקוּמֶען אִין אַזַא הֵיילִיגְן טָאג אִין שׁוּהל אַרַיין.

און אָט אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דֶער שַׁמֶשׁ און מִיט אִיהם דֶער שְׁנַיידֶער, אָנְגֶעטְהוּן אִין וָואכֶעדִיגֶע קְלֵיידֶער. וֶוען רַבִּי לֵוִי יִצְחָק הָאט אִיהם דֶערְזֶעהן, אִיז עֶר אִיהם גֶעגַאנְגֶען אַנְטְקֶעגְן, אִיהם אַרוֹיפְגֶעפִיהרְט צוּם עָמוּד און אַ פְרֶעג גֶעטְהוּן:

— בֶּערְל, פַארְוָואס פַארְהַאלְסְטוּ דִי אִידִישֶׁע תְּפִילוֹת?

הָאט בֶּערְל צוּרִיק גֶעעֶנְטְפֶערְט:

— וָואס זְשֶׁע זָאל אִיך טְהוּן? אִיך הָאבּ אַ דִין תּוֹרָה מִיטְן רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם און אִיך הָאבּ נִישְׁט וֶוער עֶס זָאל פַּסְקֶענֶען צְוִוישְׁן אוּנְז.

הָאט רַבִּי לֵוִי יִצְחָק אִיצְט גֶעוֶוענְדֶעט צוּם

עולָם און עֶרקְלֶערְט, אַז בֶּערְל הָאט לֶעצְטְנְס טַעֲנות צום רִבּונו שֶל עולָם.

דֶער עולָם הָאט נִישְט פַארְשְטַאנֶען וָואס דֶער רָב רֶעדְט, און וָואס פַאר אַ טַעֲנות הָאט דֶער שְנַיידֶער מִיטְן רִבּונו שֶל עולָם. אָבֶּער אַז דֶער גְרויסֶער צַדִיק זָאגְט אַזוי, וֵוייסְט עֶר דָאךְ מִסְתָמָא וָואס עֶר רֶעדְט. דֶערְוַוייל רופְט זִיךְ אָן בֶּערְל און זָאגְט:

— וֵוייסְט אִיהר וָואס, רֶבִּי, אִיךְ וֶועל מִיר פַארְלָאזְן אויף אַייךְ און מִשְפָּט אִיהר צְווִישְן אונְז.

רַבִּי לֵוִי יִצְחָק הָאט אַיינְגֶעשְטִימְט און בֶּערְל דֶער שְנַיידֶער, הָאט בַּאלְד אָנְגֶעהויבְּן פָארְצוּלֵייגְן אַלֶע זַיינֶע טַעֲנות:

— עֶס אִיז גֶעוֶוען עֶנְדֶע זומֶער. אִין דְרויסְן הָאט שוין אָנְגֶעהויבְּן צו וֶוערְן קִיהל. הָאט דֶער יַאנָאשְקֶעוויצֶער פָּרִיץ גֶעשִיקְט נָאךְ מִיר, אַז אִיךְ זָאל קומֶען צו אִיהם, און אויפְנֵייעֶן פַאר אִיהם אַ וַוארִימֶען מַאנְטְל. הָאבּ אִיךְ גֶענומֶען דִי שֶער און דֶעם אַייזְן און בִּין גֶעגַאנְגֶען.

הָאט דֶער פָּרִיץ מִיר גֶעגֶעבְּן דֶעם מַאטֶעריאַל און מִיר גֶעהֵייסְן, אַז אִיךְ זָאל אִיהם אוֹיפְנֵייעֶן אַ בְּרֵייטְן מַאנְטֶל. עֶר הָאט מִיר אוֹיךְ גֶעגֶעבְּן שֵׁיינֶע פּוּקְסֶעלַאךְ, צוּ פוּטִירְן דֶעם מַאנְטֶל.

אַזוֹי וִוי אִיךְ בִּין אַ אִיד אַ אָרִימַאן און אִיךְ הָאבּ אַ הוֹיז מִיט קְלֵיינֶע קִינְדֶער. און אַ טָאכְטֶער מִיט וֶועמֶען עֶס אִיז שׁוֹין צַייט צוּ טְהוּן אַ שִׁידוּךְ, הָאבּ אִיךְ בַּאשְׁלָאסְן "אִיבֶּער צוּלָאזְן" פַּאר זִיךְ צֶעהן פּוּקְסֶעלַאךְ, כְּדֵי אִיךְ זָאל הָאבְּן צוּ שְׁטַייעֶר אוֹיף אַ נַדַן פַּאר מַיין טָאכְטֶער, און אַזוֹי הָאבּ אִיךְ גֶעטְהוּן.

וֶוען אִיךְ בִּין אָבֶּער פַּארְטִיג גֶעוָוארְן מִיט דֶער אַרְבֶּעט, הָאבּ אִיךְ גֶענוּמֶען טְרַאכְטְן בַּיי זִיךְ: וָואס וֶועל אִיךְ טְהוּן מִיט דִי פּוּקְסֶעלַאךְ? וִוי אַזוֹי וֶועל אִיךְ זֵיי קֶענֶען אַוֶועקְטְרָאגְן אַהֵיים און מֶען זָאל מִיר נִישְׁט כַאפְּן בַּיי דֶער הַאנְד?

בַּאלְד הָאבּ אִיךְ זִיךְ אָבֶּער גֶעגֶעבְּן אַ עֵצָה:

מִיט אַ טָאג פְרִיעֶר הָאבּ אִיךְ זִיךְ גֶעהַאט בַּאקְלָאגְט פַּאר דֶעם פָּרִיץ, וֶועגְן מַיין שְׁלֶעכְטֶער

לַאגֶע און וִוי אַזוֹי עֶס אִיז מִיר שְׁוֶוער צוּ שְׁפַּייזְן מַיין פַאמִילְיֶע. הָאט עֶר אוֹיף מִיר רַחְמָנוּת גֶעהַאט און הָאט גֶעהֵייסְן מִיר גֶעבְּן אַ גְרוֹיסְן בְּרוֹיט. הָאבּ אִיךְ גֶענוּמֶען דֶעם דָאזִיגְן בְּרוֹיט, אַרוֹיסְגֶענוּמֶען פוּן אִיהם דָאס וֵוייכֶע, און הָאבּ אוֹיף דֶעם פְּלַאץ אַרַיינְגֶעלֵייגְט דִי צֶעהְן פוּקְסֶעלַאךְ. אִיךְ הָאבּ זִיךְ דַאן גֶעלָאזְט גֵיין אַהֵיים.

אִיךְ בִּין אָפְּגֶעגַאנְגֶען אַ שְׁטִיק וֶועג, און אִיךְ דֶערְהֶער, וִוי מֶען יָאגְט זִיךְ מִיט פֶערְד נָאךְ מִיר. כַאפּ אִיךְ דֶעם זַאק, בַּאהַאלְט אִיהם אוּנְטֶער אַ בּוֹים און אִיךְ וַוארְט.

דֶער רַייטֶער קוּמְט צוּ נֶענְטֶער צוּ מִיר און זָאגְט, אַז דֶער פָּרִיץ ווִיל מִיר הָאבְּן. אִיךְ הָאבּ זִיךְ דֶערְשְׁרָאקְן אוֹיף טוֹיט. וֶוער וֵוייסְט וָואס מֶען ווִיל דָארְט פוּן מִיר הָאבְּן? אֶפְשֶׁר הָאט מֶען זִיךְ גֶעכַאפְּט וֶועגְן דֶער גְנֵבָה.

מִיט צִיטֶערְדִיגֶע פִּיס שְׁטֵיי אִיךְ פַאר דֶעם פָּרִיץ און וָואס מֵיינְט אִיהר הָאט עֶר גֶעוָואלְט? — אִיךְ הָאבּ פַארְגֶעסְן אָנְנֵייעֶן אַ הֵיינְגֶער בַּיים מַאנְטְל. אִיךְ הָאבּ אָפְּגֶעטְהוּן מַיין אַרְבֶּעט און גֵיי

צוריק אַהײם. אויף דעם װעג זוך איך אָבער דעם זאַך װאָס איך האָב באַהאַלטן — אָבער ער איז מער נישטאָ?

פאַרשטײ איך שוין, אַז דאָס איז פון ג־ט. ער װיל נישט אַז אַ איד זאָל גנב'ענען בײַ אַ פריץ. מײַנע נערװן האָבן עס נישט אױסגעהאַלטן, און איך בין צובראָכן געװאָרן גײַסטיג. װען איך בין געקומען אַהײם האָב איך זיך נישט געװאַשן צום עסן, נישט געבענטשט, נישט געדאַװנט און נישט געלײענט קײן קריאַת שמע. צו סליחות בין איך נישט געגאַנגען, און ראש השנה בין איך אויך נישט געגאַנגען אין שוהל.

װען עס איז אָבער געקומען דער הײליגער טאָג, האָב איך בײַ זיך געטראַכט: איצט מוז איך איהם מוחל זײַן, װײַל ער איז דאָך אויך מוחל פאַר די זינד אין דעם טאָג. אָבער איך בעט איהם, אַזױ װי עס זײַנען פאַרהאַן זאַכן, אויף װעלכע יום כּפּור איז נישט מכפּר, װי די זינד פון אײן מענטשן צום צװײטן, בפרט װאָס צװישן מיר מיטן פּריץ, און נאָך אַזעלכע זאַכן, זאָל ער מיר אויך מוחל זײַן.

איצְט, זָאגְט רֶבִּי, בִּין אִיךְ נִישְׁט גֶערֶעכְט?

וֶועֶן רַבִּי לֵוִי יִצְחָק הָאט אוֹיסְגֶעהֶערְט אַלֶע טַעֲנוֹת, הָאט עֶר זִיךְ פַּארְטְרַאכְט אוּן בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעגֶעבְן פָּאלְגֶענְדְן פְּסַק דִין:

— דוּ בִּיזְט גֶערֶעכְט, בֶּערְל. דַיינֶע טַעֲנוֹת זַיינֶען גֶערֶעכְטֶע אוּן דוּ וֶועסְט גֶעוִוינֶען דֶעם דִין תּוֹרָה...

אוּן בַּאלְד הָאט רַבִּי לֵוִי יִצְחָק אָנְגֶעהוֹיבְן צוּ זָאגְן "כָּל־נִדְרֵי".

לְקוֹנֵה עֲבָדָיו בַּדִין

דָאס אִיז גְעוֶוען אִין אַ רֹאשׁ הַשָׁנָה בַּיי שַׁחֲרִית, אִין דֶעם בֵּית מִדְרָשׁ פוּן דֶעם לוּבְּלִינֶער חוֹזֶה הַקָדוֹשׁ רַבִּי יַעֲקֹב יִצְחָק זצ״ל.

דָאס בֵּית הַמִדְרָשׁ אִיז גְעוֶוען פוּהל מִפֶּה לְפֶּה פוּן דֶעם צַדִיק׳ס חֲסִידִים, וֶועלְכֶע זַיינֶען גֶעקוּמֶען אָפְּהַאלְטְן דִי יָמִים נוֹרָאִים בַּיים ״חוֹזֶה״ פוּן לוּבְּלִין. צְווִישְׁן דִי דָאזִיגֶע חֲסִידִים הָאט זִיךְ דַאמָאלְס אוֹיךְ גֶעפוּנֶען דֶער גֶעלִיבְּטֶער תַּלְמִיד פוּן דֶעם לוּבְּלִינֶער, דֶער רָאפְּשִׁיצֶער רֶבִּי רַבִּי נַפְתָּלִי הוֹרְבִיץ זצ״ל.

שַׁחֲרִית פַארְן עָמוּד הָאט דַאמָאלְס גֶעדַאוְונְט דֶער רָאפְּשִׁיצֶער צַדִיק, וֶועלְכֶער הָאט דֶעם עוֹלָם גֶענוּמֶען מִיט שְׁטוּרֶעם דוּרְךְ זַיין פַייעֶרְדִיגֶע תְּפִילָה אוּן זִיסֶע קוֹל נְגִינָה. אַלֶע תְּפִילוֹת פְלֶעגְט עֶר זִינְגֶען, מִיט דֶער הִילְף פוּן אַ גַאנְצֶע חֶבְרֶה מְנַגְנִים,

מִיט אַזֶעלְכֶע וֵויינֶענְדִיגֶע הַארְצְרַייסְנְדֶע נִגוּנִים, וֶועלְכֶע הָאבְּן גֶעצוֹיגְן בַּיים גַאנְצְן עוֹלָם מִיט טְרֶערְן. עֶס אִיז גֶעוֶוען מוֹרָא׳דִיג.

אַזוֹי גְרוֹיס אִיז גֶעוֶוען דֶער כֹּחַ־הַתְּפִילָה פוּן דֶעם לוּבְּלִינֶער׳ס אַ תַּלְמִיד. עֶס אִיז זִיךְ לַייכְט מְשַׁעֵר צוּ זַיין וִוי גְרוֹיס דֶער הִתְעוֹרְרוּת פוּן דֶעם גְרוֹיסְן עוֹלָם אִיז גֶעוֶוען בַּיי דִי יֶענִיגֶע תְּפִילוֹת וָואס דֶער לוּבְּלִינֶער צַדִיק אַלֵיין פְלֶעגְט זָאגְן אָדֶער זִינְגֶען פַאְרן עָמוּד, וַוייל בַּיי דִי הוֹיפְּט תְּפִילוֹת פוּן שַׁחֲרִית אוּן מוּסָף, אִיז דֶער לוּבְּלִינֶער אַלֵיין גֶעוֶוען דֶער בַּעַל תְּפִילָה. אֵיינֶע פוּן דִי דָאזִיגֶע תְּפִילוֹת אִיז גֶעוֶוען דִי תְּפִילָה פוּן ״לְאֵ־ל עוֹרֵךְ דִין״.

פָּסוּק בַּיי פָּסוּק זִינְגְט דֶער צַדִיק דִי תְּפִילָה. פוּן זַיינֶע אוֹיגְן רִינֶען, פְּשׁוּטוֹ כְּמַשְׁמָעוֹ, גַאנְצֶע טַייכְן פוּן טְרֶערְן. דִי לוּפְט אִיז גֶעשְׁטִיקְט. עֶס פִיהלְט זִיךְ אִין דֶער גַאנְצֶער בֵּית הַמִדְרָשׁ סְבִיבָה דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע מוֹרָא פַארְן יוֹם הַדִין. נָאךְ יֶעדְן פָּסוּק וָואס דֶער צַדִיק עֶנְדִיגְט, דֶערְהֶערְט זִיךְ פְּלוּצִים אַלְס עֶנְטְפֶער, אַ שְׁטוּרֶעם פוּן טוֹיזְנְטֶער הַארְצְרַייסְנְדֶע קוֹלוֹת, בְּרוֹיזְנְדִיג וִוי יַם־כְוַואלְיֶעס, בֶּעגְלֵייט מִיט זִיפְצְן, בְּכִיוֹת אוּן יְלָלוֹת.

"לְצוֹפֶה נִסְתָּרוֹת בְּיוֹם דִין"! עֶפֶּעס אַ קְלֵיינִיגְקַייט? מֶען קֶען זִיךְ פַּאר דֶעם הִימְלִישְׁן רִיכְטֶער גָאר נִישְׁט אוֹיסְבֶּעהַאלְטְן. מֶען אִיז אוֹיךְ נִישְׁט בִּיכוֹלֶת אִיהם אָבְצוּ'פַּטֶר'ן מִיט פַאלְשֶׁע טַעֲנוֹת. וַוייל עֶר, דֶער שׁוֹפֵט עֶלְיוֹן, אִיז דָאךְ נִישְׁט נָאר אַ "יוֹדֵעַ מַחֲשָׁבוֹת" נָאר אוֹיךְ אַ "צוֹפֶה נִסְתָּרוֹת". וֵוייסְט פוּן גֶעדַאנְקֶען וָואס טְלִיהֶען זִיךְ אִין דִי טִיפְסְטֶע טִיפֶענִישְׁן פוּן דֶעם מֶענְטְשׁ'נְס הַארְץ אוּן זֶעהט דִי מַעֲשִׂים וָואס וֶוערְן גֶעטְהוּן בְּחַדְרֵי־חֲדָרִים, אִין דִי פַארְבָּארְגֶנְסְטֶע מְקוֹמוֹת.

דָאס רַעשׁ'דִיגֶע קוֹל פוּן דֶעם עוֹלָם, עֶנְדִיגְט דִי צְוֵוייטֶע הֶעלְפְט פוּן דֶעם פָּסוּק "לְקוֹנֶה עֲבָדָיו בַּדִין", הָאט זִיךְ לַאנְגְזַאם גֶעשְׁטִילְט. אִיצְט זָאל דֶער צַדִיק אָנְהוֹיבְּן דֶעם פָּסוּק "לְרַחֵם עַמּוֹ בְּיוֹם דִין".

אָבֶּער וָואס אִיז דָא עֶפֶּעס?

אִין בֵּית הַמִדְרָשׁ אִיז שְׁטִיל. עֶס הֶערְט זִיךְ נָאר דֶער ווִידֶער־קוֹל פוּן דִי פְרִיעֶרְדִיגֶע זִיפְצְן. אַלֶע אוֹיגְן זַיינֶען גֶערִיכְטֶעט צוּם אָרְט וואוּ דֶער צַדִיק שְׁטֵייט. פַארְוָואס שְׁוַוייגְט עֶר עֶפֶּעס? פַארְוָואס

הויבּט ער נישט אָן דעם פּסוק "לְרַחֵם עַמוֹ".

און דער צַדיק שטייט בּיים סטענדער, דער טַלית אַריבּערגעצויגן איבּערן קאָפּ, וועלכער איז אונטערגעשפּאַרט בּיים שטערן מיט בּיידע הענט, וועמענס עלנבויגנס שטיצן זיך אויפן סטענדער. מען זעט נישט פון איהם קיין ריהר, נישט אַמאָל די מינדעסטע בּאַוועגונג.

דאָס שטילע זיפצען און קרעכצען פון דעם עולָם האָט זיך פון רגַע צו רגַע פאַרהעכערט. פון אַלע ווינקעלעך האָט זיך אָנגעהויבּן צו הערן נייע בּכיות. פּונקט בּיי די ווערטער פון "לְרַחֵם עַמוֹ", וואו ער דאַרף מיט זיינע תּפילות אויס׳פּועל׳ן רַחמָנות אויף דעם פאָלק ישׂרָאֵל, פּונקט דאָ איז ער שטיל געבּליבּן און קען נישט גיין ווייטער. איז דאָס נישט אַ קלאָרער צייכן אַז דאָרט אויבּן אין הימל היינגט איצט אַ בּיטערער גזַר־דין אויף אידן און דער צַדיק טהוט מיט זיינע כּחות איהם מבַטֵל צו זיין?

די הערצער פלאַטערן פּחָדים׳דיג. אַ שווערע שטימונג הערשט אין דעם גאַנצן בּית־הַמִדרָש, אַ

מוֹרָא פַאר עֶפֶּעס נִישְׁט־בֶּעוואוּסְטֶעס.

גֶעדוֹיעֶרְט הָאט דָאס גֶעדְרִיקְטֶע צוּשְׁטַאנְד אַ גַאנְצֶע הַאלְבֶּע שָׁעָה. בַּאלְד נָאכְדֶעם הָאט גֶענוּמֶען אַ עֶנְדֶערוּנְג. דֶער צַדִיק הָאט אָנְגֶעהוֹיבְּן צוּ זִינְגֶען דֶעם פָּסוּק ״לְרַחֵם עַמּוֹ״ מִיט אַ לוּסְטִיגְן נִגוּן, אָן דִי מִינְדֶעסְטֶע בְּכִיָה, אַ צֵייכְן אַז דִי מִדַת הָרַחֲמִים הָאט גוֹבֵר גֶעוֶוען דֶעם מִדַת הַדִין.

נָאכְן שַׁחֲרִית, הָאט דֶער לוּבְּלִינֶער צוּגֶערוּפְן דֶעם בַּעַל־תְּפִלָה, דֶעם רָאפְּשִׁיצֶער, אוּן אִיהם גֶעזָאגְט אָט דִי מְשׁוּנָה׳דִיגֶע דִבּוּרִים:

— אִיךְ הָאב גָאר נִישְׁט גֶעוואוּסְט אַז אַייעֶר רֶבִּי פוּן רִימַאנָאוו (דֶער רֶבִּי רַבִּי מֶענְדְל פוּן רִימַאנָאוו אִיז גֶעוֶוען דֶעם רָאפְּשִׁיצֶערְס רַבִּי מוּבְהָק) אִיז אַזַא גוּטֶער גַנָב. וָואס הֵייסְט אַ גַנָב? טַאקֶע אַ גַנָב וָואס גַנְב׳עט מִיט אֶמֶת׳דִיגֶע מְסִירוּת נֶפֶשׁ.

דֶער רָאפְּשִׁיצֶער הָאט דֶערוֹיף גָארְנִישְׁט בַּאמֶערְקְט. נָאר נָאךְ רֹאשׁ הַשָּׁנָה הָאט עֶר דֶערְצֵיילְט פַאר זַיינֶע חֲבֵרִים וָואס דֶער לוּבְּלִינֶער

הָאט פַאר אִיהם מְגַלֶה גֶעוֶוען. דֶערְפוּן אִיז קְלָאר גֶעוָוארְן דֶער גַאנְצֶער עִנְיָן.

בִּשְׁעַת דֶער לוּבְּלִינֶער צַדִיק הָאט גֶעזוּנְגֶען דֶעם פָּסוּק "לְקוֹנֶה עֲבָדָיו בַּדִין", אַז הַשֵׁם יִתְבָּרַךְ קוֹיפְט זַיינֶע קְנֶעכְט אִין דֶעם יוֹם הַדִין, אִיז אִיהם פְּלוּצִים גֶעקוּמֶען אוֹיף דֶער מַחֲשָׁבָה דָאס אוּנְפֶערְשְׁטֶענְדֶענִיש פוּן דִי דִבּוּרִים. וָואס הֵייסְט עֶפֶּעס, אַז גָ־ט קוֹיפְט זַיינֶע קְנֶעכְט? אִיז נִישְׁט דִי גַאנְצֶע וֶועלְט, ווִי אוֹיךְ דִי שְׁמֵי־שָׁמַיִם, אַלֶע אוֹיבֶּער וֶועלְטְן זַיין מַעֲשֵׂה יָדָיו אוּן זַיין אֵייגְנְטוּם? צוּ וָואס ווִידֶער דַארְף עֶר עֶרְשְׁט גֵיין קוֹיפְן זַיינֶע קְנֶעכְט אִין דֶעם יוֹם־הַדִין?

אוּן בְּאוֹתוֹ רֶגַע הָאט עֶר, דֶער לוּבְּלִינֶער גֶעהַאט עֲלִיַת נְשָׁמָה.

אוּן גֶעטְרָאפְן הָאט עֶר דָארְטְן זַיין גֶעטְרַייעֶן חָבֵר דֶעם רֶבִּין רַבִּי מֶענְדֶעלֶע פוּן רִימַאנָאוו אוּן גֶעפְרֶעגְט הָאט עֶר אִיהם מִכֹּחַ דֶעם פֵּירוּשׁ פוּן דִי וֶוערְטֶער "לְקוֹנֶה עֲבָדָיו בַּדִין", הָאט אִיהם דֶער רֶבִּי רַבִּי מֶענְדֶעלֶע גֶעזָאגְט, אַז דִי שְׁאֵלָה אִיז טַאקֶע אַ דָבָר בְּעִתּוֹ. זִי אִיז טַאקֶע עֶרְשְׁט נִישְׁט לַאנְג, פַאר

אַ האַלבּע שָׁעָה צוריק, פאַרענטפערט געוואָרן צוליב אַ ענין וואס האָט טאקע מיט איהם אַליין פּאַסירט דאָרט אין די עולמות־עליונים.

האָבנדיג בּיים דאַוונען "התפשטות הגשמיות", האָט דער רבּי רבּי מענדעלע געהאַט עלית נשמה אין די עולמות עליונים. און געוואַנדערט האָט זיין נשמה, עפּעס נישט ווי געוויינליך, פון עולם צו עולם, אָן אַ שום ציהל, נישט וויסנדיג אַליין וואו ער וועט זיך ערגעץ אָפּשטעלן. דאַמאלס שטייט דער פרייער רצון פון דער נשמה העכער פון דעם מענטש'נס מחשבה.

פלוצים האָט ער בּעגעגנט איימיצן טראָגן אויף די פּלייצעס גאַנצע פּעק מיט שווערע משאות און בּאותו רגע האָט זיך זיין נשמה אָפּגעשטעלט.

— ווער בּיסטו און וואס טראָגסטו דא עפּעס אַזעלכע שווערע פּעק? — האָט איהם דער רימאַנאָווער צדיק געפרעגט.

— איך בּין דער שטן — האָט איהם דער בּעל־דבר געענטפערט — און די דאָזיגע אַלע

שְׁוועֶרע פֶּעק זַײנֶען אָנְגֶעפִּילְט מִיט אִידִישֶׁע עֲבֵירוֹת.

דֶער צַדִיק אִיז דֶערְשְׁרָאקְן גֶעוָוארְן. וֶוער וֶועט זַײן אִימְשְׁטַאנְד מְלַמֵד זְכוּת צוּ זַײן אוֹיף דִי אִידְן אוּן מַאכְן צוּ נִישְׁט אַזֶעלְכֶע שְׁוועֶרע פֶּעק מִיט עֲבֵירוֹת.

עֶס הָאט אִיהם שְׁרֶעקְלִיךְ וֵויי גֶעטְהוּן דָאס הַארְץ אִיבֶּער דָאס בֶּעפָארְשְׁטֵײעֶנְדְן מוֹרָא׳דִיגְן גְזַר־דִין.

— "עִם עִקֵשׁ תִּתְפַּתָּל" — הָאט זִיךְ דֶער צַדִיק גֶעטְרַאכְט. — מִיט אַ "מָסוּר" מֶעג מֶען גֵיין מִיט רַמָאוּת.

— הָאסְטוּ אוֹיךְ מִיטְגֶעבְּרַאכְט דִי עֲבֵירוֹת פוּן מֶענְדְל רִימַאנָאוֶוער? — הָאט אִיהם דֶער צַדִיק גֶעפְרֶעגְט — זַײנֶען דֶען נִישְׁט וויכְטִיגֶער פַאר דִיר דִי חֲטָאִים פוּן דִי מַנְהִיגֵי־הַדוֹר אֵיידֶער חֲטָאִים פוּן פְּרָאסְטֶע מֶענְטְשֶׁעלֶעךְ?

— אִיךְ וֵוייס דָאס גַאנְץ גוּט — הָאט אִיהם דֶער שָׂטָן גֶעעֶנְטְפֶערְט — אָבֶּער נָאךְ מַיין פִּיהל

זוכְן און נִישְׁטֶערְן הָאבּ אִיךְ גָאר נִישְׁט.

— דָאס אִיז וַוייל דוּ וֶוייסְט נִישְׁט וואוּ און ווִי אַזוֹי צוּ זוכְן — הָאט צוּ אִיהם דֶער רִימַאנָאוֶוער צַדִיק וַוייטֶער גֶעזָאגְט. — אִיךְ בִּין דַוְקָא בַּיים רִימַאנָאוֶוער אִין הוֹיז אַ גַאנְץ הֵיימִישֶׁער מֶענְטְשׁ, וֵוייס אֲפִילוּ וואוּ עֶר בֶּעהַאלְט זַיינֶע חֲטָאִים. פָאלְג מִיר, גֵיי אַרָאפּ, זוּךְ וואוּ אִיךְ וֶועל דִיר זָאגְן, וֶועסְטוּ זֶעהן וָואס דָארְט גֶעפִינְט זִיךְ. אַ גַאנְצְן אוֹצָר.

— אָבֶּער וֶוער וֶועט דָא דֶערְוַוייל אַכְטוּנְג גֶעבְּן אוֹיף דִי פֶּעקְלַאךְ? — הָאט אִיהם דֶער שָׂטָן גֶעפְרֶעגְט. — זֵיי קָאסְטְן מִיר דָאךְ פִיהל מִיה און צַייט בִּיז אִיךְ הָאבּ זֵיי אוֹיפְגֶעזַאמְלְט.

— אִיךְ וֶועל זֵיי הִיטְן, פְרַיינְד, הִיטְן ווִי אַ אוֹיג אִין קָאפּ — הָאט צוּ אִיהם דֶער צַדִיק גֶעזָאגְט — דוּ מֶעגְסְט דִיר אוֹיף מִיר פֶערְלָאזְן. אָבֶּער פֶערְלִיר נִישְׁט קֵיין צַייט און גֵיי וואוּ אַהִין אִיךְ וַוייז דִיר אָן.

דֶער שָׂטָן הָאט אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט און גֶעגַאנְגֶען וואוּ דֶער צַדִיק הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט.

בְּאוֹתוֹ רֶגַע, הָאט דֶער צַדִיק דֶערְזֶעהֶן פַּאר זִיךְ אַ אוּנֶענְדְלִיכְן טִיפְן אָבְגְרוּנְד (עוּמְקָא דִתְהוֹמָא רַבָּא). הָאט עֶר דִי פֶּעקְלַאךְ אַ שְׁטוּיס גֶעגֶעבְן מִיט כֹּחַ אוּן הֵאסְט, אוּן אַלֶע זַיינֶען זֵיי אַרָאפְּגֶעפַאלְן אוּן זִיךְ צוּפְלוֹיגְן וְוִי שְׁטוֹיבּ אִין דֶעם אֵיין־סוֹף׳דִיגְן תְּהוֹם, נִישְׁט אִיבֶּערְלָאזְנְדִיג פוּן זִיךְ אֲפִילוּ קֵיין זֵכֶר.

בַּאלְד דֶערוֹיף אִיז דֶער שָׂטָן צוּרִיקְגֶעקוּמֶען. דֶערְזֶעהֶענְדִיג אַז דִי פֶּעקְלַאךְ עֲבֵירוֹת זַיינֶען פֶערְשְׁוואוּנְדְן, הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַ רַעַשׁ וְועלְכֶער הָאט זִיךְ גֶעהֶערְט אִין אַלֶע עוֹלָמוֹת, אוֹיסְשְׁרַייעֶנְדִיג:

— גַנָב אֵיינֶער, וואוּ הָאסְטוּ עֶרְגֶעץ אַהִין גֶעטְהוּן מֵיינֶע פֶּעקְלַאךְ?

אוּן גֶעשְׁלֶעפְּט הָאט עֶר דֶעם צַדִיק צוּם בֵּית־דִין שֶׁל מַעְלָה.

הָאט דֶער בֵּית־דִין גֶע׳פַּסְקְ׳נְט לוֹיט דֶעם דִין תּוֹרָה ״אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ״. וְוִיבַּאלְד אַ גַנָב אִיז נִישְׁט אִימְשְׁטַאנְד צוּ בֶּעצָאהלְן זַיין גְנֵבָה, זָאל

זַיין שְׁטְרָאף זַיין, מֶען זָאל אִיהם פֶערְקוֹיפְן פַאר אַ עֶבֶד.

און אַ כְּרוּז אִיז אַרוֹיס פון דֶעם בֵּית־דִין שֶׁל מַעְלָה:

— וֶועֶר פון די דָרֵי מַעְלָה וויל קוֹיפְן אַ גַנָב וָואס אִיז גֶעכַאפְּט גֶעוָוארְן בַּיי דֶער גְנֵבָה.

און גֶעפְרֵייט הָאט זִיךְ דֶער שָׂטָן. עֶר אִיז זִיכֶער גֶעוֶוען אַז אִין הִימְל וֶועט זִיךְ אוֹיפְן גַנָב זִיכֶער נִישְׁט גֶעפִינֶען קֵיין קוֹנֶה. דֶען צוּ וָואס נוּצְט עֶר און וֶוער דַארְף אִיהם הָאבְּן? וֶועט עֶר, דֶער שָׂטָן דַאן הָאבְּן דָאס רֶעכְט אִיהם, דֶעם גַנָב, צוּ מַאכְן פַאר זַיין אֵייגֶענֶעם עֶבֶד און בַּאקוּמֶען אִיהם אִין זַיין רְשׁוּת.

און אַ דוּנֶערְדִיגֶער קוֹל הָאט זִיךְ פְּלוּצִים דֶערְהֶערְט פון אוּנְטֶער דֶעם כִּסֵא־הַכָּבוֹד:

— הַשֵׁם יִתְבָּרַךְ אַלֵיין קוֹיפְט מֶנְדְל בֶּן לִיבֶּא אַלְס עֶבֶד.

און דוּרְךְ דֶעם אִיז דֶער רִימַאנָאוֶוער צַדִיק,

דער "גנב" פון די שווערע פעק עבירות, געווארן א אייביגער עבד פון זיין ליבן נאמען.

*

דאס איז דער פירוש: "לקונה עבדיו בדין", כביכול האט אליין געקויפט דעם קנעכט וואס איז גע'משפט געווארן פאר גניבה, כדי "לרחם עמו ביום דין", צו פארמיידן א קטרוג און זיין ביכולת זיך צו בעדינען מיטן מדת־הרחמים אין דעם יום הדין.

די בְּרָכָה פוּן אַ פְרוֹי

אִין אַ דָארְף נֶעבְן בֶּערְדִיטְשֶׁעוו הָאט גֶעוואוֹינְט אַ פְרוֹי, אַ אַלְמָנָה, וֶועלְכֶע פְלֶעגְט יָאהר־אֵיין יָאהר־אוֹיס, יֶעדְן עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר, אַרַיינְפָאהרְן אִין שְׁטָאט, כְּדֵי צוּ דַאוְונֶען אִין דֶעם בֵּית־הַמִדְרָשׁ פוּן דֶעם בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער צַדִיק, רַבִּי לֵוִי יִצְחָק זצ״ל.

אֵיינְמָאל, אִין אַ עֶרֶב יוֹם־כִּפּוּר, הָאט זִיךְ דִי פְרוֹי פֶערְשְׁפֶּעטִיגְט, צוּלִיב עֶפֶּעס אַ סִבָּה, עֶס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועןְ שְׁפֶּעט פַאר נַאכְט אוּן זִי אִיז נָאךְ גֶעוֶועןְ אוֹיפְן וֶועג קֵיין בֶּערְדִיטְשֶׁעוו. אִיהר צַעַר אִיז זֵייעֶר גְרוֹיס גֶעוֶועןְ. זִי הָאט גֶערֶעכְנְט פַאר בֶּעשְׁטִימְט, אַז דֶער בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער צַדִיק, וֶועלְכֶער אִיז אַלֵיין גֶעוֶועןְ דֶער מִתְפַּלֵל פַארְן עָמוּד, הָאט שׁוֹין זִיכֶער אָפְּגֶעזָאגְט כָּל־נִדְרֵי.

דֶעם בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער׳ס בֵּית־הַמִדְרָשׁ אִיז

גֶעוֶוען פוהל מִיט מִתְפַּלְלִים מִפֶּה לְפֶּה. שוֹין אִיבֶּער אַ הַאלְבֶּע שָעָה וָואס דֶער צַדִיק שְטֵייט פַארְן עָמוּד, מִיט אַ אַרָאפְּגֶעלָאזְטְן טַלִית אִיבֶּערְן קָאפּ, נִישְט אָנְהוֹיבְּנְדִיג דִי תְּפִילָה פוּן כָּל־נִדְרֵי. כָאטְש עֶס אִיז שוֹין זֵייעֶר שְפֶּעט, דָאס פְלֶעגְט גָאר נִישְט זַיין דֶעם צַדִיק׳ס שְטֵייגֶער.

אוּן דֶערְפִיהלְט הָאט דָאס מָאל דֶער צַדִיק אַז דָארְטְן אוֹיבְּן אִיז עֶס עֶפֶּעס נִישְט כְּשוּרָה. עֶר הָאט גֶעקוּקְט מִיט זַיינֶע הֵיילִיגֶע אוֹיגְן אוּן דֶערְזֶעהְן ווִי אַ מְחִיצָה פַארְשְטֶעלְט פַארְן כִּסֵא־הַכָּבוֹד. הָאט עֶר אָנְגֶעוֶוענְדֶעט כּוֹחוֹת צוּ פֶערְנִיכְטְן אָט דִי דָאזִיגֶע מְחִיצָה, עֶס הָאט זִיךְ אִיהם אָבֶּער נִישְט אַיינְגֶעגֶעבְּן.

הָאט דָאךְ קֵיין צְוֶועק נִישְט אָנְצוּהוֹיבְּן דִי תְּפִילוֹת אוּן לָאזְן זֵיי אַרוּמְשְוֶועבְּן אִין דֶער לוּפְט. וַוארְט עֶר דֶער צַדִיק, זוּכְנְדִיג עֵצוֹת אוּן מִיטְלֶען, ווִי אַזוֹי קְלָאר צוּ מַאכְן דֶעם וֶועג בִּיז צוּם כִּסֵא־הַכָּבוֹד פַאר זַיינֶע כָּל־נִדְרֵי תְּפִילוֹת.

אוּן דָא קוּמְט אַרַיין דִי דָארְפְס אַלְמָנָה אִין דֶער וַוייבֶּערְשֶער שוּהל. זִי דֶערְווִיסְט זִיךְ פוּן

אִיהרֶע שָׁכֵנ׳טֶעס אַז דֶער צַדִיק הָאט נָאךְ נִישְׁט אָנְגֶעהוֹיבְּן צוּ זָאגְן כָּל־נִדְרֵי.

פַאלְט דִי אַלְמָנָה אַרַיין אִין אַ אוּנְגֶעהוֹיעֶרֶער שִׂמְחָה. זִי וֶועט דָאךְ זַיין אִימְשְׁטַאנְד צוּ דַאוְונֶען כָּל־נִדְרֵי מִיטְן צַדִיק צוּזַאמֶען. פַאר גְרוֹיס שִׂמְחָה הוֹיבְּט זִי אוֹיף דִי אוֹיגְן אוּן אִיהרֶע הֶענְד גֶעגְן דֶעם הִימְל אוֹיסְרוּפְנְדִיג:

— הֵיילִיגֶער זִיסֶער גָ־ט! הַאר פוּן אַלֶע וֶועלְטְן. וָואס זָאל אִיךְ דִיר ווינְטְשְׁן פַאר דֶעם גוּטְס וָואס דוּ הָאסְט מִיר גֶעטְהוּן אוּן פַאר דֶער שִׂמְחָה וָואס דוּ הָאסְט מִיר אִיצְט פֶערְשַׁאפְט? אִיךְ ווִינְטְשׁ דִיר נָאר דָאס: דוּ זָאלְסְט פִיהל נַחַת אוּן פְרֵייד דֶערְלֶעבְּן פוּן דַיינֶע קִינְדֶער אוּן זָאל דַיין הַארְץ פוּן זַיי אַזוֹי דֶערְקְוִויקְט וֶוערְן פוּנְקְט ווִי דוּ הָאסְט מִיר דֶערְקְוִויקְט אוּן פֶערְשַׁאפְט אֱמֶתְע פְרֵייד!

אוּן דֶערְזֶעהְן הָאט דֶער צַדִיק בַּיים עָמוּד, ווִי דִי מְחִיצָה אִיז מִיט אַמָאל פֶערְשְׁווּאוּנְדְן גֶעוָוארְן. אוּן דֶערְפִיהלְט הָאט עֶר אַ שִׂמְחָה אִין אַלֶע הִימְלִישֶׁע וֶועלְטְן. הָאט עֶר דַאן תֵּיכֶף אָנְגֶעהוֹיבְּן דִי תְּפִילָה פוּן כָּל־נִדְרֵי.

און אַזַא התלַהֲבות׳דיג דַאווֶנען ווי דֶער בֶערדיטשֶעווער הָאט יֶענֶעם יום־כִּפּור פֶערְאַרְבֶעט, הָאבְּן זַיינֶע חֲסִידִים בַּיי אִיהם נִישְׁט גֶעזֶעהן כַּמָה שָׁנִים.

דֶער פְּרוֹי׳ס וֶוערְטֶער זַיינֶען גֶעוֶוען דְבָרִים הַיוֹצְאִים מִן הַלֵב, דֶערִיבֶּער הָאבְּן זֵיי גֶעהַאט אַזַא גֶעוַואלְדִיגְן כֹּחַ.

מֶעקְלֶערַיי גֶעלְד

דֶער הֵיילִיגֶער רֶבִּי רַבִּי לֵוִי יִצְחָק בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער זצ״ל הָאט נִישְׁט נָאר מְלַמֵד זְכוּת גֶעוֶוען אוֹיף אִידְן פַארְן רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, נָאר טַאקֶע זִיךְ בַּאמִיהט צוּ מַאכְן דִי אִידְן פַאר אַ ״אַתָּה בְחַרְתָּנוּ״ פָאלְק. טָאמֶער הָאט עֶר זִיךְ דֶערְווָאוּסְט, אַז אֵיין אִיד הָאט דֶעם אַנְדֶערְן גֶעטְהוּן עֶפֶּעס אַ עַוְלָה, הָאט עֶר אָנְגֶעוֶוענְדֶעט פַארְשִׁידֶענֶע מִיטְלֶען, צוּ ווירְקְן אוֹיף דֶעם עַוְלָה־טְהוּעֶר צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן דָאס וָואס עֶר הָאט קַאלְיֶע גֶעמַאכְט כְּדֵי קֵיין אִיד זָאל נִישְׁט בֶּע׳עַוְלָה׳ט וֶוערְן.

פְלֶעגְט עֶר זָאגְן, אַז ווִיבַּאלְד אַ אִיד פִיהְרְט זִיךְ מִיט זַיין חָבֵר ״לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִין״, פִיהְרְט זִיךְ אוֹיךְ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מִיט אִיהם ״לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִין״ אוּן טְהוּט אִיהם גוּטְס כָאטְשׁ עֶר פַארְדִינְט עֶס נִישְׁט. הָאט עֶר דָאךְ בְּפֵירוּשׁ דָאס גֶעהֶערְט פוּן

זַיין רֶבִּין, דֶער מֶעזְרִיטְשֶׁער מַגִיד, נָאכְזָאגְן אַ טַייטְשׁ פון דֶעם בַּעַל שֵׁם טוֹב זצ"ל: "ה' צִלְךָ", כִּבְיָכוֹל אִיז דַיין שָׁאטְן. פּוּנְקְט אַזוֹי וִוי דֶער שָׁאטְן מַאכְט נָאךְ דֶעם מֶענְטְשְׁן אַלֶע זַיינֶע בַּאוֶועגוּנְגֶען און הַאנְדְלוּנְגֶען, אַזוֹי בַּאנֶעמְט זִיךְ אוֹיךְ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מִיט דֶעם מֶענְטְשְׁנְס פְּעוּלוֹת און הַאנְדְלוּנְגֶען בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. דֶערִיבֶּער הָאט דֶער בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער אָנְגֶעוֶוענְדֶעט כּוֹחוֹת, צוּרִיקְצוּהַאלְטְן אַ אִידְן פון צו טְהוּן אַ עַוְלָה צו זַיין חָבֵר.

הָאט זִיךְ אֵיינְמָאל גֶעטְרָאפְן אַזַא מִין עוּבְדָא:

אַ קְלֵיינֶער מֶעקְלֶער הָאט אַמָאל גֶעזֶעהן אוֹיפְן מַארְק אִין בֶּערְדִיטְשֶׁעוו שְׁטֵיין אַ וָואגְן מִיט סְחוֹרָה. פְּרֶעגְט עֶר דֶעם אֵייגְנְטִימֶער פון דֶער סְחוֹרָה, פַארְוָואס עֶר פַארְקוֹיפְט נִישְׁט דִי סְחוֹרָה זַיינֶע? עֶנְטְפֶערְט אִיהם דֶער סוֹחֵר, אַז עֶר קֶען נִישְׁט גֶעפִינֶען קֵיין קוֹנֶה, עֶר וֵוייס נִישְׁט דִי אוּרְזַאךְ דֶערְפוּן.

גֵייעֶנְדִיג וַוייטֶער, הָאט עֶר וִוידֶער דֶערְזֶעהן שְׁטֵיין אַ סוֹחֵר נֶעבְּן אַ וָואגְן פוּל מִיט אַ אַנְדֶער

סאָרט סחוֹרה, װעלכער האט זיך אויף באַקלאָגט, אַז עס טרעפט זיך איהם נישט קיין קונה.

דער דאזיגער קליינער מעקלער איז שוין גאָר נישט געווען קיין נאַר. ער האט פאַרשטאַנען, אַז ווען די דאזיגע ביידע סוחרים זאָלן זיך טוישן מיט זייערע סחורות, וואָלטן זיי ביידע געמאַכט אַ גוטן געשעפט, יעדער מיט דער געטוישטער סחורה, בּיי זיך אין דערהיים. אַזוי ווי ער האט אָבער זיך אַליין געקענט און געוואוסט, אַז ער איז נישט קיין מפורסם׳דיגער מעקלער, דעריבער ווען די סוחרים נישט האבן צו איהם קיין צוטרוי און זיך נישט צוהערן צו איהם. האט ער זיך געווענדעט מיט זיין פּלאַן צו אַ גרויסן, בּעקאַנטן מעקלער, וועלכן אַלע סוחרים פון מארק האבן גוט געקענט, איהם דערציילט פון זיין איינפאַל וועגן דעם סחורה־טויש, מיט דעם פערלאַנג, אַז ער, דער גרויסער מעקלער, זאָל דאס געשעפט אויספיהרן און מיטן פערדינסט, זאָלן זיי ביידע זיך טיילן.

דער גרויסער מעקלער האט דערצו מסכּים געווען. ער האט דאס געשעפט אויסגעפיהרט, אָפּגענומען מעקלעריי אַ היבּשע מטבּע. ער האט

אָבֶער פון דֶעם פֶערְדִינְסְט נִישְׁט גֶעוָואלְט גֶעבְּן קֵיין טֵייל צוּם קְלֵיינֶעם מֶעקְלֶער.

— וָואס הָאסְטוּ דֶען גֶעטְהוּן? — הָאט עֶר דַאן גֶעזָאגְט צוּם קְלֵיינֶעם מֶעקְלֶער — דוּ הָאסְט דָאךְ קֵיין פִינְגֶער נִישְׁט צוּגֶעלֵייגְט צוּם גֶעשֶׁעפְט, אִיךְ וֶועל אַרְבֶּעטְן אוּן דוּ ווילְסְט זַיין אַ שׁוּתָּף אָן מִיה אוּן מַאטֶערְנִיש? נִישְׁט בַּיי מִיר!

גֶעוֶועזְן אִיז דָאס גְרָאד אִין דִי סְלִיחוֹת-טֶעג. דֶער קְלֵיינֶער מֶעקְלֶער הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט בֶּע'עַוְלָה'ט אוּן אִיז גֶעגַאנְגֶען צוּם בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער רַב, רַבִּי לֵוִי יִצְחָק, זִיךְ פַאר אִיהם צוּ בֶּעקְלָאגְן אוֹיף דֶעם אוּנְרֶעכְט וָואס עֶס אִיהם גֶעטְהוּן גֶעוָוארְן. הָאט דֶער בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער צַדִיק גֶעשִׁיקְט זַיין שַׁמָשׁ רוּפְן דֶעם גְרוֹיסְן מֶעקְלֶער אוּן הֶערְן וָואס עֶר הָאט צוּ זָאגְן דֶערְצוּ.

עֶר הָאט זִיךְ דַאן דֶערְווּאוּסְט, אַז דָאס וָואס דֶער קְלֵיינֶער מֶעקְלֶער הָאט אִיהם דֶערְצֵיילְט אִיז אֱמֶת וְיַצִּיב. הָאט עֶר גֶעפְּרוּבְט צוּ גֶעבְּן צוּ פַארְשְׁטֵיין דֶעם גְרוֹיסְן מֶעקְלֶער אוֹיף דֶער עַוְלָה וָואס עֶר בַּאגֵייט גֶעגְן זַיין חָבֵר, אַז דָאס קֶען

בַּאטְרַאכְט ווערן פַאר אַ פָּשׁוּט׳ע גְזֵלָה. אַזוֹי ווִי אִיצְט זַיינֶען דָאךְ די עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְשׁוּבָה, זָאל עֶר פֶערְרִיכְטְן דֶעם פֶעלֶער און אָפְּגֶעבְּן דֶעם שׁוּתָף די הֶעלְפְט פון דֶעם פֶערְדִינְסְט, וָואס עֶס קוּמְט אִיהם עַל פִּי יוֹשֶׁר.

אָבֶּער דֶער גְרוֹיסֶער מֶעקְלֶער אִיז גֶעוֶוען אַיינְגֶעשְׁפַּארְט.

— לוֹיט מַיין שֵׂכֶל — הָאט עֶר גֶעזָאגְט — קוּמְט נָאר גֶעצָאלְט פַאר אַרְבֶּעט אָבֶּער נִישְׁט פַאר אַ עֵצָה טוֹבָה.

זֶעהֶענְדִיג אַז מִיט יוֹשֶׁר־וֶוערְטֶער וֶועט עֶר גָאר נִישְׁט פּוֹעֶלְן מִיט דֶעם הַארְטְנֶעקִיגְן מֶעקְלֶער, הָאט דֶער בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער צַדִיק זִיךְ צוּ אִיהם אָנְגֶערוּפְן און אַזוֹי גֶעזָאגְט:

— דוּ זָאלְסְט ווִיסְן, אַז אִיךְ בִּין נִישְׁט קֵיין ״קָטִיל קַנְיָא״ (אוּנְוִויסְנְדֶער) אִין עִנְיָנִים פון מֶעקְלֶערַיי, ווַייל אוֹיךְ אִיךְ בִּין אַ מֶעקְלֶער. אִיךְ פֶערְמִיטְל צְווִישְׁן דֶעם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם און זַיינֶע אִידְן, זֵיי זָאלְן זִיךְ אוֹיסְטוֹישְׁן מִיט זֵייעֶרֶע סְחוֹרוֹת.

איך בְּרֵיינְג אַרוֹיף אִין הִימְל אַרַיין דִי אִידִישֶׁע מַעֲשִׂים און בְּרֵיינְג דֶערְפַאר אַרָאפּ צוּ דִי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל דִי הִימְלִישֶׁע סְחוֹרָה.

אֵיינְמָאל, הָאבּ אִיךְ דֶערְזֶעהְן בַּיי דִי אִידְן זֵייעֶר שְׁלֶעכְטֶע סְחוֹרוֹת, זֵיי הֵייסְן: חֲטָאִים, עֲווֹנוֹת און פְּשָׁעִים. דַאגֶעגְן הָאבּ אִיךְ דֶערְזֶעהְן, אַז אִין הִימְל זַיינֶען פַארְהַאנֶען גוּטֶע סְחוֹרוֹת, וֶועלְכֶע הֵייסְן: מְחִילָה, סְלִיחָה וְכַפָּרָה. הָאבּ אִיךְ מִיר גֶעזֶעצְט אִין קָאפּ אַרַיין. אִיךְ מוּז זֶעהְן אוֹיסְצוּטוֹישְׁן דִי בֵּיידֶע עֶרְלֵיי סְחוֹרוֹת, וַוייל אִיךְ הָאבּ דָאס בֶּעטְרַאכְט פַאר נוּצְלִיךְ צוּ בֵּיידְן. אִיךְ הָאבּ נִישְׁט לַאנְג גֶעקְלֶערְט, און גֶעוֶוענְדֶעט זִיךְ צוּם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם און גֶעמַאכְט אַ פָארְשְׁלַאג פוּן דֶעם דַאזִיגְן מִסְחָר.

— פוּן מַיין זַייט אִיז נִישְׁט קֵיין מְנִיעָה — הָאט מֶען מִיר צוּ פַארְשְׁטֵיין גֶעגֶעבְּן — אוֹיבּ דֶער צְוֵייטֶער צַד אִיז נָאר מְרוּצֶה צוּ שְׁלִיסְן דֶעם מִסְחָר.

זַיינֶען דָאךְ אָבֶּער אוּנְזֶערֶע אִידַאלַאךְ, לֶעבְּן זָאלְן זֵיי, אַ עַם קְשֵׁה עוֹרֶף. קוּים הָאבְּן זֵיי זִיךְ

דֶערְוואוּסְט, אַז דֶער צְוֵוייטֶער צַד אִיז מְרוּצָה צוּם מִסְחָר, הָאבְּן זֵיי זִיךְ דֶערְפוּן גֶעדְרוּנְגֶען, אַז זֵיי הָאבְּן נִישְׁט קֵיין פָּשׁוּטֶע סְחוֹרָה אוּן נִישְׁט גֶעוָואלְט אַיינְגֵיין אוֹיף אַ גְלַייכְן טוֹיש. אִיךְ הָאבּ מִיר אוֹיסְגֶערֶעדְט מַיין הַארְץ, גֶעאַרְבֶּעט מִיט שְׁוֵוייס אוֹיף אַלֶע כֵּלִים אָבֶער אוּמְזִיסְט.

אִיךְ וֶועל גֵיין חוֹקֵר וְדוֹרֵשׁ זַיין — הָאבּ אִיךְ צוּ זֵיי גֶעזָאגְט — אֶפְשֶׁר הָאט דֶער צְוֵוייטֶער צַד נָאךְ אַ אַנְדֶער מִין סְחוֹרָה צוּ גֶעבְּן אַלְס צוּגָאבּ צוּם טוֹישׁ.

”רְכַב וּצְלַח“ — הָאבְּן זֵיי מִיר גֶעזָאגְט.

ווִידֶער הָאבּ אִיךְ זִיךְ אַ לָאז גֶעטְהוּן צוּ דִי עוֹלָמוֹת עֶלְיוֹנִים, אוּן גֶעטְרָאפְּן דְרַיי עֶרְלֵיי פָּארְגֶעלֵייגְטֶע סְחוֹרוֹת, וֶועלְכֶע קֶענֶען דָארְטְן לַחֲלוּטִין גָארְנִישְׁט גֶעבְּרוּיכְט וֶוערְן, בְּעֵת דָא, בַּיי אוּנְז, וָואלְט מֶען זֵיי גֶעקֶענְט פֶערְצוּקֶערְן. אֱמֶת'דִיגֶע עוֹבֵר לַסוֹחֵר סְחוֹרָה. דִי מִינִים סְחוֹרוֹת הֵייסְן: ”בָּנֵי, חַיֵי וּמְזוֹנֵי“ (קִינְדֶער, לֶעבְּן אוּן פַּרְנָסָה).

דִי סְחוֹרוֹת זַיינֶען מִיר שְׁטַארְק גֶעפֶעלְן. אִיךְ

הָאב גֶעבֶּעטְן דֶעם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, עֶר זָאל צוּם פְרִיהעֶר פָארְגֶעשְׁלָאגֶעגֶעם טוּיש־גֶעשֶׁעפְט צוּגֶעבְּן דִי אִידְן נָאךְ אָט דִי דָאזִיגֶע דְרַיי מִינִים סְחוֹרוֹת, אוּן מֶען הָאט מַסְכִּים גֶעוֶוען.

אַזוֹי וִוי אִיךְ הָאבּ שׁוֹין גֶעוָואלְט פוּן דָארְטְן אַרוּנְטֶערְגֵיין, דָאס דֶערְצֵיילְן דִי אִידְן אוּן אָפְּשְׁלִיסְן דֶעם מֶקַח, הָאט מֶען מִיר גֶעזָאגְט:

— לֵוִי יִצְחָק, דוּ בִּיזְט גֶעוֶוען אַ גֶעשִׁיקְטֶער מֶעקְלֶער אוּן גֶעמַאכְט פַאר בֵּיידֶע צְדָדִים אַ גוּט גֶעשֶׁעפְט, טָא, זָאג וָואס דוּ פֶערְלַאנְגְסְט אַלְס מֶעקְלֶערַיי.

— נִישְׁט וֶועגְן מֶעקְלֶערַיי אוּן נִישְׁט צוּלִיבּ מַיין אֵייגֶענֶער פֶערְזָאן הָאבְּן אִיךְ דָאס גֶעשֶׁעפְט צוּזַאמֶענְגֶעבְּרַאכְט — הָאבּ אִיךְ גֶעעֶנְטְפֶערְט — נָאר, דֶעם אֱמֶת גֶעזָאגְט, צוּלִיבּ דַיין פָאלְק יִשְׂרָאֵל אוּן צוּלִיבּ כְּבוֹד שָׁמַיִם, וַוייל ה׳ הֵייסְט דָאךְ: ״מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ״. אִיךְ פֶערְלַאנְג נִישְׁט דֶערְפַאר קֵיין שׁוּם שָׂכָר.

נִדְרַשְׁתִּי לְלֹא שְׁאֵלוּנִי — הָאט מֶען מִיר גֶעעֶנְטְפֶערְט. — מִיר גִיבְּן דִיר דַיין שְׂכַר טִרְחָה

נִישְׁט גֶעבֶּעטֶענֶערְהֵייט, אָט טַאקֶע דִי דָאזִיגֶע דְרַיי מִינִים סְחוֹרָה: בָּנֵי, חַיֵי וּמְזוֹנֵי, דוּ זָאלְסְט הָאבְּן דָאס רֶעכְט זַיי צוּ פַארְטֵיילְן צוּ וֶועמֶען דוּ וֶועסְט וֶועלְן. אִיךְ בִּין אוֹיךְ זִיכֶער, אַז מַיינֶע אִידְן וֶועלְן דֶערְצוּ גֶעבְּן זֵייעֶר הַסְכָּמָה.

דֶער מִסְחָר אִיז גֶעשְׁלָאסְן גֶעוָוארְן אוּן דֶערְמִיט הָאב אִיךְ אַ שְׁטִיקְל דֵעָה אִיבֶּער דִי טַייעֶרֶע סְחוֹרָה וָואס הֵייסְט: בָּנֵי, חַיֵי וּמְזוֹנֵי.

— אִיצְט זָאג אִיךְ דִיר, דוּ גְרוֹיסֶער מֶעקְלֶער — הָאט דַאן דֶער בֶּערְדִיטְשֶׁעוֶוער צַדִיק גֶעעֶנְדִיגְט זַיין שְׁמוּעֶס מִיט אַ גֶעוַואלְדִיגְן עֶרְנְסְט — ווִילְסְטוּ מַסְכִּים זַיין צוּ מַיין פְּסַק, צוּ בֶּעצָאלְן דַיין שׁוּתָּף דִי הֶעלְפְט פוּן דֶעם מֶעקְלֶערַיי וָואס דוּ הָאסְט בַּאקוּמֶען, אִיז הֲרֵי טוֹב. אוֹיב אָבֶּער דוּ וֶועסְט מִיר נִישְׁט פָאלְגְן וֶועסְטוּ בַּאקוּמֶען דֶעם הִיפּוּךְ (גֶעגְנְטֵייל) דֶערְפוּן, ווִי דֶער פָּסוּק זָאגְט אִין מִשְׁלֵי: "וְקָבַע אֶת קוֹבְעֵיהֶם נֶפֶשׁ" (וֶוער עֶס בֶּערוֹיבְּט אַ אָרִימַאן פֶערְדִינְט אַ טוֹיט שְׁטְרָאף).

דֶער גְרוֹיסֶער מֶעקְלֶער, וֶועלְכֶער הָאט גוּט גֶעוואוּסְט, אַז דֶעם צַדִיק'ס דִבּוּרִים זַיינֶען נִישְׁט

קֵיין פּוּסְטֶע רֵייד, אִיז מוֹרָא׳דִיג דֶערְשְׁרָאקְן גֶעוָוארְן. עֶר הָאט פֶערְשְׁפְּרָאכְן דֶעם צַדִיק צוּ הַאלְטְן זַיין פְּסַק און הָאט טַאקֶע בַּאלְד דֶערוֹיף מְקַיֵים דִבּוּר גֶעוֶועוְן.

יֶענֶעם יָאהר, אִיז גֶעוֶועוְן אַ גֶעבֶּענְטְשְׁט יָאהר מִיט כָּל טוּב, וַוייל דֶער גוּטֶער צַדִיק הָאט מַשְׁפִּיעַ גֶעוֶועוְן בְּיַד רְחָבָה פוּן דֶעם גוּטְן אוֹצָר אִיבֶּער וֶועלְכְן עֶר הָאט גֶעהַאט דִי מֶמְשָׁלָה: בָּנֵי, חַיֵי וּמְזוֹנֵי. הַלְוַואי דָאס יָאהר גֶעזָאגְט, עֶס זָאל זַיין תָּחֵל שָׁנָה וּבִרְכוֹתֶיהָ.

דריטער קאַפּיטל: גדולה תּשובֿה

דער צענטער צום מנין

דער כּח פֿון תּשובֿה

דער ווידוי בײַ די סעודה המפֿסקת

דער וועג צו די ישיבֿה

ווער איז דער גענעראַל?

אַ אידישע נשמה

די "צוואָה" צום בן יחיד...

דער אַנטלאָפֿענער סאָלדאַט

דרײַ יאָהרצײַט ליכט

ווי אַזוי טהוט מען תּשובֿה

מוחל פֿאַר אַלעמען

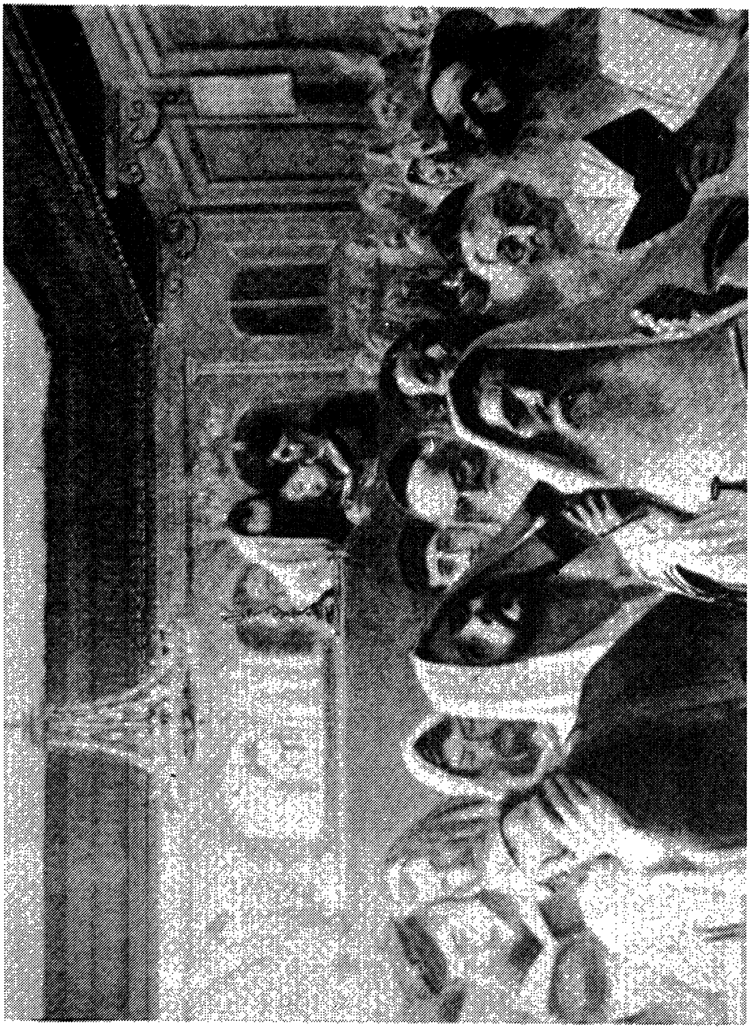

יום כפור אין שוהל

דֶער צֶענְטֶער צום מִנְיָן

עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר פַארְטָאג, וֶוען דִי גֶעצֵיילְטֶע אִידְן פון דֶעם פַארְוָוארְפֶענֶעם דָארְף אִין פָּאדָאלְיֶע הָאבְּן זִיךְ גֶעגְרֵייט צוּ שְׁלָאגְן כַּפָּרוֹת, הָאבְּן זֵיי פְּלוּצִים דֶערְזֶעהן וִוי אַ אִיד קוּמְט צוּ שְׁפְּרֵייזְן פון דֶערְוַוייטְנְס מִיט אַ קְלוּמִיקְל אוֹיפְן רוּקְן, מִיד פון וֶועג. דֶער גַאנְצֶער אִידִישֶׁער צַעַר אִיז גֶעוֶוען אוֹיסְגֶעגָאסְן אוֹיף זַיין פָּנִים.

דֶער אִיד אִיז גֶעוֶוען דֶער צַדִיק נִסְתָּר און קָדוֹשׁ עֶלְיוֹן רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה׳ס. עֶר קוּמְט אִיצְט פון אַ ווַייטְן וֶועג, וואוּ עֶר הָאט אוֹיסְגֶעלֵייזְט אַ אִידִישְׁן אַרֶענְדַאר פון דִי בְּלוּטִיגֶע נֶעגְל פון זַיין פָּרִיץ, וֶועלְכֶער הָאט אִיהם גֶעהַאלְטְן פַארְשְׁפַּארְט אִין אַ גְרוּבּ ווַייל עֶר הָאט נִישְׁט גֶעהַאט צוּ בַּאצָאלְן דִי אַרֶענְדֶע גֶעלְד.

נָאכְדֶעם וִוי עֶר הָאט אָפְּגֶעדַאוְונְט און

איבּערגעבּיסן האט זיך רבּי לייב שׂרה׳ס אָפּגערוהט אויף עטליכע מינוט, כּדי ער זאָל קענען פאָרזעצן דעם וועג און אָנקומען אַהיים נאָך פאַרן היילִיגן טאָג.

דערוויל האט זיך געמאַכט אַ מורא׳דיגער שטורעם. עס האָט געגאָסן ווי מיט עמערס. דונערן און בּליצן האָבּן געקנאַקט. בּוימער זיינען אויסגעריסן געוואָרן, און עס איז נישט געווען קיין מציאות זיך צו קענען לאָזן אין וועג אַריין.

רבּי לייב שׂרה׳ס איז געווען אַ מלומד בּניסים. נישט איינמאָל איז ער אָנגעקומען מיט קפיצת הדרך כּהרף עין אין דעם אָרט וואו ער האָט געדאַרפט אָנקומען. אָבער דערמיט האָט ער זיך נאָר בּאַנוצט ווען עס האָט געפאָדערט לטובת הכּלל, אָדער צוליבּ פּקוח נפש. פאַר זיינעטוועגן, פאַר זיינע אינטערעסן וועט ער זיך דאָך נישט גיין בּאַניצן מיט שמות הקדושים, כּדי ער זאָל קענען אָנקומען אַהיים אויף יום טוב. וּבפרט איז דאָך ידוע אַז מהשם מצעדי גבר כּוננו, אַלעס ווערט געפיהרט מן השמים וואו דער מענטש זאָל זיין. איז אויבּ מען פירט אַזוי פון הימל אַז ער זאָל

נישט קענען ווייטער גיין, איז געווויס מן השמים ער זאל דארט בלייבן אויף יום־כּפּור. מסתּמא האט ער דא עפּעס וואס צו טהון.

רבּי לייב שרה׳ס האט זיך גענומען נאכפרעגן בּיי די דארפס־אידן אויב עס איז דא פארהאן א מנין, האבּן זיי איהם דערציילט אז אין דעם דארף גופא וואוינען בּלויז אכט אידן, אבער ראש השנה און יום הקדוש קומען אריין צוויי אידן פון די בערג, און אזוי ארום האבן זיי א מנין. רבי לייב שרה׳ס איז צופרידן געווען דערפון, און ער האט גענומען מאכן די הכנות צום הייליגן טאג.

נאכמיטאג, ווען מען האט געדארפט גיין דאווענען מנחה, זיינען נאך די צוויי אידן אלס נישט געווען. זיי זיינען נישט געקומען. מען האט געווארט א שטיקל צייט. ערשט שפּעטער איז געקומען א גוי און האט דערציילט אז די צוויי אידן זיינען פארהאלטן געווארן און וועלן שוין נישט קענען קומען אין דארף אריין אויף יום טוב.

רבּי לייב שרה׳ס איז געווען שטארק צוטראגן. וואס וועט ער איצט טהון. עס איז

נִישְׁטָא קֵיין מִנְיָן. מִיט אִיהם צוּזַאמֶען אִיז פַארְהַאן בְּלוֹיז נַיין פַּארְשׁוֹין. וואו וֶועט מֶען נֶעמֶען אַ צֶענְטֶער צוּם מִנְיָן?

— אֶפְשֶׁר גֶעפִינְט זִיךְ נָאךְ אַ אִיד אִין דֶער נָאהנְט וָואס מֶען קֶען אִיהם רוּפְן אוּן מְצָרֵף זַיין צוּם מִנְיָן? — הָאט רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה'ס גֶעפְרֶעגְט דִי דָארְפְס־אִידְן.

— נִישְׁטָא דָא קֵיין שׁוּם אִיד אוֹיסֶער אוּנְז — הָאבְּן דִי אִידְן גֶעזָאגְט מִיט מִיטְלַייד.

— אָבֶּער דָאךְ! אֶפְשֶׁר וֵוייסְט אִיהר פוּן אַ אִיד וָואס אִיז שׁוֹין אֲפִילוּ דֶערְוַוייטֶערְט פוּן אִידִישְׁקַייט, אַזַא אֵיינֶער וָואס קוּמְט נִישְׁט דַאוְונֶען אֲפִילוּ רֹאשׁ הַשָּׁנָה אוּן יוֹם הַקָּדוֹשׁ, אֶפְשֶׁר וֵוייסְט אִיהר פוּן אַזַא אֵיינֶעם, מֶען זָאל אִיהם קֶענֶען בְּרֵיינְגֶען אַהֶער אוּן צוּנוֹיפְשְׁטֶעלְן אַ מִנְיָן?

— פַארְהַאן דָא אַ אִיד, אַ הַאלְבֶּער מְשׁוּמָד, — הָאט זִיךְ אֵיינֶער פוּן דִי אִידְן דֶערְמָאנְט — אָבֶּער פוּן אִיהם אִיז דָאךְ זִיכֶער נִישְׁטָא וָואס צוּ רֶעדְן — הָאט עֶר גֶעזָאגְט.

— וָוער אִיז עֶס דֶער מְשׁוּמָד! און וואו וואוינְט עֶר? — אִיז רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה׳ס נַייגֶערִיג גֶעוָוען.

— דָאס אִיז נִישְׁט קֵיין אַנְדֶערֶער ווי דֶער פָּרִיץ פון דָארְף. עֶר שְׁטַאמְט פון אִידְן. אָבֶּער שׁוֹין צֶענְדְלִיגֶער יָאהרְן וָואס עֶר וֵוייסְט נִישְׁט צוּ זָאגְן פון אִידִישְׁקַייט. וָואס דַארְף מֶען מֶעהר, עֶר הָאט דָאךְ גֶעלֶעבְּט מִיט אַ גוֹי׳טֶע! עֶר הָאט חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט דֶער טָאכְטֶער פון דֶעם פְרִיעֶרְדִיגְן "פָּרִיץ", און וָוען יֶענֶער אִיז גֶעשְׁטָארְבְּן אִיז עֶר גֶעבְּלִיבְּן דֶער יוֹרֵשׁ. שׁוֹין יָאהרְן לַאנְג וָואס עֶר אִיז דֶער "פָּרִיץ" פון דָארְף. פון קֵיין אִידִישְׁקַייט ווִיל עֶר נִישְׁט ווִיסְן, כָאטְשׁ עֶר הָאט אַלְס אִינְגְל גֶעלֶערְנְט אִין אַ חֵדֶר. אֵיין מַעֲלָה הָאט עֶר אָבֶּער יָא, וָואס עֶר טְהוּט נִישְׁט קֵיין צָרוֹת פַּאר דִי עֶטְלִיכֶע אִידְן וָואס וואוֹינֶען אִין דָארְף. וַוייזְט אוֹיס אַז אוֹיף אַזוֹי וַוייט אִיז עֶר דָאךְ נִישְׁט פַארְדָארְבְּן...

— און אִיהר זָאגְט אַז עֶר הָאט חַתוּנָה גֶעהַאט מִיט דֶער טָאכְטֶער פון דֶעם פְרִיעֶרְדִיגְן פָּרִיץ — אִיז רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה׳ס וַוייטֶער נַייגֶערִיג גֶעוָוען צוּ דֶערְגֵייין מֶעהר פְּרָטִים וֶועגְן דֶעם דָאזִיגְן מוּמָר —

הָאט עֶר אוֹיךְ קִינְדֶער פוּן דֶער גוֹי׳טֶע?

— נֵיין! — הָאבְּן די אִידְן נִישְׁט פַארְשְׁטַאנֶען וָואס דֶער פְרֶעמְדֶער אִיד אִינְטֶרֶעסִירְט זִיךְ אַזוֹי שְׁטַארְק וֶועגְן דֶעם לֶעבְּן פוּן מְשׁוּמָד, וֶועלְכֶער אִיז שׁוֹין פִיהל צֶענְדְלִיגֶער יָאהרְן אַיינְגֶעטוּנְקֶען פוּן קָאפּ בִּיז דִי פִּיס אִין דֶער טוּמְאָה. — זִי, דִי גוֹי׳טֶע, אִיז גֶעשְׁטָארְבְּן מִיט דְרַיי יָאהר צוּרִיק. קֵיין קִינְדֶער הָאבְּן זֵיי נִישְׁט גֶעהַאט.

— אוֹיב אַזוֹי וֶועל אִיךְ אַרִיבֶּערְגֵיין צוּ אִיהם. אֶפְשֶׁר וֶועל אִיךְ אִיהם קֶענֶען מַחֲזִיר זַיין בִּתְשׁוּבָה — הָאט רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה׳ס גֶעזָאגְט מִיט אַנְטְשְׁלָאסְנְקַייט. — וואוּ גֶעפִינְט זִיךְ זַיין פַּאלַאץ?

די דָארְפְּס אִידְן הָאבְּן זִיךְ אִיבֶּערְגֶעקוּקְט אֵיינֶער צוּם אַנְדֶערְן. וָואס וִויל דֶער אִידל פוּן זֵיי, אוּן וֶוער אִיז עֶר בִּכְלַל, דֶער מָאדְנֶער אִיד פוּן דֶער פְרֶעמְד? וָואס וִויל עֶר דָא טְהוּן, עֶר וִויל גֵיין צוּם פָּרִיץ אוּן רוּפְן אִיהם צוּם מִנְיָן? נָאר דָאס פֶעלְט זֵיי אוֹיס! נִישְׁט נָאר וֶועט דֶער פְרֶעמְדֶער אִיד חָלִילָה מִיאוּס אָפְּשְׁנַיידְן, נָאר עֶר וֶועט נָאךְ גֶעוִויס

אויסגיסן זַיין כַּעס צו זיי, צו די דַארְפס אידן. און זיי היטן זיך דאך מיט יעדן שריט און טריט נישט אויפצורעגן איהם, און נישט צו דערמאנען איהם זיין אידישן אפשטאם.

— רבּי איד, לאזט אייך אפּ פון אזעלכע ווילדע געדאנקען. זוכט אייך נישט קיין צרות. ווילט איהר אפשר ברענגען א אומגליק אויף אונז?! — האבן זיי געזאגט דערשראקענע.

— חס ושלום! איך וועל אייך געוויס נישט טהון קיין שלעכטס. אבער מיר זיינען דאך אידן. עס איז היינט ערב יום כּפּור, דער הייליגסטער טאג אין יאהר. אידן בכל תּפוצות ישראל גיסן אויס די הערצער פאר'ן באשעפער. יעדער טהוט תּשובה און בעט אויף כּפּרת עוונות. און מיר דא וועלן אפילו נישט האבן קיין מנין? אפשר וועט זיך איינגעבן צו דערוועקן אין דעם משומד דעם אידישן פונק, דעם ניצוץ הקדושה, און ער וועט נתעורר ווערן צו תּשובה. דער כּח פון הייליגן טאג איז דאך זייער גרויס. דער עיצומו של יום איז מכפּר, און אזוי ארום וועלן מיר איהם קענען מצרף זיין צום מנין!

רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה׳ס הָאט אֲפִילוּ נִישְׁט גֶעוָואוֹרְט אוֹיף זֵייעֶר צוּשְׁטִימוּנְג. עֶר אִיז בַּאלְד גֶעלָאפְן מִיט גִיכֶע טְרִיט צוּם פַּאלַאץ פוּן פָּרִיץ. עֶר הָאט אָנְגֶעקְלוּנְגֶען בַּיים גְלָאק פוּן דְרוֹיסְן אוּן אֲפִילוּ נִישְׁט גֶעוַוארְט מֶען זָאל אִיהם אַרַיינְלָאזְן. הַאסְטִיג הָאט עֶר אוֹיפְגֶעפְּרַאלֶעט דִי טִיהְרְן, דוּרְכְגֶעשְׁפַּאנְט דִי פָּאדֶער־צִימֶערְן, אוּן שׁוֹין אִיז עֶר גֶעשְׁטַאנֶען אִין צִימֶער פַארְן פָּרִיץ.

דֶער ״פָּרִיץ״ הָאט פַאר זִיךְ דֶערְזֶעהְן אַ אָרֶעם אִידְל, הָאט זִיךְ אִין אִיהם דֶערְוֶועקְט דֶער כַּעַס וָואס דֶער אִיד הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶערִיסְן אִין זַיין וואוֹינוּנְג אָן עֶרְלוֹיבֶּענִישׁ. ״דָאס אִיז אַ אוּמְדֶערְהֶערְטֶע חוּצְפָּה״. אוּן עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶוען גְרֵייט צוּ גֶעבְּן אַ וואוּנְק פַאר זַיינֶע מְשָׁרְתִים אַז מֶען זָאל אִיהם נֶעמֶען אוּן פַארְשְׁפַּארְן אִין קַארְצֶער. דֶער הֵיילִיגֶער דוּרְכְדְרִינְגְלִיכֶער בְּלִיק פוּן צַדִיק הָאט אִיהם אָבֶּער וֵוייךְ גֶעמַאכְט. רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה׳ס הָאט אִיהם ווִי דוּרְכְגֶעלֶעכֶערְט מִיט זַיין שַׁארְפְן בְּלִיק. דֶער פָּרִיץ אִיז גֶעוָוארְן צוּטוּמְלְט פוּן דֶעם גֶ־טְלִיכְן פָּנִים פוּן צַדִיק.

— וָואס ווִילְסְטוּ דָא, זְשִׁידֶעק? — הָאט זִיךְ

דֶער פָּרִיץ צוּ אִיהם גֶעוֶוענְדֶעט מִיט בִּיטוּל און שְׁטְרֵיינְגְקַייט.

— אִיךְ בִּין דִיר גֶעקוּמֶען דֶערְמַאנֶען, אַז אוֹיךְ דוּ בִּיזְט אַ "זְשִׁידֶעק", און אַז הַיינְט הָאבְּן מִיר עֶרֶב יוֹם הַקָּדוֹשׁ. הַיינְט בַּיי נַאכְט קוּמֶען זִיךְ אִידְן אוּמֶעטוּם צוּזַאמֶען אִין דִי בָּתֵּי מִדְרָשִׁים צוּ...

דֶער פָּרִיץ הָאט אִיהם נִישְׁט גֶעלָאזְט אוֹיסְרֶעדְן:

— צוּ וֶועמֶען רֶעדְסְטוּ אַזוֹי? — הָאט עֶר אוֹיף אִיהם אָנְגֶעשְׁרִיגְן.

— צוּ דִיר רֶעד אִיךְ, מַיין פָּרִיץ, וָואס דוּ שְׁטַאמְסְט אוֹיךְ פוּן אִידְן. כָאטְשׁ דוּ הָאסְט שׁוֹין פַארְגֶעסְן דֶערְפוּן, אָדֶער דוּ ווִילְסְט עֶס פַארְגֶעסְן. מִיר ווֵייסְן אָבֶער פוּן דֶעם כְּלַל אַז "לֹא יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדָּח", אַז אַ אִיד ווִי פַארְשְׁטוֹיסְן עֶר זָאל נִישְׁט זַיין, הָאט עֶר אַלֶע מָאל אַ מֶעגְלִיכְקַייט צוּרִיקְצוּקֶערְן זִיךְ צוּ זַיין אִידִישְׁן שׁוֹרֶשׁ. אוֹיב אֵיינֶער טְהוּט תְּשׁוּבָה וֶוערְט עֶר ווִי נַיי גֶעבּוֹירְן.

דֶער פָּרִיץ הָאט אִיהם ווִידֶער גֶעוָואלְט

איבערהאקן, אָבער דאס לָשון איז איהם ווי אָפּגענומען געוואָרן. די ווערטער פון הייליגן צַדיק זיינען אַריינגעקראָכן טיף אין זיין הארצן.

— היינט איז יום כפור. דער טאָג וואס איז באַשטימט געוואָרן פאַר תשובה און מחילת עוונות. דער באַשעפער פון דער וועלט קוקט אויס אויף דער תשובה פון רשעים, און ווייבאלד זיי האבן חרטה אויף זייערע מעשים איז ער זיי מקבל בתשובה. היינט האסטו אַ גוטע געלעגנהייט אַראָפּצוּוואַרפן פון זיך די טומאה און ווערן צוריק אַ איד, צוריקצוקערן זיך צום הייליגן שורש. מיט צענדליגער יאהרן צוריק האסטו פאַרלאָזט דיין פאָלק און דיין אמונה. אין איין מינוט קענסטו דאס אַלץ פאַרריכטן און ווידער ווערן אַ איד. מיר זיינען דאָ ניין אידן. מיר דאַרפן האבן אַ צענטן צום מנין. אויב דו ביזט גרייט תשובה צו טהון, וועלן מיר דיר קענען מצרף זיין צום מנין. דיין שכר וועט זיין גרויס...

אינדרויסן איז געווען פאַרכמורעט. דער שטורעם האט זיך געהאלטן ביים איינשטילן. עס איז געווען נאָר געציילטע שעה'ן ביז צום זמן. רבי

לֵייבּ שָׂרָה׳ס הָאט גֶעפִּילְט אַז זַיינֶע וֶוערְטֶער הָאבְּן גֶעטְרָאפְן אִין פִּינְטְל. זֵיי הָאבְּן צוּטְרֵייסְלְט דָאס גְלַייכְוִויכְט פוּן דֶעם "פָּרִיץ". הָאט עֶר גֶענוּמֶען וַוייטֶער שְׁמִירְן דָאס אַייזְן כָּל זְמַן עֶס אִיז נָאךְ הֵייס.

— דוּ הָאסְט גָארְנִישְׁט וָואס צוּ פַארְלִירְן. דוּ וֶועסְט קֵיינְמָאל נִישְׁט זַיין גְלִיקְלִיךְ אִין דַיין אִיצְטִיגְן צוּשְׁטַאנְד. אַ זִינְדִיגֶער אִיד קֶען נִישְׁט זַיין צוּפְרִידְן מִיט זִיךְ. בַּאפְרַיי דִיר פוּן דֶעם נֶעץ פוּן דֶער סִטְרָא אַחְרָא וָואס הָאט דִיר אַרוּמְגֶענוּמֶען וִוי מִיט צְוַואנְגֶען. קוּם מִיט מִיר. דוּ וֶועסְט זַיין יוֹם כִּפּוּר צְווִישְׁן אִידְן...

— מַיין נָאמֶען אִיז לֵייבּ שָׂרֶה׳ס, — הָאט עֶר וַוייטֶער גֶעזָאגְט — אִיךְ הָאבּ זוֹכֶה גֶעוֶוען צוּ קֶענֶען דֶעם הֵיילִיגְן רַבִּי יִשְׂרָאֵל בַּעַל־שֵׁם טוֹב וָואס פִיהל פוּן דִי פְּרִיצִים הָאבְּן זִיךְ בַּאצוֹיגְן צוּ אִיהם מִיט עֶהרֶעפוּרְכְט אוּן הוֹיכְקַייט. אִיךְ הָאבּ אַמָאל גֶעהֶערְט פוּן זַיין מוֹיל אַ טַייטְשׁ אוֹיף אַ פָּסוּק פוּן תְּהִלִים (מ״א ט״ז) "הַצִּילֵנִי מִדָּמִים אֱלֹקִים": הֶעלְף מִיר גָ־ט אַז גֶעלְט (דָמִים — גֶעלְט) זָאל נִישְׁט זַיין בַּיי מִיר גֶ־טְלִיכְקַייט, אוּן אַז דִי תַּאֲוָה צוּ גֶעלְט זָאל

מִיר נִישְׁט אַרִיבֶּערְפִירְן פוּן דִי אֱמוּנָה. אִיךְ הֵייס לֵייבּ שָׂרָה׳ס נָאךְ מַיין מַאמֶע שָׂרָה וֶועלְכֶע אִיז גֶעוֶוען אַ אִשָּׁה צִדְקָנִית. וֶוען פַאר אִיהר אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַ נִסָיוֹן, אִיז זִי גֶעשְׁטַאנֶען מִיט מְסִירוּת נֶפֶשׁ אוֹיף אִיהר גַאנְצְהַייט אוּן גְלוֹיבְּן. דוּ הָאסְט נִישְׁט זוֹכֶה גֶעוֶוען בַּייצוּשְׁטֵיין דֶעם נִסָיוֹן. צוּלִיבּ גָאלְד אוּן זִילְבֶּער הָאסְטוּ פַארְטְרִיבְּן דַיין גְלוֹיבְּן אוּן הָאסְט זִיךְ גֶע׳שְׁמַד׳ט. אָבֶּער וִויסְן זָאלְסְטוּ אַז קֵיין זַאךְ שְׁטֵייט נִישְׁט פַאר תְּשׁוּבָה, דוּ קֶענְסְט זִיךְ קוֹיפְן דַיין וֶועלְט אִין אֵיין שָׁעָה. הַיינְט אִיז עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר, נָאךְ אַבִּיסְל וֶועט שׁוֹין אִינְגַאנְצְן פַארְגֵיין דִי זוּן. דִי אִידְן וֶועלְכֶע וואוֹינֶען אִין דַיין דָארְף, דַארְפְן אַ צֶענְטֶער צוּם מִנְיָן. קוּם מִיט מִיר אִין שׁוּהל, דוּ בִּיסְט דָאךְ אַ אִיד!!!

די לֶעצְטֶע זוּן־שְׁטְרַאלְן הָאבְּן שׁוֹין גֶעשִׁיקְט זֵייעֶר שַׁיין דוּרְךְ דִי פֶענְסְטֶער פוּן פַּאלַאץ אוּן גֶעוָוארְפְן אַ לִיכְט אוֹיף דֶעם פַייעֶרְדִיגְן גֶעזִיכְט פוּן רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה׳ס וָואס צוּ זַיינֶע וֶוערְטֶער, הָאט זִיךְ עֶפֶּעס אַ צִיטֶער גֶעגֶעבְּן אִין הַארְץ פוּן דֶעם פָּרִיץ. עֶרְנְסְטֶע מַחְשָׁבוֹת זַיינֶען אִיהם אוֹיפְגֶעקוּמֶען אִין קָאפּ. דִי וֶוערְטֶער הָאבְּן אִיהם גֶעשְׁטָאכְן וִוי שְׁפִּיזְן

און װען רַבִּי לֵייב שָׂרָה׳ס הָאט דֶעם פָּרִיץ דְרַייסְט אָנְגֶענוּמֶען בַּיי זַיין הַאנְט און מִיט אִיהם גֶעגַאנְגֶען אִין שׁוּהל — הָאט דֶער פָּרִיץ נִישְׁט אַרוֹיסְגֶעוִויזְן קֵיין מִינְדֶעסְטֶע ווִידֶערְשְׁטַאנְד. עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען אַזוֹי ווִי אַ גֶעפַיינְגֶענֶער בַּיי רַבִּי לֵייבּ׳ן...

אִין דֶעם קְלֵיינֶעם דָארְפִישְׁן בֵּית מִדְרָשׁ זַיינֶען שׁוֹין גֶעוֶוען פַארְזַאמְלְט די אַכְט אִידְן מִיט זֵייעֶרֶע וַוייבֶּער און קִינְדֶער. עֶס אִיז שׁוֹין בַּאלְד דֶער זְמַן פוּן לִיכְט צִינְדְן, און דֶער פְרֶעמְדֶער איד אִיז נָאךְ נִישְׁטָא. עֶנְדְלִיךְ אִיז אַ אִינְגל אַרַיינְגֶעקוּמֶען זָאגְן אַז דֶער פְרֶעמְדֶער אוֹרֵחַ קוּמְט צוּ גֵיין און מִיט אִיהם קוּמְט נָאךְ אֵיינֶער... דֶער ״אֵיינֶער״ אִיז גֶעוֶוען נִישְׁט קֵיין אַנְדֶערֶער ווִי דֶער ״פָּרִיץ״ פוּן דָארְף, דֶער מְשׁוּמָד!

אִין אָנְהוֹיבּ זַיינֶען די דָארְפְס אִידְן גֶעוָוארְן דֶערְשְׁרָאקְן בִּיז צוּם טוֹיט. מִי יוֹדֵעַ וָואס דֶער פָּרִיץ ווִיל אִיצְט פוּן זֵיי? וֶוער וֵוייסְט וָואס דָאס פְרֶעמְדֶער אִידֶל הָאט אָנְגֶעמַאכְט? אָבֶער וֶוען די צְוֵויי הָאבְּן זִיךְ דֶערְנֶענְטֶערְט צוּם בֵּית הַמִּדְרָשׁ, הָאבְּן זֵיי שׁוֹין גֶעקֶענְט מֶערְקְן אַז דֶער פָּרִיץ גֵייט אַ צוּבְרָאכֶענֶער אוּן רֶעזִיגְנִירְטֶער. עֶר הָאט זִיךְ

אַרײַנגעשאַרט אין בית המדרש און זיך אַנידערגעזעצט אויפן ברעג פון אַ באַנק.

רבי לייב שרה׳ס האט אַ וואונק געגעבן פאַר איינעם פון די אידן ער זאל איהם צוטראָגן אַ מחזור מיט אַ טלית. אַליין האט ער זיך גענומען אָנטהון דעם קיטל און טלית און גענומען זיך גרייטן צו דער הייליגער עבודה.

רבי לייב שרה׳ס האט זיך אַליין געשטעלט צום עמוד און גענומען זאגן ״כל נדרי״. צוויי פון די עלטסטע אידן זיינען געשטאַנען ביי דער זייט מיט די ספרי תורה אין די הענט, און נאכגעזאגט מיט אַ שטיל פליסטערדיג געבעט: ״על דעת המקום ועל דעת הקהל וכו׳ אנו מתירין להתפלל עם העבריינים״...

דער ״פריץ״ האט נאך געדיינקט אַביסל גירסא דינקותא, האט ער זיך שטאַרק צווויינט, און מיט איהם האבן אַלע מיטגעוויינט.

די גאַנצע צייט פון דאַוונען איז דער ״פריץ״ געשטאַנען אין די זאקן און אַרײַנגעקוקט מיט פאַרשטאַרטע בליקן אין דעם מחזור. פון צייט צו

צַייט הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶערִיסְן פוּן אִיהם אַ שְׁוֶועֶרֶער זִיפְץ, וָואס הָאט גֶעלֶעכֶערְט דִי הֶערְצֶער. וֶוען עֶר אִיז גֶעקוּמֶען צוּ דֶער וִידוּי "אָשַׁמְנוּ, בָּגַדְנוּ" הָאט דֶער פָּרִיץ בִּיטֶער גֶעוֵויינְט. אַזוֹי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶוען דֶעם גַאנְצְן מָארְגֶנְדִיגְן טָאג. גַאנְץ יוֹם הַקָּדוֹשׁ אִיז דֶער "פָּרִיץ" גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף דִי פִּיס. פוּן מָאל צוּ מָאל הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ זִיפְץ וָואס הָאט אוֹיפְגֶעטְרֵייסְלְט דָאס גַאנְצֶע בֵּית הַמִּדְרָשׁ. דִי אִידְן הָאבְּן גָארְנִישְׁט דֶערְקֶענְט זֵייעֶר "פָּרִיץ". זֵיי הָאבְּן אִיהם גֶעקֶענְט פַאר אַ הַארְטְנֶעקִיגְן מֶענְטְשְׁן, פַאר אַ מֶענְטְשׁ אָן סֶענְטִימֶענְטַאלֶע גֶעפִילְן, אוּן דָא אִיז עֶר פְּלוּצִים אַזוֹי גֶעבְּרָאכְן בַּיי זִיךְ, אַזוֹי נִידֶערְגֶעשְׁלָאגְן אוּן פוּהל מִיט אוֹיפְרִיכְטִיגֶער חֲרָטָה. דִי בְּכִיּוֹת פוּן דֶעם "פָּרִיץ" הָאבְּן אוֹיךְ אַרוֹיסְגֶערוּפְן הַארְץ רַייסְנְדֶע גֶעוֵויינֶען צְווִישְׁן דֶעם מִנְיָן מִתְפַּלְּלִים. אַזוֹי אִיז אַדוּרְךְ דֶער גַאנְצֶער הֵיילִיגֶער טָאג.

דִי דָארְפְס אִידְן הָאבְּן שׁוֹין גֶעזֶען אַז דֶער פְרֶעמְדֶער אוֹרֵחַ אִיז שׁוֹין גָאר נִישְׁט קֵיין פָּשׁוּטֶער מֶענְטְשׁ. זֵיי הָאבְּן גֶעזֶען אַז דָאס אִיז אַ אִישׁ אֱלֹקִים, אֵיינֶער פוּן דִי צַדִּיקִים נִסְתָּרִים אוֹיף

וועלכע עס שטייט די וועלט. האבן זיי זיך באצויגן צו איהם מיט גרויס דרך ארץ און יראת הכבוד.

דאס פנים פון צדיק האט געשיינט מיט א ג־טליכער קדושה. ער האט געזאגט די תפילות מיט אזא דביקות און התלהבות, אז זיי האבן געפילט ווי ער שוועבט אין די עולמות העליונים.

ווען עס איז געקומען צו תפילת נעילה, האט מען מכבד געווען דעם "פריץ" מיט פתיחה. א ציטערדיגער איז דער פריץ צוגעגאנגען צום ארון קודש און אוועקגעשארט דעם פרוכת. ער איז צוגעפאלן צו דער ספר תורה, ארומגענומען די תורה און איהר באגאסן מיט הייסע קושן.

די טרערן זיינען איהם גערונען פון די אויגן. זיין בליק איז געווען פארנעפלט און עס האט זיך אויסגעדוכט אז ער געפינט זיך גארנישט אויף דער וועלט. שטייענדיג ביים אפענעם ארון קודש, האט דער "פריץ" געכאפט א בליק אויפן צדיק. ער האט דערזעהן זיין ג־טליכע צורה, און דעמאלט זיינען איהם געקומען אויפן זינען זיינע קינדער יאהרן, ווען זיין פאטער, א גרויסער סוחר, פלעגט

אִיהם שִׁיקְן אִין חֵדֶר. עֶר הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט ווִי זַיין מוּטֶער פְלֶעגְט יֶעדְן פְרַייטָאג צוּ נַאכְטְס צִינְדְן לִיכְט און דֶערְבַּיי פַארְגִיסְן טְרֶערְן.

מִיטְאַמָאל הָאט אִיהם אוֹיפְגֶעוועֶקְט אַ שַׁארְף קוֹל פוּן זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען. רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה'ס הָאט פַארְעֶנְדִיגְט נְעִילָה און גֶענוּמֶען זָאגְן "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל"! און דָא הָאט דֶער "פָּרִיץ" אַיינְגֶעגְרָאבְּן זַיין קָאפּ אִין אָרוֹן קוֹדֶשׁ, עֶר הָאט אַרוּמְגֶעכַאפְּט דִי סִפְרֵי תּוֹרָה און מִיט גְרוֹיס עֶקְסְטַאז הָאט עֶר גֶענוּמֶען שְׁרַייעֶן "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל וגו' אֶחָד" מִיט אַזֶעלְכֶע מוֹרָא'דִיגֶע און יָאמֶערְלִיכֶע קוֹלוֹת, אַז אַלֶע מִתְפַּלְלִים זַיינֶען דֶערְצִיטֶערְט גֶעוָוארְן.

דַאן הָאט דֶער "פָּרִיץ" אַרוֹיסְגֶעצוֹיגְן זַיין קָאפּ פוּן אָרוֹן קוֹדֶשׁ און גֶענוּמֶען נָאכְזָאגְן זִיבְּן מָאל "ה' הוּא הָאֱלֹקִים" מִיט אַלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת. וֶוען עֶר הָאט פַארְעֶנְדִיגְט דֶעם זִיבֶּעטְן מָאל הָאט עֶר אוֹיסְגֶעהוֹיכְט דִי נְשָׁמָה און אִיז אַרָאפְּגֶעפַאלְן פַארְן אָרוֹן קוֹדֶשׁ אָן אַ צֵייכְן פוּן לֶעבְּן...

נָאךְ אִין דֶער זֶעלְבֶּער נַאכְט אִיז דֶער בַּעַל תְּשׁוּבָה גֶעבְּרַאכְט גֶעוָוארְן צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל. רַבִּי

לֵייבּ שָׂרָה׳ס הָאט זִיךְ אַלֵיין מִיט אִיהם מִתְעַסֵק גֶעוֶוען, אוּן נָאךְ אִיהם נָאכְגֶעזָאגְט ״אַשְׁרֶיךָ שֶׁיָצְאָה נִשְׁמָתְךָ בְּאֶחָד״!

יֶעדְן יוֹם כִּפּוּר פְלֶעגְט רַבִּי לֵייבּ שָׂרָה׳ס זָאגְן קַדִישׁ אוּן לֶערְנֶען מִשְׁנַיוֹת פַאר דֶער נְשָׁמָה פוּן דֶעם בַּעַל תְּשׁוּבָה, וֶועמֶען עֶר הָאט מַחְזִיר גֶעוֶוען לְמוּטָב אוּן וִוידֶער אַרײַנְגֶעבְּרֵייִנְגְט תַּחַת כַּנְפֵי הַשְׁכִינָה.

דֶער כֹּחַ פוּן תְּשׁוּבָה

אַ סוֹחֵר הָאט אַמָאל גֶעדַארְפְט זַיין אִין מָאסְקְוֶוע וֶועגְן אַ דְרִינְגֶענְדְן עִנְיָן, וָואס עֶר הָאט נִישְׁט גֶעקֶענְט אָפְּלֵייגְן. אִיז עֶר אַרוֹיסְגֶעפָארְן אוֹיף מָארְגְן נָאךְ רֹאשׁ־הַשָּׁנָה אוּן הָאט גֶעהָאפְט אוּמְצוּקֶערְן זִיךְ אַהֵיים אוֹיף יוֹם כִּפּוּר. אִין יֶענֶע צַייטְן, אִין אַמָאלִיגְן רוּסְלַאנְד, הָאבְּן אִידְן נִישְׁט גֶעטָארְט וואוֹינֶען אִין מָאסְקְוֶוע אָן אַ סְפֶּעצְיֶעלֶע דֶערְלוֹיבֶּענִישׁ, אוּן כָאטְשׁ דִי צָאל אִידְן, וָואס הָאבְּן דָארְט גֶעווֹאוֹינְט אִין מָאסְקְוֶוע, אִיז גֶעוֶוען אַ קְלֵיינֶע, הָאבְּן זֵיי אָבֶּער גֶעהַאט אַ קְלֵיינֶעם בֵּית מִדְרָשׁ אִין אַ זַייטִיקְן גֶעסְל, וואוּ זֵיי הָאבְּן גֶעדַאוְונְט אַלֶע טָאג מִיט אַ מִנְיָן. אִיז דֶער סוֹחֵר גֶעוֶוען זִיכֶער, אַז אוֹיב אֲפִילוּ עֶס וֶועט אִיהם אוֹיסְקוּמֶען צוּ בְּלַייבְּן אִין דֶער שְׁטָאט אִיבֶּער יוֹם כִּפּוּר, וֶועט עֶר קֶענֶען פְּרַאוֶוען דֶעם הֵיילִיגְן טָאג צְוִוישְׁן אִידְן.

אין מיטן װעג האט זיך דער װעטער געביטן. א שטארקער רעגן האט גענומען גיסן אן אויפהער. דער װעג איז געװארן פארפלײצט און זומפיג, און עס האט גענומען פיהל מער צײט װי ער האט גערעכנט צו דערגרייכן די שטאט. װען עס האט זיך אנגערוקט די נאכט פון ערב יום כפור איז דער סוחר נאך אלץ געװען אונטערװעגנס, און ערשט שפעט בײנאכט איז ער אנגעקומען אין א דארף, נישט װײט פון דער שטאט. עס איז אבער געװען אוממעגליך צו פארן װײטער. זײן פערד האט זיך קוים געהאלטן אויף די פיס, און דער װאגן איז געװען אזוי צוטרײסלט, אז אין יעדן מאמענט האט זיך א אקס געקענט צוברעכן, און ער װאלט געבליבן שטעקן אין װעג.

דער דארף איז דעם סוחר געװען בעקאנט. יעדן מאל װאס ער איז געפארן אין מאסקװע, פלעגט ער פארבײפארן דעם דארף, אבער קײנמאל נישט אפשטעלן זיך. די פויערים זײנען געװען אומפרײנדליכע צו אידן, און דער קרעטשמער איז געװען באקאנט אלס א גרויסער שונא ישראל. ער פלעגט נישט אַרײנלאזן א אידן

אִין זַיין קְרֶעטְשְׁמֶע, און וֶוען עֶר אִיז גֶעוֶוען אָנְגֶעשִׁיכּוֹרְט הָאט עֶר גֶעקֶענְט בַּאפַאלְן אַזַא נִישְׁט גֶעבֶּעטֶענֶעם גַאסְט מִיט זִידְלֶערַייעֶן און אֲפִילוּ קְלֶעפּ. אִידִישֶׁע סוֹחֲרִים הָאבְּן גֶעוֵוייכְט פון אִיהם און זַיין קְרֶעטְשְׁמֶע וִוי פון אַ מְשׁוּגֶענֶעם הוּנְט. אָבֶּער וָואס טְהוּט מֶען אִין אַזַא בִּיטֶערֶע נַאכְט.

בְּלֵית בְּרֵירָה הָאט דֶער סוֹחֵר בַּאשְׁלָאסְן צוּ פַארְפָארְן אִין דֶער קְרֶעטְשְׁמֶע, הָאפְנְדִיג, אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אִיהם נִישְׁט פַארְלָאזְן.

צוּם גְלִיק אִיז שׁוֹין דֶער קְרֶעטְשְׁמֶער גֶעשְׁלָאפְן, אַ טוֹיט־שִׁיכּוֹרֶער, און דֶער שְׁטַאל יוּנְג, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶוען דֶער הוֹיז דִינֶער, הָאט אַרַיינְגֶעפִירְט דֶעם פֶערְד אִין שְׁטַאל, און דֶעם סוֹחֵר הָאט עֶר גֶעגֶעבְּן אַ צִימֶער אִיבֶּערְצוּנֶעכְטִיגְן. פַאר דֶער פַיינֶער מַטְבֵּעַ וָואס דֶער סוֹחֵר הָאט אִיהם דֶערְלַאנְגְט אִין הַאנְט, אִיז דֶער שֵׁייגֶעץ גֶעוֶוען גְרֵייט אִיהם צוּ בַּאדִינֶען מִיט אַלְץ וָואס עֶר הָאט זִיךְ גֶענוֹיטִיגְט. דֶער סוֹחֵר הָאט אִיהם גֶעבֶּעטְן בְּרֵיינְגֶען אַ יוּנְגְן הֶענְדְל פון הִינֶער־שְׁטַייג, און שְׁטֶעלְן דֶעם סַאמֶעוַואר פַאר טֵיי. עֶסְנְוַוארְג הָאט עֶר גֶעהַאט אֵייגֶענֶע.

נאָכדעם ווי דער סוחר האָט געדאַוונט מעריב און האָט איבערגעביסן, האָט ער געלײנט קריאת־שמע און האָט זיך געלײגט שלאָפן אויף עטליכע שעה.

באַגינען ווען דער הענדל האָט געקרײעט, איז דער סוחר אויפגעשטאַנען, געוואַשן נעגל וואַסער, און האָט זיך געשטעלט פּראַווען "כּפּרות".

אינצווישן איז אויפגעשטאַנען אויך דער קרעטשמער, און דערהערנדיג מאָדנע קלאַנגען פון דעם גאַסט־צימער האָט ער געפרעגט דעם הויז־דינער ווער דער גאַסט איז. דערהערנדיג אַז דער אורח איז אַ איד, איז ער געוואָרן מלא חימה. ער האָט אַראָפּגעשלונגען אַ טרונק בראָנפן, און האָט זיך געלאָזט גײן "אָנלערנען דעם זשיד".

דערנענטערנדיג זיך צו די טהיר פון גאַסט־צימער איז ער געבליבן שטײן. עפּעס האָט די קלאַנגען איהם דערנומען. ווען האָט ער אַמאָל געהערט אַזעלכע רירנדע, האַרצרײסנדע בעטענישן און תּחנונים? לאַנגזאַם און שטילערהײט עפנט ער די טהיר און בלײבט אַ

גֶעפְלֶעפְטֶער פון דֶעם בִּילְד וָואס עֶר דֶערזֶעט: דֶער אִיד הַאלְט אַ הָאן אִין דֶער הַאנְט, דְרֵייט אִיהם אַרוּם אִיבֶּערְן קָאפּ, אוּן דֶערְבַּיי זִינְגְט עֶר צוּ עֶפֶּעס אַ הַארְצִיגֶע תְּפִלָּה, וָואס צוּגֵייט זִיךְ אִיבֶּער אַלֶע גְלִידֶער. שְׁטֵייט דֶער קְרֶעטְשְׁמֶער פַארְגַאפְּט אוּן נִישְׁטֶערְט אִין זַיין זִכָּרוֹן, וואוּ אוּן וֶוען הָאט עֶר אַזַא בִּילְד אַמָאל גֶעזֶען?

דֶערְוַוייל אִיז דֶער סוֹחֵר פַארְטִיג גֶעוָוארְן מִיט דִי "כַּפָּרוֹת", אוּן דֶערזֶעט דֶעם קְרֶעטְשְׁמֶער בַּיי דִי טְהִיר. אָבֶּער אַנְשְׁטָאט דֶעם "קַבָּלַת פָּנִים" וָואס עֶר הָאט פוּן אִיהם דֶערְוַוארְטֶעט, הָאט אִיהם דֶער קְרֶעטְשְׁמֶער גָאר גֶעפְרֶעגְט גַאנְץ גֶעלַאסְן:

— וָואס אִיז דָאס פַאר אַ כִּישׁוּף וָואס דוּ פְּרַאוֶועסְט דָא?

— חַס וְשָׁלוֹם! מִיר אִידְן פַארְנֶעמֶען זִיךְ נִישְׁט מִיט קֵיין כִּישׁוּף, — הָאט דֶער סוֹחֵר אִיהם גֶעעֶנְטְפֶערְט, אוּן הָאט אִיהם גֶעגֶעבְּן צוּ פַארְשְׁטֵיין וָואס "כַּפָּרוֹת" אִיז: — עֶס אִיז בַּיי אִידְן הַיינְט עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר: יוֹם כִּפּוּר אִיז דֶער הֵיילִיגְסְטֶער טָאג אִין יָאהר, וָואס דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט אוּנְז

גֶעגֶעבְּן, כְּדֵי צוּ גֶעבְּן אִידְן און אַלֶע אִידְן, אֲפִילוּ אַ אִיד וָואס הָאט זִיךְ אִינְגַאנְצְן דֶערְוַוייטֶערְט פון אִיהם, אַ מֶעגְלִיכְקַייט אוּמְצוּקֶערְן זִיךְ צוּ אִיהם, וִוי אַ פַארְלָארֶענֶער קִינְד קֶערְט זִיךְ אוּם צוּ זַיין פָּאטֶער, דֶערְבַּיי פַארְזִיכֶערְט אוּנְז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער, אַז דוּרְךְ תְּשׁוּבָה און חֲרָטָה מִיטְן גַאנְצְן הַארְצְן, וֶוערְט אָפְּגֶעוִוישְׁט דִי גַאנְצֶע פַארְגַאנְגֶענְהַייט פון דֶעם מֶענְטְשְׁנ'ס שְׁלֶעכְטֶע אוֹיפְפִיהרוּנְג — פַארְשְׁטֵייט זִיךְ נָאכְדֶעם וִוי עֶר הָאט צוּרֶעכְט גֶעמַאכְט דִי עַוְולוֹת וָואס עֶר אִיז בַּאגַאנְגֶען קֶעגְן גָ־ט און קֶעגְן מֶענְטְשְׁן, און עֶר וֶוערְט רֵיינְגֶעוַואשְׁן פון אַלֶע פְלֶעקְן, וִוי אַ נַיי־גֶעבּוֹירֶענֶער קִינְד. און כְּדֵי צוּ פַארְשְׁטַארְקְן און פַארְטִיפֶערְן דֶעם גֶעפִיל פון תְּשׁוּבָה און חֲרָטָה, הָאבְּן מִיר, עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר, אַ הֵיילִיגְן מִנְהָג פון "שְׁלָאגְן כַּפָּרוֹת": מֶען נֶעמְט אַ הָאן (פַאר אַ מַאן) אָדֶער אַ הוּן (פַאר אַ פְרוֹי) און מֶען זָאגְט דְרַיי מָאל אַ תְּפִילָה, וָואס הוֹיבְּט זִיךְ אָן מִיט דִי וֶוערְטֶער בְּנֵי אָדָם, און יֶעדְן מָאל דְרֵייט מֶען דֶעם הָאן (אָדֶער דִי הוּן) דְרַיי מָאל אִיבֶּערְן קָאפּ, און מֶען בֶּעט דֶעם אוֹיבֶּערְשְׁטְן, אַז דִי דָאזִיקֶע לֶעבֶּעדִיגֶע בַּאשֶׁעפֶענִישׁ, וָואס וֶועט בַּאלְד וֶוערְן גֶעשָׁאכְטְן,

זָאל זַיין אַ כַּפָּרָה פַאר אוּנְז. דִי תְּפִילָה דֶערְמַאנְט אוּנְז, אַז אֲפִילוּ מֶענְטְשְׁן וָואס לֶעבְּן אִין דֶער פִינְצְטֶערְנִיש אוּן אִין שָׁאטְן פוּן טוֹיט — אִין דֶעם גַייסְטִיגְן זִין — אִיז דָא פַאר זֵיי אַ הָאפֶענוּנְג, וֶוען זֵיי כַאפְּן זִיךְ וואו זֵיי הַאלְטְן אוּן קֶערְן זִיךְ אוּם צוּם אוֹיבֶּערְשְׁטְן: אוּן דַאן וַוייזְט זֵיי דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער זַיין חֶסֶד אוּן וואוּנְדֶער, אַז אֲפִילוּ אוֹיב עֶס אִיז דָא נָאר אֵיין גוּטֶער מַלְאָךְ קֶעגְן טוֹיזְנְט — וָואס זַיינֶען דִי מַלְאָכִים, וֶועלְכֶע וֶוערְן בַּאשַאפְן דוּרְךְ דֶעם מֶענְטְשְׁנְס אוֹיפְפִירוּנְג — וָואס זָאגְט אַ גוּט וָוארְט אוֹיף דֶעם מֶענְטְשְׁן, בַּאגְנֶעדִיגְט אִיהם דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער אוּן לֵייזְט אִיהם אוֹיס פוּן אָפְּגְרוּנְט.

אִיז וֶוען דֶער אִיד דֶערְמַאנְט זִיךְ, אַז בֶּאֱמֶת קוּמְט אִיהם דִי גְרֶעסְטֶע שְׁטְרָאף פַאר נִישְׁט פָאלְגְן דֶעם אוֹיבֶּערְשְׁטְן, נָאר דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער, אִין זַיין גְרוֹיסְן חֶסֶד, פַארְבַּייט אִיהם דִי שְׁטְרָאף דוּרְךְ דֶער כַּפָּרָה־הִינְדְל, דֶערְנֶעמְט עֶס אִיהם בִּיז צוּ דֶער טִיפֶענִיש פוּן זַיין נְשָׁמָה אוּן עֶר וֶוערְט אַ בַּעַל תְּשׁוּבָה מִיטְן גַאנְצְן הַארְצְן... אוּן אַזוֹי קוּמֶען מִיר צוּם אוֹיבֶּערְשְׁטְן אִין דֶעם טָאג פוּן יוֹם כִּפּוּר, וֶוען מִיר פַאסְטְן אוּן זָאגְן תְּפִילוֹת אַ גַאנְצְן מֵעֵת־לְעֵת,

און וֶוערן דורכגעדרונגען מיט דֶעם גֶעפיהל פון תְּשׁוּבָה: און מִיר זַיינֶען זִיכֶער, אַז דֶער אויבֶּערְשְׁטֶער אִיז אונז מוחֵל. און דָאס אִיז דִי בַּאדַייטונג פון "יוֹם־כִּפּוּר" — דֶער טָאג פון פַארגֶעבּונג...

די רֵייד פון דֶעם סוחֵר הָאבְּן קֶענְטִיג גֶעמַאכְט אַ שְׁטַארקְן אַיינדְרוק אויף דֶעם קְרֶעטְשְׁמֶער. זַיין גַאנְצֶע בַּאנֶעמונג הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדֶערְט. אַנְשְׁטָאט צו שֶׁעלְטְן אִידְן בַּיי יֶעדֶער גֶעלֶעגְנְהַייט, הָאט עֶר גֶענומֶען נָאכְפְרֶעגְן זִיךְ וֶועגְן די אִידְן אִין מָאסְקְוֶוע, וֶועגְן די שׁוהל וואו זֵיי דַאוְונֶען און וואו זֵי גֶעפִינְט זִיךְ, און אַ רַייה אַנְדֶערֶע פְרַאגְן. כָאטְשׁ דֶער סוחֵר הָאט זִיךְ גֶעאַיילְט אַרויסְצוּפָאהרְן און פַארְכַאפְּן צו דַאוְונֶען מִיט אַ מִנְיָן, הָאט עֶר אִיהם גֶעעֶנְטְפֶערְט אויף אַלֶע פְרַאגְן. דֶערְנָאךְ הָאט עֶר גֶעבֶּעטְן אַ חֶשְׁבּוֹן, וָואס עֶס קוּמְט דֶעם קְרֶעטְשְׁמֶער פַאר דֶער אַכְסַנְיָא, נִישְׁט פַארגֶעסְנְדִיג די הֵיי פַאר דֶעם פֶערְד, און דֶעם הָאן פַאר די כַּפָּרוֹת. צום עֶרְשְׁט הָאט דֶער קְרֶעטְשְׁמֶער נִישְׁט גֶעוָואלְט נֶעמֶען בַּיי אִיהם גֶעלְד, זָאגְנְדִיג, אַז דָאס אִיז דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל וָואס אַ אִיד הָאט בַּיי

איהם גענעכטיגט אין קרעטשמע. אָבער דער סוחר איז באַשטאַנען אויף באַצאָלן פאַר אַלצדינג, און האָט זיך פריינטליך געשיידט מיט דעם קרעטשמער.

*

דאָס שטיבל, וואו די אידן אין מאָסקווע האָבן געהאַט זייער מנין, איז אַ היבשע צייט פאַר "כּל נדרי" שוין געווען אָנגעפּיהלט מיט מתפּללים. דאָס רוב פון זיי, צווישן זיי אויך אונזער סוחר, זיינען געבליבן אויף זייערע ערטער אויך נאָך כּל נדרי און מעריב, און האָבן האַרציג געזאָגט תּהילים אַ גאַנצע נאַכט. דערנאָך האָט מען, פאַרשטייט זיך, פאַרבראַכט דעם גאַנצן טאָג אין די תּפילות פון יום כּפור.

אויף אַ הינטערשטע באַנק, נעבן דער טהיר, איז געזעסן איימיצער אינגאַנצן איינגעהילט אין אַ טלית. ער האָט געהאַלטן אַ אָפענעם מחזור, אָבער ער האָט איהם נישט געבלעטערט, און ער האָט בכלל נישט מיטגעדאַוונט מיטן עולם. ער איז געזעסן אומבאַוועגליך, נאָר פון צייט צו צייט

האבן זײנע ברײטע פלײצעס אונטערן טלית זיך געטרײסלט פון כליפּען און שלוכצן: ער האט זיך געשטיקט מיט הײסע טרערן, װאס האבן אומאױפהערליך געשטראמט פון זײן צובראכן הארץ. קײנער האט איהם נישט געשאנקען קײן אויפמערקזאמקײט: יעדער אײנער איז געװען פארנומען מיט זיך...

ערשט נאך נעילה, װען דער עולם האט זיך געשטעלט און אויסגערופן ״שמע ישראל״, האט ער זיך אויפגעשטעלט און אויסגעשריגן ״שמע ישראל״ מיט אלע כחות, און װען עס האט זיך דערהערט די תקיעה, האט ער זיך א װאקל געטהון און געפאלן אין חלשות. עס איז געװארן א גערודער. מען האט איהם געפּרובט אפּמינטערן, אבער עס האט נישט געהאלפן: ער האט אויסגעהויכט זײן נשמה מיט ״שמע ישראל״ אויף די ליפּן.

— װער איז דער בר מינן (דער נפטר)? — האט מען געפרעגט דעם שמש, און ער האט געענטפערט: — ער איז עפּעס א אומבעקאנטער, א פרעמדער...

— נִשְׁט קֵיין פְרֶעמְדֶער — הָאט זִיךְ דֶער סוֹחֵר אָנְגֶערוּפְן. עֶר הָאט אִיהם בַּאלְד דֶערְקֶענְט — דָאס אִיז דָאךְ יֶענֶער קְרֶעטְשְׁמֶער...

— יֶענֶער קְרֶעטְשְׁמֶער פוּן דֶעם דֶערְבַּייאִיגְן דָארְף? — הָאבְּן זִיךְ פִיהל גֶעוואוּנְדֶערְט.

בַּאלְד הָאבְּן זִיךְ גֶעפוּנֶען עֶטְלִיכֶע עֶלְטֶערֶע אִידְן, וֶועלְכֶע הָאבְּן גֶעוואוּסְט צוּ דֶערְצֵיילְן דִי גֶעשִׁיכְטֶע פוּן יֶענֶעם קְרֶעטְשְׁמֶער: עֶר הָאט גְרַאדֶע גֶעשְׁטַאמְט פוּן פַיינֶע אִידִישֶׁע עֶלְטֶערְן. אַלְס קִינְד אַרוּם זִיבְּן־אַכְט יָאהר, הָאבְּן אִיהם צִיגַיינֶער גֶע׳גַנְב׳עט, אוּן עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהָאדֶעוֶועט אִין אַ קְלוֹיסְטֶער, בַּיי אַ גַלַח אַ שׂוֹנֵא יִשְׂרָאֵל, וָואס הָאט אָנְגֶעפִיהלְט זַיין הַארְץ אוּן מֹחַ מִיט אַ ווִילְדֶע שִׂנְאָה צוּ אִידְן.

— אָבֶּער ווִי קוּמְט עֶר אַהֶער? וָואס הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט צוּרִיקְצוּקוּמֶען צוּ זַיין אִידִישְׁן פָאלְק?

דָאס הָאט שׁוֹין דֶער סוֹחֵר גֶעקֶענְט אוֹיפְקְלֶערְן. עֶר הָאט זֵיי דֶערְצֵיילְט ווִי אַזוֹי דִי

הַשְׁגָחָה פְּרָטִית הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט אִין דָארְף, וואו עֶר הָאט גֶעמוּזְט אִיבֶּערְנֶעכְטִיגְן אִין דֶער קְרֶעטְשְׁמֶע בַּיים שְׁלָאגְן כַּפָּרוֹת, עֶרֶב יוֹם־כִּפּוּר פַּארְטָאג. וַוייזְט אוֹיס אַז דָאס הָאט אוֹיפְגֶעפְרִישְׁט זַיינֶע קִינְדֶערְשֶׁע זִכְרוֹנוֹת און הָאט אִין אִיהם דֶערְוֶועקְט דֶעם אִידִישְׁן פּוּנְק, וָואס הָאט זִיךְ צוּפְלַאקֶערְט אִין אַ גֶעוַואלְדִיגְן גֶעפִיהל פון תְּשׁוּבָה און הִשְׁתַּפְּכוּת הַנֶּפֶשׁ, בִּיז עֶר הָאט אוֹיסְגֶעהוֹיכְט זַיין נְשָׁמָה אִין קְדוּשָׁה און טָהֳרָה...

אִיצְט הָאט זִיךְ דֶער שַׁמֶשׁ דֶערְמַאנְט, אַז פַּאר כָּל נִדְרֵי אִיז טַאקֶע דֶער נִפְטָר אַרַיינְגֶעקוּמֶען אִין בֵּית־מִדְרָשׁ און גֶעבֶּעטְן אַ טַלִית. עֶר הָאט אִיהם גֶעגֶעבְּן אַ טַלִית און אַ מַחְזוֹר און גֶעוִויזְן אַ אָרְט וואו צו זֶעצְן זִיךְ. אַייגְגֶעהִילְט אִין טַלִית אִיז עֶר גֶעזֶעסְן דֶעם גַאנְצְן מֵעֵת לְעֵת און הָאט זִיךְ גֶעבָּאדְן אִין טְרֶערְן.

— וֶוער קֶען אָפְּשַׁאצְן אַ אִידִישֶׁע נְשָׁמָה... — הָאט דֶער שַׁמֶשׁ אָפְּגֶעזִיפְצֶעט.

צוּרִיקְפָארְנְדִיג אַהֵיים, נָאךְ יוֹם־כִּפּוּר, אִיז דֶער סוֹחֵר דוּרְכְגֶעפָארְן דֶעם דָארְף און אִיז גֶעוֶוען

דֶערשְׁטוֹינְט צוּ זֶעהן, אַז דִי קְרֶעטְשְׁמֶע אִיז אִינְגַאנְצְן אָפְּגֶעבְּרֶענְט, און אִיז פַארְוַואנְדֶלְט גֶעוָוארְן אִין אַ בַּארְג אַש.

פון דֶעם שְׁטַאל יוּנְג, וָואס הָאט גֶענִישְׁטֶערְט אִין דִי חוּרְבוֹת, הָאט זִיךְ דֶער סוֹחֵר דֶערְוואוּסְט וָואס עֶס אִיז גֶעשֶׁעהן: יֶענֶעם פְרִימָארְגְן, נָאכְדֶעם ווִי עֶר הָאט אָפְּגֶעפָארְן, אִיז דֶער קְרֶעטְשְׁמֶער פַארְשְׁוואוּנְדְן גֶעוָוארְן. אוֹיף מָארְגְן אִין מִיטְן נַאכְט (מוֹצָאֵי יוֹם כִּפּוּר), אִיז אוֹיסְגֶעבְּרָאכְן אַ שְׂרֵיפָה אִין דֶער קְרֶעטְשְׁמֶע און הָאט אַרוּמְגֶעכַאפְּט אוֹיף דֶעם שְׁטַאל, וואוּ עֶר, דֶער שְׁטַאל יוּנְג אִיז גֶעשְׁלָאפְן. עֶר הָאט זִיךְ קוֹים גֶערַאטֶעוֶועט, און הָאט אַלַארְמִירְט דִי פּוֹיעֶרִים פון דָארְף. מֶען הָאט אָבֶּער קֵיינֶעם און קֵיין זַאךְ נִישְׁט גֶעקֶענְט רַאטֶעוֶוען. אוֹיף דֶעם קְרֶעטְשְׁמֶער׳ס וַוייבּ און קִינְדֶער זַיינֶען אוּמְגֶעקוּמֶען אִין דֶער שְׂרֵיפָה...

דֶער סוֹחֵר הָאט אִין דֶעם גֶעזֶעהן אַ סִימָן, אַז דֶעם קְרֶעטְשְׁמֶער׳ס תְּשׁוּבָה אִיז פוּלְשְׁטֶענְדִיג אָנְגֶענוּמֶען גֶעוָוארְן אִין הִימְל, און דֶעם גַאנְצְן וֶועג פָארְנְדִיג אַהֵיים הָאט עֶר גֶעהַאלְטְן אִין אֵיין טְרַאכְטְן, ווִי גְרוֹיס עֶס אִיז דֶער כֹּחַ פון תְּשׁוּבָה.

דֶער וִידוּי בַּיי דִי סְעוּדָה הַמַפְסֶקֶת

רַבִּי וֶועלְוֶול, דֶער מְסִירוּת־נֶפֶשׁ'דִיגֶער עַסְקָן אִין דֶער שְׁטָאט ל. אִיז גֶעוֶוען אִין גְרוֹיס פַארְצְוֶוייפְלוּנְג.

עֶס אִיז גֶעוֶוען אִין אַ תְּקוּפָה וָואס דִי פּוֹילִישֶׁע מַאכְט אָרְגַאנֶען הָאבְּן זִיךְ אַרַיינְגֶעמִישְׁט אִין אִידִישְׁן קְהִלָּה־לֶעבְּן. מֶען קֶען נִישְׁט טְהוּן קֵיין אֵיין טְרִיט אָן זֵייעֶר הַסְכָּמָה. אֲפִילוּ אַ רָב קֶען מֶען אוֹיךְ נִישְׁט נֶעמֶען אָן זֵייעֶר צוּשְׁטִימוּנְג. אוּן דָאס אִיז אִין אַ צַייט וָואס אוֹיף דֶער אִידִישֶׁער גַאס אַלֵיין גֵייט אָן אַ גְרוֹיסֶער קַאמְפְּף וֶועגְן דֶער גֶעשְׁטַאלְט פוּן אִידִישְׁן לֶעבְּן. פוּן אֵיין זַייט דִי אָרְטָאדָאקְסִישֶׁע אִידְן וָואס גֵייעֶן אִין טְרַאדִיצְיָאנֶעלְן וֶועג, אוּן פוּן דֶער צְוֶוייטֶער זַייט דִי נַאצְיָאנַאלִיסְטְן אוּן סָאצִיאַלִיסְטְן וָואס זֵייעֶר שְׁטְרֶעבּוּנְג אִיז צוּ פַארְוֶועלְטְלִיכְן דָאס אִידִישֶׁע

פָּאלְק. דֶער קַאמְפְּף דְרִינְגְט אַרַיין אִין יֶעדְן ווִינְקֶעלֶע פון אִידִישְׁן לֶעבְּן. אֲפִילוּ אִין דִי שׁוּהלְן שְׁפִּירְט זִיךְ זַיין הֵייסֶער אָטֶעם.

"דֶער פּוֹסֵק אַחֲרוֹן" אִין אַלְץ אִיז דִי פּוֹילִישֶׁע מַאכְט, און בְּדֶרֶךְ כְּלַל זַיינֶען זֵייעֶרֶע דֶעצִידִירוּנְגֶען לְטוֹבַת דִי פְּרַייעֶ. דִי הוֹיכֶע רֶעגִירוּנְגְס-בֶּעאַמְטֶע זַיינֶען צוּפְרִידְן וָואס עֶס אִיז דָא אַ שְׁטְרֶעבּוּנְג צְווִישְׁן אִידְן וָואס ווִילְן אַוֶועק וַוארְפְן דִי תּוֹרָה. זֵיי הָאפְן אַז דָאס וֶועט בְּרֵיינְגֶען דֶערְצוּ, דָאס מִיט דֶער צַייט וֶועט אִינְגַאנְצְן פַארְשְׁווִינְדְן דִי אִידִישֶׁע אֵייגְנַארְטִיגְקַייט, און דִי אִידְן וֶועלְן זִיךְ אוֹיסְמִישְׁן צְווִישְׁן דִי פָּאלַאקְן, און דַאן אִיז עֶרְלֵיידִיגְט מִיט דָאס "אִידִישֶׁע פְּרָאבְּלֶעם".

עֶס אִיז גֶעוֶוען נָאךְ אַ סִיבָּה וָואס הָאט גֶעווִירְקְט לְטוֹבַת דִי פְּרַייעֶ. אִין יֶעדְן הֶעכֶערְן רֶעגִירוּנְגְס-אַמְט אִיז גֶעוֶוען אַ רֶעפֶערֶענְט פַאר אִידִישֶׁע עִנְיָנִים, וָואס לוֹיט זַיינֶע עֵצוֹת הָאט דֶער אַמְט בַּאשְׁלָאסְן. דִי פְּרַייעֶ הָאבְּן זִיךְ לַייכְט בַּאפְרַיינְדֶעט מִיט דִי דָאזִיגֶע רֶעפֶערֶענְטְן, מֶען הָאט צוּזַאמֶען סְעוּדָה'לַאךְ גֶעמַאכְט און צוּזַאמֶען אַ קָארְטְל גֶעשְׁפִּילְט, אַזוֹי אַרוּם הָאבְּן דִי דָאזִיגֶע

בְּעאַמְטֶע, אִין יֶעדְן פַאל פוּן אַ מֵײנוּנְגְס־פַארְשֵׁײדְנְהַײט צְווִישְׁן דִי אִידְן, גֶע׳עֵצָה׳ט אָנְצוּנֶעמֶען דִי מֵײנוּנְג פוּן דִי פְּרַײעֶ. דִי צִבּוּר־עַסְקָנִים פוּן דִי רֶעלִיגְיֶעזֶע אִידְן הָאבְּן דֶערִיבֶּער גֶעמוּזְט מַאכְן אוֹיסֶערְגֶעוֵוײנְלִיכֶע אָנְשְׁטְרֵײנְגוּנְגֶען, אוּן בַּאזִיצְן פִיל פַארְשְׁטַאנְד אוּן טַאקְט, כְּדֵי דוּרְכְצוּבְּרֶעכְן דִי נֶעגַאטִיוֶוע בַּאצִיהוּנְג צוּ דֶעם רֶעלִיגְיֶעזְן אִיד וָואס הָאט גֶעהֶערְשְׁט אִין דִי רֶעגִירוּנְגְס־בְּיוּרָא׳ען.

אֵײנֶער פוּן דִי דָאזִיגֶע עַסְקָנִים אִיז גֶעוֶוען רַבִּי וֶועלְוְול ק. אִין דֶער קְרַײז־שְׁטָאט ל. זַײן עֶרְלִיכְקַײט, קְלוּגְשַׁאפְט אוּן טַאקְט, הָאבְּן אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַ גוּט גֶעוואוּנְטְשֶׁענֶעם גַאסְט אִין אַלֶע רֶעגִירוּנְגְס בְּיוּרָא׳ען. בַּאזוּנְדֶערְס אִיז עֶר גֶעוֶוען בַּאפְרַײנְדֶעט מִיט קַאזִימֶערְסְקִי׳ן, דֶער רֶעפֶערֶענְט פַאר אִידִישֶׁע עִנְיָנִים אִין דֶער "וָואיֶעוואוּדְסְטְוָוא". רַבִּי וֶועלְוְול אִיז טַאקֶע גֶעוֶוען ווִי אַ פֶעסְטֶער מוֹיעֶר פַאר דִי רֶעלִיגְיֶעזֶע אִידְן אִין גַאנְצְן קְרַײז.

אָבֶער דִי גוּטֶע צַײט הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגְט. קַאזִימֶערְסְקִי אִיז אַרוֹיס אוֹיף פֶּענְסְיֶע אוּן אוֹיף זַײן

אָרט איז געקומען אַ אַנדער בעאַמטער, ווילקאָווסקי, און צו איהם האָט ער נישט געהאַט קיין שום צוטריט. ער האָט זיך נאָכגעפרעגט בּיי זיינע אַרבּעטס־קאָלעגן וועגן זיינע אייגנשאַפטן און שטעלונג צו אידן. און די בּאַריכטן וואָס ער האָט בּאַקומען זיינען געווען זייער בּאַאומרוהיגענדע. די אַלגעמיינע מיינונג איז געווען אַז אויסער דאָס וואָס ער איז אַ שווערער מענטש, אַ איינגעשלאָסענער אין זיך, בּאַציהט ער זיך מיט אַ בּאַזונדערע אַנטיפּאַטיע צו אידן. ער מיידט אויס ווי ווייט מעגליך אויפצונעמען אַ אידן אויף אַ געשפּרעך. ער הייסט דערלאַנגען אַ שריפטליכן מעמאָראַנדום, און וויל נישט קיין פּערזענליכע בּאַגעגעניש.

און דאָ האָט זיך געמאַכט זייער אַ וויכטיגן ענין. אין אַ דערבּייאיג שטעטל האָבּן די פּרייע בּאַשלאָסן אַראָפּצוואַרפן דעם אַלטן רב, וואָס איז געווען אַ גדול בּתּורה און אַ צדיק, און מאַכן אויף זיין פּלאַץ אַ אַנדער רב, וואָס איז געווען בּאַוואוסט אַלס עסקן פאַר די נאַציאָנאַליסטן. די רעליגיעזע אידן האָבּן געשיקט אַ דעלעגאַציע צו

רַבִּי װעלװעלען, עֶר זָאל גְלַייךְ גֵיין אִין דֶער "וָואיֶעװאוּדְסְטְוָוא" װעגְן דֶעם. רַבִּי װעלװעלֶע אִיז אָבֶער גֶעװען אִין גְרוֹיס פַארְצְוֶוייפְלוּנְג. וָואס טְהוּט מֶען? אַלְץ אִיז דָאךְ אָפְּהֶענְגִיג יֶעצְט אִין דֶעם װילְקָאוְוסְקִי — און צו אִיהם הָאט עֶר נִישְׁט בִּיז הַיינְט קֵיין צוּטְרִיט.

— רַבִּי װעלװעלֶע, אִיהר מוּזְט גֵיין — הָאבְּן דִי אִידְן פון שְׁטֶעטְל גֶעשְׁרִיגְן — אִיהר מוּזְט. גֵייט און הַקָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא װעט הֶעלְפְן.

רַבִּי װעלְװעל אִיז גֶעגַאנְגֶען.

װילְקָאוְוסְקִי הָאט אִיהם אוּיפְגֶענוּמֶען מִיט גֶעמַאכְטֶע הֶעפְלִיכְקַייט וָואס הָאט נִישְׁט פַארְשְׁטֶעלְט אִינְגַאנְצְן זַיין װִידֶערְוִוילְן צוּ רֶעדְן מִיט דֶעם "דָאזִיגְן אִידְן". עֶר הָאט גֶעבֶּעטְן רַבִּי װעלװעלֶען זִיצְן און גֶעפְרֶעגְט מִיט אַ קַאלְטֶע שְׁטִימֶע: װעגְן וָואס הַאנְדְלְט זִיךְ דָא?

רַבִּי װעלְװעל הָאט גֶעעֶנְטְפֶערְט:

— אִין שְׁטֶעטְל ב. וָואס גֶעהֶער צוּ אוּנְזֶער קְרַייז אִיז דָא אַ קַאמְפְּף צְוִוישְׁן מַיינֶע בְּרִידֶער. אַ

טֵייל פון זֵיי ווילְן אַז דֶער אַלְטֶער רָב, וָואס זֶעצְט פָאר די טְרַאדִיצְיֶע פון רַבָּנות בַּיי אידְן, זָאל זַיין זֵייעֶר גַייסְטִיגֶער פִיהרֶער, און אַ טֵייל פון זֵיי ווילְן אויפְנֶעמֶען אַ נַייעֶם רָב וָואס זָאל מִיטְהֶעלְפְן זֵיי אין זֵייעֶר טֶעטִיקַייט אויפְן נַאצְיָאנַאלְן גֶעבִּיט. אִיךְ קום אין שְׁלִיחות פון די טְרַאדִיצְיֶע־הִיטֶער, און מַיין בִּיטֶע איז: דֶער אַלְטֶער רָב זָאל בְּלַייבְּן זֵייעֶר גַייסְטִיגֶער מַנְהִיג, דָאס איז אַלֶעס וָואס אִיךְ הָאבּ צו זָאגְן. אויבּ עֶס פָאדֶערְט זִיךְ מֶעהרֶער אויפְקְלֶערונְגֶען וֶועל אִיךְ צושְׁטֶעלְן אַ שְׁרִיפְטְלִיכְן מֶעמָארַאנְדום. אִיךְ דַאנְק פַארְן אויסְהֶערְן אונְזֶער בִּיטֶע.

רַבִּי וֶועלְוְול הָאט גֶעמַאכְט אַ בַּאוֶועגונְג ווי עֶר וויל זִיךְ אויפְהויבְּן פון בֵּיינְקְל, אָבֶער צו זַיין גְרויסֶע אִיבֶּערְרַאשׁונְג הָאט ווילְקָאוְוסְקִי אִיהם אָפְּגֶעהַאלְטְן.

— פַאר מִיר זַיינֶען נִישְׁט נויטִיג מֶעהרֶער אויפְקְלֶערונְגֶען — הָאט ווילְקָאוְוסְקִי גֶעזָאגְט — אִיךְ פַארְשְׁטֵיי דֶעם עִנְיָן זֵייעֶר גוט. אִיךְ וויל אָבֶער מִיט דִיר בַּאשְׁפְּרֶעכְן אין אַלְגֶעמֵיין אִיבֶּער דֶעם אִידִישְׁן לֶעבְּן. דו הָאסְט די זֶעלְטֶענֶע פֶעהִיגְקַייט

צו ערקלערן אין קורצן פּאַרוויקלטע פּראָבלעמען.

— נישט מײנע פעהיגקײט — האָט רבי װעלװל געזאָגט — נאָר דער טיפער פאַרשטאַנד פון מײן הער, װאָס פאַרשטײט פון אײן װאָרט װאָס אַנדערע פאַרשטײען נישט פון צעהן װערטער.

װילקאָװסקי האָט געהײמניספול געשמײכלט.

— איך מײן אַז דו װעסט נאָך צוריקציהען פון דײן קאָמפּלימענט — האָט ער געזאָגט — אָבער לאָמיר דאָס יעצט לאָזן. איך װיל זיך מיט דיר דורכשמועסן װעגן אַלגעמײנע אידישע פּראָבלעמען.

דער שמועס האָט זיך געצױגן אײניגע שעה. בײם געזעגענען זיך האָט װילקאָװסקי געזאָגט:

— מײן טיפסטן דאַנק. איך האָב זײער פיל געלערנט. עס װעט געװיס מיר זײן צו הילף אין מײן אױפגאַבע. איך האָב אינטערעס אונזער שמועס זאָל האָבן אַ המשך. װאו קענען מיר זיך טרעפן און װען?

— מַיין הויז איז שְׁטֶענְדִיג אָפְן פַאר מַיין הֶער — הָאט רַבִּי וֶועלְוְול גֶעזָאגְט — אויב עֶס איז אַנְגֶענֶעהם. וֶוען נִישְׁט...

— זֵייעֶר אַנְגֶענֶעהם — הָאט ווילְקָאוְוסְקִי גֶעזָאגְט — אִיךְ וֶועל דִי נָאהֶנְטְסְטֶע טֶעג טֶעלֶעפָאנִירְן צוּ מַיין הֶער.

אַ פָּאר טֶעג שְׁפֶּעטֶער הָאט ווילְקָאוְוסְקִי בַּאזוּכְט רַבִּי וֶועלְוֶועלְעֶן אִין הויז. ווידֶער הָאבְּן זֵיי לַאנְג פַארְבְּרַאכְט, אָבֶער דָאס מָאל הָאט דֶער שְׁמוּעֶס גֶעטְרָאגְן אַ פִילָאזָאפִישְׁן כַארַאקְטֶער. רַבִּי וֶועלְוְול הָאט זִיךְ גֶעוְואוּנְדֶערְט וָואס דֶער דָאזִיגֶער אִין זִיךְ פַארְשְׁלָאסֶענֶער גוֹי וֵוייס אַזוֹי פִיל וֶועגְן אִידִישְׁקַייט. דָאס הָאט בַּיי אִיהם אַרויסְגֶערוּפְן אַ גֶעוִויסְן פַארְדַאכְט: וויל נִישְׁט דֶער דָאזִיגֶער גוֹי אויסְשְׁפִּיָאנִירְן דֶעם אִידִישְׁן לֶעבְּן אִין שְׁלִיחוּת פוּן דִי אַנְטִיסֶעמִיטְן כְּדֵי צוּ קֶענֶען נָאכֶער בַּאשְׁמוּצְן אִידְן? דֶער דָאזִיגֶער פַארְדַאכְט איז שְׁטַארְקֶער גֶעוָוארְן זֶעהֶענְדִיג אַז דֶער ווילְקָאוְוסְקִי הָאט חֵשֶׁק וָואס אָפְטֶער אַרַיינְצוּקוּמֶען צוּ אִיהם אִין הויז. פוּן דָאס אַלְץ וָואס עֶר הָאט גֶעהֶערְט וֶועגְן דֶעם ווילְקָאוְוסְקִי׳ן און זַיין ווילְן צוּ בַּאפְרַיינְדְן זִיךְ מִיט

איהם, וואס איז געווען זייער נישט נאטירליך, האט עס געמוזט ערוועקן א חשד אז דא זיינען פארהאן געהיימע מאטיוון.

א געוויסן פרייטאג־צו־נאכט, ווען רבי וועלוול איז נאר וואס פון שוהל געקומען, איז גאנץ אומגעריכט ערשיינען ווילקאווסקי. ער האט געבראכט א גוטע בשורה: דער מיניסטעריום האט באשטעטיקט דעם אלטן רב אין ב. און מיט דעם האט ווילקאווסקי פארענטפערט זיין אונגעריכטן ערשיינען. ער האט געוואלט אז רבי וועלוול זאל האבן א פרייליכן שבת. דאס זאגנדיג האט ער צוגעגעבן א פראגע: שטערט אייך נישט יעצט מיין אנוועזנהייט? אין די דאזיגע ווערטער איז געווען א קלארער וואונק אז ער וויל מען זאל איהם איינלאדן צו דער שבת־סעודה, און רבי וועלוול האט טאקע אזוי געטהון.

— איך וועל האבן די עהרע מיין הער זאל זיך מיטבאטייליגן אין אונזער שבת־סעודה — האט רבי וועלוול געזאגט.

— אויף דעם האט ווילקאווסקי געענטפערט: —

זֵייעֶר אַנְגֶענֶעהם, איך נֶעם אָן אַייעֶר אַיינְלַאדוּנְג, אָבֶער נָאר מִיטְן בַּאדִינְג אַז מַיין אָנְוֶועזְנְהַייט זָאל אַייך נִישְׁט שְׁטֶערְן. אִיהר זָאלְט זיך פִּיהרְן גְלַייך ווי אִיךְ וָואלְט נִישְׁט גֶעוֶוען.

— וָואס פַּאלְט אַיין מַיין הֶער אַז זַיין אָנְוֶועזְנְהַייט וֶועט שְׁטֶערְן? אַדְרַבָּא, דֶער גְרֶעסְטֶער פַּארְגֶענִיגְן.

— אִיךְ וֵוייס אָבֶער — הָאט ווילְקָאוְוסְקִי גֶעזָאגְט, און דֶערְבַּיי גֶעוָוארְפְן אוֹיף רַבִּי וֶועלְוְולֶען אַ דוּרְכְדְרִינְגֶענְדְלִיכְן בְּלִיק — אַז אִידְן פִּילְן זיך נִישְׁט בַּאקְוֶועם וֶוען אַ פְרֶעמְדֶער אִיז אָנְוֶועזְנְד בַּיי זֵייעֶר פַמִילְיֶע־טִישׁ. אוֹיב מַיין הֶער פַארְשְׁפְּרֶעכְט מִיר נִישְׁט צו לֵייגְן קֵיין אַכְט אוֹיף מַיין אָנְוֶועזְנְהַייט — אִיז די אַיינְלַאדוּנְג פַאר מִיר זֵייעֶר אַנְגֶענֶעהם. אִיךְ פון מַיין זַייט וֶועל טְהוּן אַלְץ נִישְׁט צו שְׁטֶערְן אַייךְ. אִיךְ וֶועל וַוארְטְן אִין דֶעם צִימֶער בִּיז אִיהר וֶועט עֶנְדִיגְן דָאס "קִידוּשׁ" און אַרָאפְּנֶעמֶען די וַויין פון טִישׁ. אִיךְ וֵוייס — ווילְקָאוְוסְקִי הָאט דֶערְבַּיי גֶעשְׁמֵייכְלְט — אַז אַ גוֹי מַאכְט טְרֵיף דָאס וַויין וֶוען עֶר קוּקְט אוֹיף דֶעם.

ווילקאָוויסקי׳ס רייד האָבן ערוועקט אין רבי וועלוול אַ געפיל פון אונהיימליכקייט. ער איז יעצט געווען זיכער אַז נישט דער ווילן אָנצוזאָגן אַ בשורה טובה האָט איהם געבראַכט אַהער, נאָר דער ווילן צו זיצן בײַ זיין טיש צו דער שבת־סעודה. אָבער וואָס איז דער צוועק פון דעם? רבי וועלוול איז געווען פוהל מיט פאַרדאַכט און זאָרג. אָבער כדי צו באַהאַלטן זיינע געפיהלן האָט ער געזאָגט מיט אַ שמייכל:

— וועלן מיר אויך קענען בײַם טיש פאַרזעצן צו באַאַרבעטן די פּלענער אַזוי ווי עס שטייט אין די „פּראָטאָקאָלן פון די זקני ציון“ (אַ אַנטיסעמיטישער פאַמפּלעט וואָס האָט געדינט אַלס יסוד פאַר אַלע שונאי ישראל).

— יאָ — האָט ווילקאָוויסקי צוריק געשמייכלט — פון מיין זייט איז אַלץ ערלויבט.

מיט דעם האָט זיך דער שמועס געענדיגט. בײַ דער סעודה האָט רבי וועלוול זיך געפיהרט אַזוי ווי אַלע שבת, געזונגען זמירות, געזאָגט ווערטלאַך אויף דער „פּרשת השבוע“. ווען ער

הָאט גֶעפְּרוּבְּט גֶעבְּן ווילְקָאוְוסְקִי׳ן גֶעוויסֶע אוֹיפְקְלֶערוּנְגֶען, הָאט יֶענֶער נִישְׁט מַסְכִּים גֶעוֶוען. ״מִיר הָאבְּן אָפְּגֶערֶעדְט אַז אִיךְ גֶעפִין זִיךְ נִישְׁט יֶעצְט דָא״ — הָאט עֶר גֶעזָאגְט.

נָאךְ שַׁבָּת הָאט ווילְקָאוְוסְקִי אַרַיינְגֶעשִׁיקְט אַ הֶערְצְלִיכְן דַאנְק בְּרִיוו, צוּזַאמֶען מִיט אַ סוּמֶע גֶעלְד אַלְס מַתָּנָה. אִין בְּרִיוו הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבְּן צְווִישְׁן אַנְדֶערֶע:

— אִיךְ בִּין אַ אַיינְזַאמֶער מֶענְטְשׁ (עֶר הָאט נִישְׁט גֶעהַאט קֵיין פַאמִילְיֶע). אוּן דָאס פַארְבְּרֵיינְגֶען אַ שָׁעָה אִין דֶער גֶעזֶעלְשַׁאפְט פוּן אַ פְרַיינְדְלִיכֶע פַאמִילְיֶע אִין אַ גַייסְטִיגֶע גֶעהוֹיבֶּענֶע שְׁטִימוּנְג, וֶועט פַאר מִיר שְׁטֶענְדִיג זַיין אַ אוּנְאָפְּשַׁאצְבַּארֶער פַארְגֶענִיגְן.

— נִישְׁטָא קֵיין בְּרֵירָה — הָאט רַבִּי וֶועלְוְול גֶעזָאגְט צוּ זַיין פְרוֹי — אִיךְ מוּז אִיהם אַיינְלַאדְן נָאכְאַמָאל, אוּן אִיךְ הָאבּ מוֹרָא אַז עֶר וֶועט וֶוערְן אַ שְׁטֶענְדִיגֶער טִישׁ-זִיצֶער בַּיי אוּנְז. אָבֶּער פַארְפַאלְן, אִיךְ מוּז דָאס טְהוּן.

רַבִּי וֶועלְוְול הָאט אִיהם אַיינְגֶעלַאדְן אוֹיךְ

אויפֿן צװײטן שַבָּת. װילקאָװסקי האָט נישט בַּאהַאלטן זײַן פֿרײד, און אָפֿנהאַרציג געזאָגט:

— איך פֿיהל מיר זײער גוט בײַ אײַער טיש. איך פֿאַרשטײ אַ ביסל אידיש.

— און אפֿשר אויך די זמירות? — האָט רַבּי װעלװול געפֿרעגט.

— יאָ — האָט װילקאָװסקי בַּאשטעטיגט.

— אויב אַזוי איז שוין אפֿשר אַ פּלאַן אײַנגאַנצן זיך צו מגייר זײַן? — האָט רַבּי װעלװול געלאַכט.

— מען דאַרף טראַכטן װעגן דעם — האָט װילקאָװסקי געזאָגט.

עס איז געשעהן אַזוי װי רַבּי װעלװול האָט פֿאָראויס געזאָגט. װילקאָװסקי איז געװאָרן דער שטענדיגער גאַסט צו דעם שַבָּת־טיש. אויך אין די װאָכן־טעג פֿלעגט ער גאַנץ אָפֿט זײ בַּאזוכן. דורך די אָפֿטע בַּאזוכן האָט רַבּי װעלװול אַ ביסל נענטער איהם דערקענט און דאָס האָט אָפּגעװישט

דֶעם פאַרדַאכְט אַז עֶר מֵיינְט עֶפֶּעס שְׁלֶעכְטֶס. אָבֶער פוּן דֶער צְוֵוייטֶער זַייט אִיז אַלְץ שְׁטַארְקֶער גֶעוָוארְן דָאס רֶעטֶענִישׁ.

— דִי זַאךְ אִיז גָארְנִישְׁט פָּשׁוּט — הָאט רַבִּי וֶועלְוְול גֶעזָאגְט צוּ זַיין פְּרוּי — אָבֶער אִיךְ קֶען דָאס רֶעטֶענִישׁ בְּשׁוּם אוֹפָן נִישְׁט אוֹיפְלֵייזְן. וֶוער אִיז עֶר? וָואס צִיהלְט עֶר? אוּן דֶער גֶעהֵיימְנִיסְפוּהלֶער שְׁמֵייכְל וָואס עֶרְשַׁיינְט אָפְט אוֹיף זַיין גֶעזִיכְט, מַאכְט נָאךְ דִי זַאךְ פַּארְוִוּיקְלְטֶער.

אָבֶער עֶנְדְלִיךְ אִיז דִי זַאךְ אוֹיפְגֶעקְלֶערְט גֶעוָוארְן. יֶענֶעם יָאהר אִיז יוֹם כִּפּוּר גֶעפַאלְן אוּם שַׁבָּת. רַבִּי וֶועלְוְול הָאט אָנְגֶערוּפְן ווילְקָאוְוסְקִי'ן אוּן עֶרְקְלֶערְט אַז דָאס מָאל וֶועט דִי שַׁבָּת־סְעוּדָה גֶעפְּרַאוֶועט וֶוערְן נִישְׁט אִין אָוְונְט נָאר פְּיהר אַ זֵייגֶער נָאכְמִיטָאג.

נָאךְ אֵיידֶער עֶר הָאט אִיהם עֶרְקְלֶערְט דִי אוּרְזַאךְ פוּן דֶעם עֶנְדֶערוּנְג, הָאט ווילְקָאוְוסְקִי גֶעזָאגְט:

— אִיךְ וֵוייס דָאס. בַּיינַאכְט אִיז דָאךְ דֶער

״יום הַקָדוֹש״.

— אַלְזָא װעסְטוּ קוּמֶען צוּ דֶער בַּאשְׁטִימְטֶער שָׁעָה?

— מֶעגְלִיךְ! אִיז גֶעװֶוען זַײן תְּשׁוּבָה.

עֶר אִיז יָא גֶעקוּמֶען, אָבֶער דָאס מָאל אִיז עֶר גֶעװֶוען גָאר אַ אַנְדֶער מֶענְטְשׁ. אַלֶע הױז־מֶענְטְשְׁן זַײנֶען גֶעװֶוען עֶרְנְסְט — אָבֶער דִי עֶרְנְסְטְקַײט פוּן דֶעם װִילְקָאװְסְקִי אִיז גֶעװֶוען אױסֶערְגֶעװֶײנְלִיךְ. עֶס הָאבְּן אַלֶע גֶעשְׁפִּירְט אַז דֶער מֶענְטְשׁ אִיז גֶעשְׁפַּאנְט בִּיז צוּ דֶער הֶעכְסְטֶער מָאס — עֶר הָאט נִישְׁט גֶערֶעדְט קֵײן אֵײן װָארְט, גֶעעֶנְטְפֶערְט אוֹיף דִי פְרַאגְן מִיט אַ לַײכְטְן קָאפּ־נוֹיג, אוּן כִּמְעַט װִי נִישְׁט גֶעגֶעסְן.

אִין מִיטְן עֶסְן הָאט רַבִּי װֶעלְװְל׳ס אִינְגְסְטֶער זוּהן גֶעפְרֶעגְט דֶעם טַאטְן:

— טַאטֶע, װָאס מֵײנְט דָאס ״אָנוּ מַתִּירִין לְהִתְפַּלֵל עִם הָעֲבַרְיָינִים״?

— דָאס מֵײנְט מֶען — הָאט רַבִּי װֶעלְװְל

גֶעוֶענְטפֶּערְט — אַז מֶען מֶעג דַאוְונֶען צוּזַאמֶען מִיט דִי וָואס הָאבְּן גֶעזִינְדִיגְט, מִיט דִי וָואס הָאבְּן זִיךְ דֶערְוַוייטֶערְט דוּרְךְ צְוַואנְג אָדֶער וִוילְן פוּן אִידִישְׁן פָאלְק, אוּן יֶעצְט אִין דֶעם הֵיילִיגְן טָאג קוּמֶען זֵיי צוּרִיק אוּן בַּאהֶעפְטְן זִיךְ צוּם כְּלַל יִשְׂרָאֵל, נֶעמְט מֶען זֵיי צוּרִיק אַרַיין אִין כְּלַל אוּן מֶען דַאוְונְט מִיט זֵיי צוּזַאמֶען.

אִין דֶעם מָאמֶענְט אִיז גֶעשֶׁעהן אַ זַאךְ וָואס הָאט אַלֶעמֶען גֶעטְרָאפְן וִוי אַ דוּנֶער.

— בֶּערֶעלֶע — הָאט גֶעזָאגְט ווִילְקָאוְוסְקִי אוֹיף אִידִיש — דָאס מֵיינְט מֶען מִיר.

אַ פַּיינְלִיכֶע שְׁטִילְקַייט הָאט בַּאהֶערְשְׁט דֶעם טִישׁ. ווִילְקָאוְוסְקִי הָאט אִיהר אִיבֶּערְגֶערִיסְן:

— יָא, דָאס מֵיינְט מֶען מִיר. אִיךְ אַהֲרֹן דֶער זוּהן פוּן רַבִּי וָואלְף וָואס אִיז אַ רָב אִין ב. בִּין דָאס דֶער עֶבְרַיין וָואס דַארְף הָאבְּן אַ בַּאזוּנְדֶער עֶרְלוֹיבֶּעניש אַרַיינְצוּגֵיין אִין אַ אִידִישֶׁע שׁוּהל אוּן אוֹיסְגִיסְן זַיין צוּבְּרָאכֶענֶע הַארְץ פַארְן בַּאשֶׁעפֶער.

אַ שְׁטְרָאם פוּן טְרֶערְן הָאט בַּאגְלֵייט זַיינֶע

װערטער. אַלע האָבן מיטגעװײנט.

װען מען האָט זיך אַביסל באַרוהיגט, האָט ער דערצײלט זײַן געשיכטע, װי אַזױ פון אַהרן ז. איז געװאָרן אַנדזשײ װילקאָװסקי, זײַנע אַלע ראַנגלענישן, װאָגלענישן, װאַנדערונגען איבער פרעמדע פעלדער, דינונג צו פרעמדע געטער, און נאָכער ענטױשונגען, צערונענע האָפנונגען, חרוב געװאָרענע אידעאַלן, צושטערטע בריקן.

ער האָט אַלץ דערצײלט, גאָרנישט פאַרהוילן, און פאַרענדיגט:

— איך האָב זיך מתודה געװען, און יעצט קען איך שױן שטאַרבן.

רבי װעלװל װעלכער איז געװען צושטורעמט נישט װײניגער פון איהם, האָט אויף די לעצטע װערטער שנעל רעאַגירט:

— און דער װאָס קען שױן שטאַרבן קען אויך לעבן. דער טאָג װעט אָפּװישן דײַן גאַנצע פאַרגאַנגענהײט און װעט ברענגען אַ רפואה צו דײַן צובראָכן האַרץ.

דֶער וֶועג צוּ דִי יְשִׁיבָה

די מִלְחָמָה, די פִיהר יָאהר פון דֶער עֶרְשְׁטֶער וֶועלְט-מִלְחָמָה הָאבְּן חָרוּב גֶעמַאכְט דָאס שְׁטֶעטְל.

די הֵיימֶען זַיינֶען גֶעבְּלִיבְּן גַאנְץ, אוֹיךְ די מֶענְטְשְׁן זַיינֶען אַרוֹיס בְּשָׁלוֹם כִּמְעַט. וֵויינִיגֶע הָאבְּן נִישְׁט אוֹיסְגֶעהַאלְטְן די לַיידְן פון דֶער מִלְחָמָה און אַוֶועק פון דֶער וֶועלְט. דֶער גְרֶעסְטֶער טֵייל אָבֶער הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט די מִלְחָמָה און זִיךְ פון דָאסְנַיי גֶענוּמֶען צוּרִיק צוּ בּוֹיעֶן דֶעם נָארְמַאלְן לֶעבְּן.

און דָאךְ אִיז דָאס שְׁטֶעטְל חָרוּב וּמוּחְרָב. שׁוֹין נִישְׁט מֶער דָאס אִידִישֶׁע שְׁטֶעטְל וָואס אִיז אָנְגֶעזַאפְּט מִיט תּוֹרָה און אִידִישְׁן גַייסְט. שׁוֹין נִישְׁט מֶעהר שׁוּהלְן וָואס הֶערְט נִישְׁט אוֹיף אִין זֵיי דֶער קוֹל פון תּוֹרָה און דַאוְונֶען און תְּהִלִים-זָאגְן — אַ אַנְדֶער פָּנִים הָאט דָאס שְׁטֶעטְל בַּאקוּמֶען.

דֶער עֶלְטֶערֶער דור הָאט נָאךְ גֶעהִיט אוֹיף זַיין גֶעשְׁטַאלְט, אָבֶער די יוּנְגְוַוארְג אִיז גֶעוָוארְן אִינְגַאנְצְן פַארְעֶנְדֶערְט. אַנְשְׁטָאט דֶעם בֵּית מִדְרָשׁ און די גְמָרָא זַיינֶען גֶעקוּמֶען פַּארְטֵיי־לָאקַאלְן און צַייטוּנְגֶען, אָרְגַאנִיזַאצְיֶעס און טְרֵיף־פְּסוּל׳ע בִּיכְלַאךְ. די שׁוּהלְן זַיינֶען גֶעוָוארְן לֵיידִיג אִין די אָוְונְטְן.

נִישְׁט אַלֶע אָבֶער זַיינֶען מִיטְגֶעשְׁלֶעפְּט גֶעוָוארְן מִיטְן אוּמְרֵיינֶעם שְׁטְרָאם פון צַייט־גַייסְט. עֶס אִיז גֶעבְּלִיבְּן אַ גְרוּפֶּע — נִישְׁט קֵיין גְרוֹיסֶע — פון יוּנְגֶע בַּחוּרִים׳לַאךְ וָואס הָאבְּן גֶעהִיט אוֹיף זֵייעֶר גֶעטְרַייִשַׁאפְט צוּ דֶער גְמָרָא. צְווִישְׁן זֵיי אִיז גֶעוֶוען יָאסֶעלֶע בֶּערְגֶער.

יָאסֶעלֶע, אַ יָתוֹם פון זַיין פָּאטֶער און אַ בֵּן יָחִיד צוּ זַיין מוּטֶער, די פַּאר׳חוֹשֶׁכ׳טֶע אַלְמָנָה, אִיז גֶעוֶוען אַ בָּחוּר׳ל מִיט עִילוּי׳אִישֶׁע כִּשְׁרוֹנוֹת. טְרָאץ דָאס פֶעהלְן פון אַ רֶבִּי וָואס זָאל אִיהם פִיהרְן אִין די רִיכְטִיגֶע וֶועגְן פון לֶערְנֶען — אִין שְׁטֶעטְל אִיז אֲפִילוּ קֵיין רָב נִישְׁט גֶעוֶוען — הָאט יָאסֶעלֶע מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע כֹּחוֹת גֶעשְׁווּאוּמֶען צְווִישְׁן די כְּוַואלְיֶעס פון יָם הַתַּלְמוּד ווִי אַ גֶענִיטֶער שְׁווִימֶער.

אַ בַּאוואוּסְטֶער גָאוֹן וָואס הָאט צוּפֶעלִיג בַּאזוּכְט דָאס שְׁטֶעטְל אוּן פַארְבְּרַאכְט מִיט יָאסֶעלֶען אִין דִבְרֵי תּוֹרָה הָאט גֶעזָאגְט מִיט הִתְלַהֲבוּת: ״דָאס בָּחוּר׳ל וֶועט אוֹיסְוַואקְסְן אַ וֶועלְטְס־גָאוֹן אוֹיבּ עֶר וֶועט נָאר גֵיין אוֹיף דֶעם רִיכְטִיגְן וֶועג״. דָאס בַּאוָוארֶענִישׁ — ״אוֹיבּ״ — אִיז גֶעוֶוען, וְוי מִיר וֶועלְן בַּאלְד גֶעוָואר וֶוערְן, אוֹיפְן פְּלַאץ, טְרָאץ דֶעם וָואס יָאסֶעלֶע אִיז גֶעוֶוען צוּגֶעבּוּנְדְן צוּ דֶער גְמָרָא מִיט אַלֶע פֶעדִימֶער פוּן זַיין גְרוֹיסְן מֹחַ אוּן גֶעפִיהל־רַייכֶע הַארְץ.

*

וַואלְטֶער שְׁוֵוינִינְגֶער אִיז גֶעוֶוען דֶער נָאמֶען פוּן דֶעם אִידִישְׁן בָּחוּר פוּן דַייטְשְׁלַאנְד וָואס אִיז גֶעקוּמֶען אִין שְׁטֶעטְל אִין דֶער מִלְחָמָה אַלְס זֶעלְנֶער מִיט דִי דַייטְשֶׁע אַקוּפַּאצְיֶע־מִילִיטֶער, אוּן עֶר אִיז דָארְט פַארְבְּלִיבְּן אוֹיךְ נָאךְ דֶער מִלְחָמָה, וַוייל עֶר אִיז צוּגֶעבּוּנְדְן גֶעוָוארְן צוּ אֵיינֶע פוּן דִי רַייכְסְטֶע פַאמִילְיֶעס אוּן גֶעהֵיירַאטֶעט מִיט זֵייעֶרְס אַ טָאכְטֶער.

עֶס הָאט קֵיינֶער אִין שְׁטֶעטְל נִישְׁט גֶעקֶענְט

דֶעם וואלְטֶער אויסֶער זַיין גֶעשְׁטַאלְט. זַיין כאראַקְטֶער, זַיינֶע הַשְׁקָפוֹת — דָאס אִיז גֶעוֶוען אַ גֶעהֵיימֶע גֶעהֵיימְנִיש. עֶר הָאט זִיךְ דֶערְוַוייטֶערְט פון די שְׁטֶעטְלְשֶׁע אַיינְוואוינֶער, און אויסֶער זַיינֶע בַּאזוּכְן אִין שוּהל שַׁבָּת אִינְדֶערְפְרִי, הָאט מֶען כּמְעַט ווי נִישְׁט בַּאגֶעגְנְט זִיךְ מִיט אִיהם. גַאנְצֶע טֶעג פְלֶעגְט עֶר זִיצְן בַּיי זִיךְ אִין הויז, אִין זַיין בַּאזונְדֶער צִימֶער, און לֵיינֶען בִּיכֶער וָואס עֶר פְלֶעגְט בַּאצִיהֶען פון דַייטְשְׁלַאנְד, און אִין די זומֶערְדִיגֶע פַארְנַאכְטְן פְלֶעגְט עֶר גֵיין שְׁפַּאצִירְן אונְטֶערְן שְׁטֶעטְל נֶעבְן דֶעם וֶועלְדְל. אַלֵיין גֶעשְׁפַּאצִירְט, רוּהִיג און לַאנְגְזַאם, און גֶעשְׁוֶועבְּט אִין זַיין גֶעדַאנְקֶען־וֶועלְט, וָואס אִיז גֶעוֶוען, זֶעהט אויס, וַוייט פון שְׁטֶעטְל מִיט אִיהר לֶעבְּנְס־שְׁטֵייגֶער.

בַּיי אֵיינֶעם פון זַיינֶע שְׁפַּאצִירְן הָאט וַואלְטֶער זִיךְ בַּאגֶעגְנְט מִיט יָאסֶעלֶען, וָואס אִיז אויךְ אַרויס דַאן אַבִּיסל אונְטֶערְן שְׁטָאט צו שֶׁעפְּן פְרִישֶׁע לופְט. וֶוען זֵיי הָאבְּן זִיךְ בַּאגֶעגְנְט פָּנִים אֶל פָּנִים, הָאט וַואלְטֶער שַׁארְף אָנְגֶעקוּקְט יָאסֶעלֶען און גֶעוֶוענְדֶעט זִיךְ צו אִיהם:

— עֶנְטְשׁוּלְדִיגְן זִי מִיר. אִיךְ ווִיל אִיהנֶען פְרַאגְן וַואס. זַיינֶען זִי בֶּעַרַייט צוּ שְׁפְּרֶעכְן מִיט מִיר?

יָאסֶעלֶע הָאט מַסְכִּים גֶעוֶוען. וַואלְטֶער הָאט פָארְגֶעלֵייגְט פַאר אִיהם אַ גֶעוִויסְן פִּילָאסָאפִישְׁן פְּרָאבְּלֶעם און גֶעפְרֶעגְט וָואס אִיז דִי מֵיינוּנְג פון תַלְמוּד וֶועגְן דֶעם. פַאר יָאסֶעלֶען אִיז דָאס גֶעוֶוען אַ חִידוּשׁ. עֶר הָאט קֵיינְמָאל וֶועגְן דֶעם נִישְׁט גֶעטְרַאכְט אֲפִילוּ. זַיין עִילוּי׳אִישֶׁע תְּפִיסָה אִיז אִיהם בַּייגֶעשְׁטַאנֶען נִישְׁט בְּלוֹיז צוּ בַּאגְרֵייפְן דָאס פְּרָאבְּלֶעם מִיט זַיין גַאנְצֶע טִיפְקַייט, נָאר אוֹיךְ צוּ גֶעפִינֶען דִי פַּאסִיגֶע מַאֲמָרֵי חז״ל וָואס פוּן זֵיי לָאזְט זִיךְ אַרוֹיסְדְרִינְגֶען אַ לֵייזוּנְג צוּ דֶער פְרַאגֶע.

פוּן דֶער עֶרְשְׁטֶער בַּאגֶעגֶענִישׁ אִיז וַואלְטֶער אַרוֹיס אַ בַּאצוֹיבְּטֶער. אִין דֶער קְלֵיינֶע פַארְהַאסְטֶע שְׁטֶעטֶעלֶע מִיט אִיהרֶע ״אוּנְוִויסְנְדֶע לוֹיטֶע״ (וַואלְטֶער הָאט אוֹיף אַלֶעמֶען גֶעקוּקְט פוּן אוֹיבְּן אַרָאפּ...) הָאט עֶר גֶעטְרָאפְן אַ עֶרְנְסְטְן טִיפְדֵיינְקֶענְדְן מַאן וָואס מֶען קֶען מִיט אִיהם טִיפֶע פִילָאזָאפִישֶׁע פְּרָאבְּלֶעמֶען בַּאהַאנְדְלֶען — יָא, דָאס מוּז אוֹיסְגֶענִיצְט וֶוערְן, צוּ בַּאקֶענֶען זִיךְ מִיט

דֶער תַּלְמוּד־פִילָאזָאפִיֶע. דָאס וֶועט אִיהם פִיהל נוּצְן בְּרֵיינְגֶען צוּ זַיין דָאקְטֶער־דִיסֶערְטַאצְיֶע וָואס עֶר גְרֵייט זִיךְ צוּ פַארְן בֶּערְלִינֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט.

אוֹיךְ אוֹיף יָאסֶעלֶען הָאט דִי בַּאגֶעגֶענִישׁ גֶעלָאזְן אַ טִיפְן אַיינְדְרוּק. עֶס הָאט זִיךְ פַאר אִיהם עֶנְטְפְּלֶעקְט אַ אָפְּשְׁנִיט פוּן אַ נַייעֶ, אוּנְבַּאקַאנְטֶע וֶועלְט, וָואס הָאט פַאר אִיהם, אִין דֶעם עֶרְשְׁטְן אָנְבְּלִיק, שִׁימֶערִירְט מִיט בַּאצוֹיבֶּערְנְדֶע פַארְבְּן. דֶערִיבֶּער הָאט עֶר אָנְגֶענוּמֶען וַואלְטֶער'ס פָארְשְׁלַאג צוּ טְרֶעפְן זִיךְ נָאכְאַמָאל, הַגַם עֶר הָאט גֶעפִיהלְט גֶעוִויסְנְסְבִּיסְן וָואס עֶר אִיז מְבַטֵל פוּן לֶערְנֶען.

זֵיי הָאבְּן זִיךְ גֶעטְרָאפְן אַ צְוֵוייטְן מָאל, אַ דְרִיטְן מָאל — בִּיז זֵייעֶרֶע בַּאגֶעגֶענִישְׁן זַיינֶען גֶעוָוארְן נָארְמַאלֶע, כִּמְעַט אַ טֶעגְלִיכֶע עֶרְשַׁיינוּנְג. אִין שְׁטֶעטְל הָאט מֶען גֶערֶעדְט וֶועגְן דֶעם, מֶען הָאט חוֹשֵׁשׁ גֶעוֶוען אַז דֶער דַייטְשׁ וֶועט יָאסֶעלֶען אַרָאפְּפִירְן פוּן וֶועג — אָבֶּער עֶס אִיז נִישְׁט גֶעוֶוען וֶוער עֶס זָאל אִיהם אָפְּהַאלְטְן פוּן דָאס חַבֶר'ן זִיךְ מִיטְן דַייטְשׁ. אֱמֶת, מֶען הָאט אִיהם גֶעוָוארְנְט — אָבֶּער יָאסֶעלֶע הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלַאכְט: "אִיהר

קֶענְט זַיין רוּהִיג. עֶס וֶועט מִיר גָארְנִישְׁט גֶעשֶׁעהן״.

בַּיי אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע שְׁמוּעֶסְן הָאט וַואלְטֶער פָּארְגֶעלֵייגְט יָאסֶעלֶען צוּ לֶערְנֶען דִי דַייטְשֶׁע שְׁפְּרַאךְ, כְּדֵי עֶר זָאל הָאבְּן דִי מֶעגְלִיכְקַייט צוּ דֶערְקֶענֶען דִי ״גַייסְטִיגֶע אוֹצְרוֹת״ וָואס זַיינֶען גֶעשַׁאפְן גֶעוָוארְן אִין דֶער דָאזִיגֶער שְׁפְּרַאךְ ״וָואס אִיז דִי קוּלְטוּרֶעלְסְטֶע שְׁפְּרַאךְ פוּן דֶער צִיוִוילִיזִירְטֶע מֶענְטְשְׁהַייט״.

יָאסֶעלֶען אִיז דֶער גֶעדַאנְק גֶעפֶעלְן גֶעוָוארְן. וַואלְטֶער הָאט אִיהם גֶעשַׁאפְן דִי בִּיכֶער וָואס אִיז נוֹיטִיג פַאר זֶעלְבְּסְט-לֶערְנוּנְג פוּן דֶער שְׁפְּרַאךְ. אִין פַארְלוֹיף פוּן צְוֵויי מָאנַאט הָאט יָאסֶעלֶע פֶּערְפֶעקְט גֶעלֵיינְט אוּן גֶערֶעדְט הוֹיךְ-דַייטְשׁ.

יֶעצְט אִיז גֶעוֶוען דֶער וֶועג פְרַיי. גַאנְצֶע טֶעג אִיז יָאסֶעלֶע אָפְּגֶעזֶעסְן בַּיי וַואלְטֶער'ן אִין צִימֶער אוּן צוּזַאמֶען הָאבְּן זֵיי זִיךְ פַארְטִיפְט אִין דִי ״תּוֹרָה״ פוּן דִי דַייטְשֶׁע פִילָאזָאפְיֶע.

דִי הַשְׁפָּעָה פוּן דֶעם הָאט נִישְׁט פַארְשְׁפֶּעטִיגְט צוּ עֶרְשַׁיינֶען. זֶעקְס מָאנַאטְן בְּלוֹיז זַיינֶען אַרִיבֶּער פוּן יֶענֶעם פַארְנַאכְט וָואס יָאסֶעלֶע הָאט צוּם

ערשטן מאל זיך באגעגנט מיט וואלטער'ן — א אנדער מענטש איז ער געווארן אין דער קורצע תקופה. נישט בלויז דער חשק צום לערנען איז פון איהם פארשוואונדן, נאר אויך דאס צוגעבונדנקייט צו אידישקייט איז געווארן אפגעשוואכט אויף א קאטעסטראפאלן אופן.

א שווערער גייסטיגער געראנגל האט איהם באהערשט. פון איין זייט האט איהם שטארק געצויגן די וועלט פון וויסן (יאסעלע האט אויך געלערנט מאטעמאטיק און פיזישע וויסנשאפטן) פון דער צווייטער זייט אבער האט איהם די דערמאנונג פון זיין פארגאנגענהייט געפייניגט. אין שלאפלאזע נעכט איז זיין קישן אויסגעווייקט געווארן פון זיינע הייסע טרערן.

דערווייל איז זיין מוטער געשטארבן. וואלטער וואס האט פונקט דאן געמאכט פארבערייטונגען צו פאהרן קיין בערלין ענדיגן זיין שטודיום, האט פארגעלייגט יאסעלען ער זאל אויך פאהרן קיין בערלין און דארט שטודירן.

— דיין צוקונפט אין דער וועלט פון

וויסנשאפט און פילאזאפיע איז געזיכערט — האט איהם וואלטער געזאגט.

— דאס איז א גוטער געדאנק — האט יאסעלע געזאגט צו זיך — דארט וועל איך זיין פריי פון מיינע פיינליכע געדאנקען. אין דער נייער וועלט וועל איך אינגאנצן פארגעסן מיין פארגאנגענהייט.

ער האט אנגענומען וואלטער׳ס פארשלאג, און אין א געוויסן טאג, אנפאנג זומער, כמעט א יאהר נאך זייער ערשטן צוזאמענטרעף, זיינען ביידע פארשוואונדן פון שטעטל.

ביי א אסט־אידישע פאמיליע, אויף דער גרענאדיר־שטראסע, האט יאסעלע געדונגען א קליין צימערל. וואלטער האט איהם געהאלפן צו באקומען איינגע ״שטונדן״ און דאס האט איהם געגעבן א עקזיסטענץ־מעגליכקייט.

דער שארפער איבערגאנג האט אויף יאסעלען געווירקט באטויבענד, און אין די ערשטע צייט האט ער טאקע גארנישט געפיהלט קיין זעלישע פלאגעניש. דאס אקלימאטיזירן זיך אין דעם נייעם

אָרט, דאָס אַרײַנגלידערן זיך אין דער נײַער געזעלשאַפט, האָט געפּאָדערט גײַסטיגע אָנשטרענגונג, און יאָסעלע האָט נישט געהאַט קיין צײַט צו טראַכטן וועגן זיך. זײַנע אַלע כּחות זײַנען געווען געווידמעט דעם איינציקן ציל: ערנרײַכן אַ מכובד׳דיקן פּלאַץ אין דער נײַער וועלט. ער האָט דערוואַרט פון זיך אַלץ וואָס קען אים דערמאָנען די שוהל מיט דער גמרא. די תּפילין וואָס ער האָט מיטגענומען מיט זיך זײַנען געבליבן ליגן אין אַ נישט זעהבאַרן פּלאַץ אין זײַן וואַליזקע.

אָבער אַז עס איז אַריבער די באַטויבונג פון דער ערשטער צײַט, האָבן צוריק געגומען ערשײַנען עגבערנדע מחשבות. נישט איינמאָל אַרויסגייענדיג פון אַ פילאָזאָפישן פּאַרטראַג פלעגט ער זיך טראַכטן: יאָ, דאָס איז טיפע קאָפּ־אַרבעט, שיינע מיה אַרבעט אָבער קיין חיות איז אין דעם נישטאָ. ווי קומט דאָס אַלץ צו אַ בלעטל גמרא? אָבער טראַץ דעם האָט יאָסעלע באַשלאָסן ווײַטער צו גיין אין דעם וועג.

עס איז געקומען דער הייליגער יום־כּפּור־

טָאג. אֵייניגֶע טֶעג פַאר דֶעם הָאט יָאסֶעלֶע, נָאךְ אַ לַאנגְן אינְוֵוייניגְסטְן גֶערַאנגְל, בַּאשְׁלָאסְן צוּ מַאכְן אַ פְּשָׁרָה: עֶר וֶועט דֶעם טָאג פַאסְטְן אָבֶער נִישְׁט גֵיין אִין שׁוּהל, און נַאטִירְלִיךְ, אוֹיךְ נִישְׁט גֵיין אִין אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט. עֶר וֶועט דֶעם טָאג אוֹיסְנִיצְן צוּ דֶערְפִילְן אַבִּיסְל זַיין דֶעפִיצִיט אִין שְׁלָאפְן.

בַּאלְד נָאךְ דֶער סְעוּדָה הַמַפְסֶקֶת אִיז יָאסֶעלֶע אַרוֹיף אוֹיף זַיין גֶעלֶעגֶער, פַארְמַאכְט דִי אוֹיגְן מִיט דֶער הָאפֶענוּנְג אַז בַּאלְד וֶועט קוּמֶען דֶער אוֹיסְלֵייזְנְדֶער שְׁלָאף, וָואס זַיין קֶערְפֶער אִיז אַזוֹי דָארְשְׁטִיג נָאךְ אִיהם — אָבֶער דֶער שְׁלָאף אִיז נִישְׁט גֶעקוּמֶען. דִי גֶעדַאנְקֶען, וָואס הָאבְּן פִיבֶּערְהַאפְט גֶעאַרְבֶּעט, הָאבְּן אִיהם אַוֶועקְגֶעפִירְט וַוייט פוּן דַאנֶען, וַוייט פוּן דֶער גְרֶענַאדִיר־שְׁטְרַאסֶע, וַוייט פוּן בֶּערְלִין, זֵיי הָאבְּן אִיהם צוּרִיקְגֶעפִירְט אִין זַיין יוּגְנְט שְׁטֶעטֶעלֶע און אַרַיינְגֶעפִירְט אִין שׁוּהל...

...און אָט נֶעמְט מֶען אַרוֹיס דִי סְפָרִים פוּן אָרוֹן קוֹדֶשׁ און בֶּערִישׁ, דֶער אַלְטֶער בַּעַל תְּפִילָה, הוֹיבְּט אָן מִיט זַיין טִיף הַארְצִיגֶע שְׁטִימֶע "כָּל נִדְרֵי...", אַ הֵיילִיגֶער צִיטֶער נֶעמְט אַרוּם דֶעם

גאַנצן קָהָל, וועלכער זאָגט מיט שטילערהייט, און אויך יאָסעלע זאָגט מיט...

...און אָט שטייט רבי הערש דיין אויפן בעלעמער נעבן אָרון קודש. אַ ווייס געשטאַלט, ווי אַ מַלאַך. ער רעדט שטיל און דאָך גרייכט זיין שטימע אין אַלע ווינקעלאַך. ער רעדט וועגן די גרויסקייט פון היילִיגן טאָג, וועגן דעם חסד פון תּשובה. די טויערן פון תּשובה זיינען אָפן אַפּילוּ פאַר די וואָס האָבן פיהל און שווער געזינדיגט — זאָגט רבי הערש און וויינט זיך פונאַנדער. וואָס וויינט ער? ער וויינט אויף די נאַרישע מענטשן וואָס פיהלן אָן זייער לעבן מיט זינד. ער וויינט אויף די נאַרישע מענטשן וואָס ווייסן נישט אויסצונוצן די גאָלדענע געלעגנהייט אַריינצוגיין אין די טויערן פון תּשובה. רבי הערש וויינט, קָהָל וויינט מיט, און אויך יאָסעלע, אויף זיין געלעגער אין קליין צימערל אין דער ווייטער שטאָט, וויינט מיט...

יאָסעלע שפּרינגט אַראָפּ פון געלעגער. וואָס וויל ער טהון? יאָ, ער וויל נעמען אַ ביכל אין האַנט, אַ ביכל מיט מאַטעמאַטישע פּראָבלעמען

כְּדֵי צוּ פַארְטְרַייבְּן פוּן זִיךְ זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען. אָבֶער אַנְשְׁטָאט נֶעמֶען דָאס בִּיכְל צִיהט עֶר אָן זַיינֶע בְּגָדִים אוּן גֵייט אַרוֹיס אִינְדְרוֹיסְן. וואוּהִין? עֶר אַלֵיין וֵוייס נִישְׁט. עֶפֶּעס אַ בַּאהַאלְטֶענֶער קְרַאפְט שְׁטוּפְּט אִיהם, פִּיהְרְט אִיהם.

אִין אַ קְלֵיין שׁוּהלְכְל פוּן פּוֹילִישֶׁע אִידְן שְׁטֵייט יָאסֶעלֶע אִין אַ ווִינְקְל אוּן דַאוְונְט. עֶר דַאוְונְט שְׁטִיל, זֵייעֶר שְׁטִיל, קוֹים וָואס זַיינֶע אוֹיעֶרְן הֶערְן דִי וֶוערְטֶער, אָבֶער אִין דֶעם דָאזִיגְן שְׁטִילְן שֶׁעפְּשֶׁען לִיגְט זַיין גַאנְצֶע הַארְץ, זַיין גַאנְצֶע קָאפּ, זַיינֶע אַלֶע אֵיבָרִים. דֶער גַאנְצֶער יָאסֶעלֶע דַאוְונְט...

...תּוֹרָה וּמִצְוֹת חוּקִים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ... בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחוּקֶיךָ וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד...

כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאוֹרֶךְ יָמֵינוּ...

*

מוֹצָאֵי יוֹם כִּפּוּר בַּאלְד נָאךְ מַעֲרִיב הָאט יָאסֶעלֶע צוּנוֹיפְגֶעפַּאקְט זַיינֶע זַאכְן, בַּאצָאלְט דֶער

באַלעבאָסטע, איבערגעלאָזט אַ בריוועלע צו אײנעם פון זײנע חברים מיט אַ אָנװײזונג װי אַזוי צו ערלײדיגן געװיסע ענינים װאָס ער האָט געלאָזט אינדערמיט, און נאָך פאַר האַלבע נאַכט איז ער געזעסן אין צוג װאָס האָט איהם געפירט אין אַ נײעם לעבנס װעג.

דער װעג האָט געפירט צו אײנע פון די גרױסע ישיבות אין ליטע.

װער איז דער גענעראַל?

ער האָט געשטאַמט פון די קאַנטאָניסטן — אַזוי האָט מען דערציילט אין דער שטאָט מאָהילעוו, וואוהין ער איז אַראָפּגעקומען אַלס אויסגעדינטער גענעראַל. ער האָט אָפּגעקויפט אין אַ ווייט אָפּגעלייגטער גאַס, בשכנות מיטן אידישן קוואַרטל, עפּעס אַ אַלט פּריציש הויז מיט אַ גרויסן פּרוכט־גאָרטן, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי אַ פּערכישופּטער שלאָס, אַרומגערינגלט מיט הויכע, שטאַלצע גדרים און האָט זיך אין דעם הויז באַזעצט צוזאַמען מיט זיין פרוי. דערצו נאָך האָט ער מיט זיך געבראַכט אַ דינער וועלכער האָט אין שטאָט געמאַכט אַ גרויסע סענסאַציע מיט זיין אַלט־מאָדישער קליידונג און אויסער דעם — אַ גרויסן געלן הונט, ביים טויער.

אין שטאָט האָט מען דערציילט

וואונדערליכע מַעֲשִׂיוֹת וועגן דעם גענעראל'ס שְׁטוּב, פון זיין גרויס עֲשִׁירוּת, און אויך פון זיין גרויסע תְּקוּפָה אין די "הויכע פענסטער" — שִׁיעוּר נישט אַ קָרוֹב לְמַלְכוּת...

דער מְקוֹר פון אַלע מַעֲשִׂיוֹת וועגן דעם אינטערעסאנטן גענעראל איז געווען, פארשטייט זיך, רַבִּי געצל טענדלער, וועלכער איז געווען אַ בֶּן־בַּיִת בַּיי דעם גענעראל אין שְׁטוּב.

פון דעם ערשטן טאג אָן איז רַבִּי געצל אַזוי אויפגעטראגן געוואָרן מיט דעם גענעראל, האָט ער פאר איהם געליפערט פון כָּל־טוּב: פון אַ פָּאר שטעק־שיך ביז אַ אונטער העמד; אֲפִילוּ אַ בוּך, וואס דער גענעראל האָט בעדארפט, האָט עס איהם אויך רַבִּי געצל בעזארגט. אין דער שטיל האָט מען אֲפִילוּ אונטערגעשמועסט, אַז דער גענעראל לערנט זיך אויף דער עלטער לְשׁוֹן־קוֹדֶשׁ און אַז דער רֶבִּי זיינער איז טאקע נישט קיין אַנדערער ווי רַבִּי געצל אַליין...

רַבִּי געצל האָט צום גענעראל חָלִילָה נישט צוגעלייגט. זינט ער האָט איהם דערקענט, האָט

בַּיי רַבִּי גֶעצְלֶען אִין שְׁטוּבּ גָאר נִישְׁט גֶעפֶעלְט.

אַ דַאנְק דֶעם גֶענֶערַאל אִיז רַבִּי גֶעצְל קִירְצְלִיךְ גָאר אַ גַאנְצֶער עַסְקָן בַּיי קָהָל גֶעוָוארְן אוּן הָאט זִיךְ דֶערְוָוארְבְּן אִין שְׁטָאט אַ שֵׁם פוּן אַ שְׁתַּדְלָן, אַ תַּקִיף בַּיי נַאטְשַׁאלְסְטְוֶוע אוּן אַ בַּעַל צְדָקָה. הָאט מֶען בֶּעדַארְפְט עֶפֶּעס אַ טוֹבָה טְהוּן, פּוֹעֶלְן בַּיי "נַאטְשַׁאלְסְטְוֶוע", אָדֶער אַ גְזֵירָה וֶועלְכֶע עֶס אִיז בָּטֵל מַאכְן גֶעגְן אִידְן, אִיז מֶען גֶעלָאפְּן — צוּ וֶועמֶען? צוּ רַבִּי גֶעצְלֶען, אוּן רַבִּי גֶעצְל הָאט שׁוֹין, נִישְׁקָשֶׁה, אַלְץ גֶעפּוֹעֶלְט — דוּרְךְ דֶעם גֶענֶערַאל.

אוּן דֶער גֶענֶערַאל אִיז טַאקֶע גֶעוֶוען אַ "כֹּל יָכוֹל": זַיינְס אַ וָוארְט אִיז גֶעוֶוען הֵיילִיג אוּן פַּאר זַיינְס אַ שְׁרִיפְט הָאבְּן זִיךְ אוּמֶעטוּם דִי טוֹיעֶרְן גֶעעֶפְנְט — אֲפִילוּ דִי שְׁוֶוערֶע טוֹיעֶרְן פוּן דֶער צַארִישֶׁער תְּפִיסָה — אַזַא מַאכְט הָאט דֶער גֶענֶערַאל גֶעהַאט.

אוֹיסֶער אַלֶעמֶען הָאט דֶער גֶענֶערַאל גֶע'שֵׁמ'ט אִין שְׁטָאט פַּאר אַ מֶזֶג־טוֹב, פַּאר אַ גְרוֹיסֶער בַּעַל צְדָקָה, וֶועלְכֶער הָאט קֵיין חִילוּק נִישְׁט גֶעמַאכְט פוּן אַ אִיד בִּיז אַ קְרִיסְט אוּן הָאט גֶעטֵיילְט

אַלֶעמֶען מִיט אַ אָפֶענֶער הַאנְד... פון זַיין שְׁטוּב אִיז אויךְ אַרויסְגֶעגַאנְגֶען אַ סַאךְ מַתָּן בְּסֵתֶר — דֶערְהויפְּט פַּאר אִידִישֶׁע און רֶעלִיגְיֶעזֶע נויטִיגְקַייטְן. לְמָשָׁל: בִּשְׁעַת דֶער גֶענֶערַאל הָאט אַמָאל בֶּעגֶעגְנְט אִין אַ קַאלְטְן הֶערְבְּסְט טָאג בָּארְוֶועסֶע תַּלְמוּד־תּוֹרָה־אִינְגְלַאךְ וֶועלְכֶע הָאבְּן אַזוֹי שְׁפַּאצִירְט אויפְן פֶעלְד, — הָאט עֶר אִין דֶעם זֶעלְבְּן טָאג גֶעלָאזְט רופְן צוּ זִיךְ רַבִּי גֶעצְלֶען און גֶעהֵייסְן אִיהם גְלַייךְ צוּ בֶּעשְׁטֶעלְן פַּאר אַלֶע תַּלְמוּד־תּוֹרָה אִינְגְלַאךְ ווִינְטֶערְדִיגֶע מַאנְטְלֶען מִיט שְׁטִיוְול און דֶעם רֶעכֶענונְג צושְׁטֶעלְן צוּ אִיהם. דֶערְבַּיי הָאט דֶער גֶענֶערַאל אויסְגֶענומֶען אֵיין תְּנַאי: קֵיינֶער טָאר דֶערְפון חָלִילָה נִישְׁט ווִיסְן...

אִין שְׁטָאט הָאט מֶען גֶעהַאלְטְן אִין אֵיין הויבְּן מִיט דִי פְּלֵייצֶעס און קְנֵייטְשְׁן מִיט דִי שְׁטֶערְנְס: וָואס אִיז דָאס פַּאר אַ גֶענֶערַאל? וֶוער אִיז עֶר און וָואס וויל עֶר? און מֶען וָואלְט זִיךְ אֶפְשֶׁר קֵיינְמָאל נִישְׁט דֶערְוואוּסְט דֶעם סוֹד פון דֶעם גֶענֶערַאל וֶוען נִישְׁט אַזַא מַעֲשֶׂה:

דָאס אִיז גֶעוֶוען בִּשְׁעַת עֶס הָאט אָפְּגֶעבְּרֶענְט אִין מָאהִילֶעוו דֶער אַלְטֶער הִילְצֶענֶער בֵּית־הַמִּדְרָשׁ

פון "חֶבְרַת תְּהִלִּים", וָואס הָאט זיך גֶעפוּנֶען אִין צֶענְטֶער פון דֶעם אָרִימֶען אִידִישְׁן קְוַוארְטָל, גֶעגְנְאִיבֶּער דֶעם גֶענֶערַאלְס פַּאלַאץ.

צוּמָארְגְנְס נָאךְ דֶער שְׂרֵפָה הָאט דֶער גֶענֶערַאל גֶעלָאזְט רוּפְן צוּ זִיךְ רַבִּי גֶעצְלֶען מִיטְן רָב, און אָפְּצֵיילְנְדִיג זֵיי אִין הַאנְד אַרַיין צֶעהְן טוֹיזְנְט רוּבְּל אִין גָאלְד, הָאט עֶר פון זֵיי אַ וָוארְט גֶענוּמֶען, אַז אוֹיף דֶעם אָרְט זָאל אוֹיסְגֶעבּוֹיט וֶוערְן אַ נַייעֶר בֵּית־הַמִּדְרָשׁ און דַוְוקָא אַ גֶעמוֹיעֶרְטֶער. דִי אִידִישֶׁע "סִינַאגָאגֶע" הָאט אִינְגַאנְצְן פֶערְכַאפְּט דֶעם מָאדְנֶעם גֶענֶערַאל: עֶר הָאט אַלֵיין אוֹיסְגֶעאַרְבֶּעט דֶעם פְּלַאן מִיט אַלֶע פִּיטְשִׁיוְוקֶעס, אַרְכִיטֶעקְטוּר־בֶּעפוּצוּנְגֶען און אֲפִילוּ אִינְוֶוייניגְסְטֶע אַיינְרִיכְטוּנְגֶען פון מָקוֹם קָדוֹשׁ, און הָאט עֶס אַלְץ אִיבֶּערְגֶעגֶעבְּן דֶעם זֶעלְבְּן רַבִּי גֶעצְלֶען, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ שׁוֹין אַרוּם דֶעם עִנְיָן מִתְעַסֵק גֶעוֶוען.

דִי גַאנְצֶע צַייט, וָואס דֶער בִּנְיָן אִיז צוּגֶעגַאנְגֶען, הָאט דֶער גֶענֶערַאל אַרוֹיסְגֶעוִויזְן דִי גְרֶעסְטֶע אוּמְגֶעדוּלְדִיגְקַייט, גֶעאַיילְט און גֶעיָאגְט מִיט דֶער אַרְבֶּעט, אַלֵיין זִיךְ אִינְטֶערֶעסִירְט מִיט

יֶעדֶער קְלֵיינִיגְקֵייט און הָאט גֶעשָׁאטְן מִיט גָאלְד אויף רֶעכְטְס און לינְקְס...

קֵיין זַאךְ פְלֶעגְט נִישְׁט גֶעטְהון וֶוערְן אָן דֶעם גֶענֶערַאל׳ס ווִיסְן, אָבֶער אַלֵיין הָאט עֶר זִיךְ קֵיינְמָאל נִישְׁט בֶּעווִיזְן בַּיי דֶער נַייעֶר גֶעבַּיידֶע, בְּלוֹיז אִין דִי בֶּעשְׁטִימְטֶע שָׁעָה׳ן פְלֶעגְט עֶר אַרוֹיסְקוּקְן פוּן אַ פֶענְסְטֶער פוּן זַיין אוֹיבֶּערְשְׁטְן שְׁטָאק און פוּן דָארְט בַּאטְרַאכְטְן ווִי אַזוֹי עֶס וואקְסְט פוּן שָׁעָה צוּ שָׁעָה זַיין בֶּעלִיבְּטֶער בִּנְיָן און הוֹיבְּט זִיךְ אויף בִּיסְלַאכְוַוייז אִיבֶּער דֶעם שְׁפִּיץ פוּן זַיין דַאךְ...

ווִי נָאר דֶער גְרוֹיסְאַרְטִיגֶער בִּנְיָן פוּן דֶעם נַייעֶם בֵּית הַמִדְרָשׁ אִיז מִיט מַזָל פֶערְטִיג גֶעוָוארְן, הָאט דֶער גֶענֶערַאל אויף זַיין חֶשְׁבּוֹן גֶעלָאזְט בֶּעשְׁטֶעלְן אַ אָרוֹן קוֹדֶשׁ, לוֹיט אַ מוּסְטֶער וֶועלְכְן עֶר הָאט אַלֵיין אוֹיסְגֶעשְׁרִיבְּן פוּן פְּרָאג, הָאט אַיינְגֶעלַאדְן דִי בֶּעסְטֶע מָאלֶערְס אויף אוֹיסְצוּמָאלְן דִי וֶוענְט און דֶעם סוֹפִיט, און אויךְ גֶעלָאזְט אַיינְרִיכְטְן עֶלֶעקְטְרִישֶׁע בֶּעלַייכְטוּנְג וָואס אִיז דֶעמָאלְט נָאךְ גֶעוֶוען אַ יְקַר־הַמְצִיאוּת אִין שְׁטָאט.

צוּם חֲנוּכַּת־הַבַּיִת פוּן דֶעם נַייעֶם בֵּית־הַמִדְרָשׁ

"תְּהִלִּים" איז מֶען גֶעלָאפְן פוּן אַלֶע עֶקְן שְׁטָאט און אֲפִילוּ פוּן אוּמְגֶעגְנְד, אַלְט און יוּנְג, אָרִים און רַייךְ, אָנְצוּקוּקְן דֶעם וואוּנְדֶערְבַּארְן בִּנְיָן, וָואס הָאט צוּ זִיךְ בֶּאֱמֶת נִישְׁט גֶעהַאט זַיין גְלַייכְן אִין גַאנְץ שְׁטָאט לוֹיט זַיין פְּרֶעכְטִיגֶער אַרְכִיטֶעקְטוּר און מַאיֶעסְטֶעטִישֶׁער הֶערְלִיכְקַייט.

דֶער בַּעַל-שִׂמְחָה אַלֵיין, דֶער גֶענֶערַאל אִיז צוּ דֶעם פְרֵיילִיכְן חֲנוּכַּת הַבַּיִת נִישְׁט גֶעקוּמֶען. די אִידְן פוּן דֶער שְׁטָאט מָאהִילֶעוו הָאבְן זִיךְ זֵייעֶר גֶעוואוּנְדֶערְט און זִיךְ גֶעפִיהלְט זֵייעֶר גֶעקְרֵיינְקְט דֶערְפוּן, וָואס דֶער גֶענֶערַאל הָאט נִישְׁט בֶּעוִוילִיגְט צוּ קוּמֶען צוּ דֶעם חֲנוּכַּת הַבַּיִת פוּן דֶער שׁוּהל, וָואס אִיז מִיט זַיין מוֹחַ און פַּאר זַיין גֶעלְד אוֹיסְגֶעבּוֹיט גֶעוָוארְן. מֶען הָאט אֲפִילוּ גֶעשְׁמוּעֶסְט אַז די מַעֲשֶׂה מִיט דֶער שׁוּהל אִיז בֶּעקַאנְט גֶעוָוארְן אִין די "הוֹיכֶע פֶּענְסְטֶער" און פוּן דָארְט זָאל מֶען עֶס אִיהם הָאבְן אַ וואוּנְק גֶעגֶעבְן אַז עֶס אִיז נִישְׁט פַּאסִיג פַּאר זַיין הוֹיכְן רַאנְג צוּפִיל אָפְּצוּגֶעבְן זִיךְ מִיט "זְשִׁידָאוְוסְקֶע" עִנְיָנִים, אַז דָאס רֶעגְט כִּלוֹמְרְשְׁט אוֹיף די גֶעמִיטֶער פוּן דֶעם קְרִיסְטְלִיכְן הָמוֹן גֶעגְן דֶעם "זְשִׁידָאוְוסְקְן בַּאטְקָא" און אַזוֹי ווִי דֶער עוֹלָם הָאט גֶערֶעדְט אִין הַשְׁעָרוֹת. מֶעגְלִיךְ,

אַז רַבִּי גֶעצְל הָאט עֶפֶּעס גֶעוואוּסְט פוּן דֶעם סוֹד, אָבֶער עֶר הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט נִישְׁט וִויסְנְדִיג. אוֹיף אַלֶע שְׁאֵלוֹת הָאט עֶר גֶעעֶנְטְפֶערְט מִיט אַ הַאלְבְּן מוֹיל...

נִישְׁט לַאנְג הָאט עֶס אָבֶער גֶעדוֹיעֶרְט אוּן דֶער סוֹד אִיז אַנְטְפְּלֶעקְט גֶעוָוארְן.

יוֹם כִּפּוּר פַאר "כָּל נִדְרֵי" — דֶער נַייעֶר בֵּית־הַמִדְרָשׁ "תְּהִלִים" טוּנְקְט זִיךְ אִין אַ יַם לִיכְט, וָואס שַׁיינְט אַרוֹיס פוּן אַלֶע פֶענְסְטֶער אוּן פוּן דֶעם גְלֶעזֶערְנֶעם, הַאלְבְּקַיילֶעכְדִיגְן דַאךְ, וֶועלְכֶער הוֹיבְּט זִיךְ גַדְלוּת׳דִיג אִין הִימְל אַריין, לַייכְטְנְדִיג זִיךְ ווִי אַ רֶעגְן־בּוֹיגְן אִין דִי לֶעצְטֶע שְׁטְרַאלְן פוּן דֶער אוּנְטֶערְגֵייעֶנְדֶער זוּן, דֶער בֵּית מִדְרָשׁ אִיז גֶעפַּאקְט מִיט מִתְפַּלְלִים, — אַלֶע דוּרְכְגֶעדְרוּנְגֶען מִיט דֶעם עֶרְנְסְט פוּן "כָּל נִדְרֵי".

דֶער עוֹלָם אִין שְׁנֵיי־וַוייסֶע קִיטְלֶען אוּן זָאקְן, הָאט גֶעעֶנְדִיגְט דִי "תְּפִילָה זַכָּה"; דֶער חַזָן מִיט דִי מְשׁוֹרְרִים מִיט דִי סִפְרֵי־תּוֹרָה׳ס אִין דִי הֶענְט, שְׁטֵייעֶן אִין פוּלְן עֶרְנְסְט בַּיים עָמוּד, גְרֵייט אָט־אָט אָנְצוּהוֹיבְּן "כָּל־נִדְרֵי" — עֶרְשְׁט פְלוּצִים פְלִיט דוּרְךְ אִיבֶּער דֶער גַאנְצֶער שׁוּהל אַ קוֹל־מְבַשֵׂר:

— דֶער גֶענֶערַאל גֵייט!

אַ רֶגַע בֶּעהֶערְשְׁט אַלֶעמֶען אַ שְׁפַּאנוּנְג — אַלֶע וֶוענְדְן זֵייעֶרֶע אוֹיגְן צוּ דֶער טְהִיר; רַבִּי גֶעצְל רַייסְט זִיךְ אָפּ ווִי אַ ווִינְד פוּן מִזְרָח־וַואנְד בַּיים אָרוֹן קוֹדֶשׁ אוּן לָאזְט זִיךְ מְקַבֵּל פָּנִים זַיין דֶעם הוֹיכְן גַאסְט.

דֶער גְרוֹיסֶער עוֹלָם דְרִיקְט זִיךְ שְׁנֶעל צוּזַאמֶען אוּן מַאכְט אַ וֶועג פַאר דֶעם גֶענֶערַאל, וֶועלְכֶער פֶּערְנֶעמְט אַ אָרְט אוֹיבְּנָאן, נֶעבְּן רָב. עֶר זֶעהט הַיינְט אוֹיס אַלְט אוּן אַיינְגֶעבּוֹיגְן, דָאס גֶעזִיכְט קְרֵיינְקְלִיךְ־בְּלַאס, דִי אוֹיגְן — ווִי צְוֵויי פְלַאמֶען... אָט גְלַייכְט עֶר אוֹיס זַיין רִידִיגֶע פִּיגוּר אוּן דֶערְנֶעהנְטֶערְט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסְן צוּם רָב׳ס "שְׁטָאט". אוֹיסְצִיהֶענְדִיג זִיךְ מִיט זַיין גַאנְצְן מַאיֶעסְטֶעטִישְׁן וואוּקס. רוֹימְט עֶר אַיין עֶפֶּעס אוֹיפְן אוֹיעֶר דֶעם רָב, פוּן וָואס דֶער לֶעצְטֶער וֶוערְט פְּלוּצִים שְׁרֶעקְלִיךְ בְּלַאס אוּן לָאזְט אַרוֹיס דֶעם מַחְזוֹר פוּן הַאנְד... אַלֶע בְּלַייבְּן שְׁטֵיין אוֹיף דִי עֶרְטֶער פֶערְגְלִיוֶוערְט פוּן שְׁרֶעק. דֶער אַלְטֶער רָב גֵייט אַרוֹיף פַּאמֶעלַאךְ אוֹיף דֶער בִּימָה אוּן בַּיי אַ טוֹיט־שְׁטִילְקַייט פוּן דֶער גַאנְצֶער טוֹיזְנְד־

קֶעפִּיגֶער עֵדָה, הוֹיבְּט עֶר אָן בָּזֶה הַלָּשׁוֹן:

— רַבּוֹתַי! אֵיידֶער מִיר הוֹיבְּן הַיינְט אָן "כָּל־נִדְרֵי" בִּין אִיךְ מְחוּיָב מְגַלֶּה סוֹד זַיין פַאר דֶער גַאנְצֶער עֵדָה, אַז עֶר, דֶער גֶענֶערַאל וָואס גֶעפִינְט זִיךְ דָא צְווִישְׁן אוּנְז, אִיז נִישְׁט קֵיין אַנְדֶערֶער וִוי רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן יִצְחָק, אַ אֵיינִיקֶל פוּן דֶעם גְרוֹיסְן צַדִיק אוּן תַּלְמִיד חָכָם, דֶעם עַסְקָן בְּצָרְכֵי צִיבּוּר, רַבִּי מֹשֶׁה'לֶע דֶער רֹאשׁ הַקָּהָל זצ"ל. אַלְס קְלֵיין קִינְד אִיז עֶר אָפְּגֶעריסְן גֶעוָוארְן פוּן זַיין אֵייגְן הוֹיז אוּן פוּן זַיין פָאלְק אוּן אִיז פֶערְוָוארְפְן גֶעוָוארְן מִיט אַלֶע "קַאנְטָאנִיסְטְן" אִין "טִיף רוּסְלַאנְד" אוּן דָארְט הָאט עֶר דֶערְגְרֵייכְט צוּ זַיין אִיצְטִיגֶער הוֹיכֶער מַדְרֵיגָה. מִיט דֶער הִילְף פוּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִיז עֶר בַּייגֶעשְׁטַאנֶען אַלֶע שְׁוֶוערֶע נִסְיוֹנוֹת אוּן אִיז פֶערְבְּלִיבְּן גֶעטְרַיי צוּ דֶער אֱמוּנָה פוּן זַיינֶע אָבוֹת אוּן צוּ אוּנְזֶער תּוֹרָה הַקְּדוֹשָׁה. זַיין הוֹיכֶער אַמְט הָאט אִיהם נִישְׁט עֶרְלוֹיבְּט בִּיז אַהֶער מְגַלֶּה צוּ זַיין זַיין אָפְּשְׁטַאמוּנְג, אוּן עֶר הָאט גֶעמוּזְט זִיךְ הַאלְטְן מִיט זַיין פָאלְק בְּסֵתֶר. זַיין כָּשֵׁר אִידִישׁ הַארְץ הָאט אָבֶער נִישְׁט גֶעקֶענְט וַוייטֶער אוֹיסְהַאלְטְן, אוּן נָאךְ אַ לַאנְגְן אוּן שְׁוֶוערְן קַאמְף מִיט זִיךְ עֶרֶב דֶעם גְרוֹיסְן יוֹם הַדִּין, הָאט עֶר

עֶנְדְלִיךְ בֶּעשְׁלָאסְן מַקְרִיב צו זַיין זיין מִיט זַיין הוֹיכְן אַמְט און איז גֶעקוּמֶען מְחִילָה בֶּעטְן בַּיי דֶער עֵדָה. אִיז זְכוּת פון זַיין הֵיילִיגְן זֵיידְן דֶעם צַדִיק און אֵין זְכוּת פון דֶער גַאנְצֶער עֵדָה, וָואס שְׁטֵייט דָא פַּאר דֶעם כִּסֵא הַכָּבוֹד, זָאל אִיהם הַקָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹחֵל זַיין!

דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ בַּיי דֶעם רָבִ׳ס לֶעצְטֶע וֶוערְטֶער הוֹיךְ צוּכְלִיפֶּעט אוֹיפְן קוֹל.

און דֶער ״כָּל נִדְרֵי״ הָאט זִיךְ גֶעזָאגְט מִיט גְרוֹיס הִתְלַהֲבוּת.

אַ אידישע נשמה

פאַר כָּל נִדְרֵי. דער טויזנט-קעפּיגער עולם אין קאַצקער שוהל האָט שוין לאַנג אָפּגעזאָגט די תּפלות פאַר "כָּל נִדְרֵי". אַלע האָבּן געקוקט מיט פאַרווײנטע אויגן צום אָרון קודש. דער צדיק, רַבִּי מענדעלע זכרונו לברכה, איז געשטאַנען מיטן קאָפּ אײנגעבויגן אין ווײסן זײדענעם פָּרוֹכת, ווי אַ פאַרגליווערטער.

בּײם עַמוּד שטײט דער חַזָן איבּערגעדעקט מיטן טלית און זיפצט און קרעכצט, און וואַרט.

עס ווערט שפּעט. בּײם עולם איז אַ מינוט — אַ יאָהר. דער צדיק טהוט נישט קײן בּאַוועגונג אפילו מיט אַ פינגער.

די עלטסטע חסידים קוקן זיך איבּער מיט

גְרוֹיס פַּחַד. דִי אִינְגֶערֶע צִיטֶערְן אוֹיף זֵיי קוּקְנְדִיג. בַּיי אַלֶעמֶען אִיז מַמֶשׁ ״פָּרְחָה נִשְׁמָתָם״. וֶוער וֵוייסְט? גֶעוִויס עֶפֶּעס אַ ״גְזַר״, רַחְמָנָא לִיצְלָן!

מִיט אַמָאל הָאט זִיךְ דֶער צַדִיק אוֹיסְגֶעדְרֵייט מִיטְן פָּנִים צוּם חַזָן אוּן אַ זָאג גֶעטְהוּן:

— נוּ, ״עַל דַעַת הַמָקוֹם״!...

גֶעדַאווּנְט הָאט מֶען יֶענֶעם כָּל נִדְרֵי נַאכְט אִין קָאצְק, ווִי נָאךְ קֵיינְמָאל נִישְׁט. אֵשׁ לֶהָבָה מַמֶשׁ.

*

נָאכְן דַאווְנֶען, וֶוען דֶער צַדִיק אִיז אַרַיין צוּ זִיךְ אִין שְׁטִיבְּל, זַיינֶען דִי סַאמֶע גְרֶעסְטֶע מְקוּרָבִים אַרַיין נָאךְ אִיהם.

— אַהַ, אִיהר ווִילְט דָאךְ מִסְתָּם ווִיסְן וָואס מַיין וַוארְטֶענִישׁ הָאט בַּאדַייט? הַא?...

דִי מְקוּרָבִים הָאבְּן גֶעשָׁאקֶלְט מִיט דִי קֶעפּ: גֶעוִויס ווִילְן זֵיי ווִיסְן.

אוּן דֶער רֶבִּי הָאט גֶענוּמֶען דֶערְצֵיילְן:

— הײנט בײ דער מנחה שמונה־עשׂרה, װען איך בין צוגעקומען צו די װערטער "אתּה יודע רזי עולם", (דו ג־ט, װײסט די װעלט־סודות) האָב איך פאַר מײַנע אױגן דערזעהן אַזאַ מין בילד:

אױפן װעג קײן קאָצק פאָרט אַ װאָגן. אױף דעם װאָגן זיצט אַ אַלטער משומד און רױכערט אַ פײפקע, און ער פירט חזירים׳לעך צו פאַרקױפן, און ער רעכנט אױס װיפל געלד ער װעט האָבן און װיפל בראָנפן ער װעט אױסטרינקען מאָרגן.

שטײ איך און טראַכט מיר: דער אַלטער משומד האָט געװיס דאָך פאַרגעסן, אַז הײנט איז ערב יום כּפּור, אָבער איך בין זיכער, אַז װען אײמיצער קומט און דערמאָנט אים, אַז אָט באַלד װעלן אַלע אידן זאָגן "כּל נדרי", װאָלט ער תּשובה געטהון. נאָר — װי קומט מען צו אים.

טרעפט זיך: דער הימל האָט זיך שטאַרק פאַרװאָלקנט. דונערן האָבן געריסן די לופט. בליצן האָבן געשניטן די כמאַרעס, און עס האָט גענומען גיסן אַ שלאַקס רעגן. דער אַלטער משומד האָט אױפן װאָגן נישט געקענט אײַנזיצן, איז ער

אַרונְטֶער אונְטֶערְן וָואגְן צו בַּאשִיצְן זיך פון רֶעגְן.

לִיגְנְדִיג אַזוֹי אונְטֶערְן וָואגְן הָאט עֶר גֶענוּמֶען אונְטֶערְבְּרומֶען אַלְטֶע נִיגוּנִים׳לַאךְ, בִּיז עֶר הָאט גֶענוּמֶען בְּרומֶען דֶעם נִיגוּן פון ״כָּל נִדְרֵי״. דִי וֶוערְטֶער הָאט עֶר שוֹין לַאנְג פַארְגֶעסְן; אָבֶער דֶעם נָאמֶען פון דֶער תְּפִילָה הָאט עֶר גֶעדֵיינְקְט, און אַזוֹי הָאט עֶר זיך שְׁטִילֶערְהֵייט גֶעזוּנְגֶען: ״כָּל נִ־דְ־רֵ־ר־ר־י... אַהַא, אַהַא אַהַא אוֹי, אוֹי, אוֹי...״

דֶער נִיגוּן הָאט גֶענוּמֶען וֶועקְן זַיין אִידִישֶׁע נְשָׁמָה. עֶר הָאט זיך דֶערְמַאנְט וָואס עֶר אִיז אַמָאל גֶעוֶוען און וָואס עֶר אִיז אִיצְט — און אַ שְׁטַארְקֶער גֶעפִיל פון חֲרָטָה הָאט אִיהם גֶעפְּרֶעסְן פון קָאפּ בִּיז דִי פִיס. עֶר הָאט פַאר זיך דֶערְזֶעהן, וִוי אִידְן שְׁטֵייעֶן אִין דִי שוּהלְן אַייְנְגֶעוִויקֶלְט אִין טַלֵיתִים, מִיט מַחְזוֹרִים אִין דִי הֶענְד, און רֵייְנִיגְן זיך פון יֶעדֶער קְלֶענְסְטֶער עֲבֵירָה׳לֶע און דֶער חַזָן זִינְגְט אָט דֶעם דָאזִיגְן הֵיילִיגְן נִיגוּן.

און — דָא הָאט עֶר זיך דֶערְמַאנְט: אִיצְט אִיז דָאךְ טַאקֶע דֶער הֵיילִיגֶער אָוֶונְד פון ״כָּל נִדְרֵי״ בַּיי אִידְן!...

מיט אמאל האט איהם עפעס א פארבארגענע קראפט געטהון א הויב־אויף פון דער ערד, און א קול פון תשובה האט גענומען שרייען אין איהם:

— די טויערן פון תשובה זיינען קיינמאל נישט פארשלאסן. קער זיך אום, כל־זמן דיינע פיס טראגן דיר! ווארף אוועק דיינע פערד־און־וואגן מיט דיינע חזירים׳לאך און אנטלויף קיין קאצק צו ״כל נדרי״...

און אזוי ווי איך האב געזעהן, אז דער אלטער האט זיך אויפגעשטעלט אויף די פיס און זיך געלאזט אויפן וועג צו אונז, בין איך געווארן גרייט צום דאווענען.

*

די מקורבים זיינען מיט פריילעכע געזיכטער ארויס פון רבינס שטיבל אין בית מדרש אריין.

— וואס האט עפעס דער צדיק געזאגט?

— איז חס ושלום פארהאן זיך צו שרעקן פאר עפעס?

דֶער עוֹלָם הָאט פַארְוָואַרְפְן די מְקוּרָבִים מִיט שְׁאֵלוֹת. יֶעדֶערֶער הָאט גֶעוָואלְט ווִיסְן וָואס עֶס אִיז גֶעשֶׁעהְן.

— זַייט רוּהִיג, אִידְן, זַייט רוּהִיג! — הָאבְּן די מְקוּרָבִים גֶעעֶנְטְפֶערְט אַלֶעמֶען — אִיהר וֶוייסְט דָאךְ אַלֶע אַז "בְּמָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִים, אֵין צַדִיקִים גְמוּרִים יְכוֹלִים לַעֲמוֹד", אִיז לָאמִיר אַלֶע תְּשׁוּבָה טְהוּן, כְּדֵי מִיר זָאלְן נִישְׁט פַארְשֶׁעמְט וֶוערְן פַאר דֶעם גְרוֹיסְן בַּעַל תְּשׁוּבָה, וֶועלְכְן דֶער צַדִיק דֶערְוַוארְט הַיינְט בַּיינַאכְט.

דֶער רֶבִּי אַלֵיין אִיז אַרוֹיס אַלֶע מָאל פוּן זַיין שְׁטִיבְּל, זִיךְ דוּרְכְשְׁפַּאצִירְט אִיבֶּער דֶער גַאנְצֶער לֶיינְג פוּן בֵּית מִדְרָשׁ צוּ דֶער טְהִיר אוּן — בַּאלְד צוּרִיק אַרַיין.

אִין דְרוֹיסְן אִיז גֶעוֶוען שְׁטָאק פִינְסְטֶער, פוּן הִימְל הָאט גֶעגָאסְן ווִי מִיט עֶמֶערְס.

דֶער עוֹלָם הָאט גֶעזָאגְט "שִׁיר הַיִחוּד". נָאכְן שִׁיר הַיִחוּד הָאט מֶען גֶענוּמֶען זָאגְן תְּהִילִים בְּצִיבּוּר. קֵיינֶער אִיז נִישְׁט אַרוֹיס אוּן קֵיינֶער אִיז נִישְׁט אַרַיין.

שױן אַ פָּאר מִינוּט פַאר חֲצוֹת. דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם הָאט אַ פַארְמַאטֶערְטֶער, אָבֶער אַ בַּאהַארְצִיגְטֶער, גֶענוּמֶען אוֹיסְשְׁרַייעֶן אִין דֶער הוֹיךְ דֶעם לֶעצְטְן פָּסוּק פוּן תְּהִילִים:

"כֹּל הַנְשָׁמָה תְּהַלֵּל קָה, הַלְלוּיָהּ"! (יֶעדֶע נְשָׁמָה לוֹיבְּט גָ־ט).

עֶרְשְׁט — דִי הִינְטֶערְשְׁטֶע טְהִיר פוּן בֵּית מִדְרָשׁ הָאט זִיךְ גֶעעֶפְנְט און אוֹיף דֶער שְׁוֶועל אִיז גֶעבְּלִיבְּן שְׁטֵיין אַ פוֹיעֶר, אוֹיסְגֶעוֵוייקְט פוּן רֶעגְן, נַאס פוּן קָאפּ בִּיז דִי פִּיס, עֶר הָאט אוֹיפְגֶעהוֹיבְּן זַיין רֶעכְטֶע הַאנְד צוּ דֶער מְזוּזָה, אַ רַייבּ גֶעטְהוּן און אַ קוּשׁ גֶעטְהוּן דִי פִינְגֶער, און מִיט זַיין לִינְקֶער הַאנְד הָאט עֶר גֶענוּמֶען וִוישְׁן זַיינֶע אוֹיגְן.

דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם אִין בֵּית מִדְרָשׁ אִיז שְׁטַארְק מְבוּלְבָּל גֶעוָוארְן. קֵיינֶער הָאט נִישְׁט גֶעוואוּסְט וֶוער עֶר אִיז און וָואס עֶר טְהוּט דָא אִיצְט.

דֶער פוֹיעֶר הָאט מִיט צִיטֶערְדִיגֶע פִּיס גֶעטְהוּן עֶטְלִיכֶע שְׁפַּאן פָארְאוֹיס, זִיךְ אָנְגֶעשְׁפַּארְט מִיט אֵיין הַאנְד אִין דֶער הַאנְד־פַּאס, זִיךְ אַ וַואשׁ גֶעטְהוּן דִי הֶענְד, און אַ זָאג גֶעטְהוּן מִיט וֵוייטָאג:

— אוי, איך האָב פאַרשפּעטיגט! שוין נאָך כָּל נִדְרֵי!

און מאָמענטאַל איז ער אַנידערגעפאַלן אויף דער ערד — — —

*

אין בית מדרש איז געוואָרן אַ גרויסער רעש. מענטשן זיינען צוגעלאָפן און פּרובירט דעם פויער דערמינטערן.

עס איז שוין געווען נאָך אַלעמען.

דער צדיק זכרונו לברכה, איז אַליין אַרויס פון זיין שטיבל, צוגעקומען צום נפטר, איהם אָנגעקוקט און אַ זאָג געטהון צום עולם:

— אידן, מיר װעלן מיטן אויבערשטנס הילף האָבן אַ גוטן "יום הדין". אַט דער דאָזיגער בעל תשובה האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם אין די הימלען. ער האָט דערוויזן, אַז אַ אידישע נשמה קען בלויז פאַרוואַלגערט ווערן, אָבער קיינמאָל נישט פאַרלאָרן ווערן!...

די ״צָוָאה״ צום בֵּן יָחִיד...

בַּאלְד זֶעצְט זיך די זוהן. אוֹיפְן בַּארְג הוֹיבְן אָן פַּאסְטוּכֶער טְרַייבְן זֵייעֶרע סְטַאדֶעס צִיגְן אַהֵיים. אִין די גַּאסְן פון די הֵייזֶער וָואס אַנְטְקֶעגְן בַּארְג בֶּעמֶערְקְט זיך אַ בַּאוֶועגוּנְג. אִידְן, וַוייבֶּער און קִינְדֶער אָנְגֶעטְהוּן יוֹם-טוֹב׳דִיג מִיט מַחְזוֹרִים אוּנְטֶער די אָרֶעמְס אַיילְן זיך אִין שׁוּהל אַרַיין. אוֹיף אַלֶעמֶענְס פֶּנִימ׳ער לִיגְט אַ טִיפֶער עֶרְנְסְט. די בֶּעוֶועגוּנְגֶען זַיינֶען בֶּעגְלֵייט מִיט אַ הֵיילִיגְן צִיטֶער; אָט קוּמְט אָן דֶער יוֹם-הַקָדוֹשׁ, אָט וֶועלְן זיך בַּאלְד הֶערְן די טֶענֶער פון כָּל נִדְרֵי.

די שֵׁיינֶע גְרוֹיסֶע הֶעל בֶּעלוֹיכְטֶעטֶע שׁוּהל אִיז פוּל גֶעפַּאקְט. אַלֶע עֶרְטֶער זַיינֶען פֶּערְנוּמֶען. אִידְן, אַיינְגֶעווִיקְלְט אִין טַלֵיתִים, אִין וַוייסֶע כַּאלַאטְן און וַוייסֶע זָאקְן, מִיט וַוייסֶע גֶעשְׁטִיקְטֶע אָדֶער זַיידֶענֶע שְׁוַוארְצֶע יַארְמוּלְקֶעס אויף די קֶעפּ זַיינֶען

פֶערְטיפְט אין די מַחְזוֹרים. אֲפילו אינְגְלַאךְ זיצְן שְׁטיל נֶעבְן זֵייעֶרֶע טַאטֶעס און וַואגְן נִישְׁט אַ ריהר צו טְהוּן זיךְ. אַ שְׁטילֶער, וַוארִימֶער גֶעפְּלִיסְטֶער גֵייט דוּרךְ אִיבֶּער דֶער גַאנְצֶער שׁוּהל ווי דָאס גֶעמִיטְלִיכֶע רוֹישְׁן פון כְוַואלְיֶעס בַּיים בְּרֶעג יַם... דָאס זָאגְט דֶער עוֹלָם די תְּפִילָה זַכָּה.

אִין ווינְקְל אִין מִזְרַח זִיצְט אַ הוֹיכֶער אִיד מִיט אַ שֵׁיינֶע גְרוֹי־זִילְבֶּערְנֶע בָּארְד און מִיט זִילְבֶּערְנֶע בְּרִילְן. אוֹיף זַיין רַאזָאוֶוען פָּנִים לִיגְט צוּגָאסְן אַ בֶּעזוּנְדֶערֶע גְלִיקְזֶעלִיגְקַייט. דָאס אִיז רַבִּי נָחוּם דֶער חַזָן.

צְוֵויי קְלֶעפּ אוֹיף די בִּימָה און דֶער וַוארִימֶער שְׁטִילֶער גֶעמוּרְמְל שְׁטֶעלְט זִיךְ אָפּ. אִין שׁוּהל וֶוערְט שְׁטִיל און יֶעדֶערֶער הַאלְט אַיין דֶעם אָטֶעם. רַבִּי נָחוּם הוֹיבְּט זִיךְ אוֹיף פון זַיין אָרְט אִין מִזְרַח, און גֵייט צו צוּם עָמוּד. דֶער גַבַּאי מִיט דֶער שֵׁיינֶער שְׁוַוארְצֶער בָּארְד גֶעמִישְׁט מִיט זִילְבֶּערְנֶע פֶּעדִים עֶפְנְט אוֹיף דֶעם אָרוֹן קוֹדֶשׁ און טֵיילְט אוֹיס די סִפְרֵי תוֹרָה צו די חָשׁוּבֶע זְקֵנִים פון שׁוּהל.

בַּאלְד וֶוערְט רַבִּי נָחוּם חַזָן אַרוּמְגֶערִינְגְלְט פון

אַלֶע זַייטְן מִיט דִי זְקֵנִים, וָואס טוּלְיֶען צוּ זֵייעֶרֶע הֶערְצֶער דִי הֵיילִיגֶע סִפְרֵי תּוֹרָה און שְׁטִילֶע הַארְצִיגֶע טֶענֶער הוֹיבְּן אָן זִיךְ קַייקְלֶען אִין רוּים פון שׁוּהל.

דֶער אַלְטֶער הֵיילִיגֶער כָּל נִדְרֵי נִגוּן נֶעמְט דוּרְךְ אַלֶעמֶענְס נְשָׁמָה. מֶען שְׁטֵייט אוֹיף דִי פִּיס, אָנְגֶעשְׁפַּארְט אוֹיף דִי סְטֶענְדֶערְס און מֶען קוּקְט פֶּערְטִיפְט אִין דִי מַחְזוֹרִים.

— כָּל נִדְרֵי וֶאֱסָרֵי...

רַבִּי נָחוּם׳ס פוּהל־קְלִינְגֶענְדִיגֶע פַּארְבִּיגֶע שְׁטִימֶע אִיז אַיינְגֶעהַאלְטְן. עֶס שְׁפִּירְט זִיךְ אִין אִיהר אַ הֵיילִיגֶער צִיטֶער, אַ צַאפְּלְדִיג הַארְץ, אַ פַארְבָּארְגֶענֶע שְׁרֶעק גֶעמִישְׁט מִיט מוּט פַארְן יוֹם הַקָדוֹשׁ. אָבֶּער דִי טֶענֶער שְׁטַארְקְן זִיךְ פוּן מִינוּט צוּ מִינוּט. אָט קְלִינְגֶען זֵיי שׁוֹין אִיבֶּער דֶער גַאנְצֶער שׁוּהל וִוי גְלֶעקֶער; אָט הָאט שׁוֹין דָאס גֶעזַאנְג בֶּעווַאוֹיגְן דֶעם גַאנְצְן עוֹלָם מִיטְצוּזִינְגֶען. עֶס זֶעהט אוֹיס וִוי דִי שְׁרֶעק, דֶער אַיינְגֶעהַאלְטֶענֶער אָטֶעם וָואלְט נָאכְגֶעלָאזְן און מוּטִיג רַייסְן זִיךְ מִיט רַבִּי נָחוּם׳עֶן טֶענֶער פוּן הָאפְנוּנְג און טְרֵייסְט.

— "וּשְׁבוּעָתָנָא לָא שְׁבוּעוֹת!" — עֶנְדִיגְט דִי גַאנְצֶע שוּהל מִיטְן חַזָן אִין אֵיין קוֹל.

אַ קְלֵיינֶע פּוֹיזֶע וואוּ דֶער עוֹלָם הוּסְט זִיךְ לַייכְט אוֹיס, אוּן אִין וֶועלְכֶער עֶס אִיז לַייכְט צוּ פַּארְנֶעמֶען דָאס שְׁטִילֶע כְּלִיפֶּען פוּן דִי וַוייבֶּער אִין דֶער וַוייבֶּער־שוּהל. אָבֶּער בַּאלְד הוֹיבְּט אָן רַבִּי נָחוּם ווִידֶער זָאגְן כָּל נִדְרֵי. דָאס מָאל מִיט אַ הֶעכֶערְן טָאן אוּן מִיט עֶנְטְשֵׁיידְנְהַייט. מִיט מֶעהר זִיכֶערְקַייט, הֶעלְפְט אִיהם דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם אוֹיךְ. דָאס דְרִיטֶע מָאל וֶוערְט דֶער כָּל נִדְרֵי גֶעזַאנְג אַלְגֶעמֵיין אוּן דִי גַאנְצֶע שוּהל קְלִינְגְט פוּן דִי הֶערְלִיכֶע שֵׁיינֶע טֶענֶער.

אִיצְט אִיז ווִידֶער שְׁטִיל. דֶער עוֹלָם צוּזֶעצְט זִיךְ אוֹיף דִי עֶרְטֶער, דֶער שַׁמֶשׁ שְׁטֶעלְט אַרַיין דִי סְפָרִים אִין אָרוֹן־קוֹדֶשׁ אוּן רַבִּי נָחוּם זֶעצְט זִיךְ צוּרִיק אוֹיף זַיין אָרְט אִין מִזְרַח.

בַּיים אָרוֹן קוֹדֶשׁ עֶרְשַׁיינְט אַ וואוּנְדֶערְלִיכֶע גֶעשְׁטַאלְט. אַ אִיד אִין אַ וַוייסְן כַאלַאט אוּן וַוייסֶע זָאקְן מִיט אַ וַוייסֶע גֶעשְׁטִיקְטֶע יַארְמוּלְקֶע. אַ פֶּעךְ־שְׁוַוארְצֶע בָּארְד אוּן גְרוֹיסֶע שְׁוַוארְצֶע אוֹיגְן אִין

וֶועלכֶע וועלטְן שְׁפִּיגְלֶען זִיךְ אָפּ. זַיין בְּרוֹינֶער פָּנִים שְׁטְרַאלְט פוּן קְדוּשָׁה אוּן זַיין גַאנְצֶער וֶועזְן צִיטֶערְט אוֹיף דִי נְשָׁמָה.

דָאס אִיז דֶער רָב.

עֶר זֶעהט אוֹיס צוּ זַיין גֶערִיהרְט, וִוי אוּנְטֶער אַ גְרוֹיסֶע אַחְרַיוּת. דֶער שַׁמֶשׁ טְרָאגְט אִיהם צוּ זַיין סְטֶענְדֶער אוֹיף וֶועלְכְן עֶר שְׁפַּארְט זִיךְ אָן.

אִין דִי גְרוֹיסֶע פֶענְסְטֶער שְׁפִּיגְלֶען זִיךְ אָפּ דִי לֶעצְטֶע רוֹיטְלִיכֶע שְׁטְרַאלְן פוּן דֶער אוּנְטֶערְגֵייעֶנְדִיגֶער זוּן.

אָן אַ נִיגוּן הוֹיבְּט דֶער רָב אָן. זַיין שְׁטִימֶע קְלִינְגְט רוּהִיג אוּן זִיכֶער, שְׁטְרֵיינְג אוּן צֶערְטְלִיךְ אִין דֶער זֶעלְבֶּער צַייט. דִי הֶערְצֶער וֶוערְן אָנְגֶעפִּיהלְט מִיט אַ בֶּעזוּנְדֶערְן חִיוּת, אַלֶע אוֹיגְן זַיינֶען גֶעוֶוענְדֶעט צוּ אִיהם. אַלֶע הֶערְצֶער זַיינֶען אָפְן אוּן גְרֵייט.

— הַיינְט — הוֹיבְּט אָן דֶער רָב — וֶועל אִיךְ אַייךְ דֶערְצֵיילְן אַ מַעֲשֶׂה. דָאס אִיז אַ מָשָׁל אוּן דֶער נִמְשָׁל זָאלְט אִיהר זִיךְ אַלֵיין אָפְּלֶערְנֶען.

— עֶרְגֶעץ אִין אַ שְׁטָאט אִיז נִפְטַר גֶעוָוארְן אַ איד אַ בֶּן־תּוֹרָה און אַ גְרוֹיסֶער עוֹשֶׁר דֶערְצוּ. עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְן אַ גְרוֹיסְן פַּארְמֶעגְן און אִין זַיין צַוָואָה הָאט עֶר דָאס אַלֶעס פַארְזָאגְט צוּ זַיין אֵיינְצִיגְן זוהן, וֶועלְכֶער הָאט אִיהם קֵיין נַחַת נִישְׁט פֶערְשַׁאפְט און אִיז אַרוֹיס לְתַרְבּוּת רָעָה. צוּזַאמֶען מִיט דֶער צַוָואָה הָאט דֶער נִפְטָר אִיבֶּערְגֶעלָאזְן אַ פֶערְזִיגְלְטְן בְּרִיוו אַדְרֶעסִירְט צוּם זוהנ׳דְל, און אִין דֶער צַוָואָה אִיז גֶעשְׁטַאנֶען, אַז בַּאלְד נָאךְ שִׁבְעָה זָאל דֶער זוהן אַרַיין אִין אַ בֶּעזוּנְדֶערְן צִימֶער, עֶפֶענֶען דֶעם בְּרִיוו און עֶס לֵייעֶנֶען בִּיחִידוּת.

בַּאלְד ווִי דִי שִׁבְעָה אִיז אַרִיבֶּער, הָאט עֶר זִיךְ פֶערְקְלִיבְּן אִין אַ בֶּעזוּנְדֶערְן צִימֶער, אוֹיפְגֶעבְּרָאכְן דִי זִיגְלֶען פוּן דֶעם בְּרִיוו און אָנְגֶעהוֹיבְּן לֵייעֶנֶען.

אִיבֶּערְלֵייעֶנֶענְדִיג אֵיין זַייטְל, צְוֵויי זַייטְלַאךְ, דְרַיי, אִיז דֶעם בֵּן יָחִיד פִינְסְטֶער גֶעוָוארְן פַאר דִי אוֹיגְן. דֶער טַאטֶע הָאט גֶעשְׁרִיבְּן אִין זֵייעֶר אַ בִּיטֶערְן בֵּייזְן טָאן. אִיהם גֶעזִידְלְט, אִיהם גֶעמוּסֶרְט, אִיהם אוֹיסְגֶערֶעכְנְט אַלֶע זַיינֶע גְרָאבֶּע עֲבֵירוֹת און הֶפְקֵרוּת וָואס קֵיינֶער הָאט נִישְׁט גֶעוואוּסְט און נִישְׁט גֶעשַׁאנֶעוֶועט אִיהם.

הייסע טרערן זיינען דעם זוהן, דעם בעל עבירה׳ניק גערונען פון די אויגן, ליינענדיג דעם טויטן טאטנס ביטערע און שטעכיגע מוסר־רייד און וואס ווייטער ער האט געליענט אלץ שטארקער האבן די טרערן געגאסן, ממש טייכנווייז. ער האט אנגעהויבן בעגרייפן אז דער טאטע איז גערעכט און אז ער איז ווערד זיין שרעקליכן כעס, ווייל זיין גאנצן לעבן האט ער דעם טאטן נישט אנגעטהון דעם נחת און פארגעניגן, אפצוהיטן די אידישע תורה. זיין הארץ האט זיך אנגעהויבן צו ברעכן און ער איז אריינגעפאלן אין א גרויסער יאוש. מיט פערפלייצטע אויגן פון בלוטיגע טרערן האט ער געליענט דעם סוף פון פאטערס בריוו:

"אלזא, מיין זינדיגער זוהן וואס איך האב צו מיין שאנדע און ווייטאג געבראכט אויף דער וועלט, דו האסט קיין תקנה נישט, דיינע זינד זיינען צו גרויס, אז דו זאלסט זיך פון זיי קענען אויסקויפן. איז מיין עצה, דו זאלסט אריין אין צווייטן צימער, וועסטו געפינען א שליסל צו א פערבארגענעם צימער אין אונטערשטן שטאק.

שְׁלִיס אויף דִי טְהִיר און גֵיי אַרַיין. דָארְט וֶועסְטוּ גֶעפִינֶען אַ תְּלִיָה און זָאלְסְט זִיךְ אויף אִיהר אוֹיפְהֵייֶנְגֶען. בְּלוֹיז דַאמָאלְס וֶועסְטוּ זִיךְ אוֹיסְקוֹיפְן פון דַיינֶע גְרוֹיסֶע זִינְד וָואס זַיינֶען אָן אַ שִׁיעוּר און דֶערְמִיט הֵיילְן דַיין פָּאטֶער׳ס פֶערְוואוּנְדֶעטֶע נְשָׁמָה״.

וֶוען דֶער פַארְצְוֵוייפְלְטֶער זוהן הָאט אִיבֶּערְגֶעלֵייֶענְט דִי לֶעצְטֶע וֶוערְטֶער פון בְּרִיוו אִיז אִיהם גְרִינְגֶער גֶעוָוארְן אוֹיפְן הַארְץ, וַוייל דֶער טַאטֶע הָאט אִיהם גֶעוִויזְן אַ אוֹיסְוֶועג. עֶר אִיז אַרַיינְגֶעלָאפְן אִין צְוֵוייטְן צִימֶער, גֶעכַאפְּט דֶעם שְׁלִיסְל און בַּאלְד אַרָאפְּגֶעלָאפְן אִין אוּנְטֶערְשְׁטְן שְׁטָאק וואוּ דֶער פַארְבָּארְגֶענֶער צִימֶער הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען. עֶפֶענֶענְדִיג דִי טְהִיר הָאט עֶר דֶערְזֶעהן ווִי אִין מִיטְן צִימֶער אִיז אוֹיפְגֶעשְׁטֶעלְט אַ תְּלִיָה מִיט אַ בֵּיינְקֶעלֶע אַרוֹיפְצוּשְׁטֶעלְן זִיךְ.

זַייֶענְדִיג וַוייט פון תּוֹרָה און לֶעבְּנְדִיג אִין הֶפְקֵרוּת, הָאט עֶר נִישְׁט גֶעוואוּסְט אַז אִין דִי פַארְצְוֵוייפְלְסְטֶע מָאמֶענְטְן טָאר מֶען זִיךְ נִישְׁט מְיַיאֵשׁ זַיין, ווִי דִי חז״ל זָאגְן: ״אֲפִילוּ חֶרֶב חַדָה מוּנַחַת עַל צַוָארוֹ אַל יִתְיַיאֵשׁ אָדָם מִן הָרַחֲמִים״

— אֲפִילוּ אַ שַׁארְפֶע שְׁוֶוערְד לִיגְט אוֹיסְגֶעשְׁטְרֶעקְט אִיבֶּערְן הַאלְז טָאר מֶען זִיךְ נִישְׁט מְיַיאֵשׁ זַיין פוּן צוּ הָאפְן אוֹיפְן אוֹיבֶּערְשְׁטְנְס הִילְף. עֶר הָאט נִישְׁט גְעוואוּסְט אַז דֶער גְרֶעסְטֶער זִינְדִיגֶער הָאט נִישְׁט קֵיין שׁוּם רֶעכְט זִיךְ אַלֵיין נֶעמֶען דֶעם לֶעבְּן, אוּן אַז "הַמְאַבֵּד עַצְמוֹ לָדַעַת אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא" — אַז דֶער וָואס נֶעמְט זִיךְ אַלֵיין דָאס לֶעבְּן פַארְלִירְט זַיין טֵייל אִין עוֹלָם הַבָּא. אַז דִי אֵיינְצִיגֶע וֶועג צוּ פַארִיכְטְן דֶעם פַארְגַאנְגֶענְהַייט אִיז נָאר דוּרְךְ תְּשׁוּבָה אוּן מַעֲשִׂים טוֹבִים. פוּן דֶעם אַלְץ הָאט עֶר נִישְׁט גֶעווּאוּסְט אוּן דֶערִיבֶּער, נִישְׁט קֵיין סַאךְ אִיבֶּערְטְרַאכְטְנְדִיג, אִיז עֶר שְׁנֶעל גֶעלָאפְן אוֹיסְפִּיהְרְן דֶעם אָנְזָאג פוּן פָּאטֶער.

דֶער צִימֶער אִיז גֶעוֶוען אַיינְגֶעהִילְט אִין אַ מִיסְטֶערְיֶעזֶע טוּנְקְלְקַייט אוּן וָואלְט אוֹיף אַ אַנְדֶער מֶענְטְשְׁן אָנְגֶעוָוארְפְן אַ אֵימָה. אָבֶער דֶער זִינְדִיגֶער זוּהן הָאט אַ וַוייל נִישְׁט גֶעטְרַאכְט. עֶר אִיז בַּאלְד צוּגֶעלָאפְן צוּ דֶער תְּלִיָה. עֶר הָאט זִיךְ אַרוֹיפְגֶעשְׁטֶעלְט אוֹיפְן בֵּיינְקֶעלֶע, אַרוֹיפְגֶעוָוארְפְן זִיךְ דִי שְׁטְרִיקְל אוֹיפְן הַאלְז אוּן אַ שְׁטוֹיס גֶעטְהוּן

דָאס בֵּיינְקֶעלֶע פוּן אוּנְטֶער זַיינֶע פִיס.

אָבֶער אַנְשְׁטָאט צוּ בְּלַייבְּן הֵיינְגֶען, אִיז זִיךְ גָאר דִי גַאנְצֶע תְּלִיָה צוּפַאלְן אוּן עֶר אִיז אַנִידֶערְגֶעפַאלְן צוּ דֶער עֶרְד. עֶר הָאט זִיךְ זֵייעֶר דֶערְשְׁרָאקְן אוּן אוֹיפְהוֹיבְּנְדִיג זִיךְ, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבְּן צוּ בֶּעטְרַאכְטְן דִי תְּלִיָה וָואס אִיז זִיךְ אַזוֹי מָאדְנֶע לַייכְט צוּפַאלְן.

קוּקְנְדִיג אַזוֹי, הָאט עֶר בֶּעמֶערְקְט וִוי אוֹיף דֶער עֶרְד לִיגְט אַ פֶּערְזִיגְלְטֶער בְּרִיוו אַדְרֶעסִירְט צוּ אִיהם מִיט דִי וֶוערְטֶער: צוּ מַיין טַייעֶרְן בֵּן יָחִיד וָואס הָאט חוֹזֵר גֶעוֶוען בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה.

אַ קַאלְטֶער שְׁוֵוייס הָאט אִיהם בֶּעגָאסְן. עֶר הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעזֶעצְט אוֹיף אַ שְׁטוּל אַ עֶרְשֶׁעפְּטֶער אוּן אוֹיפְגֶעבְּרָאכְן דִי זִיגְלֶען פוּן דֶעם זֵייעֶר מָאדְנֶעם בְּרִיוו. אוּן אַזוֹי וִוי דֶער פְרִיהֶערְדִיגֶער בְּרִיוו אִיז גֶעוֶוען גֶעשְׁרִיבְּן אִין אַ הַארְטְן בִּיטֶערְן טָאן, אִיז דֶער אִיצְטִיגֶער גֶעוֶוען מִילְד אוּן גוּט מִיט אַ סַאךְ טְרֵייסְט־וֶוערְטֶער, אַז מַמֶשׁ דָאס הַארְץ הָאט גֶעקֶענְט צוּגֵיין.

מַיין זוהן — אִיז דָארְט גֶעשְׁטַאנֶען — אִיצְט וֵוייס אִיךְ, אַז דו הָאסְט יָא אַ תִּיקוּן. אִיצְט בִּין אִיךְ זִיכֶער, אַז דַיין הַארְץ אִיז אִידִישׁ אוּן רֵיין; אַז דוּ הָאסְט בֶּאֱמֶת וּבְלֵב תָּמִים חֲרָטָה גֶעהַאט אוֹיף דַיינֶע זִינְד אוּן זִיךְ גֶעוָואלְט אוֹיפְהֵיינְגֶען, וֶועסְטוּ זִיכֶער זַיין אַ אֱמֶת׳ער בַּעַל־תְּשׁוּבָה. גֵיי, וַואשׁ זִיךְ אַרוּם, טְהוּ זִיךְ אִיבֶּער אוּן פֶערְנֶעם דִי יְרוּשָּׁה וָואס אִיךְ הָאבּ דִיר גֶעלָאזְן אִין מַיין צַוָאָה, זָאלְסְט מִיט דֶעם גֶעלְד לֶעבְּן מִיט רֶעכְנוּנְג, טְהוּן גוּטְס, מְקַיֵים זַיין דִי תּוֹרָה, שְׁטִיצְן עֶלְנְדֶע, אָרִימֶע אוּן קְרַאנְקֶע. בִּזְכוּת זֶה וֶועט דִיר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מַאֲרִיךְ יָמִים זַיין אוּן דוּ וֶועסְט זַיין אַ טְרֵייסְט פַאר דַיין טוֹיטְן טַאטְן אוּן אַ לִיכְט פַאר דַיינֶע מִיטְמֶענְטְשְׁן.

*

דֶער רָב עֶנְדִיגְט מִיט אַ פָּסוּק כְּדֵי מְסַיֵים זַיין בְּדִבְרֵי תּוֹרָה אוּן דֶער שַׁמָשׁ זָאגְט קַדִישׁ דְרַבָּנָן.

דֶער עוֹלָם וָואס שְׁטֵייט דִי גַאנְצֶע צַייט פֶערְגַאפְּט הוּסְט זִיךְ אָפּ. דִי נַאכְט אִיז שׁוֹין צוּגֶעפַאלְן אוּן אַ טִיפֶע פִינְסְטֶערְנִישׁ קוּקְט אַרַיין פוּן דִי פֶענְסְטֶער.

דֶער שַׁמֶשׁ גִּיט צְוֵויי קְלֶעפּ אוֹיף דֶער בִּימָה אוּן רַבִּי נָחוּם לָאזְט זִיךְ צוּם עָמוּד.

בָּרְכוּ אֶת ה׳ הַמְבוֹרָךְ.

זַיין שְׁטִימֶע קְלִינְגְט גֶעטְרֵייסְט אוּן דֶער עוֹלָם כַאפְּט אוּנְטֶער דֶעם מַעֲרִיב מִיט מֶעהר מוּט וִוי פַאר דֶעם רָב׳ס דְרָשָׁה.

דער אַנטלאָפענער סאָלדאַט

די נאַכט פון יום כפור, אין די גרויסע שוהל פון סלוצק האט מען ערשט נאר וואס געענדיגט דאווענען מעריב אפזאגנדיג דעם גאנצן פיוט. דאס מערהייט פון די שוהל־דאווענער זיינען אהיימגעגאנגען זיך אויסרוהען, אויסער דער רב מיט איינער בני תורה וואס זיינען פארבליבן זיצן אויף די ערטער לערנענדיג משניות אדער גמרא. ארום דעם טיש וואס אונטער דער בימה זיינען אויך געבליבן עטליכע פשוטערע אידן וועלכע האבן געזאגט תהלים מיט גרויס התלהבות.

ארום חצות, ווען דער סלוצקער רב, דער גאון רבי יאשע בער סאלאווייציג זצ"ל האט זיך אויפגעהויבן פון ארט און זיך געריכט אהיים צו גיין, איז ער אריבער נעבן דעם טיש וואו עס זיינען געזעסן די תהלים זאגער, ווינטשנדיג זיי א גמר חתימה טובה.

און אַט האָט זיך זיין בּליק אָנגעטראָפן אין דעם בּליק פון דעם גביר פון שטאָט, דוד בּאנימאָוויטש, וועלכער איז געווען בּאוואוסט פאַר אַ קאַרגער מענטש און איז אויך געזעסן צווישן די תּהלים זאָגער. רבּי יאָשע בּער האָט זיך אַ ווײַלע פאַרקלערט און בּאַלד דערנאָך מיט ענטשלאָסנהייט צוגעגאַנגען צו בּאנימאָוויטשן, אָנרופנדיק איהם אין אַ זייט און צו איהם געזאָגט:

— ווי קומסטו דאָ, אַנטלאָפענער סאָלדאַט! ווייסטו דען נישט אַז דערמיט בּאַגייסטו אַ גרויסע פעלשונג און דיין שטראָף איז זייער האַרב!

— רבּי! — האָט בּאנימאָוויטש אַ אָנגעצונדענער אויסגעשריגן און זיין בּאַסאָווע שטים האָט געדונערט איבּערן זאַל, וואו אַלע אָנוועזנדע האָבּן אָנגעשפּיצט די אויערן — פאַרוואָס רופט ער מיר אַנטלאָפענער סאָלדאַט און מיט וואָס האָב איך דאָ געפעלשט וואָס ער בּאַשולדיגט מיר אין עצם יום הקדוש?

— עס איז גאַנץ פּשוט — ענטפערט רבּי

יָאשֶׁע בֶער גַאנְץ עֶרְנְסְט — אָבֶער אֵיידֶער אִיךְ וֶועל דִיר זָאגְן מִיט וָואס דוּ הָאסְט גֶעפֶּעלְשְׁט וִויל אִיךְ עֶפֶּעס פְרֶעגְן:

— עֶס אִיז דָאךְ בֶּעקַאנְט אַז יֶעדֶער מִילִיטֶער פַארְמָאגְט גֶעוִויסֶע אָפְּטֵיילוּנְגֶען — פוּס גֵייעֶר, פֶערְד רַייטֶער, קוֹילְנְוַוארְפֶער, א.א.וו. יֶעדֶער אָפְּטֵיילוּנְג אִיז אוֹיךְ צוּטֵיילְט אִין קְלֶענֶערֶע אָפְּטֵיילוּנְגֶען פְלִיכְט. יֶעצְט, וֶוען דוּ בִּיסְט אַזַא מְקוֹרָב לְמַלְכוּת, קֶענְסְטוּ זִיךְ גֶעוִויס אוֹיס אִין דִי מִילִיטֶערִישֶׁע גֶעזֶעצְן, ווִיל אִיךְ דִיר דֶערִיבֶּער פְרֶעגְן: אוֹיבּ אַ סָאלְדַאט הָאט אוֹיף דֶעם אֵייגֶענֶעם פַארְשְׁטַאנְד גֶעבִּיטְן זַיין אָפְּטֵיילוּנְג אוּן אַרִיבֶּער דִינֶען אִין אַ צְוֵוייטְן אָפְּטֵיילוּנְג, נִישְׁט נֶעמֶענְדִיג קֵיין עֶרְלוֹיבֶּענִישׁ פוּן קֵיינֶעם, וָואס קוּמְט אִיהם דֶערְפַאר?

— דֶער דַאזִיגֶער סָאלְדַאט — עֶנְטְפֶערְט בָּאנִימָאוִויטְשׁ פוּהל מִיט צָארְן אוּמְגֶעדוּלְדִיג — הֵייסְט אַ אַנְטְלָאפֶענֶער סָאלְדַאט, דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶעפֶעלְשְׁט אִין זַיין פְלִיכְט אוּן זַיין שְׁטְרָאף אִיז זֵייעֶר הַארְבּ, בֶּעזוּנְדֶער וֶוען עֶס פַאסִירְט אִין מִיטְן קְרִיג. אָבֶער וָואס פַאר אַ שַׁיְיכוּת הָאט עֶס צוּ

מִיר און צוּ זַיין בֶּעשׁוּלְדִיגְן מִיר?

— דָאס וָואס אִיךְ וויל דִיר טַאקֶע יֶעצְט זָאגְן — עֶנְטְפֶערְט רַבִּי יָאשֶׁע בֶּער גַאנְץ רוּהִיג — אִיךְ הָאבּ טַאקֶע אוֹיךְ אַזוֹי גֶעהַאלְטְן און דֶערְפַאר הָאט עֶס אַ שַׁיְיכוּת צוּ אוּנְז, בֶּעזוּנְדֶער וֶוען דוּ אַלֵיין בִּיסְט דֶערְצוּ מַסְכִּים. דִי חז"ל זָאגְן "מַלְכוּתָא דְאַרְעָא כְּעֵין מַלְכוּתָא דְרָקִיעַ" — אוֹיךְ דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער פַארְמָאגְט מִילִיטֶער וועלְכֶע זַיינֶען אוֹיךְ צוּטֵיילְט אִין פַארְשִׁידֶענֶע אָפְּטֵיילוּנְגֶען. אַ אָפְּטֵיילוּנְג פוּן תּוֹרָה, אַ אָפְּטֵיילוּנְג פוּן בַּעֲלֵי עֲבוֹדָה, פוּן בַּעֲלֵי צְדָקָה וָחֶסֶד א.א.וו. יֶעדֶער אִיד אִיז אַ סָאלְדַאט אִין דֶעם אוֹיבֶּערְשְׁטְנְס מִילִיטֶער און זַיין פְלִיכְט אִיז אִיהם פוּן פָארְאוֹיס בַּאשְׁטִימְט. הָאט אֵיינֶער זוֹכֶה גֶעוֶוען צוּ תּוֹרָה, אִיז זַיין אָרְט אִין דֶער אָפְּטֵיילוּנְג פוּן דִי בַּעֲלֵי תּוֹרָה. הָאט אֵיינֶער זוֹכֶה גֶעוֶוען צוּ יִרְאַת שָׁמַיִם, אִיז זַיין אָרְט אִין דֶער אָפְּטֵיילוּנְג פוּן בַּעֲלֵי עֲבוֹדָה. הָאט אֵיינֶער אַ צוּבְּרָאכֶענֶע הַארְץ אִיז זַיין אָרְט אִין דֶעם אָפְּטֵיילוּנְג פוּן דִי תְּהִלִים זָאגֶער. פַארְמָאגְט אֵיינֶער פִּיהל גֶעלְד, אִיז זַיין אָרְט צְווִישְׁן דִי בַּעֲלֵי צְדָקָה וָחֶסֶד. קוּמְט דָאךְ אוֹיס אַז דוּ, וֶועמֶען דֶער

אויבערשטער האָט געשאָנקען אַ גרויסן פאַרמעגן, דאַרף געפינען זיין אָרט אין דעם אָפּטיילונג פון די בעלי צדקה וחסד, אָבער וואָס טהוסטו? דו ביזט אַנטלאָפן פון דיין בעשטימטן אָפּטיילונג און אַריבער אין אַ צווייטן אָפּטיילונג. אַנשטאָט צו אויספיהרן דיין פליכט צו טיילן צדקה און טהון חסד מיט אָרעמעלייט, זיצטו גאר צווישן צובראָכענע הערצער און זאָגסט מיט זיי תהלים. יעצט, זאָג דו אַליין, ביסטו נישט קיין אַנטלאָפענער סאָלדאַט וועלכן עס קומט, לויט דיינע רייד, אַ האַרבע שטראָף?!

ווען רבי יאָשע בער האָט געזעהן ווי באַנימאָוויטשעס געזיכט פייערט פון כעס און פון זיינע אויגן שפּריצן פונקען, האָט ער צו איהם געזאָגט מיט אַ ליבליכע שטימע:

— רבי דוד, רעגט זיך נישט אויף אין הייליגן טאָג. איך וויל איהם חס ושלום נישט דערצערענען אָדער טשעפּען? איך מיין דאָך נאָר זיין טובה. איהר דאַרפט דאָך מיר דאַנקען דערפאַר וואָס איך נעהם אייך אַרויס פון טעות, נעמט אויף זיך, פון היינט און ווייטער, צו געפינען אייער אָרט אין

דֶעם אָפְּטֵיילוּנְג וֶועלְכֶע דִי הַשְׁגָחָה הָאט אַייךְ בַּאשְׁטִימְט אוּן אוֹיסְפִיהְרְן עֶרְלִיךְ אַייעֶר פְלִיכְט, צוּ הֶעלְפְן יֶעדְן נוֹיטְבַּאדֶערְפְטִיגְן אוּן טְהוּן צְדָקָה אוּן חֶסֶד, אוּן דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועלְכֶער אִיז אַ רַחוּם וְחַנוּן, וֶועט אַייךְ מוֹחֵל זַיין אוֹיף דֶער פֶערְגַאנְגְנְהַייט אוּן אִיהר וֶועט זוֹכֶה זַיין צוּ אַ גְמַר חֲתִימָה טוֹבָה מִיט גְלִיק אוּן נַחַת!

דרײַ יאָהרצײַט ליכט

איך האָב ליב געהאַט זיך אַרײַנשטופּן אין פאַרנאַכטיגער טונקלקײט צװישן מנחה מעריב אין גרױסן האַלצערנעם בית־מדרש, פאַררוקן זיך אין דער פינסטערניש הינטערן װאַרימען לײמענעם אױװן און חלומ׳ען... חלומ׳ען פון די מעשׂיות װאָס האָבן געשפּאַרט פון אַלע װינקלען פון אַלטן בית־מדרש. און װעלכע עס פּלעגט מיר דערצײלן דער לאַמער אונטער־שמש מאַטיע: אַ קלײן אײַנגעהױקערט אײַנגעטריקנט אידעלע מיט אַ קלײן פּנימ׳ל מיט פלינק־לױפנדע אױגעלאַך, קינדיש שמײכלענדיגע, װאָס פּלעגן זיך ברײט צוזעפּען דערהערנדיג די טרוקענע שטימע פון אױבער־שמש רבי אײַזיק.

אױף אַ הילצערנער דרײַ־פיסיגער באַנק, אונטערגעשפּאַרט מיט אַ הילצערן אָפּגעזעגט

קלֶעצל האלץ, האָב איך אויך אָט די מַעֲשׂה פון די דרַיי יאָהרצַייט ליכט פון זַיין מויל געהערט. דערצֵיילן פלֶעגט ער פאמעלאך, ציהענדיג יעדעס וואָרט, אונטערן אַיינדרוק פון זַיינע אֵייגענע זכרונות.

געווען איז דאַן אַ ערב יום כּפּור אַ רעגנדיגער. אין בּית־מדרש האט מען זיך געגרייט מקבּל צו זַיין דעם טאָג פון איום ונורא.

און אָט זעה איך ווי דער שַׁמש רבּי אַייזיק, וואָס קלאפּט אָן די צדקה פושקעס נעבן טהיר. גייט אֵיימיצן אַנטקעגן הכנעה'דיג, און אין טהיר באַווייזט זיך מרדכי־בּונים'ס משרת. מרדכי בּונים, דאַרפּסטו וויסן קינד מַיינס, איז געווען דער גרעסטער פּאָדראַטשיק, אַ קרוב למלכות, דער גרעסטער גביר פון שטאָט, אַ מענטש מיט אוצרות געלד, אַ אַריינגייער בּיי די גרעסטע שׂררות און גע'חבר'ט זיך מיטן פּאָליצֵיי־מַייסטער אַליין.

אַייזיק דער שַׁמש, דערזעהענדיג אפילו נאָר דעם משרת פון מרדכי בונים, איז שוין מבולבל געוואָרן און נישט געוואוסט וואָס דאָס באַדייט.

דער סוד איז אָבער שנעל אַנטדעקט געוואָרן: רבּי מרדכי בונים האָט געשיקט מיטן משרת אַ גרויסע שניי־ווייס יאָהרצייט ליכט אויפצושטעלן אין דעם הייליגן טאָג. אויך אין אונז האָט ער נישט פאַרגעסן, און מיטגעשיקט אַ זילבערנעם בעכער פאַרן שמש און פינף און צוואַנציג קאָפּיקעס פאַר מיר...

דאָס איז געווען אַ ריזיגע ליכט. שטייף שטאָלץ און ווייס ווי אַ סאָסנאָווער יונגער בוים אין אַ פראָסטיגן ווינטער. מען האָט דאָס יאָהר־צייט ליכט פאַרזיכטיג אָנגענומען, צוגעטראָגן צום עמוד פון חזן און אַריינגעשטעלט אויפן בכבוד׳יגסטן אָרט: פון דער רעכטער זייט נעבן די צוויי "גאָלדענע לייבן". רבּי אייזיק האָט עס פעסט אַריינגעשטעלט אין דער גרויסער קופערנע מנורה.

עס איז נישט אַריבער קיין האַלבע שעה ווי די טהיר פון בית המדרש האָט זיך געעפנט, און עס האָט זיך באַוויזן דער משרת פון רבּי סענדער חלפן, אָדער ווי אין שטעטל האָט מען איהם גערופן: "סענדער פּראָצענטניק". געווען איז דאָס

אַ איד אַ עושר, אַ קאַרגער, און אַ בּעל הבּית פון דריי הייזער אויף דער שעהנסטער ניקאָלאַיעווער גאַס.

אויך סענדער חלפן׳ס משרת האָט געטראָגן אַ יאָהרצייט־ליכט. אַבּיסל אַ קלענערס, אָבער אויך געננג גרויס; און אויך פאַר אונז איז געווען אַ מתּנת יד, אָבער גאָר אַ קאַרגליכער, ווי מען האָט זיך געקענט ריכטן פון סענדער פּראָצענטניק... אויך דאָס יאָהרצייט ליכט האָט רבּי אײַזיק שמש אַוועקגעשטעלט בּיים חזן׳ס עמוד, פון דער לינקער זייט פון גאָלדענעם לייב, און אָנגעקוואָלן פון די צוויי גרויסע ווייסע שטאָלצע ליכט.

— מיין קינד, מעגסט הערן ווייטער, — זאָגט צו מיר דער שמש — דער ערב יום כּפּור האָט נישט געוואַרט, די צייט האָט זיך גערוקט, די גרויע וואָלקענדלאַך אויפן הימל האָבּן שוין אָנגעהויבּן בּלוילאַך צו ווערן. מיר האָבּן זיך שוין געגרייט אינגיכן צו מנחה. אין דרויסן האָט נאָך אַלץ גערעגנט און עס האָט זיך שוין געפּיהלט ווי פליגלען פון יום הדין שוועבּן איבּערן שטעטל.

פְלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ בַּיים טְהִיר פוּן בֵּית הַמִדְרָשׁ דֶערְהֶערְט אַ סְקְרִיפֶּען, אוּן אִין בֵּית הַמִדְרָשׁ אִיז אַרַיין דִי אַלְמָנָה, זֶעלְדֶע דֶעם קַאלְכֶערְס, וָואס אִיהר מַאן אִיז גֶעשְׁטָארְבְּן פַּאר אַ יָאהרְן עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר פוּן אַ הַארְץ שְׁלַאג אוּן אִיהר אִיבֶּערְגֶעלָאזְט מִיט פִינְף יְתוֹמִים'לַאךְ. אוֹיךְ זֶעלְדֶע דִי אַלְמָנָה הָאט גֶעבְּרַאכְט אַ יָאהרְצַייט לִיכְט, אָבֶּער אַ קְלֵיינְס, אַ דַארְס, אַ אַיינְגֶעטְרִיקְנְטְס.

זִי הָאט מִיט תַּחֲנוּנִים'דִיגֶע אוֹיגְן דֶערְקְלֶערְט אַז זִי הָאט נִישְׁט גֶעוָואלְט בָּארְגְן עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר אוֹיף אַ יָאהרְצַייט לִיכְט, הָאט זִי גֶעוַוארְט בִּיז זִי וֶועט אִין מַארְק עֶפֶּעס לֵייזְן אוּן פַאר דִי עֶרְשְׁטֶע קָאפִּיקֶעס פוּן דִי פַארְקוֹיפְטֶע צִיבֶּעלֶעס, הָאט זִי אִין אַיילֶענִישׁ דָאס יָאהרְצַייט לִיכְטֶל גֶעקוֹיפְט אוּן אַיילְט זִיךְ אִיצְט צוּ אִיהרֶע "קְלֵיינֶע פֵייגֶעלַאךְ" צוּזַאמֶען מִיט זֵיי עֶפֶּעס פַארְפַאסְטְן...

רַבִּי אַייזִיק הָאט דָאס יָאהרְצַייט לִיכְטֶל צוּגֶענוּמֶען, אוּן זוּכְנְדִיג לַאנְג מִיט דִי אוֹיגְן אִין ווִינְקְל פוּן פָּאלוּשׁ וואוּ עֶס זִיצְן גֶעווֵיינְלִיךְ קַבְּצָנִים אוּן אוֹרְחִים, הָאט עֶר דָאס יָאהרְצַייט-לִיכְטֶל אַרַיינְגֶעשְׁטֶעקְט אִין אַ פְּרָאסְט-הִילְצֶערְנֶע קֶעסְטְל,

אָנְגֶעפִיהלְט מִיט גֶעלְן זַאמְד...

דֶער כָּל נִדְרֵי אִיז אַ דוּרְךְ וְוי שְׁטֶענְדִיג. גֶעדַאוְונְט הָאט רַבִּי מֹשֶׁה סַנְדְקִי. דֶער עוֹלָם הָאט צוּגֶעהָאלְפְן, דִי לִיכְט הָאבְּן גֶעבְּרֶענְט, וַוייסֶע קִיטְלֶען הָאבְּן זִיךְ גֶעשָׁאקְלְט. אִין מִזְרַח אִין אַ ווִינְקְל אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַייְנְגֶעווִיקְלְט אִין אַ אַלְט פַּארְגֶעלְטְן טַלִית דֶער רָב רַבִּי לִיפֶּעלֶע. אוֹיבְּן אָן אִין מִזְרַח פוּן בֵּיידֶע זַייטְן אָרוֹן קוֹדֶשׁ הָאבְּן גֶעדַאוְונְט דִי "פְּנֵי": רַבִּי מָרְדְכַי בּוּנִים מִיט זַיינֶע צְוֵויי בָּנִים אִין דִי הִיטְלֶען וְוי דִי גוּבֶּערְנַאטָארְס, אוּן סֶענְדֶער חַלְפָן מִיט זַיין זוּהן אוּן אֵיידִים, דֶער אַדְוָואקַאט.

— אוֹיף צוּמָארְגְנְס — צִיהט דֶער שַׁמָשׁ דָאס שְׁנִירְל פוּן זַיינֶע זִכְרוֹנוֹת — דֶער טָאג אִיז טַאקֶע ווִירְקְלִיךְ גֶעוֶוען אַ אֱמֶתֶער טָאג פוּן גְזַר דִין. אִין דְרוֹיסְן הָאט נָאךְ שְׁטַארְקֶער גֶערֶעגְנְט, דֶער הִימְל אִיז גֶעוֶוען בַּאצוֹיגְן מִיט גֶעדִיכְטֶע וָואלְקֶנֶעס, וֶועלְכֶע הָאבְּן פוּן צַייט צוּ צַייט אוֹיפְגֶעלוֹיכְטְן מִיט בְּלִיצְן אוּן אָפְּגֶעדוּנֶערְט פוּן וַוייטְן.

מֶען הָאט שׁוֹין גֶעהַאלְטְן בַּיים מוּסָף. רַבִּי

משֶׁה סַנְדְקִי הָאט גֶעדַאוְונְט מִיט מְתִיקוּת, זִיךְ צוּגָאסְן, גֶעוויינְט, גֶעבֶּעטְן בַּיים רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, ווִי אַזַא שְׁלִיחַ צִבּוּר ווִי רַבִּי משֶׁה סַנְדְקִי הָאט גֶעקֶענְט. צוּקוּמֶענְדִיג בַּיי "וּנְתַנֶּה תּוֹקֶף" צוּ דִי וֶוערְטֶער: "אֱמֶת כִּי אַתָּה הוּא דַּיָּן וּמוֹכִיחַ" הָאט מִיט אַמָאל דָאס יָאהרְצַייט לִיכְט פוּן מָרְדְכַי בּוֹנִים זִיךְ אוֹיסְגֶעגְלִיטְשְׁט פוּן מַאסִיוְון לַייכְטֶער, אַרָאפְּגֶעקַייקְלְט פוּן עָמוּד אוּן אַרַיינְגֶעפַאלְן מִיטְן קְנוֹיט אִין שְׁפֵּייקֶעסְטְל, אוּן זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאשְׁן...

עֶס אִיז גֶעוָוארְן שְׁטִיל אִין בֵּית הַמִּדְרָשׁ. מֶענְטְשְׁן הָאבְּן זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבְּן אִיבֶּערְצוּקוּקְן, זִיךְ סוֹד'ן, אוּן אִין דֶער לוּפְטְן הָאט עֶפֶּעס גֶעהַאנְגֶען אַ נִישְׁט גוּטְקַייט. מֶענְטְשְׁן הָאבְּן זִיךְ עֶפֶּעס אִין דִי אוֹיגְן נִישְׁט גֶעקֶענְט קוּקְן... הָאט דֶער שַׁמָּשׁ רַבִּי אַייזִיק אַ פַּאטְשׁ גֶעטְהוּן דְרַיי מָאל אִיבֶּער דֶעם שְׁוַוארְצֶער סְטֶענְדֶער, אוּן מֶען הָאט וַוייטֶער אָנְגֶעהוֹיבְּן צוּ דַאוְונֶען.

רַבִּי משֶׁה סַנְדְקִי הָאט זִיךְ מִיט נָאךְ מֶעהר טְרֶערְן אוּן גֶעוויין גֶענוּמֶען צוּם "וּנְתַנֶּה תּוֹקֶף" אָבֶּער עֶפֶּעס אַ פַּארְשְׁטִיקְטֶער שְׁרֶעק אִיז גֶעלֶעגְן אִין זַיין שְׁטִימֶע, אוּן דֶער שְׁרֶעק הָאט זִיךְ

אִיבֶּערְגֶעגֶעבְּן אַלֶע מִתְפַּלְלִים. רַבִּי מֹשֶׁה׳ס שְׁטִימֶע הָאט גֶעצִיטֶערְט און פְלוּצְלוּנְג, צוּקוּמֶענְדִיג צוּ דִי לֶעצְטֶע וֶוערְטֶער: ״וְתִכְתּוֹב אֶת גְזַר דִינָם״ הָאט אַ שְׁטַארְקֶער דוּנֶער אַ זֶעץ גֶעטְהוּן אִיבֶּערְן דַאךְ, בַּאגְלֵייט מִיט אַ פַּייפֶנְדִיגְן ווינְט, וֶועלְכֶער הָאט אָפְּגֶערִיסְן דֶעם לָאדְן פוּן דְרוֹיסְן, און צוּווִיגֶנְדִיג מִיט אִימְפֶּעט מִיטְן אַייזְן דוּרְכְגֶעבְּרָאכְן דִי שׁוֹיבּ, און דוּרְךְ דֶער צוּבְּרָאכֶענֶער שׁוֹיבּ הָאט דֶער ווִינְט פַּייפֶנְדִיג גֶעגֶעבְּן אַ שְׁנִיט אַ דוּרְךְ דִי לוּפְט בִּיז דֶעם עָמוּד, אוֹיסְגֶעלָאשְׁן דָאס יָאהְרְצַייט לִיכְט פוּן סֶענְדֶער חַלְפָּן, אַרוֹיסְגֶערִיסְן פוּן לַייכְטֶער, און אַוֶועקְגֶעשְׁמִיסְן דָאס לִיכְט.

דָא אִיז שׁוֹין דִי בֶּהָלָה אִין בֵּית הַמִדְרָשׁ גֶעוָוארְן שְׁטַארְקֶער. אַ אַנְגְסְטִיגֶער שְׁרֶעק הָאט זִיךְ צוּשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער דִי בְּלַאסֶע פֶּנִימ׳ער פוּן דִי מִתְפַּלְלִים. עֶס הָאט זִיךְ דֶערְהֶערְט אַ יְלָלָה אִין דֶער וַוייבֶּער שׁוּהל, אַ גֶעפִילְדֶער צְווִישְׁן דִי מֶענֶער, אַ פַּארְשְׁטַארְקְט קְרֶעכְצְן פוּן דִי זְקֵנִים.

אַלֶעמֶענְס אוֹיגְן הָאבְּן זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּם רָב, רַבִּי לִיפֶּעלֶע, וֶועלְכֶער אִיז גֶעשְׁטַאנֶען

אַײנגעװיקלט דעם דאַרן גוף׳ל אין גרױסן טלית, אומבאַהאָלפן, און פון הינטערן טלית האָט זיך געהערט אַ פאַרשטיקט געװײן. רבּי ליפּעלע האָט זײן גרױסע קאָפּ פון אונטערן טלית אַרױסגערוקט, געשאָקלט מיטן קאָפּ װי אײמיצן באַדױערנדיג, װי פאַר אײמיצן רחמים בעטנדיג, און זײנע ליפּן האָבן געמורמלט: מען זאָל װײטער דאַװנען.

מען האָט געענדיגט מוסף, געענדיגט מנחה און אין בית המדרש איז שױן שטאַרק טונקל געװאָרן. די פינסטערניש האָט זיך געקנױלט איבערן בית המדרש, אַײנגעשלונגען די אידן אין די טליתים, אױפגעעפנט הערצער צו תשובה געפיהלן פאַר בעגאַנגענע זינד.

מען האָט געזוכט דעם שבת־גױ אָנצוצינדן די ליכט, איז ער אָבער װי אין װאַסער אַרײן און מען האָט איהם נישט געקענט געפינען. האָט רבּי אײזיק שמש געפרעגט בײ רבּי ליפּעלען װאָס מען זאָל טהון? מען מוז האָבן כאָטש בײם עמוד אַ ליכט. האָט רבּי ליפּעלע מתיר געמאַכט אַ קלײן אינגעלע, איבערצוטראָגן דאָס זאַמד קעסטעלע מיטן יאָהרצײט־ליכט פון זעלדע די אַלמנה, און

אַװעקְשְׁטֶעלְן אויבְן אָן אויפְן עַמוּד...

מִיט נְעִילָה דַאוְונֶען הָאט מֶען מְכַבֵּד גֶעוֶוען ווי שְׁטֶענְדִיג, דֶעם גְבִיר רַבִּי מָרְדְכַי בּוּנִים, אָבֶער נִישְׁט דֶער זֶעלְבֶּער מָרְדְכַי בּוּנִים איז דָאס גֶעוֶוען. זַיין פָּנִים טוֹיט בְּלַאס, די לִיפְּן צִיטֶערְדִיגֶע, די הֶענְד טְרֵייסְלְדִיגֶע, אַ אוֹיסְזֶעהן פון אַ מֶענְטְשְׁן, וֶועלְכֶער איז רַחְמָנָא לִיצְלַן אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען פון אַ לַאנְגֶע קְרֵיינְק... מֶענְטְשְׁן הָאבְּן זִיךְ גֶעוואונְדֶערְט: וָואס אִיז גֶעשֶׁעהן? וואו אִיז זַיין גַדְלוּתְדִיגֶער צוּפְרִידֶענֶער אוֹיסְזֶעהן? וואו אִיז זַיין תְּקִיפוּת? זַיין שְׂרָרָה׳דִיגֶע שְׁטִימֶע? עֶר הָאט זִיךְ מִיט שְׁוֶוערֶע, שְׁוַואכֶע טְרֶיט צוּגֶעשְׁלֶעפְּט צוּם עַמוּד, אַיינְגֶעוִויקְלְט דָאס קָאפּ אִין טַלִית, און מִיט אַ הֵייזֶערִיג גֶעוָוארֶענֶע שְׁטִימֶע זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט דַאוְונֶען נְעִילָה.

די וֶוערְטֶער זַיינֶען גֶעגַאנְגֶען פון זַיין מוֹיל פְּרֶעמְד, פַארְגְלִיוֶוערְט, פַארְשְׁטִיקְט, און אִידְן הָאבְּן זִיךְ גֶעשׁוּשְׁקֶעט, אַז עֶר שְׁלִינְגְט וֶוערְטֶער, כַאפְּט אַרַיין זַאצְן, הִיפְּט אִיבֶּער, און וֶוען דָאס אִיז נִישְׁט רַבִּי מָרְדְכַי בּוּנִים, וָואלְט מֶען זִיכֶער נִישְׁט גֶעלָאזְט וַוייטֶער דַאוְונֶען. אָבֶער עֶס אִיז דָאךְ רַבִּי

מָרְדְּכַי בּוּנִים. קוּקְט מֶען אִיהם אָן, מֶען חִידוּשׁ׳ט זִיך. פַאַרְשְׁטֵייט מֶען, אַז דָאס אִיז עֶפֶּעס נִישְׁט גְלַאטִיג, אָבֶער מֶען לָאזְט אִיהם דַאוְונֶען... אַגַב, אִיז דֶער הַיינְטִיגֶער יוֹם כִּפּוּר פוּל מִיט שְׁרֶעק אוּן סוֹדוֹת.

דָא פַּאסִירְט אָבֶער וַוייטֶער אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע זַאך. ווִי רַבִּי מָרְדְּכַי בּוּנִים קוּמְט בַּיי ״אָשַׁמְנוּ״, וַוארְפְט עֶר אַרִיבֶּער דֶעם קָאפּ אִיבֶּערְן סְטֶענְדֶער, רֶעדְט נָאר אַרוֹיס דָאס וָוארְט ״בָּגַדְנוּ״, בְּלַייבְּט שְׁטֶעקְן מִיטְן וָוארְט ״גָזַלְנוּ״, הוֹיבְּט זִיך אָן מִיט אִיהם צוּ שְׁטִיקְן, גִיט אַ צִיטֶער מִיטְן גַאנְצְן גוּף, קְרִיצְט אַריין דִי נֶעגְל אִין סְטֶענְדֶער, פַארְגְלַאנְצְט דִי אוֹיגְן צוּ דֶער אַלְמָנָה׳ס יָאהרְצַייט לִיכְט אוּן פַאלְט אַנִידֶער; אוּן וֶוען דֶער עֶרְשְׁטֶער שְׁרֶעק אִיז אַרִיבֶּער אוּן מֶען אִיז צוּגֶעלָאפְן אִיהם מִינְטֶערְן, שְׁרַייעֶן גֶעוַואלְד, רוּפְן הִילְף, הָאט רַבִּי מָרְדְּכַי בּוּנִים גֶעעֶפְנְט דִי אוֹיגְן, גֶעקוּקְט מִיט אַ פַארְגְלֶעזֶערְטְן קוּק אוֹיף דֶער אַלְמָנָה׳ס יָאהרְצַייט לִיכְט בַּיים עָמוּד, אוּן אַרוֹיסְגֶעשְׁטַאמְלְט: — זַיי מִיר מוֹחֵל! — אוּן פַארְמַאכְט אוֹיף אֵייבִּיג דִי אוֹיגְן. רַבִּי מָרְדְּכַי בּוּנִים אִיז גֶעוֶוען טוֹיט.

ווי עֶס אִיז הָאט מֶען שׁוֹין גֶעעֶנְדִיגְט דָאס דַאוְונֶען, וֶוען אַ אַנְדֶערֶער הָאט שׁוֹין פַארְעֶנְדִיגְט. שְׁטִיל און אוּמֶעטִיג אִיז זִיךְ דֶער עוֹלָם צוּגַאנְגֶען נָאךְ מַעֲרִיב.

רַבִּי לִיפֶּעלֶע הָאט צוּגֶערוּפְן אַייזִיק דֶעם שַׁמָשׁ און אִיהם לַאנְג אוֹיסְפְּרֶעגְנְדִיג, זִיךְ דֶערְוואוּסְט וֶוער עֶס הָאט דִי דְרַיי יָאהְרְצַייט לִיכְט גֶעבְּרַאכְט. יֶעצְט אִיז רַבִּי לִיפֶּעלֶע נָאךְ מֶעהר עַצְבוּת׳דִיגֶער גֶעוָוארְן און שָׁאקְלֶענְדִיג מִיטְן קָאפּ וַוייטֶער גֶעמוּרְמְלְט: זִינְדִיג... זִינְדִיג...

דִי זֶעלְבֶּע נַאכְט פוּן מוֹצָאֵי יוֹם כִּפּוּר, וֶוען דָאס שְׁטֶעטְל אִיז גֶעוֶוען פַארְזוּנְקֶען אִין שְׁלָאף, הָאט זִיךְ פְּלוּצְלוּנְג דֶערְהֶערְט אַ לְיַארֶעם פוּן דִי פַּייעֶרְלֶעשֶׁער, דֶער שְׂרֵפָה־סִיגְנַאל אִיז גֶעוָוארְן אַלְץ שְׁטַארְקֶער און שְׁטַארְקֶער, און אַ הַאלְבֶּע שְׁטָאט מֶענְטְשְׁן האלב נַאקֶעטֶע זַיינֶען אִין דִי גַאסְן אַרוֹיסְגֶעלָאפְן, און אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן דִי בְּשׂוֹרָה אָנְגֶעזָאגְט, אַז עֶס אִיז אוֹיסְגֶעבְּרָאכְן אַ שְׂרֵפָה אִין דֶעם טוּךְ־פַאבְּרִיק פוּן רַבִּי סֶענְדֶער חַלְפָן׳ס הוֹיז, וואו עֶס שְׁטֵייט אַ סַאךְ פֶּעסֶער בּוֹימְל, און אַלֶע זַיינֶע דְרַיי הַייזֶער שְׁטֵייעֶן אִין מוֹרָא׳דִיגֶע פְלַאמֶען.

די הײזער קנאקן אין פײער רויכיגע װאלקענעס, דער הימל איז באשפריצט מיט רויטע פײערדיגע פונקען, און מען האט מורא פאר די שכנות'דיגע הײזער; און װי מען שמועסט, זײנען די הײזער נישט פארזיכערט, װײל װי דער עולם אידן האט זיך געװיצלט, האט סענדער חלפן שטענדיג געמאכט א חשבון: אז פון דעם געלט, װאס מען דארף צאהלן פאר "פארזיכערונג", מען קען פערלײען אויף צינזן, לוינט איהם דעריבער נישט צו זײן פארזיכערט...

אויף צומארגנס, װען רבי ליפעלע האט נאר װאס געענדיגט אין זײן שטוביגן מנין שחרית דאװנען, איז ארײנגעפאלן צו איהם אין בית דין שטיבל רבי סענדער חלפן. זײנע האר זײנען געװען צושויבערט, דאס פנים בלאס טויט, דער קאלנער פון רעקל אויפגעשטעלט, און מיט א פאר װילד גלאנציגע אויגן, האט ער געמאכט א אײנדרוק פון א משוגענעם. ער האט זיך געװארגן אין געװײן און געבעטן בײם רב רבי ליפעלע רחמים אז ער זאל רופן זעלדע די אלמנה, בײ װעלכער ער װיל מחילה בעטן...

רַבִּי לִיפֶּעלֶע, אַ צוּטוּמְלְטֶער, אַ פַּארְלוֹירֶענֶער, הָאט אִיהם אַרַיינְגֶענוּמֶען אִין אַ חֶדֶר מְיוּחָד, וואוּ סֶענְדֶער חַלְפָן שְׁלִינְגֶענְדִיג דִי טְרֶערְן הָאט אִיהם דֶערְצֵיילְט דִי מַעֲשֶׂה נוֹרָא:

זֶעלְדֶע דֶער אַלְמָנָה׳ס מַאן, מֶענְדְל קַאלְכֶער, הָאט גֶעהַאט לִיגְן בַּיי זִיךְ דְרַיי הוּנְדֶערְט רוּבְּל פוּן זַיין בְּרוּדֶער׳ס טָאכְטֶער, אַ קַיילַאכְדִיגֶע יְתוֹמָה, אַ כַּלָה־מֵיידְל, וָועלְכֶע הָאט גֶעדַארְפְט אָט־אָט חֲתוּנָה הָאבְּן. הָאט אָבֶער זִיךְ גֶעדַארְפְט מַאכְן אַז מֶען הָאט מֶענְדְל קַאלְכֶער פָּארְגֶעשְׁלָאגְן צוּ קַאלְכְן אוּן מַאלֶעוָוען דִי מִילִיטֶערִישֶׁע קַאזַארְמֶעס, וואוּ עֶס אִיז גֶעשְׁטַאנֶען צוּ פַּארְדִינֶען אַ סַאךְ גֶעלְד, אִיז מֶענְדְל קַאלְכֶער אַוֶועק צוּ סֶענְדֶער חַלְפָן, אוּן אִיהם גֶעבֶּעטְן לַייעֶן פִינְף הוּנְדֶערְט רוּבְּל. סֶענְדֶער חַלְפָן הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט. אִיז מֶענְדְל קַאלְכֶער אַוֶועק צוּם גֶענֶערַאל אוּן אַיינְגֶעלֵייגְט אַלְס "דֶעפָּאזִיט" דֶער כַּלָה׳ס דֶער יְתוֹמָה׳ס דְרַיי הוּנְדֶערְט רוּבְּל, אָנְגֶענוּמֶען דִי אַרְבֶּעט אוּן זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט צוּ דֶער אַרְבֶּעט.

פוּן דֶעם הָאט זִיךְ אָבֶער אוֹיךְ דֶערְוואוּסְט רַבִּי מָרְדְכַי בּוּנִים, אוּן עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט רוּפְן צוּ זִיךְ

סֶענְדֶער חַלְפָן, פַארְשְׁלָאסְן זִיךְ מִיט אִיהם אִין אַ צִימֶער, אוּן לַאנְג מִיט אִיהם אַיינְגֶע'טַעְנָה'ט עֶר זָאל מְבַטֵל מַאכְן דֶעם צוּזָאג צוּ מֶענְדְל קַאלְכֶער אוּן אִיהם קֵיין גֶעלְד נִישְׁט לַייעֶן; וֶועט דָאךְ דֶער אָפְּמַאךְ בָּטֵל וֶוערְן, וֶועלְן זֵיי בֵּיידֶע, דָאס הֵייסְט רַבִּי מָרְדְכַי בּוֹנִים אוּן סֶענְדֶער חַלְפָן, אִיבֶּערְנֶעמֶען דִי אַרְבֶּעט אוֹיף שׁוּתְּפוּת... וַוייל עֶר מָרְדְכַי בּוֹנִים וִויל נִישְׁט, אַז אַזַא פְּרָאסְטַאק, אַ קַבְּצָן וִוי מֶענְדְל קַאלְכֶער זָאל אַרַיינְקְרִיכְן צוּ דִי הוֹיכֶע פֶּענְסְטֶער...

אוּן עֶס אִיז טַאקֶע אַזוֹי גֶעוֶוען: מֶענְדְל קַאלְכֶער, נִישְׁט קְרִיגְנְדִיג דִי צוּגֶעזָאגְטֶע גֶעלְד, פוּן סֶענְדֶער חַלְפָן, אִיז דְרַיי טֶעג אַרוּמְגֶעלָאפְן וִוי אַ מְשׁוּגֶענֶער זוּכְן גֶעלְד; אוּן נִישְׁט הָאבְּנְדִיג קֵיין גֶעלְד אוֹיף מַאטְרִיאַל אוּן אוֹיסְצוּצָאלְן דִי אַרְבֶּעטֶער, הָאט דֶער גֶענֶערַאל בָּטֵל גֶעמַאכְט דֶעם קָאנְטְרַאקְט מִיט מֶענְדְל קַאלְכֶער, אוּן עֶס אִיבֶּערְגֶעגֶעבְּן צוּ רַבִּי מָרְדְכַי בּוֹנִים, וֶועלְכֶער הָאט שׁוּתְּפוּת גֶעמַאכְט מִיט סֶענְדֶער חַלְפָן.

דֶער סוֹף אִיז גֶעוֶוען אַז מֶענְדְל קַאלְכֶער הָאט פַארְלוֹירְן זַיין בְּרוּדֶער'ס יְתוֹמָה'ס, דֶער כַּלָה מֵיידְל'ס דְרַיי הוּנְדֶערְט רוּבְּל, אוּן צוּלִיב דֶעם אִיז

דֶער שִׁידוּך אָפְּגֶעגַאנְגֶען. דָאס מֵיידְל אִיז פַּאר עַגְמַת נֶפֶשׁ מְשׁוּגָע גֶעוָוארְן, אוּן מֶענְדְל קַאלְכֶער הָאט פוּן גְרוֹיס קְרֵיינְקוּנְג גֶעקְרָאגְן עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר אַ הַארְץ שְׁלַאג אוּן גֶעשְׁטָארְבְּן.

— — אַזוֹי, קִינְד מַיינְס — פַּארְעֶנְדִיגְט דֶער אוּנְטֶער-שַׁמֶשׁ זַיין עֶרְצֵיילוּנְג מִיט אַ קְרֶעכְץ — אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דוּרְך דִי דְרַיי יָאהרְצַייט-לִיכְט דִי גַאנְצֶע מַעֲשֶׂה וִוי בּוֹימְל אוֹיפְן וַואסֶער, — וְוִי אִין דֶער יוֹם כִּפּוּר'דִיגֶער שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה שְׁטֵייט:

"מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם, וּמַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים, הֲלֹא כָּל הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ..."

הָאט מָאטְיֶע צוּזִינְגֶענְדִיג אוֹיסְגֶעטַייטְשְׁט אִין אִידִישׁ:

— צוּ דַארְפְן מִיר דִיר זָאגְן, צוּ דַארְפְן מִיר דִיר דֶערְצֵיילְן, דוּ גְרוֹיסֶער הַאר, וָואס דוּ גֶעוֶועלְטִיגְסְט אִין דִי הִימְלֶען, אַז אַלְץ, וָואס אִיז פַארְבָּארְגְן, אַלְץ וָואס אִיז פַארְדֶעקְט, אִיז דָאךְ דִיר בַּאוואוּסְט. — — —

ווי אזוי טהוט מען תשובה

דער רבי רבי זושע איז קיינמאל נישט געגאנגען צו כל נדרי ביז ער האט פריער מטהר ומצרף געווען אלע חסידים וואס זיינען געקומען צו איהם אויף יום כפור. דער דאזיגער צירוף פלעגט מערסטנס זיין ביים ערב יום כפורדיגן טיש. מיט זיין עבודה און מיט זיינע הייסע התעוררות׳דיגע דבורים, האט ער געפאנגען אלע הערצער, אנגעריהרט די סטרונעס פון דער טיפער פארבארגענע נשמה, אזוי אז יעדער איינער האט ביי זיך אין הארצן פעסט אפגעמאכט נישט מעהר זיך צוצוהערן צום יצר הרע בשום אופן שבעולם.

איינמאל אין א ערב יום כפור, איז די עבודה פון דעם רבין רבי זושע ביים טיש מיט זיינע חסידים געווען מורא׳דיג, אנדערש ווי אלעמאל. ער האט דאמאלס גאר קיין דיבורים נישט גערעדט, ווי זיין שטייגער פלעגט זיין יעדן ערב יום כפור, נאר כסדר

גֶעוֶוען פַארְטְרַאכְט, פַארְדְבֶקֶה׳ט, פֶערַארְבֶּעט מַעֲשִׂים דוּרְךְ פַארְשִׁידֶענֶע מִינֶעס און תְּנוּעוֹת. הָאבְּן דִי חֲסִידִים פַארְשְׁטַאנֶען אַז עֶפֶּעס אִיז נִישְׁט גְלַאט דָארְטְן אוֹיבְן, וַוייל דֶער קִטְרוּג אִיז צוּ שְׁטַארְק און דֶער רֶבִּי בַּאמִיהט זִיךְ אִיצְט מִיט כֹּחַ דֶעם קִטְרוּג מְבַטֵל צוּ זַיין, אָבֶּער עֶס קָאסְט אִיהם כּוֹחוֹת. וַוייל דֶער בַּעַל דָבָר וָואס וֵוייסְט, אַז אִין סַאמֶע יוֹם כִּפּוּר הָאט עֶר קֵיין שְׁלִיטָה נִישְׁט, פְּרוּבִּירְט אָפְּצוּטְהוּן זַיין שְׁטִיקֶל אַרְבֶּעט יֶעצְט אִין עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר, צוּ פֶערְשְׁוַוארְצְן חָלִילָה דָאס פָּנִים פוּן דִי אִידְן און דֶערְמִיט אָפְּצוּשְׁוַואכְן דֶעם כֹּחַ פוּן זֵייעֶרֶע תְּפִלּוֹת.

אָט דָאס אַלֶעס הָאבְּן דִי גֶעהוֹיבֶּענֶע חֲסִידִים דֶערְפִיהלְט און עֶס הָאט גֶעבְּרַאכְט אַ גֶעוַואלְדִיגֶע הִתְעוֹרְרוּת אִין זֵייעֶרֶע הֶערְצֶער, אַזוֹי, אַז יַמֶ׳ען מִיט טְרֶערְן הָאבְּן אָנְגֶעהוֹיבְּן צוּ רִינֶען פוּן זֵייעֶרֶע אוֹיגְן. דָאס הָאט גֶעוּוירְקְט אוֹיף דֶעם גַאנְצְן אָנֶוועזֶנְדְן עוֹלָם. אַלֶע אוֹיגְן זַיינֶען נַאס גֶעוָוארְן. אַלֶע מוֹחוֹת זַיינֶען גֶעוֶוען פַארְנוּמֶען מִיט הִרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה און אַלֶע הֶערְצֶער הָאבְּן גֶעפְלַאטֶערְט, נִישְׁט אַזוֹי פַאר דֶעם ״אֵימַת יוֹם הַדִין״ ווִי פַאר ״גַדְלוּת הַבּוֹרֵא״, פַאר דֶעם גְרוֹיסְן רֶעסְפֶּעקְט פַארְן ״מְהַוֶה כָּל הַהֲוָיוֹת״ דֶער בַּאשֶׁעפֶער פוּן אַלֶע וֶועלְטְן.

האט דער רבי רבי זושע דאס מרגיש געווען, ער האט דערפיהלט אז דער שווארצער וואלקן פון "דינים" הויבט זיך אן צו שפאלטן און צווישן די שפאלטן בעווייזן זיך שוין טיילן פון דעם תכלת השמים של רחמים, איז ער אליין דערפון שטארק נתעורר געווארן.

האט ער זיך מיט האסט אויפגעשטעלט פון דער שטול, אויפגעהויבן זיינע אויגן צום הימל און מיט גרויס התלהבות געזאגט פאלגענדע ווערטער:

— רבונו של עולם! איך ווייס אז יעצט איז א שעת רחמים ורצון. עס איז די ריכטיגע צייט צו טהון תשובה און זיך אומקערן צו דיר בלב שלם. דו ווייסט דאך אבער באמת, אז איך בין שוין אלט און שוואך און איך ווייס נישט צו מיין תשובה וועט זיין ווי געהעריג. וואס זשע קען זושע יא טהון? ער קען זיך בענוצן מיט די פינף אותיות פון דעםווארט "תשובה", וועלכע זיינען מרמז אויף פינף פסוקים, וואס יעדער פסוק הויבט זיך אן מיט איין אות פון די פינף אותיות פון דעם ווארט תשובה. דער "ת" בעדייט: "תמים תהיה עם ה' אלקיך" — דו זאלסט שטענדיג זיין גאנץ און ערליך מיט דיין ג־ט. דער "ש" מאכט: "שויתי ה'

לְנֶגְדִי תָּמִיד״ — דֶער מֶענְטְש זָאל שְׁטֶענְדִיג הָאבְּן גָ־ט פַאר זַיינֶע אויגְן. דֶער ״ו״ מֵיינְט: וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ״ — דו זָאלְסְט דַיין חַבֵר לִיבְּן ווי זִיךְ זֶעלְבְּסְט. דֶער ״ב״ זָאגְט: ״בְּכָל דְרָכֶיךָ דָעֵהוּ״ — אִין אַלֶע דַיינֶע וֶועגְן זָאלְסְטוּ וויסְן אַז עֶס אִיז דָא אַ גָ־ט. דֶער ״ה״ לֶערְנְט: ״הַצְנֵעַ לֶכֶת עִם ה׳ אֱלֹקֶיךָ״ — דַיין גַאנְג אִין דֶעם וֶועג פוּן גָ־ט בָּרוּךְ הוּא זָאל זַיין מִיט צְנִיעוּת און מִיט עֲנִיווּת. אָט מִיט דִי פְּסוּקִים דִינְט דִיר דָאךְ זוּשֶׁע כְּסֵדֶר. אֶפְשֶׁר אִין דֶעם זְכוּת פוּן אָט דֶער עֲבוֹדָה, וֶועט עֶר זוֹכֶה זַיין צוּ קֶענֶען תְּשׁוּבָה טְהוּן ווי גֶעהֶערִיג.

*

פוּן יֶענֶעם עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר וֶוייסְן חֲסִידִים צוּ דֶערְצֵיילְן אַ וואוּנְדֶערְלִיכֶע מַעֲשֶׂה.

וֶוען דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם אִיז שׁוֹין גֶעוֶוען אָנְגֶעטְהוּן אִין דִי קִיטְלֶען און אִין דִי טַלֵיתִים, צוּגְרֵייטְנְדִיג זִיךְ צוּ דִי תְּפִלָּה פוּן כָּל נִדְרֵי, הָאט זִיךְ פְּלוּצְלוּנְג דֶער רֶבִּי רַבִּי זוּשֶׁע אוֹיסְגֶעדְרֵייט מִיטְן פָּנִים צוּם עוֹלָם און אוֹיסְגֶערוּפְן אַ נָאמֶען פוּן אַ אַרֶענְדַאר וָואס אִיז גֶעקוּמֶען צוּ אִיהם אוֹיף יוֹם כִּפּוּר, אַז יֶענֶער זָאל צוּ אִיהם צוּקוּמֶען.

דער גאַנצער עולם האָט זיך שטאַרק געחידושט. וואס פאַר אַ געשעפטן האָט עפּעס דער צדיק פאַר כּל נדרי מיט אַ דאָרפס אַרענדאַר: אָבער נאָך פיהל מעהר האָבן זיי זיך געחידושט, ווען זיי האָבן זיך דערוואוסט וואס דער צדיק פערלאַנגט אייגנטליך פון דעם אַרענדאַר, ווייל קוים איז דער אַרענדאַר צוגעקומען צו דעם רבּין, האָט רבּי זושא צו איהם געזאָגט:

— דו האָסט דאָ מיט זיך דיין פערד און וואָגן? גיי גיך צו דיין סטאַנציע, שפּאַן זיי איין, ווייל איך וויל מיט דיר ערגעץ פאָהרן!

איז דער גאַנצער עולם נבהל ונשתומם געוואָרן. ריכטיג, עס איז טאַקע נאָך פריה, עס איז דאָ גענוג צייט צו כּל נדרי, אָבער וואוהין ערגעץ וויל איצט דער צדיק פאָהרן און בכלל, ווי לאָזט מען זיך דאס אַרויספאָהרן פאַר כּל נדרי?

באַלד איז דער פערד און וואָגן געשטאַנען פאַרן בית המדרש. רבּי זושא האָט זיך אַליין אַרויפגעזעצט אָן קיין באַגלייטער און ער איז אַוועקגעפאָהרן מיטן אַרענדאַר.

ער איז באַלד צוריקגעקומען אין בית המדרש מיט

נאסע פּיאות און זיך גֶעשְׁטֶעלְט זָאגְן כָּל נִדְרֵי. דָאס דַאוְונֶען אִיז דַאמָאלְס גֶעוֶוען מִיט גְרוֹיס הִתְלַהֲבוּת אָבֶער מִיט מֶעהר שִׂמְחָה וִוי מִיט בְּכִיוֹת. יֶעדֶערֶער הָאט זִיךְ מְשַׁעֵר גֶעוֶוען, אַז דֶער צַדִיק הָאט מַכְנִיעַ גֶעוֶוען דֶעם בַּעַל דָבָר און מְבַטֵל גֶעמַאכְט דֶעם קִטְרוּג. אָבֶער אַוואוּ עֶר אִיז גֶעוֶוען הָאט מֶען זִיךְ עֶרְשְׁט דֶערְוואוּסְט נָאךְ מַעֲרִיב. דֶער אַרֶענְדַאר הָאט דֶערְצֵיילְט, אַז דֶער רֶבִּי הָאט אִיהם גֶעהֵייסְן פָּאהרְן צוּם וֶועלְדְל אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאט, דָארְט צְווִישְׁן דִי בּוֹימֶער הָאט עֶר צוּם עֶרְשְׁטְן מָאל אִין זַיין לֶעבְּן דֶערְזֶעהן אַ נִישְׁט טִיפְן בְּרוּנֶעם, כָּאטְשׁ עֶר קֶען גוּט דָאס וֶועלְדְל דוּרְךְ און דוּרְךְ. הָאט זִיךְ דֶער רֶבִּי אוֹיסְגֶעטְהוּן, זִיךְ טוֹבֵל גֶעוֶוען אִין דֶעם בְּרוּנֶעם און דַאן צוּרִיק גֶעפָּאהרְן צוּם בֵּית הַמִדְרָשׁ און זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט זָאגְן כָּל נִדְרֵי.

בַּאלְד נָאךְ יוֹם כִּפּוּר זַיינֶען טֵייל חֲסִידִים אַרוֹיסְגֶעפָּאהרְן צוּזַאמֶען מִיטְן אַרֶענְדַאר אִין וֶועלְדְל אַרַיין כְּדֵי אוֹיפְצוּזוּכְן דֶעם בְּרוּנֶעם אִין וֶועלְכְן דֶער צַדִיק הָאט זִיךְ גֶעטוֹבְלְט פַאר כָּל נִדְרֵי. מֶען הָאט אָבֶער נִישְׁט גֶעקֶענְט מֶעהר גֶעפִינֶען אֲפִילוּ אַ צֵייכְן פוּן אַ בְּרוּנֶעם. עֶס אִיז אִינְגַאנְצְן פַארְשְׁוואוּנְדְן גֶעוָוארְן.

דֶער לוּבְּלִינֶער צַדִיק, רַבִּי יַעֲקֹב יִצְחָק זצ"ל, וֶוען

עֶר הָאט גֶעהֶערְט נָאכְדֶערְצֵיילְן אָט די ווּאוּנְדֶערְלִיכֶע מַעֲשֶׂה, הָאט עֶר דֶעם עִנְיָן דֶערְקְלֶערְט אוֹיף אַזַא אוֹפָן:

דֶער בְּאֵר שֶׁל מִרְיָם, דֶער בְּרוּנֶעם וָואס אִיז מִיטְגֶעגַאנְגֶען מִיט די אִידְן אִין מִדְבָּר אִין דֶעם זְכוּת פוּן מִרְיָם הַנְבִיאָה די שְׁוֶועסְטֶער פוּן מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָׁלוֹם, אִיז בַּאלְד נָאךְ אִיהְר הִסְתַּלְקוּת פַארְשְׁוואוּנְדְן גֶעוָוארְן, מֶען הָאט נִישְׁט גֶעוואוּסְט וואוּ עֶס אִיז אַהִינְגֶעקוּמֶען. אָט דֶער בְּרוּנֶעם וַואנְדֶערְט אַרוּם זַייט דַאמָאלְס אוֹיף דֶער וֶועלְט, בֶּעוַוייזְט זִיךְ פְּלוּצְלוּנְג אוֹיף אַ אָרְט אוּן פַארְשְׁווִינְדְט בַּאלְד ווִידֶער. הָאט דֶער צַדִיק רַבִּי זוּשֶׁע דֶערְפִיהְלְט מִיט זַיין רוּחַ הַקוֹדֶשׁ, אַז פוּנְקְט דַאמָאלְס וֶועט עֶס זִיךְ בֶּעוַוייזְן אִין דֶעם גֶעגְנְד פוּן זַיין שְׁטָאט, אִיז עֶר גִיךְ גֶעפָאהְרְן כְּדֵי זִיךְ דָארְטְן אִין אִיהם טוֹבֵל זַיין. מִיט דֶער דָאזִיגֶער טְבִילָה הָאט עֶר גֶעהֵיילִיגְט זַיין קֶערְפֶּער לְכָבוֹד דֶעם יוֹם הַדִין אוּן עֶס הָאט גֶערוּהט אוֹיף אִיהם אַ גְרוֹיסֶע קְדוּשָׁה.

מוחל פאר אַלֶעמֶען

דֶער צַדִיק רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים פוּן פְּשִׁיסְכֶע זצ"ל — אֵיידֶער עֶר אִיז גֶעוָוארְן רֶבִּי — הָאט עֶר גֶעהַאט אַ אַפְּטֵייק, פוּן וֶועלְכְן עֶר הָאט גֶעצוֹיגְן פַּרְנָסָה. יֶעדֶער הָאט אָבֶער גֶעווּאוּסְט אַז רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים אִיז נִישְׁט סְתַּם אַזוֹי קֵיין אַפְּטֵייקֶער. מֶען הָאט גֶעווּאוּסְט אַז גַאנְצֶע נֶעכְט אוּן רוֹב צַייט פוּן טָאג אִיז רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַעֲבוֹדָה, אוּן זַיין חֲסִידוּת וּפְרִישׁוּת אִיז עַד לְהַפְלִיא. וֶוען אֵיימִיצֶער הָאט גֶעהַאט אַ חוֹלֶה אִין שְׁטוּב, אוּן דֶער דָאקְטָאר הָאט פַארְשְׁרִיבְּן אַ רֶעצֶעפְּט, הָאט מֶען גֶעווּאוּסְט, אַז אֵיידֶער מֶען גֵייט צוּ רַבִּי בּוּנִים נֶעמֶען דִי מֶעדִיצִין, בֶּעט מֶען אִיהם צוּם עֶרְשְׁט עֶר זָאל מִתְפַּלֵל זַיין צוּ הַשֵׁם יִתְבָּרַךְ, אוּן טַאקֶע וִוי דִי גְמָרָא זָאגְט, "מִי שֶׁיֵשׁ לוֹ חוֹלֶה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, יֵלֵךְ אֵצֶל חָכָם". אוֹיף דֶער יְשׁוּעָה פוּן הַשֵׁם יִתְבָּרַךְ, דֶער בּוֹרֵא רְפוּאוֹת, אוּן

אויף די תְּפִילּוֹת פון דֶעם צַדִיק הָאט מֶען זִיךְ פַאֲרלָאזְט. און די מֶעדִיצִינֶען וָואס דֶער דָאקְטָאר הָאט פַאֲרשְׁרִיבְּן הָאט מֶען גֶענוּמֶען, וַוייל דֶער מֶענְטְשׁ דַארְף טְהוּן דָאס וָואס מֶען דַארְף טְהוּן עַל פִּי דֶרֶךְ הַטֶבַע, צוּ גֵיין צוּ אַ דָאקְטָאר, ווִי דִי חַזַ"ל דַרְשֶׁ'עְנֶען אוֹיפְן פָּסוּק "וְרַפֹּא יְרַפֵּא" — "מִכַּאן שֶׁנִיתַּן רְשׁוּת לְרוֹפֵא לְרַפְּאוֹת", די תּוֹרָה גִיט רְשׁוּת אַז מֶען זָאל גֵיין צוּ אַ דָאקְטָאר זִיךְ לָאזְן הֵיילְן.

פּוּנְקְט ווִי אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעט, אַזוֹי זַיינֶען אוֹיךְ אִין פְּשִׁיסְכֶע גֶעוֶועזְן מַשְׂכִּילִים אוּן מוּמָרִים לְהַכְעִיס, וֶועלְכֶע פְלֶעגְן אָנְטְהוּן פִיהל צָרוֹת פַאר חֲסִידִים אוּן פַאר חֲסִידִישֶׁע רַבָּנִים. זֵיי הָאבְּן זִיךְ נִישְׁט צוּרִיקְגֶעהַאלְטְן אֲפִילוּ פוּן דִי נִידֶערִיגְסְטֶע זַאכְן, אָפְטְמָאל בִּיז מְסִירָה.

אִין דֶער מִלְחָמָה פוּן נַאפָּאלֶעאָן בָּאנָאפָּארְטֶע קֶעגְן רוּסִישְׁן צַאר אַלֶעקְסַאנְדֶער דֶער עֶרְשְׁטֶער, הָאבְּן דִי חַיָילוֹת פוּן נַאפָּאלֶעאָן אָפְּגֶעהַאלְטְן גְרוֹיסֶע נִצְחוֹנוֹת. דָאס פְרַאנְצוֹיזִישֶׁע מִילִיטֶער הָאט אַיינְגֶענוּמֶען גְרוֹיסֶע שְׁטָחִים פוּן רוּסִישֶׁער טֶערִיטָארְיֶע אוּן גֶעהַאלְטְן אִין אֵיין מַארְשִׁירְן פָארְאוֹיס. אוֹיךְ דִי שְׁטָאט פְּשִׁיסְכֶע אִיז גֶעוָוארְן

אַייִנְגֶענוּמֶען דוּרךְ דִי פְרַאנְצוֹיזְן.

בֵּין כֶּסֶא לֶעָשׂוֹר פוּן יָאהר תקע"ב אִיז דָאס פְרַאנְצוֹיזִישֶׁע מִילִיטֶער אַרַיין קַיין פְּשִׁיסְחֶע. אַ הוֹיכֶער אָפִיצִיר מִיטְן רַאנְג פוּן מַאיָאר הָאט אַרַיינְגֶעפִירְט זַיין רֶעגִימֶענְט קַיין פַּשִׁיסְכֶע. אִין שְׁטָאט אִיז עֶרְקְלֶערְט גֶעוָוארְן קְרִיגְס־צוּשְׁטַאנְד. אַלֶע גְרֶעסֶערֶע גֶעבַּיידֶעס זַיינֶען לִיקְוִוידִירְט גֶעוָוארְן בִּכְדֵי אִין זֵיי אַיינְצוּקְוַוארְטִירְן דִי גְרוֹיסֶע מַחֲנֶה פוּן פְרַאנְצוֹיזִישְׁן מִילִיטֶער. אוֹיךְ פְּרָאוִויַאנְט הָאט דִי שְׁטָאט גֶעדַארְפְט צוּשְׁטֶעלְן פַאר דִי סָאלְדַאטְן.

צְווִישְׁן דֶעם רֶעגִימֶענְט סָאלְדַאטְן אִיז גֶעוֶוען אַ גְרוֹיסֶע צָאל פַארְוואוּנְדֶעטֶע, אוּן דִי מִילִיטֶערִישֶׁע דָאקְטוֹרִים הָאבְּן נִישְׁט גֶעקֶענְט אַלֵיין בַּאהַאנְדְלֶען אַלֶע קְרַאנְקֶע, הָאט דֶער מַאיָאר בַּאפוֹילְן אַז מֶען זָאל רֶעקְרוּטִירְן דֶעם שְׁטָאטִישְׁן דָאקְטָאר, אַז אוֹיךְ עֶר זָאל הֵיילְן דִי קְרַאנְקֶע סָאלְדַאטְן.

דֶער דָאקְטָאר אִין פַּשִׁיסְכֶע אִיז גֶעוֶוען אַ אִיד, אָבֶער אַ מַשְׂכִּיל אוּן פַארְבִּיסֶענֶער שׂוֹנֵא פוּן רַבִּי

שׂמְחָה בּוּנים. עֶר הָאט בַּיי זיך אָפְּגֶעמַאכְט, אַז איצְט איז די צַייט וָוען עֶר וֶועט קֶענֶען פַארְאוּרְזַאכְן דֶעם גְרֶעסְטְן צַעַר פַארְן אַפְּטֵייקֶער, דֶער חָסִיד רַבִּי שׂמְחָה בּוּנִים. — און אוֹיסְגֶערֶעכְנְט הָאט עֶר זַיין פִינְסְטֶערְן פְּלַאן דַוְקָא אוֹיף דֶער נַאכְט פון כָּל נִדְרֵי.

שוֹין לַאנְג וָואס עֶר טְרַאכְט וֶועגְן "אוּנְטֶערְשְׁטֶעלְן אַ פִּיסְל" פַאר רַבִּי שׂמְחָה בּוּנִים. בִּיז איצְט הָאט עֶר אָבֶער נִישְׁט גֶעוַואגְט דוּרְכְצוּפִירְן זַיין פְּלַאן. איצְט אָבֶער, אַז עֶר איז גֶעוָוארְן דֶער אָפִיצִיֶעלֶער מִילִיטֶערִישֶׁער דָאקְטָאר, פַאר וֶועמֶען הָאט עֶר נָאך מוֹרָא צוּ הָאבְן? — הָאט עֶר בַּיי זיך גֶעטְרַאכְט.

יוֹם כִּיפּוּר בַּיינַאכְט, וֶוען רַבִּי שׂמְחָה בּוּנִים איז שוֹין גֶעשְׁטַאנֶען פַארְן עָמוּד אַיינְגֶעהִילְט אין טַלִית און קִיטְל און גֶעזָאגְט "כָּל נִדְרֵי", זַיינֶען אַרַיינְגֶעקוּמֶען צְוֵויי סָאלְדַאטְן אין בֵּית הַמִדְרָשׁ אין בַּאגְלֵייטוּנְג פון אַ דָאלְמֶעטְשֶׁער.

ווי די אִידְן הָאבְן דֶערְזֶען אַרַיינְקוּמֶען צְוֵויי פְרַאנְצוֹיזִישֶׁע סָאלְדַאטְן, איז זֵיי בַּאפַאלְן אַ בֶּהָלָה.

וֶועֶר וֵוייסְט וָואס דִי סָאלְדַאטְן ווִילְן דָא. צוּ זַיינֶען זֵיי נִישְׁט גֶעקוּמֶען חָלִילָה אֵיימִיצְן צוּ אַרֶעסְטִירְן.

דִי צְוֵויי סָאלְדַאטְן הָאבְּן אִיבֶּערְגֶעגֶעבְּן אַז זֵיי הָאבְּן אַ ווִיכְטִיגֶע אוּיפְגַאבֶּע. זֵיי דַארְפְן רֶעדְן צוּ רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים. דִי מִתְפַּלְלִים הָאבְּן אוּיפְגֶעקְלֶערְט פַאר דִי סָאלְדַאטְן אַז עֶר שְׁטֵייט אִיצְט פַארְן עָמוּד אוּן מֶען קֶען אִיהם נִישְׁט מַפְסִיק זַיין. דִי סָאלְדַאטְן הָאבְּן מַסְכִּים גֶעוֶועְן צוּ וַוארְטְן בִּיז רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים וֶועט עֶנְדִיגְן דִי שְׁטִילֶע שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה.

נָאךְ דֶער שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה הָאבְּן דִי סָאלְדַאטְן אִיבֶּערְגֶעגֶעבְּן פַאר רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים אַ רֶעצֶעפְּט וָואס עֶס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבְּן דֶער שְׁטָאטִישֶׁער דָאקְטָאר. דֶער עוֹכֵר יִשְׂרָאֵל, הָאט עֶס בְּכַוָונָה גֶעטְהוּן, כְּדֵי מְבַלְבֵּל צוּ זַיין דֶעם צַדִיק אִין דֶער הֵיילִיגְסְטֶער שָׁעָה.

רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים הָאט אִיבֶּערְגֶעלֵייעֶנְט דֶעם רֶעצֶעפְּט, אוּן עֶר הָאט גֶעזָאגְט צוּ דִי צְוֵויי סָאלְדַאטְן, זֵיי זָאלְן אִיבֶּערְגֶעבְּן דֶעם מַאיָאר, אַז עֶר וֶועט בַּאלְד אַלֵיין פֶּערְזֶענְלִיךְ צוּקוּמֶען צוּ אִיהם.

די סאָלדאטן זיינען אַוועק, און זיינען מער נישט צוריקגעקומען.

דער עולם האָט זיך געוואונדערט אויף דער געוואַגטקייט פון רבי שמחה בונים. ווי נעמט עס אַ מענטש אין זיך אַזוי פיהל קוראַזש אַז ער זאָל זיך נישט שרעקן פאַר אַ באַפעל פון אַ הויכן אָפיציר אין אַ מלחמה צייט, ווען דאָס לעבן פון אַ מענטש שפילט נישט קיין גרויסע ראָלע, און פאַר דער מינדעסטער זאַך קען מען חלילה צום שטרייַנגסטן באַשטראָפט ווערן. אָבער זעהענדיג די רוהיגקייט און נישט־באַזאָרגטקייט פון רבי שמחה בונים, זיינען זיי אויך באַרוהיגט געוואָרן.

רבי שמחה בונים האָט געענדיגט דאַוונען פאַרן עמוד, ווי גאָרנישט וואָלט פּאַסירט.

ערשט שפּעט ביינאַכט, נאָכן ענדיגן "שיר היחוד", ווען רבי שמחה בונים איז אַהיימגעגאַנגען צו זיך אין דער באַגלייטונג פון אַ גרויסע צאָל מתפללים, האָבן זיי געזעהן אַז פאַרן אַריינגאַנג פון רבי שמחה בונים'ס הויז שטייען דער דאָקטאָר, מיט זיין ווייב און די קינדער, און

זַיינֶען שְׁטַארְק פַארְזָארְגְט. דֶערְזֶעהֶענְדִיג. רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִימ׳ען אָנְקוּמֶען, אִיז דֶער דָאקְטָאר צוּגֶעלָאפְן צוּ אִיהם אוּן גֶעפַאלְן צוּ דִי פִּיס, אוּן מִיט גֶעוֵויין הָאט עֶר זִיךְ גֶעבֶּעטְן בַּיי אִיהם עֶר זָאל זִיךְ מְרַחֵם זַיין אוֹיף אִיהם אוּן נִישְׁט גֵיין צוּם מַאיָאר, וַוייל דַאן אִיז עֶר אַ פַארְלוֹירֶענֶער. עֶר קֶען זִיךְ גֶעזֶעגֶענֶען מִיטְן לֶעבְּן. אוֹיךְ דָאס וַוייבּ אוּן קִינְדֶער הָאבְּן זִיךְ גֶעבֶּעטְן מִיט גֶעוֵויין אוּן תַּחֲנוּנִים, אַז רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים זָאל זִיךְ דֶערְבַּארִימֶען אִיבֶּער זֵיי אוּן זָאל נִישְׁט פַארְרַאטְן זֵייעֶר פָאטֶער אוּן מַאן.

די עֶטְלִיכֶע בַּאגְלֵייטֶער וָואס זַיינֶען דֶערְבַּיי גֶעשְׁטַאנֶען, הָאבְּן נִישְׁט גֶעוואוּסְט וָואס דָא קוּמְט פָאר. וָואס אִיז דֶער דָאקְטָאר עֶפֶּעס אַזוֹי דֶערְשְׁרָאקְן? אַדְרַבָּה, רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים וָואלְט דָאךְ גֶעדַארְפְט זַיין בַּאזָארְגְט, וָואס עֶר הָאט נִישְׁט תֵּיכֶף אוֹיסְגֶעפָאלְגְט דֶעם בַּאפֶעל פוּן דֶעם מַאיָאר, אִין אַ צַייט וֶוען עֶס אִיז קְרִיגְס צוּשְׁטַאנְד, אוּן פַאר דֶעם מִינְדֶעסְטְן נִישְׁט פָאלְגְן קֶען מֶען חָלִילָה הִינְגֶערִיכְט וֶוערְן?

אָבֶּער גְלַייךְ אִיז זֵייעֶר פַארְוואוּנְדֶערוּנְג

אויפְגֶעקְלֶערְט גֶעוָוארְן.

עֶס הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט, אַז וֶועלְנְדִיג מְצַעֵר זַיין דֶעם צַדִיק הָאט דֶער דָאקְטָאר גֶעשִׁיקְט דִי צְוֵויי סָאלְדַאטְן, אַז מֶען דַארְף מְכְלוֹמֶר׳שְׁט אַ מֶעדִיצִין, הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבְּן אַ גֶעפֶערְלִיכְן סַם, וָואס, וֶוען דֶער מַאיָאר וָואלְט גֶענוּמֶען דִי דָאזִיגֶע מֶעדִיצִין וָואלְט עֶר זָאפָּארְט אוּמְגֶעקוּמֶען. רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים, וֶוען עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלֵייעֶנְט דֶעם רֶעצֶעפְּט, הָאט פַארְשְׁטַאנֶען דֶעם צְוֶועק פוּן דֶעם מַשְׂכִּילִישְׁן דָאקְטָאר וֶועלְכֶער וִויל אִיהם מְבַלְבֵּל זַיין פוּן דֶער הֵיילִיגֶער עֲבוֹדָה, נָאר מִן הַשָׁמַיִם הָאט מֶען אִיהם מַכְשִׁיל גֶעוֶוען עֶר זָאל אָנְשְׁרַייבְּן אַ גֶעפֶערְלִיכְן סַם פַארְן מַאיָאר. הָאט עֶר גֶעזָאגְט צוּ דִי סָאלְדַאטְן אַז עֶר וֶועט אַלֵיין גֵיין צוּם מַאיָאר, מִיטְן צִיל אִיהם צוּ דֶערְצֵיילְן וָואס דֶער דָאקְטָאר הָאט פַאר אִיהם צוּגֶעגְרֵייט...

שְׁפֶּעטֶער הָאט זִיךְ דֶער דָאקְטָאר גֶעכַאפְּט, אַז אַנְשְׁטָאט אַ גֶעוֵוינְלִיכֶע מֶעדִיצִין הָאט עֶר גֶעהֵייסְן גֶעבְן אַ סַם, אוּן עֶס הָאט מִיט אִיהם גֶענוּמֶען וַוארְפְן אַלֶע אֵיבָרִים. וָואס וֶועט אִיצְט זַיין אוֹיב

רַבִּי שְׂמְחָה בּוּנִים וֶועט טַאקֶע גֵיין צוּם מַאיָאר אוּן וֶועט אִיהם וַוייזְן דֶעם רֶעצֶעפְּט וָואס דֶער דָאקְטָאר הָאט פַּאר אִיהם פַּארְשְׁרִיבְּן. עֶר וֶועט דֶערְצֵיילְן אַז דֶער דָאקְטָאר הָאט אִיהם גֶעוָואלְט פַּאר׳סַמֶ׳עְן. מֶען וֶועט דָאךְ אִיהם בַּאלְד שְׁטֶעלְן צוּ אַ קְרִיגְס גֶערִיכְט, אוּן אָן טַעֲנוֹת וּמַעֲנוֹת וֶועט מֶען אִיהם זִיכֶער הִינְרִיכְטְן. — אִיז דֶער דָאקְטָאר שְׁנֶעל גֶעקוּמֶען צוּ לוֹיפְן אַהֵיים צוּ רַבִּי שְׂמְחָה בּוּנִים אוּן זִיךְ פַּאר אִיהם מִתְחַנֵן גֶעוֶוען, אַז עֶר זָאל אִיהם נִישְׁט אַרוֹיסְגֶעבְּן, וַוייל דֶעמָאלְט אִיז אַחַת דָתוֹ...

עֶס הָאבְּן נִישְׁט גֶעהָאלְפְן דִי גֶעוֵויינֶען אוּן דִי תַּחֲנוּנִים פוּן דֶעם דָאקְטָאר מִיט זַיין וַוייבּ אוּן קִינְדֶער. רַבִּי שְׂמְחָה בּוּנִים הָאט גֶעהַאלְטְן אַז מֶען דַארְף דֶעם רָשָׁע אָנְלֶערְנֶען לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד. אָבֶער נָאכְדֶעם ווִי דֶער דָאקְטָאר הָאט צוּגֶעזָאגְט אַז עֶר וֶועט שׁוֹין מֶער קֵיינְמָאל אִין זַיין לֶעבְּן זִיךְ נִישְׁט טְשֶׁעפֶּען מִיט עֶרְלִיכֶע אִידְן, אוּן נָאכְדֶעם ווִי דָאס וַוייבּ אוּן קִינְדֶער הָאבְּן זִיךְ גֶעבֶּעטְן בַּיי דִי אִידְן, צוּ פּוֹעֶלְן בַּיי אִיהם, בַּיי רַבִּי שְׂמְחָה בּוּנִים, אַז עֶר זָאל זֵיי מוֹחֵל זַיין, וַוייל זֵיי זָאגְן צוּ, אַז מֵהַיוֹם וְהָלְאָה וֶועלְן זֵיי שׁוֹין פִיהְרְן אַ

אִידִישׁ הוֹיז אוּן זֵיי הָאבְּן חֲרָטָה אוֹיף דֶער פַארְגַאנְגְנְהַייט, הָאט זִיךְ רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים גֶענוּמֶען קְווַיינְקְלֶען אוּן אַרַיינְטְרַאכְטְן וִוי אַזוֹי צוּ הַאנְדְלֶען.

— קֶען מֶען דֶען מוֹחֵל זַיין פַאר אַזַא בַּעַל עֲבֵירָה? — הָאט רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים גֶעזָאגְט. — אִיצְט, וֶוען דֶער חַלֶף לִיגְט אִיהם אוֹיפְן הַאלְז, נֶעמְט עֶר זִיךְ פָאר, אַז עֶר וֶועט שׁוֹין זַיין גוּט אוּן פְרוּם. וָואס וֶועט זַיין מָארְגְן? וָואס וֶועט זַיין דֶערְנָאךְ?

— רֶבִּי, אוּן מִיר זַיינֶען דֶען בֶּעסֶער?! — הָאבְּן זִיךְ דִי אִידְן אָנְגֶערוּפְן. — מִיר זָאגְן דֶען נִישְׁט צוּ יֶעדְן יוֹם כִּיפּוּר, אַז מִיר וֶועלְן זִיךְ שׁוֹין פִיהרְן וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין, אוּן דֶערְנָאךְ פִירְט מֶען אָפּ דִי טֶעג אוּן דִי יָאהרְן ווִידֶער וִוי גֶעוֶוען!

— דָאס הָאבּ אִיךְ גֶעוָואלְט הֶערְן! — הָאט רַבִּי שִׂמְחָה בּוּנִים גֶעזָאגְט. — "מוֹחֵל!"

— אוּן אוֹיךְ דוּ, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, זַיי מוֹחֵל!!!

פֶּערְטֶער קַאפִּיטְל: **בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם**

יוֹם כִּיפּוּר אִין קֶעלֶער

גְרֵייטְן צוּם יוֹם הַדִּין

דֶער אִיזָאלַאטָאר אִיז פוּהל

"כָּל נִדְרֵי" בַּייטָאג

אַ הֵיילִיגֶע נְשָׁמָה

צְוֶועלְף אַ זֵייגֶער

צום שוהל ערב יום כפור

יוֹם כִּפּוּר אִין קֶעלֶער

עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר אִין דִי בַּאלַאגֶערְטֶע וַוארְשֶׁע ת"ש.

שׁוֹין מֶעהר וִוי צְוֵויי וָואכְן וָואס מִיר זַיינֶען בַּאלַאגֶערְט פוּן דִי דַייטְשְׁן ימ"ש. דֶער מַאנְגְל אִין שְׁפַּייז פְּרָאדוּקְטְן וֶוערְט אַלְס מֶעהר פוּן טָאג צוּ טָאג. נֶעכְטְן הָאט מֶען בָּאמְבַּאדִירְט דִי פְּרָאדוּקְצִיע פוּן וַואסֶער אוּן עֶלֶעקְטֶערִי אוּן אַזַא גְרוֹיסֶע שְׁטָאט פוּן אַנְדֶערְהַאלְבְּן מִילְיָאן מֶענְטְשְׁן, אִיז גֶעבְּלִיבְּן אָן קֵיין טְרָאפְּן וַואסֶער, אָן עֶלֶעקְטֶערִי, אוּן אָן קֵיין שׁוּם פֶערְבִּינְדוּנְג מִיט דִי גְרוֹיסֶע וֶועלְט. נִישְׁט קֵיין רַאדְיָא אַפַּארַאט, נִישְׁט קֵיין צַייטוּנְגֶען אוּן דִי שְׁטִים פוּן דֶער מֶעיָאר אוּן אָנְפִיהְרֶער פוּן דֶעם שׁוּץ-שְׁטַאבּ, סְטֶעפַאן סְטַאזִישְׁנִיסְקִי, וֶועלְכֶער הָאט גֶעהַאלְטְן אִין אֵיין רֶעדְן צוּ דִי שְׁטָאט מֶענְטְשְׁן דוּרְךְ דֶעם רַאדְיָא אַז מֶען זָאל זִיךְ נִישְׁט

אונטערגעבן — איז יעצט אינגאנצן שטום געווארן. עס האט אויסגעזעהן אז יעצט דארף זיך יעדער איינער זארגן פאר זיך זעלבסט...

נאך דער ערב ראש השנה טויט־באמבאדירונג פון אידישן פערטל פון שטאט האבן זיך די דייטשן נישט בארוהיגט. טאג טעגליך האבן באזוכט אין שטאט די עראפלאנען און פארזייט טויט און חורבן אן אונטערשייד. דער זעלבער שיקזאל האבן דורכגעמאכט אויך די אנדערע קווארטלען פון שטאט. אויך דארטן איז געווען גרויס די צאל פון געהרגעטע און פארוואונדעטע. עס איז נישט געווען ווער עס זאל זיי בעהאנדלען, עס איז געווען א גרויסער מאנגל אין די נויטיגע מעדיצינען. די דייטשן ימ״ש האבן נישט איבערגעהיפט אויך אויף די שפיטעלער, און איינמאל האבן זיי ספעציעל באמבאדירט דעם גרעסטן שפיטאל פוןווארשע אין עלוקטראלנע גאס, וואו ער איז אינגאנצן פארברענט געווארן צוזאמען מיט אלע דאקטוירים און קראנקע.

מען האט זיך שוין צו דעם צוגעוואוינט, וויסנדיג, אז ״יעדער קויל האט זיין אדרעס״. דער

עִיקָר הָאט אוּנְז דֶערְדְריקְט דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער הוּנְגֶער אוּן שְׁוֶוערֶע לַיידְן פוּן פַארְפַּיינִיגְטֶע קִינְדֶער וֶועלְכֶע לֶעכְצְן נָאך אַ שְׁטִיקְל בְּרוֹיט אוּן אַ בִּיסְל וַואסֶער. עֶס הָאט מַמָּשׁ גֶערִיסְן בַּיים הַארְץ. ווִי מְשׁוּגָעִים זַיינֶען דִי עֶלְטֶערְן אַרוּמְגֶעלָאפְן כְּדֵי צוּ קֶענֶען בַּאקוּמֶען אַ קְלֵיינִיגְקַייט דוּרְך וֶועלְכְן זֵיי זָאלְן קֶענֶען רַאטֶעוֶוען זֵייעֶרֶע קִינְדֶער פוּן הוּנְגֶער־אוֹיסְגַאנְג. וֶוער עֶס הָאט בַּאקוּמֶען אַ שְׁטִיקְל קַארְטָאפְל אָדֶער אַ מֶערְן אִיז גֶעוֶוען מַמָּשׁ גְלִיקְלַאך. נָאך עֶרְגֶער הָאט דֶער הוּנְגֶער גֶעהֶערְשְׁט בַּיי דִי פְּלֵיטִים וֶועלְכֶע זַיינֶען אָנְגֶעקוּמֶען נַאקֶעט אוּן בָּארֶוועס, נִישְׁט גֶעהַאט וואוּ דֶעם קָאפּ צוּ לֵייגְן אוּן פָּשׁוּט אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען פוּן הוּנְגֶער. דִי הוֹיפְן־קָאמִיטֶעס וֶועלְכֶע הָאבְן זִיך אָרְגַאנִיזִירְט צוּ גֶעבְן הִילְף פַאר יֶעדְן הוֹיף, הָאבְן אוֹיך גֶעזָארְגְט פַאר דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע. מֶען הָאט זֵיי גֶעטֵיילְט אַ פָּארְצִיֶע זוּפּ זִיך צוּ קֶענֶען עֶרְנֶערְן אוּן הַאלְטְן דִי נְשָׁמָה.

דִי אַלְטֶע מֶענֶער זַיינֶען גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף דֶער וַואך טָאג אוּן נַאכְט. יֶעדֶער אֵיינֶער מִיט זַיין פְּלִיכְט. אֵיינֶער הָאט גֶעוַואכְט אוֹיפְן דַאך, טָאמֶער

עס פּאַלט אַ בּרען בּאָמבּע, זאָל מען בּאַלד שיטן זאמד און אַלאַרמירן די פײער־לעשער. נישט אײנמאָל איז אױסגעקומען צו אָפּראַטעװען דאָס גרױסע הױז, אין װעלכן עס האָבּן זיך געפונען איבּער טױזנט מענטשן פון אונטערגאַנג. אַנדערע זײַנען געשטאַנען לױט דער רײה בּײַם טױער פון הױף װאו עס האָט זיך געפונען די שנעלע הילף צוזאַמען מיט אַ פעלדשער מיט אַ בּיסל נױטיגע מעדיצינען, כּדי צו דערלאַנגען די ערשטע הילף פאַר די פאַרװאונדעטע, און די אַנדערע האָבּן געזאָרגט צו שאַפן עסן און װאַסער און אַנדערע שפּײַזן פאַר די הױף מענטשן און פאַר די פּליטים.

אין דעם דאָזיגן צושטאַנד איז אָנגעקומען דער יום כּפּור. בּײַ דעם צוזאַמענקום פון דער הױפס קאָמיטע איז בּאַשלאָסן געװאָרן נישט צו דאַװנען יום כּפּור אין שוהל װאָס געפינט זיך איבּערן הױף (אונז האָבּן זיך דאַן געפונען אין גענשע נומער צװעלף) װײַל די פענסטער זײַנען נישט געװען גוט אײַנגעריכט עס זאָל זיך נישט דורכזעהן קײן שײַן און אױך צוליב דעם געפאַר, װײַל מען איז געװאױר געװאָרן אַז ערב יום כּפּור

וֶועט די שְׁטָאט נָאכְאַמָאל בָּאמְבַּאדִירְט וֶוערְן דורְך די דַייטְשְׁן ימ"ש פּונְקְט ווִי עֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה און דָאס מָאל וֶועלְן זֵיי סְפֶּעצִיעֶל צִילְן אויף די שוּהלְן.

מִיר הָאבְּן גֶעמַאכְט די אַלֶע נויטִיגֶע צוּגְרֵייטוּנְגֶען אִין פַּאל פון אַ אוּמְגְלִיק ח"ו. מִיר הָאבְּן גֶעעֶפְנְט די אונְטֶערְעֶרְדִישֶׁע וֶועגְן פון אֵיין הויף צום אַנְדֶערְן און פון אֵיין גַאס צו דֶער אַנְדֶערֶע. מִיר הָאבְּן צוּגֶעגְרֵייט אַ גְרויסְן רֶעזֶערְוו פון זַאמְד אִין פַּאל פון אַ פַּייעֶר, און דֶערְנָאך הָאבְּן מִיר בַּאשְׁלָאסְן צו דַאוְונֶען יום כִּפּוּר אִין דֶעם גְרויסְן קֶעלֶער, וָואס הָאט גֶעדִינְט אַלְס שׁוּץ־אָרְט פַּאר אַלֶע הויף מֶענְטְשְׁן.

צו דֶער סְעוּדָה הַמַפְסֶקֶת הָאבְּן מִיר גֶעגֶעסְן אַ בִּיסְל קַארְטָאפְל זופּ מִיט בְּרויט (פון וֶועלְכְן מִיר הָאבְּן אִיבֶּערְגֶעלָאזְן אַ טֵייל אויף אויסְצוּפַאסְטְן) און גֶעטְרוּנְקֶען אַבִּיסְל קָארְשְׁן זַאפְט אַלְס מַשְׁקֶה, ווִינְטְשֶׁנְדִיג זִיך אֵיינֶעם דֶעם צְוֵוייטְן "לְחַיִים" מִיט טְרֶערְן אִין די אויגְן און מִיט טִיפְן עֶרְנְסְט, ווִיסְנְדִיג אַז אָט די בְּרָכָה הָאט יֶעצְט אַ בֶּעזונְדֶערֶער בֶּעדַייט...

נאָך אײדער דער אָוונט איז צוגעפאלן איז דער קעלער זאל, װעלכער האָט אַמאָל געניצט אַלס מאַגאַזין, פוהל געװאָרן ביזן ברעג. דוכט זיך אַז קײן אײנער פון די הױף אײנװאױנער איז נישט פאַרבליבן אין שטוב צו כָּל נדרי אױסער די אײנציגע װאָס האָבן געדינט אַלס װעכטער און אױפזעהער. אין אײניגע װינקלען האָבן געברענט נשמה ליכט װעלכע האָבן געצאַנקט און געשפּרונגען. די געדיכטע לופט װאָס האָט געהערשט אין קעלער איז געװען נישט צו אױסהאַלטן. אַזױ האָט אױסגעזעהן — האָב איך זיך געטראַכט — די באַהאַלטענישן פון די אנוסים אין שפּאַניע און פּאָרטוגאַל, אין דער כָּל נדרי נאַכט אין די צײטן פון דער אינקװיזיציע. איך האָב זיך אָבער נישט געריכט אַז אױך איך װעל דאַרפן אַזױ אָפּריכטן אַ יום כּפּור...

װען דער חזן, אײנער אַ עלטערער חסיד, האָט אָנגעהױבן ״כָּל נדרי״ מיטן טראַדיציאָנעלן נגון, האָט דער גאַנצער עולם אױסגעבראָכן אין אַ געװײן. עס האָבן זיך געעפנט די שלעסער פון די הערצער. דער גאַנצער װײטאָג, און טרױער װאָס

האָט זיך אָנגעזאַמלט אין די הערצער, האָט יעצט געפונען דעם פּאַסיגן מאָמענט אַרויסצוקומען און ווען דער חזן האָט אַרויסגעזאָגט: "מיום כּפּורים זה עד יום כּפּורים הבּא עלינו לטובה", האָט זיך דער געוויין און געיאָמער געשטאַרקט. יעדער האָט בּיי זיך געטראַכט: ווער ווייס צו מען וועט נאָך דערלעבן דעם קומענדיגן יום כּפּור...

דער חזן אליין, אַ אַלטער חסיד, האָט זיך געשטאַרקט איבּער זיינע געפיהלן און געדאַוונט מיט גרויס התלהבות. פון מאָל צו מאָל האָט ער געזונגען אַ פרייליכן נגון פוהל מיט האָפנונג און בּטחון, בּיז ענדליך איז איהם געלונגען צו דערמוטיגן די מתפּללים און צוקומענדיג צו די פּזמונים פון נאָך דער שטילע שמונה עשׂרה, האָט שוין אַ גרויסער עולם מיטגעדאַוונט און דער קעלער איז פוהל געוואָרן מיט געזאַנג ווי קיין זאַך האָט גאָרנישט פּאַסירט.

אין יענע נאַכט, די נאַכט פון יום כּפּור האָבּן מיר ווייניג געשלאָפן. מיר האָבּן דער עיקר געזאָרגט פאַר די קינדער און שוואַכע זיי זאָלן שלאָפן און פאַרגעסן זייערע ליידן. מיר האָבּן

גֶעקוקְט אוֹיפְן הִימְל וֶועלְכֶער אִיז גֶעוֶוען רוֹיט פוּן פְלַאמֶען אוּן בַּיי יֶעדְן קְנַאל הָאבְּן מִיר גֶעפְּרוּבְּט טְרֶעפְן אַוואוּ דָאס הָאט גֶעטְרָאפְן.

אִינְדֶערְפְרִי אִיז גֶעוֶוען גַאנְץ שְׁטִיל. נִישְׁט מֶען הָאט גֶעהֶערְט שִׁיסֶערַיי אוּן אוֹיךְ קֵיין עֶרָאפְּלַאנֶען הָאבְּן זִיךְ נִישְׁט בַּאוִויזְן. דָאס הָאט אַרַיינְגֶעבְּרֵיינְגְט אַבִּיסְל מוּט בַּיי דִי בַּאלַאגֶערְטֶע, בֶּעזוּנְדֶער בַּיי דִי אִידְן, וֶועלְכֶע זַיינֶען אַרוֹיס אוֹיפְן גַּאס אוּן זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט צוּ דִי שׁוּהלְן אוּן בָּתֵּי מִדְרָשִׁים פוּן דִי פִיהל רֶבִּיים וֶועלְכֶע הָאבְּן זִיךְ דַאן גֶעפוּנֶען אִין וַוארְשֶׁע. אוֹיךְ אִיךְ בִּין אַרוֹיס אוֹיפְן גַּאס. אִיךְ בִּין אַרִיבֶּער דִי גַאסְן גֶענְשֶׁע אוּן זַאמֶענְהוֹיף בִּיז וַואנֶען אִיךְ הָאבּ דֶערְגְרֵייכְט דִי גַאס פַּאוְויֶע וואוּ עֶס הָאט גֶעוואוֹינְט דֶער זְוַואלִינֶער רֶבִּי, הַצַּדִיק רַבִּי חַיִּים יְרַחְמִיאֵל טוֹיבּ הי״ד, אַ בַּאוואוּסְטֶער מְנַגֵּן אוּן בַּעַל תְּפִילָה, וֶועמֶענְס הַארְצִיגֶע נִגוּנִים הָאט פִיהל מֶענְטְשְׁן דֶערְקְוִויקְט. מִיר הָאבְּן דוּרְכְגֶעשְׁפַּאנְט בְּרִיקַאדֶעס אוּן טוּנֶעלְן וֶועלְכֶע זַיינֶען אוֹיפְגֶעשְׁטֶעלְט גֶעוָוארְן אוֹיף דִי גַאסְן דוּרְךְ דִי אִינְזְשִׁינֶערְן צוּגְרֵייטְנְדִיג דִי שְׁטָאט אוֹיף קַאמְף. דִי בְּלוּט אִיז אוּנְז פַארְגְלִיוֶועךְט גֶעוָוארְן צוּקוּקְנְדִיג

זיך צו די דָאזיגֶע בְּרִיקַאדֶעס. מִיר הָאבְּן זיך אָבֶער נִישְׁט מְיַיאֵשׁ גֶעוֶוען. מִיר הָאבְּן גֶעהָאפְּט אַז אונְזֶערֶע תְּפִלּוֹת פון הֵיילִיגְן טָאג וֶועלְן גְרֵייכְן בִּיז צום כִּסֵא הַכָּבוֹד און גֶעוַוארְט אויף אַ נֵס פון הִימְל.

דָאס מָאל הָאבְּן מִיר גֶעדַאוְונְט בַּיים זְוַואלִינֶער רֶבִּין מִיט גְרוֹיס שְׁנֶעלְקַייט — מִיר טָארְן יֶעצְט נִישְׁט צו פִיהל מַאֲרִיךְ זַיין, וֶוען אִידְן גֶעפִינֶען זיך אִין אַ צָרָה — הָאט דֶער רֶבִּי גֶעזָאגְט פַאר זַיינֶע נָאהֶנְטֶע. צְוֵויי אַ זֵייגֶער מִיטָאג הָאבְּן מִיר שׁוֹין גֶעהַאלְטְן בַּיי נְעִילָה. און יֶעצְט זָאלְן אַלֶע גֵיין אַהֵיים — הָאט דֶער צַדִיק צוגֶעאַיילְט דֶעם עוֹלָם, יֶעדֶער אֵיינֶער זָאל זַיין מִיט זַיין פַאמִילְיֶע. מֶען קֶען גָאר נִישְׁט ווִיסְן וָואס עֶס קֶען גֶעשֶׁעהְן.

און ווירְקְלִיךְ אִיז טַאקֶע גֶעשֶׁעהְן. וַוייל בִּיז וַואנֶען אִיךְ בִּין צוגֶעקוּמֶען צו מַיין צַייטְוַוילִיגֶע וואוֹינוּנְג אִין גֶענְשֶׁע גַאס הָאט גֶענוּמֶען מֶעהר ווִי צְוֵויי שְׁטוּנְדְן. עֶס זַיינֶען אָנְגֶעקוּמֶען פִיהל פְלִיגֶער פון די דַייטְשְׁן ימ״ש, און וַוארְשֶׁע הָאט דַאן בַּאקוּמֶען אֵיינֶע פון די שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע און שׁוידֶערְלִיכְסְטֶע בָּאמְבַּאדִירוּנְג. יֶעדֶע וַויילֶע הָאבְּן

די שְׁרַאפְנֶעלְן גֶעפַייפְט און אִיךְ הָאב מִיר גֶעמוּזְט בַּאהַאלְטְן אִין אַ לָאךְ אָדֶער אַ גְרוּב און וֶוען אִיךְ בִּין עֶנְדְלִיךְ אָנְגֶעקוּמֶען אַהֵיים הָאב אִיךְ גֶעמוּזְט גוֹמֵל בֶּענְטְשְׁן...

נְעִילָה הָאבְּן מִיר וַוייטֶער גֶעדַאוְונְט אִין קֶעלֶער און ווִידֶער מִיטְן זֶעלְבְּן גֶעהוֹיבְּנְקַייט, אָבֶּער בִּיז צוּ נְעִילָה הָאבְּן מִיר נָאךְ אָנְגֶעיָאגְט צוּ פַארְלֶעשְׁן צְוֵויי בְּרֶען בָּאמְבֶּעס וָועלְכֶע זַיינֶען גֶעפַאלְן בַּיי אוּנְז, אֵיינְס אוֹיפְן דַאךְ און אֵיינְס אִין מִיטְן הוֹיף.

פוּפְצִיג יָאהר זַיינֶען שׁוֹין אַרִיבֶּער פון יֶענֶעם מוֹרָא'דִיגְן יוֹם כִּפּוּר. נַיין און נַיינְצִיג פְּרָאצֶענְט פון יֶענֶע מֶענְטְשְׁן וָואס הָאבְּן זִיךְ מִיטְבַּאטֵיילִיגְט אִין דַאוְונֶען, גֶעפִינֶען זִיךְ שׁוֹין נִישְׁט צְווִישְׁן דִי לֶעבֶּעדִיגֶע. דֶער גְרֶעסֶערֶער טֵייל פון זֵיי הָאט מִיטְגֶעמַאכְט דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע לַיידְן בִּיז זֵיי זַיינֶען דֶערְהַרְגֶעט גֶעוָוארְן אָדֶער אוּמְגֶעקוּמֶען אִין דִי אוּיוְונְס... פִיהל אִיז אוֹיף אוּנְז אַרִיבֶּער אִין דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע און שׁוֹידֶערְלִיכֶע יָאהרְן, אָבֶּער דָאס שְׁטִים און גֶעשְׁרֵיי פון דִי מִתְפַּלְלִים און זֵייעֶר גֶעיָאמֶער בַּיים זָאגְנְדִיג דִי "יִחוּד פְּסוּקִים", קְלִינְגְט

נָאךְ אִין מַיינֶע אוֹיעֶרְן, אוּן אִיךְ בִּין זִיכֶער אַז בִּיזְן לֶעצְטְן אָטֶעם וֶועל אִיךְ נִישְׁט פַארְגֶעסְן יֶענֶע צוּטְרֵייסְלֶענְדֶע מָאמֶענְטְן.

גְרֵייטְן צום יום הַדִין

צְוִוישְׁן די פִיהל גְזֵרוֹת וָואס די נַאצִים ימ"ש הָאבְּן גוֹזֵר גֶעוֶוען אוֹיף די אִידְן אִין וַוארְשֶׁע אִיז אוֹיךְ גֶעוֶוען די גְזֵירָה וָואס דֶערְלָאזְט נִישְׁט קֵיין אִידְן זִיךְ טוֹבְלֶען אִין אַ מִקְוָה. אַלֶע מִקְוָאוֹת זַיינֶען פַארְשְׁלָאסְן און פַארְזִיגְלְט גֶעוָוארְן דוּרְךְ דֶער מַאכְט און אוֹיף די אַיינְגַאנְגֶען אִיז אָנְגֶעשְׁרִיבְּן גֶעוָוארְן אַ מֶעלְדוּנְג וָואס זָאגְט, אַז דֶער וָואס וַואגְט צוּ אוֹיפְשְׁלִיסְן די מִקְוָה אָדֶער זִיךְ דֶערְמִיט צוּ בֶּענוּצְן וֶועט בַּאקוּמֶען אַלְס שְׁטְרָאף צֶעהן יָאהר אַרֶעסְט אָדֶער טוֹיט שְׁטְרָאף.

טְרָאץ דֶעם אַלֶעם הָאט בַּאשְׁלָאסְן דֶער פְּיַאסֶעצְשְׁנֶער רֶבִּי, דֶער צַדִיק און קָדוֹשׁ רַבִּי קָלוֹנִימוּס קַלְמָן שַׁפִּירָא זצ"ל, דֶער מְחַבֵּר פון דֶעם בַּאווּאוּסְטְן סֵפֶר "חוֹבַת הַתַּלְמִידִים", אַז עֶר מוּז זִיךְ גֵיין טוֹבְלֶען עֶרֶב דֶעם יוֹם הַקָדוֹשׁ לְכָבוֹד דֶעם

יום הַדין. און ווײַבאַלד ער האָט אַזוי באַשלאָסן האָט מען איהם נישט געקענט אָפּרעדן. טראָץ דעם וואָס די נאָהנטע האָבן זיך געבעטן און ערקלערט דעם גרויסן געפאַר וואָס איז פאַרבונדן מיט אַט דער טבילה. דאָס עצם גיין צום וועג וואָס פיהרט צו דער מקוה איז פאַרבונדן מיט סכנות נפשות. אָבער ווײַבאַלד דער צדיק האָט אַזוי באַשלאָסן האָט מען געמוזט זוכן אַ וועג ווי אַזוי אויסצופיהרן זיין הייליגן ווילן.

אין די נאַכט פון ערב יום כפור, זייגער פינף פאַרטאָג, ווען אידן איז שוין געווען ערלויבט זיך צו געפינען אויף דער גאַס, האָבן זיך ביים רבין אין שטוב צוזאַמענגענומען אַ קליינע גרופּע מענטשן צו אויספיהרן דעם געפעהרליכן מאַרש צו דער מקוה. אין דרויסן איז נאָך געווען גאַנץ טונקל. דאָס איז גראַדע געווען גאַנץ גוט פאַר אונז, מיר וואָלטן געוואָלט זיך איינטונקען און זיך פאַרדעקן מיט דעם פינסטערניש, זאָל עס זיין נאָך שטאַרקער ביז "וְיָמֵשׁ חוֹשֶׁךְ" און דורכדעם וועלן מיר גיכער קענען אויספיהרן אונזער ציהל נישט ווערן באַמערקט פון קיינעם.

די װעג פון רבינס הױז ביז צו דער מקװה איז געװען גאנץ װײט. מיר האבן באשטעלט א "ריקעשע" (אזא סארט דרײ רעדלדיגער װאגן װאס פלעגט פאהרן אין די װארשעװער גאסן) אבער יענער איז נאך נישט געקומען. דער עולם הױבט אן צו װערן נערװײז, דער פלאן באשטײט אין געצײלטע מינוטן און יעדער מינוט איז זײער טײער.

מיר באשליסן מאכן דעם װעג צופוס, אפשר װעלן מיר אױפן װעג אנטרעפן א "ריקעשע". יענער װײס קלאר אונזער פלאן און דעם װעג װאס מיר ריכטן זיך אדורכצומאכן, און די פעראנטװארטליכקײט װאס ער נעמט אױף זיך.

אױף די שפיץ פינגער גײען מיר אראפ די טרעפ פון רבינס שטוב און אט איז א נײע צרה: דער סטרוזש (פױלישער װעכטער) װיל נישט עפענען דעם טױער. עס גלוסט זיך איהם נישט אראפצוקריכן פון זײן געלעגער אזױ פריה און ער װיל װיסן װאוהין מיר גײען עס. מען רוקט איהם ארײן אין האנד א פײנע מטבע און ער װערט באלד א אנדער מענטש. נאך א מינוט און מיר

זַייֶנעְן שוֹין אִין דֶער אַנְדֶער זַייט טוֹיעֶר.

פַּאמֶעלַאךְ גֵייעֶן מִיר צוּ פָּארְלַאךְ וַוייז, אָפְּגֶערוּקְט אֵיינֶער פוּן צְוֵוייטְן אַ גֶעוִויסֶע שְׁטְרֶעקֶע, מִיר הֶערְן דָאס קְלַאפְּן פוּן הַארְץ, דִי אוֹיגְן קוּקְן אַרַיין טִיף אִין דֶער פִינְסְטֶערְנִיש צוּ אוֹיפְּמֶערְקְן אוֹיבּ עֶס גֵייט אֵיינֶער פוּן יֶענֶע ״חֶבְרֶה״. טָאמֶער מִיר הֶערְן אַרוּם אוּנְז עֶפֶּעס אַ פֶעסְטֶערְן טְרָאט, שְׁטַארְבְּט אוּנְז אָפּ דָאס הַארְץ פוּן גְרוֹיס שְׁרֶעק אוּן מִיר בְּלַייבְּן וְוי טוֹיטֶע.

פְּלוּצְלוּנְג הֶערְן מִיר דֶעם קְלוּנְג פוּן דֶער טְרָאמְוֵואיי וָואס קוּמְט אָן. מִיר לוֹיפְן שְׁנֶעל צוּ דֶער סְטַאנְצְיֶע אָבֶּער עֶס וַוייזְט זִיךְ אַרוֹיס אַז דָאס אִיז אַ טְרָאמְוֵואיי וָואס פִיהְרְט בְּלוֹיז ״רֵיינֶע אַרִיעֶר״. צוּ וַוארְטְן בִּיז עֶס וֶועט נֶעמֶען פָאהְרְן דִי טְרָאמְוֵואיי וָואס פִיהְרְט אוֹיךְ אִידְן וֶועְן נָאךְ נֶעמֶען אַ לַאנְגֶע צַייט, וַוייל זִי הוֹיבְּט אָן צוּ פָאהְרְן גַאנְץ שְׁפֶּעט.

גֵייעֶן מִיר אַזוֹי פוּן אֵיין גַאס צוּ דֶער אַנְדֶערֶע אוּן מִיט אַמָאל הֶערְט זִיךְ אַ רַעַשׁ פוּן אַ מַאשִׁין פוּן דֶער ״חֶבְרֶה״ וֶועלְכֶע בֶּעלַייכְט דֶעם גֶעגְנְד מִיט אַ

שְׁטַארְקְן פְּרָאזְשֶׁעקְטָאר. מִיר וֶועֶרְן וִוי פַארְשְׁטֵיינֶערְט. עֶס אִיז גָאר נִישְׁט גֶעשְׁמַאק זִיךְ אָנְצוּטְרֶעפְן מִיט דֶער "חֶבְרֶה" אִין אַזַא צַייט, וֶוען אַלֶע טוֹיעֶרְן פוּן דִי הוֹיפְן זַיינֶען פַארְשְׁלָאסְן אוּן עֶס אִיז נִישְׁטָא קֵיין אָרְט וואוּ זִיךְ צוּ פַארְשְׁטֶעקְן.

דֶער אוֹיבֶערְשְׁטֶער הָאט גֶעהָאלְפְן אוּן דֶער מַאשִׁין אִיז אַרִיבֶער גֶעפָאהרְן אוּן אִין אוּנְז נִישְׁט גֶעמֶערְקְט. מִיר קוּמֶען עֶנְדְלִיךְ צוּ צוּם צִיהל.

אִין הוֹיף פוּן דֶער מִקְוָה הֶערְשְׁט אַ גְרוֹיסֶע חֲשְׁכוּת. אִין אַ זַייטִיג אָרְט וַוארְט אוֹיף אוּנְז אַ גֶעהֵיימֶער מַאן וֶועלְכֶער וִוינְקְט צוּ אוּנְז וואוּהִין מִיר זָאלְן גֵיין. שְׁטִיל קְרִיכְן מִיר אַרַיין דוּרְךְ אַ פֶענְסְטֶער אִין אַ פִינְסְטֶערְן קֶעלֶער אוּן מִיר טַאפְּן אִין דֶער פִינְסְטֶער אוֹיף רֶעכְטְס אוּן לִינְקְס, בִּיז מִיר גֶעפִינֶען אַ לָאךְ פוּן וַואנֶען מִיר קְרִיכְן אַרַיין אוּן אָט גֶעפִינֶען מִיר זִיךְ שׁוֹין אִין הוֹיף פוּן דֶער מִקְוָה.

מִיר דֶערְמַאנֶען זִיךְ אוּן שְׁטֶעלְן זִיךְ פָאר וִוי אַזוֹי אוּנְזֶערֶע הֵיילִיגֶע עֶלְטֶערְן אִין שְׁפַּאנְיֶע הָאבְן גֶעמוּזְט פִיהרְן זֵייעֶרֶע תְּפִילוֹת אוּן סְדָרִים אִין אוּנְטֶער עֶרְדִישֶׁע קֶעלֶערְן. זֵיי הָאבְן זִיךְ גֶעווִיס

נִישְׁט פָארְגֶעשְׁטֶעלְט אַז שְׁפֶּעטֶער מִיט פִיהר הונְדֶערְט יָאהר וֶועלְן זֵייעֶרֶע אֵיינִיקְלַאךְ זִיךְ גֶעפִינֶען אִין אַ פִיהל עֶרְגֶערְן צושְׁטַאנְד פון זֵיי און וֶוען זֵיי וֶועלְן זִיךְ וֶועלְן נָאר טובְלֶען לְכָבוֹד יוֹם טוֹב, וֶועלְן זֵיי מוזְן גֵיין אִין זֵייעֶרֶע טְרִיט.

אִין מִקְוֶה הָאבְּן מִיר גֶעטְרָאפְן נָאךְ אֵיינִיגֶע אִידְן צו וֶועמֶען עֶס אִיז אָנְגֶעקומֶען דִי יְדִיעָה וֶועגְן אונְזֶער בַּאזוךְ און זֵיי הָאבְּן זִיךְ אויךְ גֶעוָואלְט דֶערְבַּיי בַּאטֵיילִיגְן.

שְׁנֶעל און שְׁטִיל טובְלֶען מִיר זִיךְ לְכָבוֹד דֶעם הֵיילִיגְן טָאג וָואס דֶערְגְרֵייכְט בַּאלְד און אִין אֵיינִיגֶע סֶעקונְדֶעס אִיז שׁוֹין לְאַחַר מַעֲשֶׂה. און וֶוען מִיר גֵייעֶן אַרִיבֶּער נֶעבְּן אַרַיינְגַאנְג פון דֶער מִקְוֶה, לֵייעֶנֶען מִיר נָאכְאַמָאל דֶעם מֶעלְדונְד וָואס וָוארְנְט אַז:

"פַארְן עֶפֶענֶען דִי מִקְוֶה אָדֶער זִיךְ דֶערְמִיט בֶּענוצְן וֶועט מֶען בֶּעקומֶען צֶעהן יָאהר אַרֶעסְט אָדֶער טויט שְׁטְרָאף!..."

און וִוידֶער מַאכְן מִיר דֶעם וֶועג אויף צורִיק און מִיר גְרֵייטְן זִיךְ צום יוֹם הַדִין!

דער איזאָלאַטאָר איז פוהל

עס זײנען אָנגעקומען די ימים נוראים. נישט אַלע אין רוסישן לאַגער האָבן װעגן דעם געדײנקט. פאַרקערט, גאָר אַ סאַך האָבן אין דעם פאַרגעסן. די צװײ טעג ראש־השנה זײנען אַדורכגעגאַנגען װי געװײנליכע טעג. פאַר די װאָס האָבן געדײנקט, אַז עס איז ראש השנה, זײנען די צװײ טעג געװען נאָך מאַטערנדיקער װי די פּשוטע. אין דעם איז באַשטאַנען זײער גאַנץ אַנדערשקײט.

װען עס האָט זיך דערנענטערט יום כּפּור, איז צו שמעון׳ען צוגעקומען אַ יונגער מענטש פון אַ יאָהר צװאַנציק, מיט אַ העל פּנים, מיט אַ הױכן לומדישן שטערן. שמעון האָט איהם באַקענט אין לאַגער. ער האָט װעגן איהם געװאוסט, אַז דער יונגער־מאַן האָט ליב זיך אַרײנצוכאַפּן אין דער קאַנצעלאַריע צום אידישן נאַטשאַלניק און

פאַרפירן מיט איהם אַ טעאָרעטישן שמועס וועגן קאָמוניזם.

איצט רעדט ער מיט שמעון׳ען, אַז זיי ביידע און נאָך איינער, אַ עלטערער, זאָלן גיין צום נאַטשאַלניק איהם בעטן, ער זאָל די אידן באַפרייען פון דער אַרבעט יום־כפור.

שמעון קען שוין גוט דעם נאַטשאַלניק. ער ווייסט פאָראויס, וואס יענער וועט ענטפערן, אָבער זאָגן נײן, וויל ער נישט. ער באַשטייט.

— מיר זענען געקומען מיט אַ דעלעגאַציע — רופט זיך אָן רייכמאַן, דער יונגער־מאַן, וואס האָט געפירט די אינטערוועניץ.

— מיט אַ דעלעגאַציע?

ביים נאַטשאַלניק באַווייזט זיך אַ טיפער קנייטש אין דער לייַנג פון שטערן, עס דערגרייכט ביז דער נאָז. זיין פּנים ציט זיך צונויף. ביי דעם וואָרט "דעלעגאַציע" קרימט ער אויס דאָס מויל, ווי ער וואָלט אין איהם אַריינגענומען עפּעס זייער אַ זויערע זאַך.

— און װער האט אײך אױסגעװײלט? געמאכט א פארזאמלונג?

— נײן, נײן — רײכמאן פארלירט זיך אביסל -- נײן, נאר מיר פארשטײען, מיר װײסן, אז אלע װילן, װינטשן זיך זעלבע װאס מיר.

— עפעס װײסט איהר צופיהל און פארשטײט צופיהל, װאס אנדערע װילן.

שמעון נעמט ראטעװען די לאגע. ער איז זאכליך און באשלאסן.

— בירגער נאטשאלניק, אזוי װי איז דרײ טעג ארום איז יום-כפור, דער הײליגסטער טאג בײ אונז, בעטן מיר אײך צו באפרײען די אידן אויף דעם טאג פון דער ארבעט.

דעם נאטשאלניקס פנים װערט רויט.

— רעליגיע איז אפיום פאר די מאסן, האט געזאגט דער חבר לענין. און איהר, דאקטאר, אנשטאט אפגעװײנען די מענטשן פון אפיום, װילט איהר גאר זײ צו דעם צוגעװײנען!

— אין גֶעווּיסֶע פַאלְן בַּאנוּצְן מִיר זִיךְ מִיט אָפְּיוּם, בִּירְגֶער נַאטְשַאלְנִיק. נִישְט נָאר מִיר, נָאר אוֹיךְ אַייעֶרֶע דָאקְטוֹירִים.

— דָאקְטָאר, הֶערְט שׁוֹין אוֹיף מִיט דֶער אַיינְטֵיילוּנְג אוֹיף "מִיר און אִיהר". מִיר זַיינֶען אַלֶע אֵיינֶע. מִיר גֶעהֶערְן אַלֶע דֶער סָאוְוֶיעטִישֶער מַאכְט. אִיךְ וֶועל אַ טְרַאכְט טְהוּן וֶועגְן דֶעם וָואס אִיהר הָאט מִיר גֶעזָאגְט און אַייךְ רוּפְן צוּ זִיךְ.

אַלֶע דְרַיי גֵייעֶן אַרוֹיס פוּן נַאטְשַאלְנִיק צוּטוּמְלְטֶע. דֶער עֶלְטֶערֶער מֶענְטְש מַאכְט פָארְוואוּרְפְן שִׁמְעוֹן'עֶן, אַז זֶעהֶענְדִיג ווִי דֶער נַאטְשַאלְנִיק עֶנְטְפֶערְט רַייכְמַאנֶען, הָאט עֶר שׁוֹין נִישְׁט בַּאדַארְפְט בַּארִיהרְן דִי פְרַאגֶע פוּן יוֹם כִּפּוּר, נָאר גֶעפִינֶען עֶפֶּעס אַ תֵּירוּץ צוּלִיב וָואס זֵיי זַיינֶען גֶעקוּמֶען, אַבִי יוֹצֵא זַיין. אָבֶער רַייכְמַאן הַאלְט, אַז שִׁמְעוֹן הָאט גוּט גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט אַוֶועקְגֶעשְׁטֶעלְט דִי פְרַאגֶע קְלָאר און אָפְן, און זָאל זַיין וָואס וֶועט זַיין. אַלֶע דְרַיי הָאבְן דָאס גֶעפִיהלְט, אַז זֵיי הָאבְן גֶענוּמֶען אוֹיף זִיךְ אַ צָרָה, און אֶפְשֶׁר נִישְׁט נָאר אוֹיף זִיךְ.

עֶס גֵייט דוּרְךְ אַ טָאג, עֶס גֵייט אַדוּרְךְ אַ צְוֵוייטֶער — און דֶער נַאטְשַאלְנִיק רופְט נִישְט.

עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר פַּארְנַאכְט, עֶסְט שִמְעוֹן אִין ווַאלְד זַיין לֶעצְט שְטִיקְל בְּרוֹיט און דֶערְמִיט פַּארְפַאסְט עֶר. וֶוען עֶר קוּמְט מִיט דִי בְּרִיגַאדֶעס צוּרִיק אִין דֶער לַאגֶער־זָאנֶע, נֶעמְט עֶר נִישְט זַיין עֶסְן, דִי זוּפּ מִיטְן בִּיסְל קַאשֶע.

בַּיינַאכְט יָאגְט מֶען דֶעם עוֹלָם זִיךְ לֵייגְן שְלָאפְן. גֶעוֵויינְטְלַאךְ, וֶוען עֶס אִיז צוּמָארְגְנְס אַ פְּרַייעֶר טָאג, לָאזְט מֶען דִי מֶענְטְשְן אוֹיף זַיין ווִי לַאנְג זֵיי ווִילְן. רַייכְמַאן טַעֲנָה׳ט אָבֶער אַיין מִיט שִמְעוֹן׳עֶן, אַז דָאס אִיז נָאךְ אַלְץ קֵיין סִימָן נִישְט. דִי נַאטְשַאלְנִיקֶעס הָאבְּן לִיבּ צוּ טְהוּן לְהַכְעִיס. אִיצְט יָאגְט מֶען לֵייגְן זִיךְ שְלָאפְן, אָבֶער צוּמָארְגְנְס וֶועט מֶען נִישְט וֶועקְן צוּ דֶער אַרְבֶּעט.

אִין מִיטְן שְלָאף, וֶועקְט שִמְעוֹנ׳עֶן אוֹיף דֶער קֶעכֶער. עֶר הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט פוּן קִיךְ, וואו עֶר אַרְבֶּעט, אַ פָּארְצִיֶע פְּרִישֶע אַלַאדְיֶעס. אָבֶער שִמְעוֹן בַּאדַאנְקְט זִיךְ, און זָאגְט אִיהם, אַז הַיינְט אִיז יוֹם־כִּפּוּר און עֶר פַּאסְט. דֶער קֶעכֶער שְטַאמְט

פון אַ פְרַייעֶר שְׁטוּב. די עֶרְשְׁטֶע מִינוּט פְּרוּבְט עֶר אֲפִילוּ לַייכְט חוֹזֶק׳ן פון שִׁמְעוֹנְס אָפְּזָאג. אָבֶער בַּאלְד כַאפְּט עֶר זִיךְ צו וֶועמֶען עֶר רֶעדְט און צִיט זִיךְ צוּרִיק מִיט דֶרֶךְ אֶרֶץ.

עֶס אִיז נָאךְ פִינְסְטֶער און עֶס הֶערְט זִיךְ דֶער טֶעמְפֶּער גֶעהִילְךְ פון דֶעם אַייזֶערְנֶעם לַאם, וָואס זֶעצְט אִין דֶער אַייזֶערְנֶער שִׁינֶע. דָאס רַייסְט מֶען אַזוֹי אַרוּם דֶעם עוֹלָם אַרֶעסְטַאנְטְן אַרוֹיס פון שְׁלָאף. עֶס הוֹיבְּט זִיךְ אָן דָאס דְרֵייעֶן זִיךְ אִין די בַּארַאקְן. דֶער קָאמֶענְדַאנְט און דֶער נַארִיַאדְטְשִׁיק, יָאגְן הַיינְט מִיט אַ סְפֶּעצִיעֶלְן אֵייפֶער די מֶענְטְשְׁן פון די בַּארַאקְן אַרוֹיס.

רַייכְמַאן אִיז ווִידֶער בַּיי שִׁמְעוֹנ׳עֶן און פַארְזִיכֶערְט אִיהם, אַז צוּנוֹיפְרוּפְן די בְּרִיגַאדֶעס וֶועט מֶען טַאקֶע, מֶען וֶועט זֵיי אוֹיסְשְׁטֶעלְן, ווִי בַּיים אַרוֹיסְפִירְן צוּ דֶער אַרְבֶּעט, אָבֶער צוּ דֶער אַרְבֶּעט וֶועט מֶען זֵיי נִישְׁט שִׁיקְן. עֶר קֶען גוּט, זָאגְט עֶר, דֶעם סַאדִיסְטִישְׁן מֶעכַאנִיזְם פון דֶער לַאגֶער־מַאכְט.

די בְּרִיגַאדֶעס פַארְמֶערְן זִיךְ. עֶס בַּאמֶערְקְט

זיך אַ אומרוהיגקייט בײ דער לאַגער־מאַכט. עס איז עפּעס אַ ספּעציעלע באַוועגונג. בײם טױער פון דער זאָנע איז די וואַך אַ פאַרדאָפּלטע. מען זעהט אויף דעם לאַגער־נאַטשאַלניק וועלכער קומט געגוג זעלטן צום ראַזוואָד. ער שטייט אויף עטליכע שטיגן פון דער כלעבאַריעזקע, דאָרט וואו מען צושניידט דאָס ברויט — און באַטראַכט וואָס עס טהוט זיך אין דער זאָנע.

ווען אַלע בריגאַדעס זיינען שוין אויסמאַרשירט, הייסט דער לאַגער־נאַטשאַלניק דעם עולם זיין שטיל און ער הויבט אָן:

— מען איז געקומען צו מיר (ער מיידט אויס דאָס וואָרט "דעלעגאַציע") בעטן, אַז אַזוי ווי היינט איז דער יום־טוב יום כפור, זאָל איך די אידן באַפרייען פון דער אַרבעט. נישט פאַרהאַן בײ אונז אין ראַטן־פאַרבאַנד קיין אַנדערע ימים טובים אויסער רעוואָלוציאָנערע! דוקא היינט דאַרפט איהר פאַרגרעסערן די אַרבעטס־נאָרמע. נאָר אַזוי אַרום וועט איהר אַרויסווייזן אייער לאָיאַליטעט צום סאָוויעטישן רעזשים. נעמט עס גוט אינזינען!

די מוזיק שפּילט "מאסקווע מיינע". עס פראלן זיך אויף די געלע טויערן און דער עולם גייט ארויס.

*

שמעון נעמט אינדערפרי זיין פּארציע ברויט, אבער ער עסט זי נישט. ער עסט אויך נישט דאס עסן, וואס מען גיט אינדערפרי, פארן ארויסגיין צו דער ארבעט. דאס ברויט נעמט ער מיט מיט זיך אין וואלד, אז ווען ער וועט זען די ערשטע שטערן, וועט ער עס עסן.

דעם טאג האבן די דיעסאטניקעס און די בריגאדירן געיאגט דעם עולם צו דער ארבעט א סאך מער ווי געוויינלאך. דער דרוק אויף די ארעסטאנטן איז געווען א שטארקער און כסדרדיגער.

מוצאי יום כפור איז דער איזאלאטאר, וואו מען זעצט איין ארעסטאנטן פאר נישט גענוג ארבעטן, געווען איבערפולט.

"כָּל נִדְרֵי" בַּייטָאג

פַּארְנַאכְט. דֶער רֶעגְן הָאט אוֹיפְגֶעהֶערְט. דֶער הִימְל אִיז אוֹיסְגֶעלַייטֶערְט אוּן זֶעט אוֹיס וִוי פְּרִישׁ אוֹיסְגֶעצְוָואגְן. אַ גְרוֹיסֶע רוֹיט-פְלַאמִיגֶע זוּהן רוּקְט זִיךְ צוּם אוּנְטֶערְגֵיין. מִיר וַואשְׁן זִיךְ, עֶסְן אַיילִיג דִי בַּאהַאלְטֶענֶע אִיבֶּערְגֶעבְּלִיבֶּענֶע בִּיסְנְס אוּן מַארְשִׁירְן פוּן דֶער אַרְבֶּעט "אַהֵיים", צוּ דִי אֵיינְגֶע, נַאסֶע בַּארַאקְן.

אִין אוּנְזֶער בַּארַאק ווֹאוֹינֶען מִיר צֶען יוּנְגֶע פְרוֹיעֶן פוּן פַארְשִׁידֶענֶע לֶענְדֶער אוּן שְׁטֶעט. דִי שְׁפְּרַאכְן, אוֹיף וֶועלְכֶע מִיר פַארְשְׁטֶענְדִיגְן זִיךְ, זַיינֶען דַייטְשׁ, אִידִישׁ אוּן פּוֹילִישׁ.

יֶעדְן טָאג הָאט אַ אַנְדֶערֶע "שְׁטוּבְּן-דִינְסְט". אִיהר אוֹיפְגַאבֶּע אִיז צוּ זוֹיבֶּער מַאכְן דֶעם בַּארַאק נָאךְ דֶעם וִוי מִיר קוּמֶען אַהֵיים פוּן דֶער אַרְבֶּעט. הַיינְט גְרַאדֶע אִיז מַיין "שְׁטוּבְּן-דִינְסְט". אִיךְ נֶעם

אויפֿרודערן דאָס פּאַרלעגענע שטרוי און איבערדרייען די נאַסע זעק. אָבער הײַנט העלפֿן מיר אַלע. שווײַגנדיגע טהוט יעדער רייניגן זײַן ווינקל. מיר ווערן שנעל פאַרטיג און געפינען זיך איינע נעבן דער אַנדערער.

אַ אומהיימליכע טויטע שטילקייט הערשט אין קאַמערל.

איך ליג מיט אָפענע אויגן און דערמאַן מיר אין מײַן יוגנט, אין מײַן היים־שטעטל, (טירינגען). איך דערמאַן מיר אין אַ ערב יום כפור אין שטעטל. אַלע געשעפטן און וואַרשטאַטן זײַנען געשלאָסן. די הײַזער, די קינדער, די מענטשן — אַלע אויסגעפוצט. מען גייט צו שכנים און קרובים זיך קעגנזײַטיג ווינטשן... אין דער היים צינדט דער טאַטע אַן גרויסע יאָהרצייט ליכט. די מאַמע איז אָנגעטהון אין אַ ווייס זײַדן קלייד...

איימיצער אין קאַמערל כליפעט שטיל.

דאָס איז די "קאָוונערן". זי ליגט מיטן פּנים אײַנגעגראָבן אין שטרוי־זאַק. אירע אַקסלען צוקן און באַוועגן זיך. מיר אַליין ווערט אַזוי איינג אין

האלז, אז איך פיהל, אט װעל איך אויסשיסן מיט נאך א העכערן געװיין...

— קינדער, װאס פאר א שטילקייט איז דא? עס איז דאך יום טוב! — רופט זיך אן די "ליטװאטשקע" אסתר.

די "לאדזשערן" פריידעלע האט זיך אויפגעזעצט, אנגעלענט איהר רוקן אין באראקן װענטל, און שטיל גענומען דערציילן װעגן דער כל נדרי נאכט אין ת"ש אין לאדזש.

אלע האבן מיר זיך נענטער צוגערוקט צו פריידעלען. מיר האבן שטענדיק אין איהר דערציילן געפונען א אפשפיגלונג פון אונזער אייגן לעבן. זי האט גערעדט אידיש געמישט מיט דייטשע אויסדרוקן. האט זי זיך אנגעשטויסן אין א װארט, פלעגט זי גלייך איהם איבערזעצן. די איינציגע, װאס האט זי נישט פארשטאנען, איז געװען די "אונגארישע", אבער אויך זי האט זיך איצט צוגערוקט צו פריידעלען און געװאלט הערן. די "קאװנערן" האט אבער נישט אויפגעהערט צו װיינען.

— וָואס ווייִנְסְטוּ מֶער ווי מִיר אַלֶע? מִיר הָאבְּן דָאךְ אַלֶע גֶעהַאט הַיימֶען, מַאמֶעס, טַאטֶעס — בַּאמִיט זיךְ אֶסְתֵּר זִי אַיינְצוּשְׁטִילְן.

— אִיךְ הָאבּ הַיינְט מַיין גֶעבּוּרְטְסְטָאג — הָאט זִי אַרוֹיסְגֶעכְלִיפֶּעט און נָאךְ הֶעכֶער אָנְגֶעהוֹיבְּן צוּ וויינֶען — אִיךְ וֶוער הַיינְט 18 יָאהר...

— זָאלְסְט דֶערְלֶעבְּן אִיבֶּער אַ יָאהר!

זִי צוֹוֵיינְט זיךְ פוּנְדָאסְנַיי:

— נַארֶעלֶע — גְלֶעט אֶסְתֵּר אִיהר אָפְּגֶעשׁוֹירֶענֶעם קָאפּ — בִּיסְט הַיינְט גֶעוָוארְן אַכְצְן יָאהר, אַכְצְן אִיז "חַי" — לֶעבְּן. דָאס אִיז אַ סִימָן, אַז דוּ וֶועסְט דֶערְלֶעבְּן...

עֶס אִיז שְׁטִיל גֶעוָוארְן און פְרֵיידֶעלֶע דֶערְצֵיילְט:

— אִין לָאדְזְשׁ, אוֹיף וָואלְבַּארְסְקָא גַאס, אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַ גְרוֹיסֶע שׁוּהל. מֶען הָאט זִי גֶערוּפְן "דִי אַלְט שְׁטֶעטִישֶׁע שׁוּהל", יֶעדְן שַׁבָּת אִיז דִי

שוהל גֶעוָועזֶן אִיבֶּערְגֶעפַּאקְט. דֶער חַזָן סָאלָאוֵויטְשִיק הָאט דָארְט גֶעדַאוֶונְט און אִידְן זַיינֶען גֶעקוּמֶען זִיךְ קְווִיקְן מִיט זַיין נִגִינָה און מִיט דֶעם גֶעזַאנְג פון זַיין קִינְדֶער־כָאר. רֹאש הַשָנָה און יוֹם כִּפּוּר אִיז נִישְט נָאר דִי שוהל פוהל גֶעוֶועזֶן, נָאר אוֹיךְ דֶער שוהל־הוֹיף און דִי גַאסְן אַרוּם. פון זְשִידָאווְסְקֶע בִּיז אֶפְרַיִם־לָאזֶערְס גָארְטְן זַיינֶען אִידְן גֶעשְטַאנֶען אָנְגֶעטְהוּן אִין טַלֵיתִים, אִין וַוייסֶע קִיטְלֶען און זִיךְ צוּגֶעהֶערְט צוּ דִי תְּפִילוֹת אִין שוהל.

עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר זַיינֶען אַלֶע טְהִירְן פון דֶער שוהל גֶעוֶוען אָפְן. אַלֶע לָאמְפְּן הָאבְּן גֶעשַיינְט מִיט זֵייעֶר לִיכְט. דִי גָאלְדֶענֶע טְהִירְן פון אָרוֹן־קוֹדֶש, וָואס דֶער אַלְטֶער פָּאזְנַאנְסְקִי הָאט אַמָאל גֶעשֵיינְקְט, זַיינֶען גֶעוֶוען בַּאצִירְט מִיט אַ וַוייסְן, מִיט זִילְבֶּער און גָאלְד אוֹיסְגֶענֵייטְן פָּרוֹכֶת. אִיךְ פְלֶעג זִיצְן מִיט מַיין מַאמֶען אִין דֶער וַוייבֶּער שוהל און זִיךְ נִישְט קֶענֶען זַאט אָנְקוּקְן אוֹיף דִי פִינְקְלֶענְדִיגֶע קְרִיסְטַאל־לָאמְפְּן, אוֹיף דִי יוֹם טוֹב'דִיגֶע פֶּנִימֶער, אוֹיף דֶער גְלַאנְצֶעדִיקֶער וַוייסְקַייט פון חַזְנ'ס און כָאר'ס קִיטְלֶען. אַזוֹי

פְלֶעגְט זַיין אַלֶע יָאהר בִּיז דֶעם יָאהר ת״ש.

די דַייטְשְׁן הָאבְּן פַארְנוּמֶען לָאדְזְשׁ עֶטְלִיכֶע וָואכְן פַאר די יָמִים טוֹבִים.

זֵייעֶר עֶרְשְׁטֶער פַארְאָרְדֶענוּנְג אִיז גֶעוֶוען, אַז אִידְן אִיז פַארְבָּאטְן זִיךְ צוּזַאמֶענְקוּמֶען דַאוְונֶען מִיט אַ מִנְיָן.

זֵיי הָאבְּן פַארְמַאכְט אַלֶע שׁוּהלְן אִין שְׁטָאט. אִין הוֹיף פוּן דֶער ״אַלְט שְׁטֶעטִישֶׁער שׁוּהל״ הָאבְּן די דַייטְשְׁן אַיינְקְוַוארְטִירְט וֶועהרְמַאכְט סָאלְדַאטְן מִיט פֶערְד אוּן וֶועגֶענֶער.

עֶרֶב יוֹם־הַקָדוֹשׁ אִיז מָרְדְכַי־חַיִים רָאמְקָאוְוסְקִי, וֶועמֶען די דַייטְשְׁן הָאבְּן גֶעמַאכְט פַאר אַ ״עֶלְטֶסְטְן״ אִיבֶּער די לָאדְזְשֶׁער, אַרוּמְגֶעפָארְן אִין אַ וָואגְן אִיבֶּער די אִידִישֶׁע גַאסְן אוּן גֶעבֶּעטְן די אִידִישֶׁע בַּאפֶעלְקֶערוּנְג נִישְׁט צוּזַאמֶענְצוּקוּמֶען זִיךְ בַּיי מִנְיָנִים, וַוייל די דַייטְשְׁן וֶועלְן שְׁטְרֵיינְג בַּאשְׁטְרָאפְן אַלֶע, וֶועמֶען זֵיי וֶועלְן כַאפְּן. רֹאשׁ הַשָׁנָה זַיינֶען מַיין פָאטֶער אוּן מַיין זֵיידֶע — טְרָאץ דֶעם שְׁטְרֵיינְגְן פַארְבָּאט —

אַװעק אין געהײם אויף יאַקובאַ גאַס נומער 12, אין דער װאוינונג פֿון אַ רבֿ, און דאָרט געדאַװנט.

אָבער אַזוי װי ראש השנה האָבן די דײַטשן געכאַפּט עטליכע מניינים אידן, זײ געפּײניגט, געטריבן איבער די גאַסן אין די טליתים און לאַנגע קאַפּאָטעס אײַנגעשפּאַנטע אין אַ מיסט־װאָגן, און אַזוי װי פֿיהל זײַנען פֿאַרטריבן געװאָרן אויף אַרבעט און זיך מער נישט צוריקגעקערט אַהײם, האָבן אידן זיך געגרײט צו דאַװנען יעדער פֿאַר זיך אין זײַן שטוב.

יום כּפּור האָט די מאַמע פֿאַרמאַכט די לאָדנס, צוגעשלאָסן די טיהר, װײַס געדעקט דעם טיש און ליכט געצונדן. דער טאַטע האָט אויסגעקליבן מחזורים פֿאַר דער מאַמען און פֿאַר אונז. דער זײדע האָט זיך אַװעקגעזעצט אין אַ װינקל אין לעצטן צימערל, אָנגעטהון אין װײַסן קיטל, אײַנגעהילט אין טלית, געזיפֿצט און געזאָגט עפּעס.

אויך מיר און מײַן שװעסטערל האָט דער טאַטע דערלאַנגט מחזורים. מיר האָבן

אַרײַנגעקוקט אין זײ, אָבער גאָרנישט געקענט זאָגן — די ליפּן האָבן זיך נישט באַוועגט. עפּעס האָט אויסגעזען דער גאַנצער יום־טוב ווי פאַרשעמט — איך, דער טאַטע, אַלע אידן — פאַרשעמט און דערנידריקט...

פּלוצים — מען קלאַפּט אין הויז־טויער. די "סטרוזשקע" (די הויז וועכטערן) שרײַט ספּעציעל: "ווער איז דאָרט?" (כּדי מיר זאָלן דערהערן. עס איז אַזוי געווען אָפּגערעדט מיט איהר).

— עפּענען! סאָלדאַטן!

דער טאַטע באַהאַלט דעם טלית און די מחזורים. אַ גערויש אין קאָרידאָר. געשרייען און געוויינען. צוויי סאָלדאַטן קומען אַרײַן צו אונז:

— אַלע מענער אַרויס! צו אַרבעט, שנעל! שנעל! מיטנעמען עמערס און וואַש כּלים.

מען נעמט מײַן פאָטער. אײן דײַטש שלעפּט מײַן אַלטן זיידן, וועלכער ציטערט אינגאַנצן.

איך פּרוב מיר אײַנשטעלן פאַרן זיידן און בעט זיך בײַם דײַטש, אַז ער זאָל מיר נעמען אַנשטאָט דעם זיידן. ער האָט אָפּגעלאָזט דעם זיידן און איך בין געגאַנגען. אין הויף זײַנען שוין געווען אויסגעשטעלט אַלע שכנים מיט בעזימלאַך, עמערס, שמאַטעס, באַרשטן. מען האָט אונדז אַרויסגעטריבן אויף דער גאַס און צוגעשטעלט צו נאָך אַ גרופּע אידן. עטליכע זײַנען געווען אָנגעטהון אין זיידענע יום טוב׳דיגע זשופּיצעס, אין ווײַסע קיטלען. צווישן דעם עולם איז געווען דער אַלטער רבי אַברהם פון יאַקובאַ 7, מיט זײַנע זין און אײדעמס. ער האָט זיך קוים געשלעפּט, ציטערנדיק מיטן גאַנצן קערפּער. ער איז געגאַנגען — געפיהרט פון זײַנע זין.

עס איז שוין געווען פאַרנאַכט. מען האָט אונדז אַרײַנגעטריבן אין שוהל הויף און אײַנגעטײלט אין גרופּן. מיר און נאָך אַ פּרוי האָט מען אַוועקגעשטעלט דרייען אַ וואַסער פּלומפּ. די מענער האָבן געטראָגן וואַסער, געריי̆ניגט די פערד, אַוועקגעטראָגן דאָס מיסט און אונטערגעלייגט פרישע שטרוי. דעם אַלטן רבי

אַבְרָהָם מִיט זַיינֶע זִין הָאט אַ דייטְש אַוֶועקְגֶעשְטֶעלְט קֶעמֶען דִי פֶערְד מִיט אַייזֶערְנֶע בֶּערְשְטְלַאךְ.

אַ סָאלְדַאט פוּן דֶער בַּאוַואכוּנְג אִיז צוּגֶעקוּמֶען צוּ דֶעם אַלְטְן רַבִּי אַבְרָהָם אוּן אִיהם אָנְגֶענוּמֶען פַאר זַיין לַאנְגֶער גְרוֹיעֶר בָּארְד אוּן אִיהם גֶעהֵייסְן עֶפֶּעס זִינְגֶען צוּלִיב דֶעם פַּייעֶר-טָאג. זַיין אֵיידֶעם הָאט זִיךְ גֶעבֶּעטְן:

— הֶער וַואכְמַאן, לָאזְט דֶעם מַאן צוּרוּה, עֶר אַרְבֶּעט דָאךְ, הָאבְּן זִי מִיטְלַייד...

— שְׁוַוייג, שְׁמוּצִיקֶער יוּדֶע! זִינְגֶען הָאבֶּע אִיךְ בַּאפָאלְן!

עֶר הָאט אוֹיפְגֶעהוֹיבְּן זַיין לֶעדֶערְנֶעם בַּייטְש אוּן אַ שְׁמִיץ גֶעטְהוּן אִיבֶּער זַיינֶע פִּיס.

רַבִּי אַבְרָהָם הָאט אוֹיפְגֶעהוֹיבְּן זַיינֶע אוֹיגְן צוּם הִימֶל אוּן אוֹיסְגֶערוּפְן:

— רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַז דִיר אִיז לִיבּ — אִיז מִיר נִיחָא. אוּן עֶר הָאט פַּאמֶעלַאךְ, מִיט גֶעוֵויין אִין

זַיין שְׁטִימֶע, אָנְגֶעהוֹיבְּן זִינְגֶען כָּל נִדְרֵי... עֶר הָאט גֶערִיבְּן מִיט אַייזֶערְנֶע בֶּערְשְׁטְלַאךְ דִי פֶּערְדִישֶׁע פֶּעל און גֶעזוּנְגֶען. טְרֶערְן זַיינֶען גֶעפְלָאסְן אִיבֶּער זַיינֶע בַּאקְן, אִיבֶּער דֶער בָּארְד, און עֶר הָאט גֶעזוּנְגֶען...

— הֶעכֶער, יוּדֶע! — הָאט גֶעשְׁרִיגְן דֶער סָאלְדַאט און גֶעלַאכְט — אַלֶע זָאלְן מִיטְזִינְגֶען!...

אִיךְ הָאבּ גֶעדְרֵייט דָאס רָאד פוּן פְּלוּמְפּ, מֶענֶער הָאבְּן גֶעטְרָאגְן וַואסֶער, גֶעשְׁלֶעפְּט הֵיי, שְׁטְרוֹי און גֶעזוּנְגֶען. דֶער גַאנְצֶער שׁוּהל־הוֹיף אִיז פוּהל גֶעוֶוען מִיטְן גֶעזַאנְג פוּן כָּל נִדְרֵי. דֶער סָאלְדַאט הָאט, זֶעהט אוֹיס, זִיךְ דֶערְשְׁרָאקְן פַאר דֶעם טְרוֹיעֶרְדִיגְן נִיגוּן. עֶר הָאט אוֹיךְ נִישְׁט גֶעוָואלְט אַז דֶער אָפִיצִיר אִין שׁוּהל זָאל דֶערְהֶערְן דִי טֶענֶער און עֶר הָאט גֶענוּמֶען שְׁרַייעֶן: "שְׁטִיל בְּלַייבְּן!"

אַלֶע הָאבְּן אוֹיפְגֶעהֶערְט. בְּלוֹיז דֶער אַלְטֶער רַבִּי אַבְרָהָם הָאט גֶעזוּנְגֶען וַוייטֶער. זַיינֶע אוֹיגְן הָאבְּן גֶעקוּקְט ווילְד. אַ פַייעֶר מִיט הִתְלַהֲבוּת הָאט גֶעבְּרֶענְט אִין זֵיי. זַיין אַלְטֶע שְׁטִימֶע הָאט

גֶעקְלָאגְט: מִיוֹם כִּפּוּרִים זֶה...

דֶער סָאלְדַאט הָאט אַרָאפְּגֶעלָאזְט אַ שְׁמִיץ אִיבֶּערְן פָּנִים פון רַבִּי אַבְרָהָם. עֶר הָאט זִיךְ אַ וַואקְל גֶעטְהוּן און אוּמְגֶעפַאלְן. דֶער סָאלְדַאט הָאט נָאכְאַמָאל אוֹיפְגֶעהוֹיבְּן זַיין בַּייטְשׁ, אָבֶּער רַבִּי אַבְרָהָם׳ס זוּהן אִיז אוּנְטֶערְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען און אוֹיגְנְבְּלִיקְלַאךְ אָנְגֶעכַאפְּט דֶעם דַייטְשׁ פַּאר דִי הֶענְט: ״דָאס אִיז מַיין פָּאטֶער. עֶר אִיז 76 יָאהר אַלְט. שְׁלָאג בֶּעסֶער מִיר!״

דֶער סָאלְדַאט הָאט מִיט כַּעַס אַרָאפְּגֶעכַאפְּט זַיין בִּיקְס פון אַקְסְל. צוּם גְלִיק אִיז דֶער אָפִיצִיר אַרַיינְגֶעקוּמֶען אִין שׁוּהל־הוֹיף. דִי אַרְבֶּעט אִיז גֶעוֶוען גֶעעֶנְדִיגְט. עֶר הָאט בַּאפוֹילְן אַלֶעמֶען אוֹיסְצוּשְׁטֶעלְן אִין אַ רַייה און אַוֶועקְמַארְשִׁירְן אַהֵיים...

דֶעם אַלְטְן רַבִּי אַבְרָהָם הָאט מֶען אוֹיפְגֶעהוֹיבְּן פון דֶער עֶרְד, אַרוּמְגֶעוַואשְׁן דִי בְּלוּט אוֹיף זַיין פָּנִים מִיט קַאלְט וַואסֶער און אִיהם אַהֵיימְגֶעפִירְט.

אוֹיפְן וֶועג צוּרִיק הָאבְּן אַלֶע גֶעשְׁוִויגְן: לִיפְּן

הָאבְּן זיך פַארבִּיסְן פַאר חֶרְפָּה, שְׁרֶעק און דֶערנִידֶערונג. בְּלויז רַבִּי אַבְרָהָם הָאט גֶעמורְמְלְט. גֶעקוקְט אויף די שְׁטֶערְן און עֶפֶּעס גֶעזָאגְט. אָפְּגֶערִיסֶענֶע וֶוערְטֶער הָאבְּן מִיר גֶעהֶערְט: "בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה... מַטָּה... הַקָּהָל..."

פְּלוּצִים הָאט עֶר זיך אומְגֶעקוקְט אויף אַלֶע זַייטְן און אויסְגֶערופְן:

— נוּ אִידְן, וָואס זַיינְט אִיר שְׁטֵיין גֶעבְּלִיבְּן? זָאגְט וַוייטֶער כָּל נִדְרֵי...

פְּרֵיידֶעלֶע פַארֶענְדִיקְט אִיהר דֶערְצֵיילְן. מִיר זַיינֶען גֶעזֶעסְן צוּגֶעטוּלְיֶעטֶע. קֵיינֶער הָאט נִישְׁט גֶעוַואגְט אִיבֶּערְצוּרַייסְן די שְׁטִילְקַייט. מִיר הָאט זיך אויסְגֶעדוכְט, אַז אִיךְ זֶעה אִין אַ וִוינְקְל פון קֶעמֶערְל די גֶעשְׁטַאלְט פון דֶעם אַלְטְן רַבִּי אַבְרָהָם, זַיין לַאנְגֶע בָּארד און זַיינֶע טְרוֹיעֶרִיגֶע אוֹיגְן. אִיךְ הָאבּ גֶעהֶערְט זַיין "כָּל נִדְרֵי". אַ פָּנִים אַלֶע אִין קֶעמֶערְל הָאבְּן גֶעטְרַאכְט דָאס זֶעלְבֶּע ווי אִיךְ. אַלֶע הָאבְּן אָנְגֶעהוֹיבְּן בְּרוּמֶען אַ מֶעלָאדִיֶע וָואס אִיז אוּנְז אַזוֹי נָאהנְט... אַלֶע — די קָאוְונֶערְן, די פְּרֶעגֶערְן, די ווילְנֶערְן, די ווינֶערְן, די לָאדְזְשֶׁערְן

און בּערלינערן. אַלע אין קעמערל האָבּן גוט געדיינקט דעם נגון פון כּל נדרי. דער ניגון וואָס איז געלעגן טיף אין אונזערע הערצער, אין אונזערע נשמות. די טענער וואָס מיר האָבּן אַרויסגעבּרומט האָבּן אונז אַלע צען נאָך מער דערנעהנטערט און פאַרשוועסטערט.

אַ הײליגע נשָמָה

עס איז געװען אין ליטע, אין דער שטאָט שאַװל, אַ שטאָט װאָס האָט געשעמט בײ אידן.

ערשט געצײלטע מאָנאַטן זינט דער נאַצי ימ"ש איז אַרײן אין שטאָט, אָבער דער דורות־אַלטער, פיל גערימטער דאָרטיגער אידישער ישוב איז שוין געלעגן חָרוב ומוחרָב. דער אידישער פאַרמעגן איז שוין געװען אױסגערױבט פון פאַגראָם נאָך פאַגראָם פון די נאַצים אין אײנעם מיט די ליטװינער. אידישע געשעפטן זײנען שוין געװען בײ אַריער, און די אידן אַלײן זײנען שוין געװען אַרײנגעשפּאַרט אין צװײ קלײנע, אײנגע, שמוציגע װינקלען, געטאָ ראַיאָנען, װאָס זײנען געװען מער הינטערן שטאָט װי אין שטאָט: אײנער האָרט בײ דער פרענקל לעדער־פאַבריק, די אַזױ גערופענע "טראַקעװער געטאָ" און דער

צווייטער אַנטקעגן, אין דער פּאַרשטאָט וואָס מען רופט „קאַווקאַז". דער צווייטער האָט זיך אַנגעשפּאַרט אויפן אידישן בית-עולם.

די שולן פון שאַוול און די בתּי-מדרשים וואו פיהל דורות אידן האָבן מתפּלל געווען, זיינען געשטאַנען אויסגעראַבעוועט, צושמעטערט, טייל פאַרברענט, און ווען עס זיינען אָנגעקומען די ימים-נוראים, דער ערשטער ראש-השנה און יום-כּפּור אונטער די נאַציס, — וואו האָבן אידן געזאָלט דאַווענען, אַז אפילו צו די חורבות פון זייערע אַמאָליגע פּרעכטיגע שוהלן האָבן זיי קיין צוטריט נישט געהאַט?

האָט איין געטאָ געדאַוונט אין דער טהרה-שטיבל פון בית-עולם...

דער חזן איז געווען סאַנע שולמאַן. איינגעטליך מער בעל-תּפילה ווי חזן...

ניין און דרייסיק יאָהר איז סאַנע שולמאַן געווען ימים-נוראים'דיגער בעל-תּפילה אין שאַוול, אין פרענקלס בית מדרש. שוין געווען אַזאַ

חֲזָקָה. אַ גַאנְץ יָאהר אִיז עֶר גֶעוֶועְן אַ גַארְבֶּער אוּן אִין דִי פָּארְכְטִיקֶע טֶעג אִיז עֶר גֶעוֶועְן אַ גוּטֶער בֶּעטֶער פַאר אִידְן. קֵיין גְרוֹיסֶער לַמְדָן אִיז סַאנֶע נִישְׁט גֶעוֶועְן, אָבֶער עֶר אִיז גֶעוֶועְן אַ גְרוֹיסֶער יְרֵא שָׁמַיִם, עֶר הָאט אָפְּגֶעהִיט אַלְץ וָואס אַ עֶרְלִיכֶער אִיד דַארְף הִיטְן צוּ טְהוּן. אַ גַאנְצְן לֶעבְּן הָאט עֶר נִישְׁט פַּארְפֶעלְט קֵיין אֵיין נַאכְט, בֵּין מִנְחָה לְמַעֲרִיב, זִיךְ צוּצוּהֶערְן צוּ אַ פֶּרֶק מִשְׁנָיוֹת אָדֶער עֵין יַעֲקֹב אִין בֵּית מִדְרָשׁ. עֶס אִיז קֵיין חִידוּשׁ נִישְׁט וָואס עֶר הָאט גוּט פַארְשְׁטַאנֶען פֵּירוּשׁ הַמִילוֹת. אוּן אַ שְׁטִימֶע הָאט עֶר גֶעהַאט אַ זִיסֶע, אוּן מִיט זַיין זִינְגֶען אוּן זָאגְן הָאט עֶר מַמָשׁ אָפְּגֶעטַייטְשְׁט יֶעדֶעס וָוארְט אוּן אַרַיינְגֶעלֵייגְט אִין מוֹיל אַרַיין יֶעדְן אֵיינֶעם, אֲפִילוּ דִי וָואס הָאבְּן נִישְׁט גֶעוואוּסְט דֶעם טַייטְשׁ פוּן דִי וֶוערְטֶער.

אַזוֹי אִיז גֶעוֶועְן נַיין אוּן דְרַייסִיג יָאהר. גֶעוֶועְן אִין דִי נַיין אוּן דְרַייסִיג יָאהר אַלֶע עֶרְלֵיי צַייטְן, גוּטֶע אוּן שְׁלֶעכְטֶע, צוּמָאל אֲפִילוּ גָאר שְׁלֶעכְטֶע, נָאר אַזַא בִּיטֶערְקַייט ווִי הַיינְטִיגְס מָאל הָאבְּן נָאךְ אִידְן נִישְׁט גֶעוואוּסְט, אַזַא עֵדָה הָאט סַאנֶע נָאךְ קֵיינְמָאל נִישְׁט גֶעפִירְט צוּם יוֹם הַדִין, אוּן מִיט אַזַא

הַארְץ אִיז עֶר נָאךְ קֵיינְמָאל נִישְׁט גֶעשְׁטַאנֶען פַארְן עָמוּד...

הָאט מֶען אַזַא דַאוְונֶען פוּן סַאנֶען אוֹיךְ קֵיינְמָאל פְרִיעֶר נִישְׁט גֶעהֶערְט, אַזַא בֶּעטְן אוּן אַזַא אוֹיסְ׳טַעְנֶה׳ן זִיךְ פַאר ג־ט...

נָאר דִי אֱמֶתע מַדְרֵגָה הָאט עֶר דֶערְגְרֵייכְט יוֹם־כִּפּוּר צוּ כָּל נִדְרֵי.

וֶוען דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צִיהֶען צוּם בֵּית עוֹלָם צוּ כָּל נִדְרֵי אוּן מֶען אִיז אַרַיין אִין טָהֳרָה שְׁטִיבְּל, אִיז שׁוֹין סַאנֶע דָארְט גֶעזֶעסְן אָנְגֶעטְהוּן אִין וַוייסְן קִיטְל, אַזוֹי וִוי אַ מֵת וָואלְט פוּן דֶעם טָהֳרָה־בְּרֶעט אַרָאפּ. עֶר אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אוּן גֶעזָאגְט תְּפִילָּה זַכָּה. זַיין בְּלוּטְלָאז פָּנִים אִיז גֶעוֶוען וַוייסֶער פוּן דֶעם קִיטְל.

דָאס טָהֳרָה שְׁטִיבְּל אִיז גִיךְ פוּל גֶעוָוארְן. אִין אַ ווִינְקְל אִיז גֶעשְׁטַאנֶען דָאס טָהֳרָה־בְּרֶעט. דִי עֶרְשְׁטֶע אַרַיינְגֵייעֶר הָאבְּן אַוֶועקְגֶעשַׁייט פוּן דֶעם שְׁרֶעקְלִיכְן אָנְבְּלִיק, נָאר אַז עֶס אִיז אֵיינְג גֶעוָוארְן, הָאט מֶען זִיךְ אָנְגֶעשְׁפַּארְט אוֹיפְן טָהֳרָה־בְּרֶעט אוֹיךְ. בַּאלְד, אוּן עֶס אִיז נִישְׁט גֶעוֶוען וואו אַ

שְׁפִּילְקֶע אַרַיינְצוּוַוארְפְן. אוּמֶעטוּם אִידְן אִין קִיטְלֶען אוּן טַלֵיתִים, אִידְן אִין וַוייסְן, מִיט וַוייסֶע פֶּנִימֶער, לֶעבֶּעדִיגֶע מֵתִים, אָט טַאקֶע אַזוֹי ווִי עֶס וֶוערְט דֶערְצֵיילְט אִין מַעֲשִׂיוֹת, פוּן מֵתִים וָואס שְׁטֵייעֶן אוֹיף בַּיינַאכְט פוּן דִי קְבָרִים אוּן קוּמֶען אִין דִי שׁוּלְן דַאוְונֶען...

אַ קוּק דוּרְכְן שַׁייבְּל — שׁוֹין צַייט צוּ זָאגְן כָּל נִדְרֵי. סַאנֶע צִיט אַרִיבֶּער דֶעם טַלִית אִיבֶּערְן קָאפּ אוּן שְׁטֶעלְט זִיךְ בַּיים סְטֶענְדֶער. דֶער עָמוּד אִיז בַּיי דֶער וַוייס גֶעקַאלַאכְטֶער וַואנְט, אוֹיף וֶועלְכֶער עֶס שְׁטֵייט אִין גְרוֹיסֶע שְׁוַוארְצֶע אוֹתִיוֹת דֶער רוּף פַאר מֵתִים: "צֶדֶק לְפָנַי יְהַלֵךְ..."

דֶער עוֹלָם וֶוערְט שְׁטִיל, נָאר מֶען קֶען נִישְׁט אַיינְהַאלְטְן דִי זִיפְצְן אוּן דִי קְרֶעכְצְן. מֶען וַוארְט אוֹיף סַאנֶעס עֶרְשְׁטֶע וֶוערְטֶער. עֶס דוֹיֶערְט אַ לַאנְגֶע וַויילֶע. מֶען פִילְט, אַז עֶס אִיז אִיהם נִישְׁט גְרִינְג צוּ עֶפֶענֶען דִי לִיפְּן, אוֹיפְצוּהוֹיבְּן אַ קוֹל. דִי לוּפְט אִיז אָנְגֶעפִילְט מִיט אַ פָארְכְטִיגְן צִיטֶערְן אוּן פְלַאטֶערְן. נָאר אָט דֶערְהֶערְט זִיךְ סַאנֶעס קוֹל, פוּל מִיט וֵוייכְקַייט אוּן הֵיילִיגֶע דְבֵקוּת.

די הערצער, פֿאַרגליווערטע פון פּיין, עפּענען זיך פּלוצלונג אונטער דער וואַרעמקייט פון סאַנעס קול, און אין שטיבל ווערט אַ ילָלָה, אַ כליפּעריי. טרערן דערשטיקן די ווערטער, קוים וואס די ליפּן באַוועגן זיך. נאר סאַנע אַליין, ער ווײנט נישט, ער כליפּעט נישט. פאַרקערט, עפּעס גאר מיט אַ גבורה הערט זיך זיין קול, מיט אַ מין שטורעם טראַגט זיך עס, וואס מען האט ביי איהם אַזעלכעס נישט געדיינקט פון פריערדיגע יאהרן. עפּעס אַזוי ווי נישט בעטן איז ער היינטיגס מאל געקומען, נאר מאַנען...

ניין און דרייסיג יאהר איז ער געגאַנגען אַלס שליח צבור פאר אידן, אָבער היינט האבן זיך געעפנט אַלע קוואַלן פון זיין נשמה. עס האבן אויפגעשטראַמט אַלע זיינע פאַרבאָרגענע כּחות, אַזוי ווי ער וואָלט אַרויס שטורמען די הימלען, אויפטרייסלען די אויבערשטע וועלטן... און ווען ער איז געקומען צו די ווערטער "סְלַח נָא... וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָ לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הֵנָּה"... איז זיין שטימע שוין אַזוי געוועזן שטאַרק, אַז די ווענט פון טהרה־שטיבל טרייסלען זיך בפועל ממש. און

די מתפללים שרייען נאך העכער פון איהם, פארגייען אין געבעט, אין שטומען געברום און אין שניידיגע געשרייען... די קולות רייסן זיך, טראגן זיך, שפארן זיך איבער, צוקייקלען זיך איבערן בית עולם, אריבער די קברים, אלטע און נייע...

אזוי ווי א שניי באדעקטער ווינטער וואלד אין שטורעם שאקלען זיך די ווייסע גופים אין די טליתים און קיטלען. קעפ וויגן זיך הין און הער. אט לאנגזאם, קוים-קוים וואס זיי רירן זיך, און אט שלײדערן זיי זיך מיט שטורעם. הענט רייסן זיך צו דער הויך און לאזן זיך באלד אראפ אן כח, ווי צווייגן וואס ברעכן זיך אין א זאווערוכע און פאלן אראפ...

נאר איין סאנע שאקלט זיך נישט. מיט זיינע הענט איינגעקלאמערט אין דעם סטענדער שטייט ער האלב געבויגן, אזוי ווי א שטיינערנע סטאטוע. בלויז איין קויל הערט מען. די ווערטער גייען פון מויל מיט א מאדנעם כח, און מיט אזא פולקייט, אזוי ווי זיי וואלטן געווארן גרעסערע ווערטער ווי שטענדיג געווען, און פון די אויגן טריפן טרער

נאָך טרערער און ווערן פאַרפּאַלן אין דער ווייסער באָרד.

נאָר פּלוצלונג האַקט ער אָפּ און בלייבט שטיל. און דער גאַנצער עדה בלייבט שטיל נאָך איהם. אַ צוויי, פינף, צען סעקונדעס, און פון סאַנעס הערט מען נישט קיין הויך קול. די גאַנצע עדה שטייט ווי פאַרגליווערטע. שטייט און וואַרט. אַלע אויגן זיינען אַריינגעגעסן אין סאַנען. און סאַנעס פּנים איז איצט נישט בלייך, נאָר רויט ווי צונטער. דאָס פּנים אויפגעהויבן צו דער הויך, אַזוי ווי צום הימל געווענדעט, די אויגן פאַרמאַכט, און פון די קינבאַקן זעט מען ווי די ציין זיינען איהם פאַרשטשימעט. וואָס זעהט ער דאָרטן מיט זיינע פאַרמאַכטע אויגן? די דערמאָרדעטע טעכטער זיינע, די אייניקלאַך וואָס וואַלגערן זיך הונגעריגע מיט איהם אין געטאָ? דעם גאַנצן אידישן בראָך און יאָמער וואָס אַרום איהם? און וואָס שטיקט ער דאָרט מיט די צוזאַמענגעהאַקטע ציין?

די מתפּללים הויבן שוין אָן זיך צו וואונדערן, קעפּ הויבן זיך אַרויס פון אונטער די טליתים, פאַרוויינטע אויגן קוקן זיך איבער, מיינען אַז

סאַנֶען איז נישט גוט גֶעוָוארן. אֵיימיצֶער פּרוּבירט מיט דֶער האַנט אַ מינטֶער טהון...

און עֶס דֶערהֶערט זיך סאַנֶעס קול, און עֶר לָאזט אַרוֹיס אַ בּיטֶערן אוֹי, אוֹי, אוֹי! און נישט אוֹיפהוֹיבּנדיג דֶעם קאָפּ פון סטֶענדֶער, און אַזוֹי ווי פאַרגֶעסנדיג אַז עֶר איז אַרוּמגֶערינגֶלט מיט אַ עֵדָה אידן, נאָר אַזוֹי ווי עֶר וָואלט גֶערֶעדט צוּ אַ דֶערבּייאיגן, האָט עֶר גֶענוּמֶען רֶעדן גָאר אידיש! עֶר האָט אַרוֹיסגֶעלֵייגט אַ פָּסוּק פון מַחזוֹר, און אַרײַנגֶעטַעגֶהט צוּריק אין דֶעם פָּסוּק אַריין טַעֲנוֹת אין אידיש...

עֶר האָט גֶעהאַלטן בּײַ "אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ", און דָא האָט זיך עֶס אָנגֶעהוֹיבּן...

אוֹי, אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ, דוּ האָסט אוּנז דָאך אוֹיסדֶערוויילט, טָא זָאג פאַרוָואס?

אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ, אוֹיבּ דוּ האָסט אוּנז ליבּ, טָא ווי קֶענסטוּ עֶס דֶערלָאזן?

וְרָצִיתָ בָּנוּ, אוֹיבּ דוּ האָסט אוּנז טאַקֶע גֶעוָואלט, טָא פאַרוָואס קוּמט עֶס אוּנז?

וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת, אָט זַיינֶען מִיר עֶס דֶערְהוֹיבְּן, בַּיי אַזוֹי פִיהל צָרוֹת, אַזוֹי פִיהל פַּיין?

וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ, דוּ הָאסְט אוּנְז גֶעהֵיילִיגְט מִיט דַיינֶע מִצְוֹת, אָבֶּער וָואס קוּמְט אַרוֹיס, אַז מֶען לָאזְט אוּנְז נִישְׁט מְקַיֵּים זַיין דַיינֶע מִצְוֹת?

אָבֶּער אַז וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ, ווִיבַּאלְד דוּ הָאסְט דַיין הֵיילִיגְן נָאמֶען אוֹיף אוּנְז גֶערוּפְן — טָארְן מִיר דָאךְ נִישְׁט אוּמְקוּמֶען!...

אַזוֹי הָאט זִיךְ סַאנֶע אוֹיסְגֶע׳טַעְנָה׳ט מִיט גָ־ט...

אוּן דִי מִתְפַּלְּלִים הֶערְן. אַנְדֶערֶע זַיינֶען אַ בִּיסְל בְּרוֹגֶז וָואס עֶר הָאט מַפְסִיק גֶעוֶוען, אָבֶּער זֵיי הָאבְּן פַארְשְׁטַאנֶען. עֶס אִיז סַאנֶען אִיבֶּערְגֶעלָאפְן דָאס הַארְץ... עֶר הָאט גֶעמוּזְט צוּלֵייגְן אֵייגְנְס צוּ דִי אַלְטֶע תְּפִלּוֹת... אַז מֶען הָאט גֶעעֶנְדִיגְט דִי שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה, הָאט אֵיימִיצֶער פוּן דְרוֹיסְן אַרַיינְגֶעשְׁרִיגְן: "אִידְן, מֶען כַאפְּט צוּם אַעֶרָאדְרַאם!" בַּאלְד אִיז אַ צְוֶוייטֶער אַרַיינְגֶעפַאלְן, וָואס הָאט שׁוֹין קְלָארֶער דֶערְצֵיילְט: בַּיים אַעֶרָאדְרַאם, וואו אִידְן הָאבְּן גֶעאַרְבֶּעט,

האָבּן צו דֶער נאַכט־שִׁיכט זיך גֶעדאַרפּט מֶעלדן פִינף הונדֶערט אידן און עֶס זַיינֶען גֶעקוּמֶען נָאר דרַייסיג. האָט דֶער נַאצִישֶׁער עֶלטסטֶער גֶעשִׁיקט זָאגן: אויבּ די צָאל אידן וֶועט נישט זַיין צוגֶעשטֶעלט בּיז צְוויי שָׁעָה, קוּמט עֶר מַאכן "אָרדֶענוּנג" אין גֶעטָא...

אַ נַייעֶר שרֶעק האָט זיך גֶעלֵייגט אויף אַלֶעמֶען. אָבֶער קֵיינֶער האָט נישט גֶעוואַגט צוּ פַארלָאזן דֶער עֶרשטֶער דָאס דַאוונֶען. נָאר סַאנֶע האָט זיך אויסגֶעדרֵייט צוּם עוֹלָם און גֶעזָאגט: איך גֵיי, עֶס איז אַ מִצְוָה צוּ רַאטֶעוֶוען אידן פון טויט.

דֶער זֶעכציג־יֶעהריגֶער איד האָט קוים גֶעשלֶעפּט די פיס מיט די הילצֶערנֶע שִׁיך איבֶערן לַאנגן בּלָאטיגן וֶועג פון גֶעטָא צום אַרבֶּעט פּלַאץ. עֶר איז גֶעגַאנגֶען און גֶעזָאגט די וַוייטֶערדיגֶע תְּפִילוֹת, וָואס זַיינֶען גֶעבּליבּן נישט דֶערזָאגט אין טָהֳרָה־שטיבּל, און פינף הונדֶערט אידן זַיינֶען גֶעגַאנגֶען און האָבּן איהם נָאכגֶעזָאגט.

סַאנֶע האָט אָפּגֶעאַרבֶּעט אַ גַאנצֶע נַאכט. פון דֶער אַרבֶּעט האָט מֶען איהם שוין גֶעבּרַאכט אויף

די הֶענְט. דֶעם זֶעלְבְּן טָאג אִיז עֶר נִפְטַר גֶעוָואוֹרְן.

מוֹצָאֵי יוֹם כִּפּוּר הָאט מֶען אִיהם גֶעבְּרַאכְט צוּ קְבוּרָה.

— אַ הֵיילִיגֶע נְשָׁמָה, עֶר אִיז גֶעוִויס גְלַייךְ אִין גַן־עֶדֶן אַרַיין — הָאט אֵיינֶער בַּאמֶערְקְט...

— אוֹיבּ נִישְׁט נָאךְ הֶעכֶער — הָאט אוּנְטֶערְגֶעכַאפְּט אַ צְוֵוייטֶער...

צְוֶועלְף אַ זֵייגֶער

דָאס לֶעבְּן אִין דִי קָאנְצֶענְטְרַאצְיֶע לַאגֶערְן אִיז גֶעוֶוען סַיי פִּיזִיש און סַיי מָארַאלִיש — גַייסְטְלִיךְ אוּנְעֶרְטְרֶעגְלִיךְ, מֶען הָאט דָארְט גֶעלֶעבְּט וְוי ווילְדֶע חַיוֹת אִין דִי קְלַאטְקֶעס, טְרַאכְטְנְדִיג נָאר וְוי אַזוֹי צוּ פַארְשַׁאפְן זִיךְ, אָדֶער אִין דֶער לַאגֶער־שְׁפְּרַאךְ גֶעזָאגְט "אָרְגַאנִיזִירְן", עֶס הֵייסְט פָּשׁוּט גַנְבֶ'נֶען נָאךְ אַ בִּיסְן בְּרוֹיט אָדֶער אַ פָּאר לֶעפְּל וַואסֶערְדִיגֶע זוּפּ, בִּכְדֵי אַזוֹי אַרוּם צוּ קֶענֶען שְׁטִילְן דֶעם הוּנְגֶער. אַ שְׁטִיקְל בְּרוֹיט און נָאךְ אַ פָּאר לֶעפְּל זוּפּ אִיז גֶעוֶוען פָּשׁוּט דֶער אֵיינְצִיגֶער אִידֶעאַל פַארְן רוֹב פוּן אוּנְזֶערֶע לַאגֶער־מֶענְטְשְׁן, וֶועלְכֶע הָאבְּן זִיךְ כְּלוֹמֶר'שְׁט אַיינְגֶעבִּילְדֶעט, אַז אַזוֹי אַרוּם וֶועט זֵיי גֶעלִינְגֶען וָואס לֵיינְגֶער אוֹיסְצוּהַאלְטְן און אֶפְשֶׁר נָאךְ אַמָאל אִיבֶּערְלֶעבְּן הִיטְלֶער'ן, און דֶער דָאזִיגֶער אוּמְגֶעהוֹיעֶר אִינֶערְלִיכֶער דְרַאנְג און שְׁטַארְקֶער ווילְן צוּ

פַארְבְּלַייבְּן לֶעבְּן, אִיז גֶעוָוארְן טִיף אַיינְגֶעבַּאקְן בַּאוואוּסְטְזִינִיג אִין יֶעדְן פוּן אוּנְז, כָאטְש אוֹיף טְרִיט אוּן שְׁרִיט הָאט מֶען גֶעזֶעהן דֶעם טוֹיט פַאר דִי אוֹיגְן.

דֶער מֶענְטְש אִין קָאנְצֶענְטְרַאצְיֶע לַאגֶער אִיז גֶעוָוארְן ווִי אַ חַיָה, פַארגֶעסְנְדִיג לַחֲלוּטִין אִין אַלֶעמֶען אוּן אַלֶעס וָואס אִיז פַארַאן דֶערְהוֹיבֶּעֶנֶער אוֹיף דֶער וֶועלְט, עֶס זַיינֶען אָבֶּער אוֹיךְ גֶעוֶוען אִין דִי קָאנְצֶענְטְרַאצְיֶע לַאגֶערְן מָאמֶענְטְן, וֶוען אָט דִי מֶענְטְשְׁן־חַיוֹת הָאבְּן זִיךְ מִיטְאַמָאל דֶערְמַאנְט אִין זֵייעֶר אָפְּשְׁטַאמוּנְג אוּן אַז זֵיי זַיינֶען פָארְט מֶענְטְשְׁן. טְרָאץ דִי אַלֶע דוּרְכְלֶעבֶּענִישְׁן.

אוּן אָט אַזֶעלְכֶע מָאמֶענְטְן פְלֶעגְן אָפְט פַּאסִירְן אִין דִי יָמִים נוֹרָאִים טֶעג אוּן הוֹיפְּטְזֶעכְלִיךְ פַאר יוֹם כִּפּוּר. יוֹם כִּפּוּר פְלֶעגְט אֲפִילוּ אִין דִי קָאנְצֶענְטְרַאצְיֶע לַאגֶערְן נִישְׁט פַארְבַּיי גֵיין גְלַאט אַזוֹי זִיךְ, ווִי אַלֶע גֶעווֶיינְלִיכֶע טֶעג פוּן אַ גַאנְץ יָאהר, אָדֶער סְתָּם אַנְדֶערֶע יָמִים טוֹבִים, נָאר עֶס פְלֶעגְט אַרוֹיסְרוּפְן אַ גֶעווִיסְן טִיפְן אָפְּקְלַאנְג אוּן סְפֶּעצְיֶעלֶע פַארְאִינְטֶערֶעסִירוּנְג אֲפִילוּ בַּיי דִי גָאר

אַלְטֶע קאַצֶעטְנִיקֶעס, וָואס הָאבְּן שׁוֹין דָארְט גֶעשְׁמַאכְט אַ שֵׁיינֶע פָּאר יָאהר. דֶער דָאזִיגֶער הֵיילִיגֶער טָאג פַארְמָאגְט שׁוֹין אִין זִיךְ אַ מִין טְרַאדִיצְיָאנֶעלֶע מַאגְנֶעטִישֶׁע צוּצִיהוּנְגְס קְרַאפְט, אֲפִילוּ בַּיי דִי יֶענִיגֶע וָואס זַיינֶען אַ גַאנְץ יָאהר וַוייט פוּן אִידְן אוּן אִידִישְׁקַייט.

אַ סְפֶּעצְיֶעלְן טִיפְן אַיינְדְרוּק, נָאךְ הַיינְט פְּרִישׁ אִין מַיין זִכָּרוֹן, הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אוֹיף מִיר דֶער לֶעצְטֶער יוֹם כִּפּוּר אִין טְרוֹיעֶרִיג בַּארִיהמְטְן טוֹיטְן לַאגֶער אָשְׁוִויעֶנְטְשִׁים אִין יָאהר תש״ה, אוּן דָאס טַאקֶע צוּלִיב אֵיינִיגֶע וִויכְטִיגֶע גֶעשֶׁעהֶענִישְׁן.

אִין יֶענֶעם יָאהר הָאבְּן דִי נַאצִים ימ״ש גֶעהַאט פַארְשְׁלֶעפְּט קֵיין אָשְׁוִויעֶנְטְשִׁים צֶעהנְדְלִיגֶער טוֹיזְנְטֶער אוּנְגַארִישֶׁע אוּן קַארְפַּאטְן-רוּסְלַאנְדֶער אִידְן, פוּן וֶועלְכֶע דֶער גְרֶעסְטֶער טֵייל זַיינֶען גֶעוֶוען שְׁטַארְק פְרוּם אוּן הָאבְּן נָאךְ סַךְ-הַכֹּל מִיט אַ יָאהר צוּרִיק, צוּזַאמֶען מִיט זֵייעֶרֶע פַאמִילְיֶעס, הֵיילִיג גֶעפַּייעֶרְט דֶעם יוֹם הַקָּדוֹשׁ. גְרַאדֶע צוּ יֶענֶער צַייט זַיינֶען צוּ אוּנְז אִין טוֹיטְן לַאגֶער, וואוּ דִי קוֹימֶענְס פוּן דִי פַייעֶר קְרֶעמַאטָארְיֶעס הָאבְּן אָן

אויפֿהער טאָג און נאַכט, אָן איבעררײַס, אַרויסגעשפּיגן וואָלקנס רויך, דערגאַנגען אויסערגעוויינלעכע פֿרייליכע ידיעות, אַז די פֿרײַע פֿעלקער האָבן ענדלעך אָנגעהויבן דעם אַזוי לאַנג דערוואַרטעטן צווייטן פֿראָנט, און זײַנען שוין אויך אַרײַנגעדרונגען טיילווייז אויף דער פֿראַנצויזישער טעריטאָריע. דאַמאָלס טאַקע האָט זיך אין אונדז דערוועקט די האָפֿנונג, אַז אפֿשר וועלן מיר פּאַרט אײניקן באַפֿרײַט ווערן פֿון גיהנום. און מיר האָבן שוין צו יענער צײַט, אַרומגעצוימט מיט דאָפּלטע עלעקטרעזירטע דראָטן, דאָך געפּיהלט אין דער אכזריש, בעסטיאַלישע, מערדערישע פּנימער, וואָס האָבן אונדזער לאַגער געהיט, אַז היטלער האַלט שוין גאָר נאָענט בײַם פֿאַרשפּילן די מלחמה.

דאָס האָט אויף אונדז אַרויפֿגעוואָרפֿן אַ טויט־שרעק פּאַניק, ווײַל די נאַציס האָבן אונדז כּסדר געזאָגט און געוואָרנט, אַז די מלחמה וועט זיך ענדיגן צוועלף אַ זייגער, אָבער אונדז וועלן זיי אומברענגען די לעצטע פֿינף מינוט פֿאַר צוועלף, און געגלויבט האָבן מיר זייער שטאַרק אין די

דָאזִיגֶע וֶוערְטֶער, וַוייל אוּנְזֶערֶע בִּיז אִיצְטִיגֶע טְרוֹיעֶרִיגֶע עֶרְפַאהרוּנְגֶען מִיט דִי נַאצִי־מֶערְדֶער הָאט אוּנְז אִיבֶּערְצַייגְט, אַז זֵיי זַיינֶען טַאקֶע עֶס פֶּעהִיג מִיט אוּנְז טְהוּן, אוּן אִין אַזַא פְּסִיכִישׁ־דֶערְשְׁלָאגֶענֶע, פֶּעסִימִיסְטִישֶׁע אַטְמָאסְפֶערֶע, הָאבְּן מִיר עֶמְפְּפַאנְגֶען דֶעם לֶעצְטְן יוֹם כִּפּוּר אִין יָאהר תש״ה, אִין אָשְׁוִויעֶנְטְשִׂים.

שׁוֹין אַ פָּאר טֶעג פַּאר יוֹם הַקָדוֹשׁ, הָאט מֶען אוֹיפְגֶעכַאפְּט אִין דִי לַאגֶער טוּאַלֶעטְן — דָאס אֵיינְצִיגְסְטֶע אָרְט, וואוּ מֶען הָאט זִיךְ גֶעקֶענְט אוֹיסְשְׁמוּעֶסְן אוּן הֶערְן אַ וָוארְט פָּאלִיטִישֶׁע נַייעֶס פוּן דֶער גָארֶער וֶועלְט — גֶעשְׁפְּרֶעכְן צְוִוישְׁן ״יוּנְגֶע קַאצֶעטְנִיקֶעס״, פְּרֶעגְנְדִיג אֵיינֶער דֶעם צְוֵוייטְן, וָואס וֶועט זַיין מִיט יוֹם כִּפּוּר; וואוּ וֶועט מֶען דַאוְונֶען, צוּ וֶועט מֶען גֵיין צוּ דֶער אַרְבֶּעט, אוּן דֶער עִיקָר, ווִי אַזוֹי מַאכְט מֶען מִיטְן פַּאסְטְן.

אוּן דֶער הֵיילִיגֶער טָאג אִיז גֶעקוּמֶען, גְרַאדֶע יֶענֶעם פַארְנַאכְט אִיז דִי זוּהן ווִי סְפֶּעצִיעֶל מִיט כַּוָנָה שְׁנֶעל אָנְגֶעהוֹיבְּן אִיבֶּערְצוּקְלַייבְּן זִיךְ אוֹיף דֶער צְוֵוייטֶער טֵייל עֶרְד־קוּגֶל. עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר בַּיי

דֶער אַרְבֶּעט הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט בַּאמֶערְקְן אַ גֶעוִויסֶע אוּמְגֶעדוּלְדְקַייט אוּן נֶערְוֶויזִיטֶעט פוּן אַ סַאךְ אִידְן, דָאס רוֹב אוּנְגַארִישֶׁע, וָואס הָאבְּן זִיךְ גֶעאַיילְט וָואס גִיכֶער "אַהֵיים" לוֹיפְן אִין דִי לַאגֶער בַּארַאקֶעס, בִּכְדֵי אַרָאפְּשְׁלִינְגֶען דֶעם לִיטֶער וַואסֶערְדִיגֶע זוּפּ אוּן מִיט דֶעם פַּארְפַּאסְטְן, אוּן וְוִי נָאר דִי זוּהן אִיז אוּנְטֶערְגֶעגַאנְגֶען, אִין דְרוֹיסְן הָאט אָנְגֶעהוֹיבְּן טוּנְקְל צוּ וֶוערְן, אִיז מִיטְאַמָאל אִין דִי בַּארַאקֶעס בַּאוואוֹינְט פוּן אִידִישֶׁע קַאצֶעטְנִיקֶעס, עֶנְטְשְׁטַאנֶען אַ אוּמְגֶעהוֹיעֶרֶע בַּאוֶועגוּנְג אוּן אַיילֶענִישׁ, מֶען אִיז גֶעלָאפְן פוּן אֵיין בַּארַאק צוּם צְוֵוייטְן, צוּקֶנְדִיג דִי הַאנְד אֵיינֶער דֶעם צְוֵוייטְן אוּן ווִינְטְשְׁנְדִיק מִיט טְרֶערְן אִין דִי אוֹיגְן, מֶען זָאל נָאךְ דֶערְלֶעבְּן דֶעם קוּמֶענְדִיגְן, שׁוֹין פְרַייעֶן יוֹם כִּפּוּר.

אִין אַ זַייטִיג ווִינְקֶעלֶע פוּן יֶעדְן בַּארַאק הָאבְּן זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעזַאמְלְט אַ הִיבְּשֶׁע צָאל אִידְן אוּן גֶעשְׁטֶעלְט זִיךְ מִיט זֵייעֶרֶע אַזוֹי צוּבְּרָאכֶענֶע, אָנְגֶעוֵוייטָאגְטֶע הֶערְצֶער זָאגְן — אָדֶער בֶּעסֶער אוֹיסְדְרִיקְנְדִיג זִיךְ — אוֹיסְוֵויינֶען מִיט טַייכְן טְרֶערְן דֶעם אַזוֹי הַארְצְרַייסְנְדְן נִיגוּן פוּן כָּל נִדְרֵי, אוּן גֶעדַאוְונְט הָאבְּן דַאמָאלְס אִידְן אָן טַלֵיתִים, אָן

מַחְזוֹרִים אוּן אֲפִילוּ אָן סִידוּרִים — וַוייל דָאס אִיז כִּמְעַט ווי נִישְׁט גֶעוֶועזן אִין לַאגֶער, נָאר גֶעצֵיילְטֶע יְחִידֵי סְגוּלָה הָאבְּן אַזַא יְקַר־הַמְצִיאוּת פַּארְמָאגְט, אוּן אָן דֶעם יַם פוּן דִי יָאהרְצַייט לִיכְט, נָאר אִין דֶער שְׁטִיל אוּן פִינְסְטֶערְנִישׁ, ווי דִי אַמָאלִיגֶע אֲנוּסִים אִין שְׁפַּאנְיֶען, הָאט מֶען מִיט אַ גֶעדְרִיקְטֶער, מַמָשׁ ווי אַ טוֹיטְן־שְׁטִימֶע, נָאכְגֶעזָאגְט נָאכְן שְׁלִיחַ צִיבּוּר אַזוֹי ווי וִידוּי, דִי ווֶערְטֶער פוּן כָּל נִדְרֵי אוּן אַנְדֶערֶע תְּפִילוֹת.

דִי יֶענִיגֶע אִין דִי בַּארַאקֶעס, ווֶעלְכֶע הָאבְּן זִיךְ נִישְׁט אָנְגֶעשְׁלָאסְן מִיט דִי דַאוְונֶערְס זַיינֶען גֶעלֶעגְן אָן בַּאוֶועגוּנְג אוֹיף זֵייעֶרֶע בֶּעטְלַאךְ, אוֹיסְגֶעדְרֵייט מִיט דִי פֶּנִימֶ'ער צוּ דֶער וַואנְד, אַיינְזַאפְּנְדִיג אִין זִיךְ דֶעם הַארְצְרַייסְנְדְן כָּל נִדְרֵי נִגוּן, אוּן שְׁטִילֶערְהֵייט הָאבְּן זֵיי יָאמֶערְלִיךְ אִין זִיךְ גֶעוֵויינְט אוּן ווי שְׁטְרָאמֶען הָאבְּן זִיךְ פוּן זֵייעֶרֶע פֶּנִימֶ'ער דִי גְרוֹיסֶע טְרֶערְן אֵיינֶער נָאךְ דֶעם צְוֵויטְן אַרָאפְּגֶעגָאסְן.

אִין יֶענֶעם כָּל נִדְרֵי אָוונְט הָאט זִיךְ טַאקֶע יֶעדֶער פוּן אוּנְז דֶערְמַאנְט אִין זַיין אַמָאלִיגֶער, חָרוּב־גֶעוָוארֶענֶע הֵיים, זַיינֶע גָאר נָאהנְטֶע, וָואס

זַיינֶען אַזוֹי טְרַאגִישׁ אוּמְגֶעקוּמֶען, און זַיין אִיצְטִיגְן גוֹרָל און דֶער עִיקָר, אַז סוֹף כָּל סוֹף אִיז מֶען דָאךְ נִישְׁט קֵיין גֶעבּוֹירֶענֶע צְוֵויי פִיסִיגֶע ווִילְדֶע חַיָה, נָאר אַ מֶענְטְשׁ מִיט אַלֶע פְרַייעֶ מֶענְטְשְׁן אוֹיף דֶער וֶועלְט גְלַייךְ. דִי אוֹיסֶערְגֶעוֵוינְלִיכֶע גֶעצוּקְטֶע שְׁטִימוּנְג פוּן יֶענֶעם יוֹם כִּפּוּר׳דִיגְן אָוֶונְד אִיז פָּשׁוּט שְׁוֶוער און אוּנְמֶעגְלִיךְ מִיט בְּלוֹיזֶע וֶוערְטֶער צוּ שִׁילְדֶערְן. עֶס דַאכְט זִיךְ, אַז דִי אַמָאלִיגֶע, אוּנְזֶערֶע שְׁפַּאנִישֶׁע אֲנוּסִים, פַארְשְׁטֶעקְט אִין דִי פִינְסְטֶערֶע קֶעלֶערְן, הָאבְּן אַזוֹי טִיף נִישְׁט דוּרְכְגֶעלֶעבְּט און גֶערִיהְרְט גֶעוָוארְן פוּן דֶעם כָּל נִדְרֵי, ווִי מִיר דַאמָאלְס דֶעם לֶעצְטְן יוֹם כִּפּוּר אִין אָשְׁוִויעֶנְטְשִׁים, אִין יָאהר תש״ה.

דוּרְךְ דִי וֶוענְד פוּן דִי בַּארַאקֶעס הָאט זִיךְ דֶער דָאזִיגֶער טוֹיט-שְׁטִילֶער יָאמֶערְלִיכֶער, הַארְצְרַייסְנְדֶער גֶעוֵויין אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען און אָנְגֶעפִיהלְט דִי לוּפְט פוּן אָשְׁוִויעֶנְטְשֶׁער טוֹיטְן-לַאגֶער, צוּנוֹיפְמִישְׁנְדִיג זִיךְ מִיטְן פְרִישְׁן רוֹיךְ פוּן דִי קְרֶעמַאטָארְיֶע קוֹימֶענְס, וָואס הָאבְּן אֲפִילוּ אוֹיךְ דֶעמָאלְט נִישְׁט אוֹיפְגֶעהֶערְט אַיינְצוּשְׁלִינְגֶען זֵייעֶרֶע קָרְבָּנוֹת און אוּנְטֶערְוֶועגְנְס זִיךְ

צונויפגעטראפן מיט די טיפע, לעצטע קרעכצן און שטילע שמע־ישראל אויסשרייען פון אט די מיליאנען מענטשן, וואס זיינען דארט אין די פאר יאהר אומגעקומען, און ערשט איצט איז זיי געלונגען דורכצודרינגען אלע זיבן הימלען און צו דערגרייכן צום כסא הכבוד.

אין יענעם אוונט, ווי מען האט שפעטער אין לאגער דערציילט, זיינען א סאך גוים, וואס האבן געוואוינט צוזאמען מיט די אידן, אויך מיטגעריסן געווארן פון דער נידערגעשלאגענער שטימונג און ביי כל נדרי אויך שטארק מיטגעוויינט.

אויף צו מארגנס, יום כפור באגינען, פונקט פינף א זייגער אין דער פריה, ווען דער טאג האט זיך אנגעהויבן אויסצופיקען און די נאכט פינסטערניש איז ביסלעכוייז פארשוואונדן, האט זיך מיט אמאל געלאזט הערן די הילכיגע שטימע פון לאגער־גלאק, וועקנדיג דער האלב טויטע, אויסגעמאטערטע און מידע מענטשן שקלאפן, צו דער ארבעט פארן זיג פון דעם וועלט מערדער, וואס האט שוין דאמאלס געהאט פארשפילט די מלחמה געגן דער מענטשהייט. בלית־ברירה,

מוֹרָא הָאבְּנְדִיג פַּאר דִי לֶעבֶּעדִיגֶע גֶעבְּרֶענְטֶע צָרוֹת, וָואס דִי נַאצִי רוֹצְחִים פְּלֶעגְן אָנְטְהוּן פַּאר נִישְׁט קוּמֶען צוּ דֶער אַרְבֶּעט, הָאבְּן אוּנְזֶערֶע בְּרִידֶער גֶעכַאפְּט מִיט זִיךְ דָאס בַּאקוּמֶענֶע אִין דֶער פְּרִיה, דָאס שְׁטִיקְל לֶחֶם עוֹנִי, נִישְׁט וֶועלְנְדִיג דָאס עֶסְן, אָבֶּער נִישְׁט קֶענֶענְדִיג דָאס אִיבֶּערְלָאזְן אִין דִי בַּארַאקֶעס צוּלִיבּ דֶעם "לֹא תִגְנֹב", הוֹיפְּטְזִיכְלִיךְ אוֹיךְ אוֹיף אַ בִּיסְן בְּרוֹיט, וָואס אִיז גֶעוֶוען אוּמְגֶעהוֹיעֶר טַייעֶר אוּן גֶעגַאנְגֶען אַרְבֶּעטְן אִין יוֹם הַקָּדוֹשׁ.

דִי נַאצִי־מֶערְדֶער, דִי לַאגֶער אוֹיפְזֶעהֶער, הָאבְּן הַפָּנִים, גוּט גֶעקֶענְט דֶעם אִידִישְׁן לוּחַ אוּן גֶעוואוּסְט, אַז עֶס אִיז יוֹם כִּפּוּר. דִי בְּלוּט דָארְשְׁטִיגֶע מֶענְטְשְׁן חַיָה הָאט מִיט אַ כַּוָנָה גֶעוַוארְט אוֹיף אַזַא גֶעלֶעגְנְהַייט, קֶענֶענְדִיג קְרִיגְן אִין אִיהרֶע הֶענְט אַבִּיסְל פְּרִישֶׁע מֶענְטְשְׁן קָרְבָּנוֹת.

גְרַאדֶע אִין יֶענֶעם יוֹם כִּפּוּר'דִיגְן טָאג אִיז גֶעוֶוען אַ אוּמְגֶעהוֹיעֶרֶע הִיץ אַזוֹי ווִי אִין אַ תַּמוּז־טָאג אוּן הוּנְדֶערְטֶער אִידְן, וָואס הָאבְּן גֶעפַּאסְט, זַיינֶען פָּשׁוּט גֶעפַאלְן פוּן דִי פִיס אוּן מִיט דִי לֶעצְטֶע כֹחוֹת גֶעאַרְבֶּעט, אָבֶּער נִישְׁט גֶעגֶעסְן.

עס איז געווען פשוט א אומבאשרייבליכער טיפער רחמנות געפיהל אנצוקוקן די בלאסע, ווי קאלך־טויטע פנימ׳ער פון יענע איינגע׳עקשנ׳טע אידן, וואס האבן בוכשטעבליך נישט געקענט שטיין אויף זייערע פיס פון הונגער און געוואקלט זיך אזוי ווי זאנגען אויפן ווינט.

דער יצר הרע און דער שטן מקטרג האט בשום אופן זיי נישט געקענט מנצח זיין און באזיגן. זיי האבן געארבעט און דאך געפאסט, און שטייענדיג ביי דער שווערע ארבעט האט נישט איינער פון זיי געמורמלט אין דער שטיל מיטן באקאנטן ניגון, יום כפור׳דיגע תפילות וואס ער האט געדיינקט און געקענט אויף אויסנווייניג.

צוועלף א זייגער, ווען עס איז געווען די מיטאג פויזע, האבן זיך פון אלע ווינקעלעך צונויפגעזאמלט אידן, אוועקשטעלנדיג זיך אונטערן הימל אויפן פרייען פעלד זאגן בצבור ״בראש השנה יכתבון״ און נאך אנדערע אזעלכע תפילות. אט די דאזיגע תפילות פון יענע אידן, אפגעריכט ארום דעם טויטן לאגער אשוויענטשים, האבן זיכער געמוזט מאכן א טיפן

און שְטאַרקן אַיינְדרוק אין הִימְל.

ענְדְלִיךְ, וֶוען די זוהן האט שוין באַווילִיגְט צו פאַרלאָזְן דעם האַלְבְן ערְד־קוּגל, האָבְן די אִידְן ווי טוּיטֶע שאָטְנס, מיט זֵייעֶרֶע לעֶצְטֶע ביסל כֹחוֹת, זיךְ קוים דערשְלעֶפְּט צוריק אין לאַגער אַרַיין. און דאָ האָט מיט אַמָאל מַמָש גֶעשֶעהן ווי אַ נֵס: די זעלְבֶע, כִמְעַט שוין טוּיטֶע מענְטשְן, האָבְן ווי דורךְ אַ צוּיבֶער בַאקוּמֶען פרִישֶע כֹחות און שנֶעל געלָאפְן זוּכְן ערְגֶעץ אין לאַגֶער, הינְטֶער די באַראַקְן אַ ווינְקְל אוּנְטֶערְן בְלויעֶן הימל צו קענֶען דאַוונֶען בְצִבּוּר נְעִילָה, און וֶוער עס האָט דעמָאלְט געזֶעהן אָט די דאָזִיגֶע אַיינְגֶע׳עַקְשְנ׳טֶע פרוּמֶע אִידְן דאַווְנֶען נְעִילָה, איז פשוט מִיטְגֶערִיסְן געוואָרְן פון יענֶער אויסערגֶעוועיינְלִיכֶער גייסְטִיגֶער עַקְשָנוּת און זיךְ אויךְ געמוּזְט דערְנֶענְטֶערְן און צוזאַמֶען העֶלְפְן בעטְן אויף אַ חֲתִימָה טוֹבָה און אַ רַחְמָנוּת׳דיגְן גְזַר־דִין.

און געבעטְן האָבְן מיר דעמָאלְט יענֶעם לעצְטְן יום כפור בַיי נְעִילָה, אוּנְטֶערְן פרַייעֶן הִימְל, פון באַרִיהמְטְן טויטְן־לאַגער אָשְוויעֶנְטְשִים. אַז מיר זאָלְן דערְלעֶבְן אין

קוּמֶענְדִיגְן יָאהר צְוֶועלְף אַ זֵייגֶער פון אוּנְזֶער בַּאפְרַייאוּנְג און נִישְׁט פִינְף מִינוּט פַאר צְוֶועלְף, וְוִי די נַאצִים הָאבְּן גֶעוָואלְט אוּנְזֶער פַארְנִיכְטוּנְג.

און דָאס הָאבְּן מִיר טַאקֶע אוֹיסְגֶעבֶּעטְן אִין יֶענֶעם לֶעצְטְן יוֹם כִּפּוּר, תש"ה אִין אָשְׁוִויעֶנְטְשִׁים.

פִינְפְטֶער קַאפִּיטְל: **נְעִילַת שַׁעַר**

פְּתִיחַת נְעִילָה

וְעִינִיתֶם אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם

דֶער בַּעַל תְּפִילָה פוּן נְעִילָה

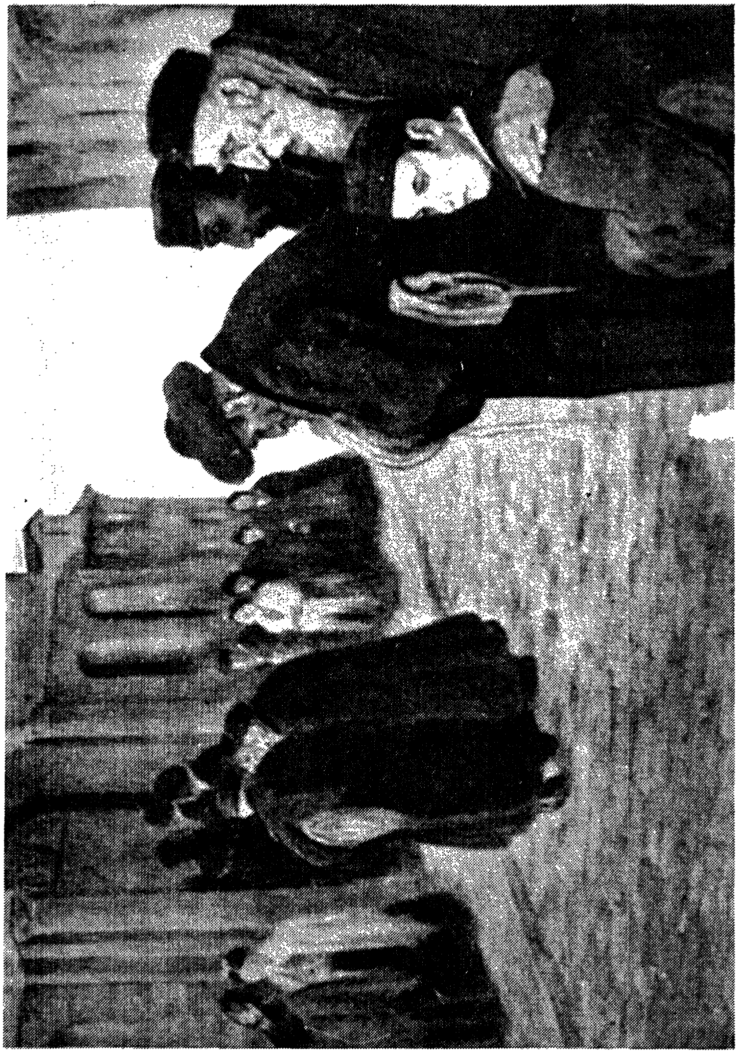

צום שוהל ערב יום כפור

פְּתִיחַת נְעִילָה

אִין דִי אַלְטֶע שׁוּהלְן, אִיבֶּערְהוֹיפְּט אִין וָואלִין און גַאלִיצְיֶען, הָאבְּן זִיךְ גֶעפוּנֶען זֶעלְטְנְסְטֶע אַנְטִיקְן אִין זִילְבֶּער און מֶעשׁ, פוּן הָאלְץ און שְׁטָאפְן. פוּן דִי אַלֶע שַׁאצְבַּארֶע זַאכְן, וֶועלְכֶע אִיךְ הָאבּ גֶעזֶעהן אִין דִי אַלְטֶע שׁוּהלְן, הָאט אוֹיף מִיר דֶעם שְׁטַארְקְסְטְן אַיינְדְרוּק גֶעמַאכְט אַ גֶעוִויסֶער פָּרוֹכֶת, וָואס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין אַ שְׁטֶעטְל אִין וָואלִין. דֶער פָּרוֹכֶת אִיז גֶעוֶוען זֵייעֶר אַלְט. קֵיין קִינְסְטְלֶערִישֶׁע וֶוערְד הָאט עֶר נִישְׁט גֶעהַאט, נָאר דֶערְפַאר אִיז עֶס פֶערְבּוּנְדְן מִיט אַ רִיהְרֶנְדֶע מַעֲשֶׂה פוּן אַמָאלִיגְן אִידִישְׁן לֶעבְּן.

דֶער פָּרוֹכֶת אִיז גֶעוֶוען זֵייעֶר אַ שַׁאצְבַּארֶער. אוֹיף אַ דִיקְן בְּרוֹינֶעם סַאמֶעט אִיז גֶעוֶוען אוֹיסְגֶענֵייט מִיט פֶּערְל: „יוֹם מִיָמִים הוּחַס יוֹם כִּפּוּרִים הַמְיוּחָס”, און אַ בִּיסְל נִידְרִיגֶער — דִי

װערטער: "פּתיחת נעילה". איבער די אױפשריפטן זײנען געװען אױסגעזעצט, אײנגעפּאסט אין גאלד, גרױסע און קלײנע דימאנטן און רובינען.

*

רבּי נחמן פרײדעס איז געװען דער גביר פון שטעטל ד. ער האט געפירט א גרױסן האנדל מיט לײפּציג, געשיקט אהין בריקעס מיט סחורה און פערדינט מטמונים געלד. אזױ װי ער איז געװען נישט קײן אױפגעקומענער עושר, נאר געשטאמט פון רײכע עלטערן און דערצו געװען א גרױסער מיוחס, האט ער זיך אױפגעפירט ברײט און אײדל, װי עס פּאסט פאר א אײנגעפונדעװעטן גביר. ער האט די ערשטע דעה אין אלע קהל'שע ענינים. פלעגט ארױסטרעטן, װען עס איז נױטיג געװען, װי א שתדלן פארן פּריץ, אדער פאר דער מלוכה־מאכט. בײ איהם פלעגט מען אײנלײגן נדן און יתומים־געלד. געהאט האט ער א אפענע האנד: זײן נדבה איז אלעמאל געװען די ערשטע און די שענסטע.

ימים טובים און ימים נוראים פלעגט ער

קויפן די טייערסטע עליות און כבודים. אויף אייניגע פון זיי האט ער געהאט א מין חזקה, איבערהויפט אויף "פתיחת נעילה" יום-כפור. צום ערשטן מאל האט דער פאטער זיינער געקויפט פאר איהם דעם כבוד, ווען ער איז געווארן א חתן. פון דאמאלס אן האט ער אין משך פון כמעט פופציג יאהר איינמאל נישט דורכגעלאזט דעם כיבוד פון "פתיחת נעילה". אין אנהויב האט ער געצאלט פאר דעם איין גילדן, שפעטער האט ער אליין מוסיף געווען, ביז עס האט דערגרייכט צו פיהר גילדן. דער שמש פלעגט אפילו יעדעס מאל פאר נעילה ארויפגיין אויף דער בימה און אויסרופן מיטן סקארבאוון נגון: "פיהר גילדן פתיחת נעילה", נאר דער אויסרוף האט לחלוטין נישט בעדייט, אז איימיצער קען מוסיף זיין און אויסדינגען ביי רבי נחמן'ען זיין כיבוד, דאס וואלט קיינעם נישט געקענט איינפאלן אויפן זינען.

האבן אבער ביי רבי נחמן'ען אויף דער עלטער אנגעהויבן גיין שלעכט די געשעפטן. איינמאל איז ביי איהם געווען א שרפה, דאס

צְווייטֶע מָאל הָאט מֶען אִיהם אָנְגֶעזֶעצְט אוֹיף אַ הִיבְּשְׁן סְכוּם גֶעלְד. ווידֶער אַמָאל אִיז גֶעוָוארְן אַ גְרוֹיסֶער זוֹל, אוּן עֶר הָאט גֶעמוּזְט פַארְקוֹיפְן זַיין סְחוֹרָה בְּחָצִי חִנָם. פוּן יָאהר צוּ יָאהר אִיז אִיהם גֶעגַאנְגֶען אַלְץ עֶרְגֶער אוּן עֶרְגֶער, בִּיז עֶר אִיז גֶעוָוארְן אַ יוֹרֵד, הָאט נִישְׁט גֶעקֶענְט מֶעהר שִׁיקְן קֵיין סְחוֹרָה אִין לַייפְּצִיג, גֶעמוּזְט אָפְּזָאגְן זַיינֶע מְשׁוּלָחִים אוּן דִינֶער אוּן אֲפִילוּ מְצַמְצֵם זַיין אִין דֶער חִיוּנָה. נָאר עֶר הָאט זִיךְ בֶּעמִיהט מִיט אַלֶע כֹּחוֹת צוּ פִיהרְן דֶעם פְרִיהֶערְדִיגְן שְׁטַאט מִיט דִי פַיינֶע נְדָבוֹת אוּן טַייעֶרֶע עֲלִיוֹת. הַגַם אִין שְׁטָאט הָאט מֶען גֶעוואוּסְט, אַז רַבִּי נַחְמָן אִיז אַ יוֹרֵד, הָאט מֶען פוּנְדֶעסְטְוֶועגְן נִישְׁט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ בֶּעצִיהֶען זִיךְ צוּ אִיהם, ווִי צוּם שְׁטָאט גְבִיר.

אִין דֶער צַייט, וֶוען רַבִּי נַחְמָנ'עֶן אִיז גֶעגַאנְגֶען אַלְץ עֶרְגֶער אוּן עֶרְגֶער, הָאט אִין שְׁטֶעטְל אָנְגֶעהוֹיבְּן וַואקְסְן אַ נַייעֶר גְבִיר. דָאס אִיז גֶעוֶועזְן אַ יוּנְגֶערְמַאן, רַבִּי נַחְמָנ'ס אַ מְשָׁרֵת'ס אַ זוּהן. גֶעהֵייסְן הָאט עֶר מָרְדְכַי בֶּענְצִיעֶס, נָאר פַאר זַיין רִשְׁעוּת אוּן גְרָאבְקַייט הָאט מֶען אִיהם גֶעגֶעבְן אַ צוּנָאמֶען: "מָרְדְכַי־הָמָן". וֶוען עֶר אִיז גֶעוָוארְן

שְׁטַארק רַייך, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבְּן אוֹיפְפִיהְרְן זִיךְ וִוי אַ גְבִיר, גֶעקוֹיפְט אַ שְׁטָאט אִין מִזְרַח, אָנְגֶעהוֹיבְּן גֶעבְּן שֵׁיינֶע נְדָבוֹת און מִישְׁן זִיךְ אִין קָהָל'שֶׁע עִנְיָנִים. עֶר הָאט זִיךְ בֶּעמִיהט אִין אַלְץ נָאכְצוּטְהוּן רַבִּי נַחְמָנ'ען.

אַלֶע הָאבְּן גֶעזֶעהן, אַז עֶר פַארְמֶעסְט זִיךְ צוּ פַארְנֶעמֶען רַבִּי נַחְמָנ'ס אָרְט, דֶעם אָרְט פוּן שְׁטָאט־גְבִיר. אַלֶעמֶען הָאט עֶס שְׁטַארְק פַארְדְרָאסְן. נָאר וָואס קֶען מֶען דָא מַאכְן? "וֶוער עֶס הָאט דִי מֵאָה, דֶער הָאט דִי דֵעָה".

וֶוען עֶס אִיז גֶעקוּמֶען יוֹם כִּפּוּר פַאר נְעִילָה, אִיז דֶער שַׁמָשׁ אַרוֹיף אוֹיפְן בִּימָה, און דוּרְכְגֶעזוּנְגֶען זַיין גֶעוֵויינְלִיכְן פִּזְמוֹן: "פִּיהר גִילְדְן פְּתִיחַת נְעִילָה", — הָאט זִיךְ מִיט אַמָאל דֶערְהֶערְט אַ הֵייזֶעריגֶער, עֶנְטְשֵׁיידֶענֶער אוֹיסְרוּף:

— פִינְף גוּלְדְן!

אִיבֶּערְן שׁוּהל הָאט זִיךְ דוּרְכְגֶעטְרָאגְן אַ צִיטֶער. אַלֶע הָאבְּן פַארְשְׁטַאנֶען, וֶוער דָאס הָאט אוֹיסְגֶערוּפְן און אַלֶע הָאבְּן גֶעפִיהלְט, דָאס דֶער

אויסרוף בעדייט, אַז רַבִּי נַחְמָן האלט שוין אַזוי שלעכט, אַז מָרְדְכַי האָט פערלוירן יעדן רעספּעקט צו איהם און וויל בִּפְנֵי כָּל עַם וְעֵדָה דערנידערן איהם און פערנעמען זיין אָרט. די בַּעֲלֵי בָּתִּים זיינען געוועזן שטארק אויפגעבראכט אויף דעם נייעם גְבִיר פאר זיין חוּצְפָּה, נאָר אריינמישן זיך אין דעם ענין האָט קיינער נישט געוואגט. ווען צוויי לייבן ראנגלען זיך, דארף מען שטיין פון דער ווייטן און נישט מישן זיך.

ביי רַבִּי נַחְמָנ׳ען אויפן פָּנִים האָט זיך בּאַוויזן אַ קריינקליכער שמייכל. ער האָט דערפיהלט דעם קלאפּ, וואס ער האָט באקומען פון זיין געגנער, נאָר ער האָט נישט געוואלט זיך אונטערגעבן און האָט שטיל ארויסגערעדט:

— זעקס גילדן...

— צעהן גילדן — האָט אויסגעשריגן מָרְדְכַי.

רַבִּי נַחְמָן איז בּלייך געוואָרן: צעהן גילדן איז פאר איהם שוין געוועזן אַ וויכטיגע מַטְבֵּעַ. נאָר ער

הָאט עֶס נִישְׁט אַרוֹיסְגֶעווִיזְן און ווִידֶער מוֹסִיף גֶעוֶועוֶן אַ גִילְדְן:

— עֶלְף...

— פוּפְצְן גִילְדְן!

און עֶס אִיז אַוֶועק אַ שְׁטַייגֶענִיש. רַבִּי נַחְמָן הָאט מוֹסִיף גֶעוֶועוֶן צוּ אֵיין גִילְדְן, און מָרְדְכַי צוּ פִיהר. רַבִּי נַחְמָן הָאט גֶעפִיהלְט, אַז עֶר אִיז צוּ ווייט פֶערְקְרָאכְן, אַז עֶר אִיז נִישְׁט אִימְשְׁטַאנְד צוּ בֶּעצָאלְן דֶעם אָנְגֶעבָּאטֶענֶעם סְכוּם, נָאר עֶר הָאט פָּשׁוּט נִישְׁט גֶעקֶענְט אָבְּשְׁטֶעלְן זִיךְ. עֶס אִיז גֶעוֶועוֶן הֶעכֶער פוּן זַיינֶע כֹּחוֹת, אָפְּגֶעבְּן דֶעם גֶעגְנֶער, דֶעם עַם הָאָרֶץ און חָצוּף, אַ כִּיבּוּד, וֶועלְכְן עֶר הָאט פוּפְצִיג יָאהר גֶעהַאלְטְן, און עֶר הָאט מוֹסִיף און מוֹסִיף גֶעוֶועוֶן.

עֶנְדְלִיךְ הָאט מָרְדְכַי אוֹיסְגֶערוּפְן הוּנְדֶערְט גִילְדְן!

רַבִּי נַחְמָן הָאט שׁוֹין לַאנְג פֶערְלוֹירְן דֶעם בָּאדְן אוּנְטֶער דִי פִּיס. עֶר אִיז גֶעוֶועוֶן בְּלֵייךְ ווִי קַאלְךְ, און גֶעהַאלְטְן בַּיים חַלְשְׁן. נָאר דִי לִיפְּן

הָאבְּן, גֶעגְן זַיין ווילְן, אַרוֹיסְגֶערֶעדְט:

— הוּנְדֶערְט מִיט אֵיין גִילְדְן...

אִין שוּהל אִיז גֶעוֶוען אַ אֵימָה׳דִיגֶע שְׁטִילְקַייט. אַלֶע הָאבְּן פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז רַבִּי נַחְמָן, אָנְבָּאטְנְדִיג בִּיז אִיבֶּער הוּנְדֶערְט גִילְדְן, אִיז זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ אוּן, אוֹיף וויפְל עֶס אִיז גֶעשְׁטִיגְן דָאס מִיטְגֶעפִיהל צוּם אַלְטְן גֶעפַאלֶענֶעם גְבִיר, אוֹיף אַזוֹי פִיהל אִיז גֶעוַואקְסְן דִי אוֹיפְרֶעגוּנְג גֶעגְן דֶעם אוֹיפְגֶעקוּמֶענֶעם עוֹשֶר פַאר זַיין חוּצְפָּה אוּן אַכְזָרִיוּת. מֶען הָאט גֶעשְׁוִויגְן, אָבֶער דִי מָאס אִיז גֶעוֶוען אִיבֶּערְפוּלְט. עֶס וָואלְט גֶענוּג גֶעוֶוען נָאר אֵיין טְרָאפְּן, אַז דִי אַלְגֶעמֵיינֶע אוֹיפְרֶעגוּנְג זָאל אוֹיסבְּרֶעכְן אִין צָארְנְדִיגֶע קוֹלוֹת אוּן זִידְלֶערַייֶען גֶעגְן מָרְדְכַי־הָמָנ׳עָן.

עֶר הָאט זִיךְ אָבֶער וֶוינִיג גֶערֶעכְנְט מִיט דֶער אַלְגֶעמֵיינֶער שְׁטִימוּנְג. ווִי נָאר רַבִּי נַחְמָן הָאט אַרוֹיסְגֶעזָאגְט: "הוּנְדֶערְט מִיט אֵיין גִילְדְן", הָאט עֶר זִיךְ אַ רִיס גֶעטְהוּן פוּן אָרְט, אַרוֹיפְגֶעלָאפְן אוֹיף דֶער בִּימָה, אַ פַּאטְשׁ גֶעגֶעבְן אִיבֶּערְן טִישׁ אוּן אוֹיסְגֶעשְׁרִיגְן:

— רַבּוֹתַי! איך בּין מוֹסֵר וּמוֹדִיעַ, אַז רַבִּי נַחְמָן הָאט נישט גֶעטָארְט אָנְבָּאטְן אַזַא סְכוּם, ווייל עֶר איז נישט בִּיכוֹלֶת איהם מְסַלֵק צוּ זַיין!

אַזַא בַּאלֵיידִיגוּנְג פַאר דֶעם אַלְטְן חָשוּב׳ן רַבִּי נַחְמָן הָאט די שוּהל נישט גֶעקֶענְט דֶערְלַיידְן. דֶער עוֹלָם איז אוֹיפְגֶעשְפְּרוּנְגֶען פוּן די עֶרְטֶער, אַ לָאז גֶעטְהוּן זיך צוּ דֶער בִּימָה, אוּן עֶס הָאט אוֹיסְגֶעבְּרָאכְן אַ שְטוּרֶעם פוּן גֶעשְרַייעֶן:

— דָאס איז אַ חוּצְפָּה!

— שְפִיכַת דָמִים!

— גְרָאבֶּער יוּנְג!

— אַכְזָר!

״מָרְדְכַי־הָמָן״ איז בַּיי זיך נישט אַרָאבְּגֶעפַאלְן. עֶר הָאט עֶטְלִיכֶע מָאל אַ פַּאטְש גֶעטְהוּן אִיבֶּערְן טִיש אוּן אוֹיסְגֶעשְרִיגְן:

— זָאל רַבִּי נַחְמָן אַלֵיין זָאגְן, אוֹיבּ עֶר איז אִימְשְטַאנְד מָארְגְן צוּ בֶּעצָאלְן הוּנְדֶערְט גִילְדְן? אוֹיבּ עֶר זָאגְט עֶס צוּ, טְרֶעט איך בַּאלְד אָפּ אוּן

לָאז פַאר אִיהם "פְּתִיחַת נְעִילָה".

אִין שׁוּהל אִיז וִוידֶער גֶעוָוארְן טוֹיט־שְׁטִיל. אַלֶע בְּלִיקְן הָאבְּן זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּ רַבִּי נַחְמָנ׳עְן.

דֶערְהֶערְנְדִיג מָרְדְכַי׳ס אוֹיסְרוּף, הָאט רַבִּי נַחְמָן זִיךְ הַאסְטִיג אוֹיפְגֶעהוֹיבְּן אוּן גֶעוָואלְט עֶטְוָואס זָאגְן. נָאר מִיט אַמָאל אִיז בַּיי אִיהם אִיבֶּערְן פָּנִים דוּרְכְגֶעלָאפְן אַ צוּק, דֶער קָאפּ הָאט זִיךְ נִידְרִיג אָנְגֶעבּוֹיגְן אוּן עֶר אַלֵיין הָאט זִיךְ אָנְמֶעכְטִיג אַרָאבְּגֶעלָאזְט אוֹיפְן בַּאנְק אוּן גֶעבְּלִיבְּן זִיצְן מִיט אַ אַרָאפְּגֶעהָאנְגֶענֶעם קָאפּ, ווִי אַ בַּאזִיגְטֶער אוּן אַ פֶער׳מִשְׁפָּט׳עֶר.

מָרְדְכַי־הָמָן אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף דֶער בִּימָה אַ שְׁטָאלְצֶער, מִיט אַ פֶערְרִיסֶענֶעם קָאפּ. עֶר הָאט בַּאפֶעהלֶערִישׁ אַ זָאג גֶעטְהוּן דֶעם שַׁמֶשׁ:

— רוּף אוֹיס, אַז "פְּתִיחַת נְעִילָה" אִיז גֶעבְּלִיבְּן פַאר רַבִּי מָרְדְכַי בֶּענְצֶעס פַאר הוּנְדֶערְט גִילְדְן.

רַבִּי נַחְמָנ׳ס וַוייבּ, שִׁפְרָה־דְבֹרָה, וֶועלְכֶע הָאט אִין דֶער וַוייבֶּערְשֶׁער שׁוּהל גֶעהַאט אַ שְׁטָאט אִין

מִזְרַח, נֶעבְּן פֶענְסְטֶערְל אִין דֶער מַאנְסְבִּילְשֶׁער שׁוּהל, הָאט פוּן דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינוּט אָן זִיךְ גוּט אַיינְגֶעהֶערְט דֶעם גֶערַאנְגְל צְווִישְׁן אִיהר מַאן מִיט מָרְדְכַי־הָמָנ׳עֶן. זִי הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט דִי זֶעלְבֶּע גֶעפִיהלְן, וָואס רַבִּי נַחְמָן, זִי הָאט גוּט גֶעווּאוּסְט, אַז עֶר טָאר נִישְׁט אָנְבָּאטְן קֵיין גְרוֹיסְן סְכוּם. אוּן פוּנְדֶעסְטְוֶועגְן הָאט זִי גֶעצִיטֶערְט, עֶר זָאל נִישְׁט אַנְטְשְׁווִיגְן וֶוערְן אוּן נִישְׁט אִיבֶּערְלָאזְן "פְּתִיחַת נְעִילָה" פַארְן גֶעגְנֶער. יֶעדֶעס מָאל, וֶוען רַבִּי נַחְמָן פְלֶעגְט אָנְבָּאטְן אַ גִילְדְן, הָאט זִי צוּגֶעשָׁאקְלְט מִיטְן קָאפּ, ווִי זִי וָואלְט גֶעבְּן אוֹיף דֶעם אִיהר הַסְכָּמָה אוּן נֶעמֶען אוֹיף זִיךְ אַ טֵייל פוּן דֶער פֶערַאנְטְוָוארְטְלִיכְקַייט.

וֶוען מָרְדְכַי־הָמָן הָאט גֶעמַאכְט דֶעם לֶעצְטְן אָנְפַאל אוּן רַבִּי נַחְמָן הָאט זִיךְ אַרָאפְּגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער בַּאנְק אַ נִידֶערְגֶעשְׁלָאגֶענֶער אוּן אַ בֶּעזִיגְטֶער, אִיז שִׁפְרָה־דְבוֹרָה גֶעבְּלִיבְּן שְׁטֵיין אַ עֶרְשִׁיטֶערְטֶע. נָאר זִי אִיז גְלַייךְ גֶעקוּמֶען צוּ זִיךְ, אָבְּגֶעקֶעהְרְט זִיךְ פוּן פֶענְסְטֶערְל אוּן גֶעשְׁווִינְד אָנְגֶעהוֹיבְּן אַרָאפְּנֶעמֶען פוּן זִיךְ דִי צִירוּנְג: דָאס אוֹיסְגֶעזֶעצְטֶע מִיט דִימַאנְטְן שְׁטֶערְן־טִיכְל, דֶעם גָאלְדֶענֶעם

ציטער־פֶעדער, די לַאנגֶע, דְרַײ־גָארנְדִיגֶע רוּבִּינֶען־אוֹירִינגְלַאךְ און, לְסוֹף, דֶעם פֶּערְמוּאָר מִיט די אַכְט שְׁנִיר גְרוֹיסֶע גֶעצֵײלְטֶע פֶּערְל. זי הָאט עֶס אַלְץ פֶּערְבּוּנְדְן אִין אַ טִיכְל און אַרוֹיסְרוּקְנְדִיג דֶעם קָאפּ פון פֶענְסְטֶערְל, הָאט זי אוֹיסְגֶערוּפְן:

— מַיין גַאנְצֶע צִיהרוּנְג גִיבּ אִיךְ פַאר מַיין מַאנְס "פְּתִיחַת נְעִילָה"!

און זי הָאט אַ וַוארְף גֶעטְהוּן אוֹיפְן טִישׁ פון בִּימָה דָאס טִיכְל מִיטְן צִיהרוּנְג.

דֶער עוֹלָם אִיז שׁוּהל הָאט אִין אָנְהוֹיבּ נִישְׁט פֶערְשְׁטַאנֶען, וָואס דָא אִיז פָּארְגֶעקוּמֶען. נָאר אוֹיף דֶער בִּימָה אִיז אַרוֹיף אַ יוּנְגֶערְמַאן און הָאט אוֹיסְגֶעשְׁרִיגְן:

— רַבִּי נַחְמָנ'ס וַוייבּ הָאט גֶעשֵׁיינְקְט פַאר אִיהר מַאנ'ס "פְּתִיחַת נְעִילָה" אִיהר גַאנְצֶע צִיהרוּנְג!

און פוּנְאַנְדֶערְבִּינְדְנְדִיג דָאס טִיכְל הָאט עֶר גֶענוּמֶען וַוייזְן דֶעם עוֹלָם דָאס צִיהרוּנְג.

דֶער עוֹלָם אִיז גֶעוֶוען אִיבֶּערְרַאשְׁט און עֶנְטְצִיקְט. בַּיי אַלֶעמֶען אִיז וִוי אַ שְׁטֵיין אַרָאפּ פון הַארְצְן. עֶס הָאבְּן זִיךְ דֶערְהֶערְט אויסְגֶעשְׁרֵייעֶן פון פְרֵייד פַאר רַבִּי נַחְמָנֶ'ען און פון נְקָמָה אִיבֶּער מָרְדְכַי־הָמָנ'עֶן. מָרְדְכַי־הָמָן, אַ מְטושְׁטֶעשֶׁער, הָאט אַרויסְגֶעמורְמְלְט:

— אויבּ אַזוֹי, אִיז אַ אַנְדֶער זַאךְ... טְרֶעט אִיךְ אָב רַבִּי נַחְמָנ'עֶן דֶעם "פְּתִיחַת נְעִילָה"...

נָאר מֶען הָאט זִיךְ שׁוין נִישְׁט גֶענויטִיגְט אִין זַיין אָבְּזָאג.

*

אויף מָארְגְן נָאךְ יוֹם כִּפּוּר אִיז וֶועגְן דֶעם עִנְיָן גֶעוֶוען אַ אֲסִיפָה. דִי פֶערְזַאמְלְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים הָאבְּן אַיינְגֶעפונֶען, אַז דָאס צִיהרונג אִיז וֶוערְט צֶעהְן מָאל מֶעהר, ווִי הונְדֶערְט גִילְדְן און הָאבְּן פָארְגֶעלֵייגְט אומְקֶערְן רַבִּי נַחְמָנְס וַוייבּ אִיהר רַייכְן גֶעשַׁאנְק. נָאר דִי הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט עֶס צורִיקְצונֶעמֶען: דָאס, וָואס אִיז גֶעשֵׁיינְקְט גֶעוָוארְן אויף אַ דְבַר־מִצְוָה, נֶעמְט מֶען נִישְׁט צורִיק.

דֶעמָאלְט הָאט דִי אֲסִיפָה אָנְגֶענוּמֶען אַ הַחְלָטָה אַז, כָּל־זְמַן רַבִּי נַחְמָן וֶועט לֶעבְן, זָאל "פְּתִיחַת נְעִילָה" גֶעהֶערְן צוּ אִיהם אָן קֵיין שׁוּם גֶעצָאלְט, אוּן אַז דֶער צִיהרוּנְג זָאל מֶען נִישְׁט פַארְקוֹיפְן, נָאר מֶען זָאל מִיט דִי פֶּערְל, דִימַאנְטְן אוּן רוּבִּינֶען אוֹיסְהֶעפְטְן אוֹיפְשְׁרִיפְטְן אוּן בֶּעצִירוּנְגֶען אוֹיף אַ פָּרוֹכֶת. אוּן דֶעם פָּרוֹכֶת זָאל מֶען אוֹיפְהֶיינְגֶען אוֹיפְן אָרוֹן קוֹדֶשׁ בְּלוֹיז יוֹם כִּפּוּר צוּ נְעִילָה.

די גַאנְצֶע מַעֲשֶׂה מִיטְן גֶעשַׁאנְק פוּן דֶעם צִיהרוּנְג, וְוי אוֹיךְ דִי הַחְלָטָה פוּן דֶער אֲסִיפָה זַיינֶען גֶעוֶוען פֶערְשְׁרִיבְּן "בְּעֵט בַּרְזֶל וְעוֹפֶרֶת" אִין פִּנְקָס, כְּדֵי דָאס זָאל פֶערְבְּלַייבְּן לְדוֹרֵי דוֹרוֹת. דֶער פִּנְקָס אִיז פֶערְבְּרֶענְט גֶעוָוארְן, נָאר דֶער פָּרוֹכֶת אִיז גַאנְץ גֶעבְּלִיבְּן.

וְעִינִיתֶם אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם

דֶער גְבִיר רַבִּי יִשְׂרָאֵל עֶטִינְגֶער, דֶער אֵייגְנְטִימֶער פוּן דֶעם גְרוֹיסְן צוּקֶער־פַאבְּרִיק פוּן זַיין שְׁטֶעטְל אִין גַאלִיצְיֶען מִיט מֶער פוּן הוּנְדֶערְט יָאהר צוּרִיק — הָאט אִיבֶּערְגֶעלֵיינְט דִי בְּרִיוו פוּן זַיין לָאנְדֶענֶער אַגֶענְט, וָואס עֶר שְׁרַייבְּט אַז דִי מַאשִׁינֶען, טוּרְבִּינֶען פַאר זַיין צוּקֶער־פַאבְּרִיק קֶען עֶר קְרִיגְן אוֹיף אַ צֶעהן יֶערִיגְן קְרֶעדִיט, אָבֶּער דִי לָאנְדֶענֶער פַאבְּרִיקַאנְטְן פָאדֶערְן, אַז דֶער בַּאלֶעבָּאס מוּז אַלֵיין קוּמֶען קֵיין לָאנְדָאן מִיט בְּרִיוו אוּן רֶעקָאמֶענְדַאצְיֶעס פוּן בֵּיינְק אוּן זִיךְ זֶעהן מִיט זֵיי... מֶען קֶען דָאךְ נִישְׁט אַרוֹיסְשִׁיקְן מַאשִׁינֶען פַאר דְרַייסִיג טוֹיזְנְט פוּנְט צוּ צָאלְן אִין מֶשֶךְ פוּן צֶען יָאהר, צוּ אַ מֶענְטְש, וָועמֶענְס פָּנִים מֶען הָאט אֲפִילוּ נִישְׁט גֶעזֶען. דֶעם אַגֶענְט׳ס עֵצָה אִיז, אַז דֶער ״הֶער עֶטִינְגֶער״ זָאל זִיךְ אַיילְן אוּן קוּמֶען קֵיין לָאנְדָאן וָואס פְרִיעֶר, אוּן נָאכְדֶעם וִוי

מְען װעט אונטֶערְשְׁרַײבְּן די פַּאפִּירְן װעט מֶען אָנְהױבְּן אַרױסְצושִׁיקְן די מַאשִׁינֶען פַּאר דֶער צוקֶער־פַּאבְּרִיק.

װען רַבִּי יִשְׂרָאֵל הָאט אִיבֶּערְגֶעלֵײנְט די דָאזִיגֶע בְּרִיוו, הָאט עֶר חֲרָטָה גֶעהַאט אויף דֶעם גַאנְצְן עֵסֶק. גֵיי, שְׁלֶעפּ זיך אויף דֶער עֶלְטֶער בִּיז דֶער גְרֶענִיץ, פון דָארְט אִיבֶּער פַארְשִׁידֶענֶע מְדִינות מִיט דֶער בַּאן און עֶרְשְׁט דַאן מִיט אַ שִׁיף קֵיין לָאנְדָאן... פַּאר דֶער גַאנְצֶער צַײט װעט עֶר זַײן אָפְּגֶעריסְן פון אִידִישְׁקַײט, פון אַ מִנְיָן, פון לֶערְנֶען, פון אָפְּהִיטְן שַׁבָּת, און דֶער עִיקָר, פון כַּשְׁרוּת. װאו און װעמֶען קֶען עֶר דָארְטְן גֶעטְרױעֶן בְּנוגֵעַ כַּשְׁרוּת? װינְצִיג װילְדֶע גֶעשִׁיכְטֶעס הָאט עֶר זיך אָנְגֶעהֶערְט װעגְן די אויסְלֶענְדִישֶׁע אִידְן און זֵײעֶר כַּשְׁרוּת!... זָאל עֶס גֵיין... װעט עֶס זַײן אָן די מַאשִׁינֶען...

אָבֶּער בַּאלְד זַײנֶען אָנְגֶעקומֶען זַײן עֶלְטֶערֶער זון און אֵײדִים און הָאבְּן אָנְגֶעהױבְּן אַײנְ׳טַעֲנֶה׳ן: ס׳טַײטְשׁ, אָפְּלָאזְן אַ גָאלְדֶענֶע מֶעגְלִיכְקַײט, װינְצִיג הָאבְּן זֵיי עֶס בַּאצָאלְט בִּיז זֵיי הָאבְּן בַּאקומֶען די דֶערְלױבֶּענִישׁ פון גובֶּערְנַאטָאר צו

בּוֹיעֶן. און אוֹיב עֶס וֶועט זיךְ פַארְצִיעֶן, קֶען נָאךְ קוּמֶען אַ נַייעֶר גוּבֶערְנַאטָאר און צוּרִיקְצִיעֶן און מֶען וֶועט דַארְפְן פוּנְדָאסְנַיי "שְׁמִירְן"... הָאבְּן זֵיי אִיהם אִיבֶּערְגֶערֶעדְט און רַבִּי יִשְׂרָאֵל עֶטִינְגֶער הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף זַיין נְסִיעָה.

בִּיז דֶער גְרֶענִיץ אִיז עֶר גֶעפָארְן ווִי אַ שְׂרָרָה, מִיט זַיין אֵייגֶענֶער קַארֶעטֶע און פִיר פֶערְד. עֶר הָאט זִיךְ אָפְּגֶעשְׁטֶעלְט וואו עֶר הָאט גֶעוָואלְט און אִיז אַרוֹיסְגֶעפָאהרְן וֶוען עֶר הָאט גֶעוָואלְט. זַיין נְסִיעָה אִיז גֶעוֶוען אוֹיסְגֶערֶעכְנְט אַזוֹי אַז צוּ יָמִים נוֹרָאִים זָאל עֶר זַיין צוּרִיק. אָבֶּער ווִי נָאר עֶר הָאט אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט דִי קַארֶעטֶע צוּרִיק אַהֵיים און אִיז אַרִיבֶּער דִי גְרֶענִיץ, אַזוֹי הָאבְּן זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבְּן אַלֶע מִכְשׁוֹלִים. דָא אִיז עֶר גֶעוֶוען עֶטְלִיכֶע מִינוּטְן שְׁפֶּעט נָאךְ דֶער צוּג און דָא אִיז עֶר אַרוֹיף אוֹיף דֶעם נִישְׁט רִיכְטִיגְן צוּג, און מַעֲשֶׂה שָׂטָן, וֶוען עֶר אִיז אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין רָאטֶערְדַאם, הָאט עֶר גֶעקְרָאגְן הִיץ מִיט אַ מִין אוֹיסְשִׁיט אִיבֶּער דֶעם לַייבּ, און כָאטְשׁ דִי הִיץ אִיז שׁוֹין פוּן לַאנְג גֶעהַאט אַוֶועק, הָאט מֶען אִיהם נִישְׁט גֶעלָאזְט אַרוֹיפְזֶעצְן זִיךְ אוֹיף דֶער שִׁיף, בִּיז דִי אוֹיסְשִׁיטוּנְג וֶועט נֶעלָם

װערן. האט ער שוין געדאַרפט האַלטן ראש השנה אין ראַטערדאַם, און ערשט אין מיטן עשרת ימי תשובה איז רבי ישראל עטינגער אין אַ נעפּעלדיגן פרימאָרגן אויסגעשטיגן פון דער שיף אין דער לאָנדענער באַן סטאַנציע.

באַגעגנט האט איהם זײן אַגענט, אַ פּיפּיגער יונגערמאַן, אַ זון פון פּױליש-אידישע אימיגראַנטן, אָבער אַ געבױרענער און אױפגעװאַקסענער אין גלאַזגױ, אַ שטאָט אין ענגלאַנד, װאו מער װי הונדערט אידישע פאַמיליעס האבן נישט געװאױנט און זײ זײנען געװען צוװאָרפן און צושפּרײט איבער דער גאַנצער שטאָט. גערעדט האט דער יונגערמאַן אַ אידיש, װאס איז געװען אױסגעמישט מיט דײטשע און ענגלישע װערטער. זײנע באַגריפן װעגן אידישקײט און אידישע דינים זײנען געװען װי פון אײנעם, װעלכער איז דערצױגן געװאָרן צװישן גוים.

— ידידי, פּאַניע הער, — האט דאס אַגענט שנעל צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ. — איך אַנדערסטענד... אַ כּשר האַוז... װי זײ זאָגן

סְטְרִיקְלִי. אִיךְ וֶועל בְּרֵיינְגֶען מַר. עֶטִינְגֶער אִין אַ אִידִישׁ הַאוּז.

דָאס הוֹיז אִין וֶועלְכְן דֶער אַגֶענְט הָאט אִיהם אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט, הָאט אוֹיף רַבִּי יִשְׂרָאֵל גֶעמַאכְט אַ פַּיינֶעם אַיינְדְרוּק, דִי טְהִירְן הָאבְּן גֶעהַאט מְזוּזוֹת אוּן אִין עֶס צִימֶער הָאט עֶר גֶעזֶען אַ פִינְף־רֶערִיגְן לַייכְטֶער.

אִין אַ וַויילֶע אַרוּם זָאגְט דִי בַּאלֶעבָּאסְטֶע צוּ רַבִּי יִשְׂרָאֵל׳ן:

— אִיךְ גֵיי אִיצְט אִין מַארְק אַרַיין. זָאל מִיר מַר עֶטִינְזְשֶׁער זָאגְן וָואסֶער פְלֵייש עֶר "גְלַייכְט", וֶועל אִיךְ קוֹיפְן פַאר אִיהם.

כָאטְשׁ רַבִּי יִשְׂרָאֵל הָאט זֵייעֶר גֶעוָואלְט עֶסְן אַ הֵיימִישְׁן מָאלְצַייט, וַוייל אוֹיף דֶער שִׁיף הָאט עֶר אוֹיסֶער פְּרוּכְט אוּן טֵיי גָארְנִישְׁט גֶעגֶעסְן, דָאךְ הָאט עֶר זִיךְ אָפְּגֶעהַאלְטְן פוּן עֶסְן אִיצְט פְלֵייש. עֶר הָאט נָאךְ גֶעוָואלְט זֶען אוּן זִיךְ אִיבֶּערְצַייגְן וְוִי אַזוֹי דִי בַּאלֶעבָּאסְטֶע בַּאגֵייט זִיךְ מִיט כַּשְׁרוּת אִין קִיךְ. הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז אַ פָּאר טֶעג וֶועט עֶר עֶסְן מִילְכִיגְס.

װען די באַלעבאָסטע איז געקומען פון מאַרק, איז רבי ישׂראל אַרײַן אין קיך, כּלומר׳שט װאַשן די הענט, און ער האָט געזען װי זי נעמט אַרויס דאָס פֿלייש, װייקט עס איין, און שפּעטער זאַלצט זי עס אויס, אַלץ לויטן דין. האָט עס איהם געפֿעלן װאָס דאָס הויז איז טאַקע אויף אַ אמת כּשר.

אויף מאָרגן װען די באַלעבאָסטע איז געקומען פון מאַרק האָט ער װײַטער געכאַפּט אַ קוק אין קיך זעהן װי די באַלעבאָסטע באַגייט זיך מיטן פֿלייש. ער האָט געזעהן װי זי נעמט אַרויס די פֿלייש, װאַשט עס אַרום, װאַרפּט עס אַרײַן אין טאָפּ און שטעלט עס גלײַך צום קאָכן. פֿאַרװאונדערט ער זיך און פֿרעגט:

— זאָגט מיר, פֿאַרװאָס האָט איהר נעכטן דאָס פֿלייש געװייקט און געזאַלצן און היינט נישט?

— װאָס הייסט? — פֿרעגט איבער די פֿרוי מיט װאונדער — אידיש פֿלייש דאַרף מען אויך כּשר׳ן?

— וָואס מֵיינְט אִיהר — פְרֶעגְט שׂוין רַבִּי יִשְׂרָאֵל אַ דֶערְשְׁטוֹינְטֶער.

— אִיךְ מֵיין צוּ זָאגְן — עֶנְטְפֶערְט דִי פְרוֹי — אַז נֶעכְטְן הָאבּ אִיךְ גֶעקוֹיפְט פְלֵייש בַּיי אַ גוֹי'אִישְׁן "בּוּטְשֶׁער", הָאבּ אִיךְ עֶס גֶעוֵוייקְט, גֶעזַאלְצְן אוּן כָּשֵׁר גֶעמַאכְט. הַיינְט הָאבּ אִיךְ גֶעקוֹיפְט, צוּלִיבּ אַייךְ, בַּיי אַ אִידִישְׁן "בּוּטְשֶׁער". טָא פַארְוָואס זָאל אִיךְ עֶס כַּשֵׁר'ן?

ווי אַ דוּנֶער וָואלְט אִיהם אַ זֶעץ גֶעטְהוּן אִיבֶּערְן קָאפּ, אַזוֹי הָאבְּן אִיהרֶע ווערְטֶער אִיהם גֶעטְרָאפְן. ווי אִין אַ טוּנְקֶעלְן טוּמָאן הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט גֵיין צוּרִיק אִין זַיין צִימֶער.

הֵייסְט עֶס, אַז דִי טֶעלֶער, אֲפִילוּ קַאלְטֶע, פוּן ווֶעלְכֶע עֶר הָאט נֶעכְטְן גֶעגֶעסְן, זַיינֶען טְרֵיף, הָאט עֶר מִיט אַנְגְסְט גֶעטְרַאכְט. אוּן ווֶען נִישְׁט אַ דַאנְק דֶעם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם'ס גְרוֹיסֶע חֲסָדִים, וָואלְט עֶר דָאךְ פָּשׁוּט גֶעגֶעסְן נְבֵלָה. וָואס קֶען מֶען אִיצְט טְהוּן? אָט גֵייט דָאךְ יוֹם כִּפּוּר מִיט פַארְפַאסְטְן... אָפְּפַאסְטְן... אוּן דַאן סוּכּוֹת! ווֶעט עֶר עֶס דַארְפְן אָפְּקוּמֶען אוּן מְכַבֵּד זַיין גָ־ט'ס יָמִים טוֹבִים טַאקֶע

נאָר מיט פּרוכט און טרוקענע בּרויט? װעמען קען מען עס געטרויען? אפשר בּײַ אַ רב! װער קען איהם דען אָנװײַזן אויף אַ ריכטיג־פרומען רב? אפשר זײַן אַגענט, אָדער זײַן בּאַלעבּאָסטע? האָט ער מיט בּיטערניש און שרעק געטראַכט. װײניג װילדע געשיכטעס האָט ער זיך אָנגעהערט װעגן די אויסלענדישע רבּנים?... זײער גאַנצע לומדות בּאַשטײט פון קענען אָפּלערנען אַ שטיקל לוח! בּײַ װעמען װאָלט ער געקענט עסן און זײַן זיכער, אַז ער עסט נישט קײן טריפות? נאָר בּײַ אײנעם... איז איהם אַרויף אויפן געדאַנק. בּײַ משה מאַנטיפּיאַרע׳ן, אויף װעמען מען דערצײלט, אַז אפילו װען ער פאָרט אַרום, פיהרט ער מיט זיך זײַן אײגענעם קוכער און אײגן געפעס, כּדי צו זײַן בּאַװאָרנט און בּאַהיט פון נכשל װערן, חס ושלום, אין טריפות... אָבער װי אַזוי קומט מען צו איהם?

אויך, האָט ער געטראַכט, און אַ רויטקײט פון בּזיון האָט פאַרדעקט זײַן פּנים, ער, ישׂראל עטינגער, דער אײגנטימער פון אַ גרויסן פאַבּריק, בּײַ װעמען עס עסן יעדן טאָג 20־30 אורחים, ער זאָל זיך גײן בּעטן "כּעני בּפּתח", פאַר אַ שטיקל

פְּלַאץ בַּיי אַ פְּרֶעמְדְן טִישׁ. אָבֶּער עֶס אִיז "עֵת לַעֲשׂוֹת לַד'", דָאס אִיז נִישְׁט צוּלִיבּ אִיהם, נָאר צוּלִיבּ אָפְּהִיטְן אוּן מְכַבֵּד זַיין גָ-ט'ס הֵיילִיגֶע יָמִים טוֹבִים.

— אִיךְ וֶועל גֵיין צוּ מֹשֶׁה מָאנְטִיפְיָארִי — הָאט עֶר גֶעזָאגְט צוּ זִיךְ אַנְטְשְׁלָאסְן. גֶעזָאגְט אוּן גֶעטְהוּן.

אִין אַ שְׁטוּנְדֶע אַרוּם הָאט אַ מַאשִׁין צוּגֶעפִירְט רַבִּי יִשְׂרָאֵל'ן צוּם פַּאלַאץ, וואוּ דֶער גְרוֹיסֶער אִידִישֶׁער שַׂר, דֶער פְּרַיינְט אוּן עֵצָה-גֶעבֶּער פוּן דֶער עֶנְגְלִישֶׁער מְלוּכָה, הָאט גֶעוואוֹינְט.

אַ בַּאדִינֶער הָאט אִיהם אַרַיינְגֶעפִיהרְט אִין אַ גְרוֹיסְן זַאל, וואוּ פִיהל מֶענְטְשְׁן זַיינֶען גֶעזֶעסְן אוּן גֶעשְׁטַאנֶען. טֵייל פוּן זֵיי זַיינֶען גֶעוֶוען גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת, דָאס הָאבְּן עֵדוּת גֶעזָאגְט זֵייעֶרֶע פְּרֶעכְטִיגֶע מוּנְדִירְן אוּן דִי פִיהל מֶעדַאלְן אוּן אוֹיסְצֵייכֶענוּנְגֶען.

וִוי נָאר רַבִּי יִשְׂרָאֵל אִיז אַרַיין אִין זַאל, אִיז צוּ אִיהם צוּגֶעגַאנְגֶען אַ יוּנְגֶערְמַאן מִיט קְלוּגֶע אִידִישֶׁע אוֹיגְן, אוּן אִיהם גֶעפְרֶעגְט:

— וָואס אִיז אַײעֶר וואונְש, מַײן הֶער?

— אִיךְ ווִיל זֶעהן דֶעם שַׂר מֹשֶה מָאנְטֶעפִיוֹרִי — הָאט רַבִּי יִשְׂרָאֵל גֶעעֶנְטפֶערְט.

— זַײט אַזוֹי גוּט אוּן זָאגְט מִיר וָואס אַײעֶר פַארְלַאנְג אִיז פוּן "סֶער מָאזֶעס" — הָאט דֶער יוּנְגֶערְמַאן גֶעוָואלְט ווִיסְן.

— דָאס אִיז אַ פֶּערְזֶענְלִיכֶע זַאךְ — הָאט רַבִּי יִשְׂרָאֵל גֶעזָאגְט אוּן אַרוּנְטֶער גֶעלָאזְט דִי אוֹיגְן.

דֶער יוּנְגֶערְמַאן הָאט אִיהם מִיט מִיטְלַייד אָנְגֶעקוּקְט, עֶפֶּעס פַארְצֵייכְנְט אוּן גֶעזָאגְט:

— זִיצְט דָא, אוּן וֶוען מֶען וֶועט אַייעֶר נָאמֶען אוֹיסְרוּפְן, וֶועט אִיהר אַזוֹי גוּט זַיין אוּן אַרַיינְגֶיין אִין טְהִיר — אוּן עֶר הָאט אָנְגֶעוִויזְן אוֹיף דֶער טְהִיר פוּן מֹשֶה מָאנְטֶעפְיָארִיס קַאבִּינֶעט.

וֶוען מֹשֶה מָאנְטֶעפְיָארִי אִיז אַרַיין צוּ זִיךְ אִין קַאבִּינֶעט, הָאט דֶער סֶעקְרֶעטַאר פַאר אִיהם פָארְגֶעלֵייגְט דָאס צֶעטְל פוּן דִי וַוארְטְנְדִיגֶע מֶענְטְשְׁן. אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען צוּ רַבִּי יִשְׂרָאֵל'ס

נָאמֶען, אַ איד פון רוּסְלַאנְד, רוּפְט זִיךְ אָן מֹשֶׁה מָאנְטֶעפְיָארִי:

— מִסְתָּמֶא אַ נְדָבָה. גִיבּ אִיהם וִויפְל דוּ פַּארְשְׁטֵייסְט.

— נֵיין — זָאגְט דֶער סֶעקְרֶעטַאר — אִיךְ דֵיינְק, אַז נִישְׁט נָאךְ אַ נְדָבָה אִיז דֶער אִיד גֶעקוּמֶען. עֶר אִיז זֵייעֶר זוֹיבֶּער גֶעקְלֵיידֶעט, מִיט אֵיידֶעלֶע בַּאנֶעמוּנְגֶען.

— אוֹיבּ אַזוֹי, — הָאט מֹשֶׁה מָאנְטֶעפְיָאֶרִי גֶעזָאגְט — אִיז דָאס אַ מְחַבֵּר פוּן אַ סֵפֶר. טָא לָאז אִיהם אַרַיין וֶוען זַיין רֵייה וֶועט קוּמֶען.

וֶוען נָאךְ צְוֵויי שָׁעָה וַוארְטְן הָאט מֶען זַיין נָאמֶען אוֹיסְגֶערוּפְן, הָאט רַבִּי יִשְׂרָאֵל זִיךְ אוֹיפְגֶעהוֹיבְּן מִיט אַ קְלַאפֶּענִישׁ אִין הַארְצְן אוּן אַ צִיטֶערְנִישׁ אִין זַיינֶע גְלִידֶער. מִיט גְרוֹיס יִרְאַת הַכָּבוֹד אִיז עֶר אַרַיין אִין דֶעם קַאבִּינֶעט אוּן וֶוען עֶר הָאט דֶערְזֶעהן דֶעם גְרַייז גְרוֹיעֶן קָאפּ אוּן מַאיֶעסְטֶעטִישְׁן אוֹיסְקוּק פוּן דֶעם אִידִישְׁן שַׂר, זִיצְנְדִיק אִין זַיין שְׁטוּל מִיט אַ גְרוֹיסֶער, פִּיהר

קאַנטיגע יאַרמעלקע אויפן קאָפּ, האָט רבי ישׂראל דאָס ערשטע געמאַכט די ברכה "שחלק מכבודו לבשׂר ודם" און מיט גרויס דרך ארץ אָפּגעענטפערט: "עליכם שלום" אויף משה מאָנטעפיאָרים באַגריסונג.

— השׂר משה מאָנטעפיאָרי — האָט רבי ישׂראל אָנגעהויבן שטאַרק פאַרוויטלט — איך בין געקומען בעטן אַ גרויסע טובה: — מיר דערלויבן עסן יום טוב בײַ אײַך, און שנעל צוגעגעבן — און איך בין מנדב הונדערט רובל אויף צוטיילן צווישן די נויטבאַדערפטיגע — און ער נעמט אַרויס פון טײַסטער אָנגעפילט מיט באַנקנאָטן, אַ רוסישע "קאַטערינקאַ" פון הונדערט רובל — אַ גרויסע סומע געלט פאַר יענע צײַטן.

— מײַן ליבער איד — האָט משה מאָנטעפיאָרי געזאָגט מיט גרויס וואונדער — פיהל אידן קומען עסן אין מײַן הויז, אָבער קיינער האָט נאָך נישט פאָרגעלייגט אַ נדבה פון הונדערט רובל פאַר מײַן הכנסת אורחים. פאַר הונדערט רובל, דאָס הייסט, פאַר צען ענגלישע פונט, קענט איהר דאָך פּראַווען אַ מלכות׳דיגן יום טוב

אומֶעטום... זָאגְט מִיר וָואס אִיז דִי אורְזַאךְ פון דֶעם.

נֶעמְט רַבִּי יִשְׂרָאֵל און דֶערְצֵיילְט אִיהם דִי גַאנְצֶע גֶעשִׁיכְטֶע וֶועגְן זַיין "שִׁבְרוֹן לֵב" פון עֶסְן פון טְרֵיפָה׳נֶע כֵּלִים וואו עֶר אִיז שִׁיעוּר נִישְׁט נִכְשַׁל גֶעוָוארְן צו עֶסְן נְבֵילוֹת... און אַז אויסֶער אִיהם, הַשַּׂר משֶׁה מָאנְטֶעפְיָארִי, קֶען עֶר נִישְׁט גֶעטְרוֹיעֶן קֵיינֶעם אִין כַּשְׁרוּת... און אויב עֶר זָאגְט אִיהם אָפּ, חַס וְחָלִילָה, וֶועט עֶר דַארְפְן אָפְּקומֶען דִי קומֶענְדִיגֶע יָמִים טובִים מוֹעֲדֵי ה׳ מִיט טְרוּקֶענֶע בְּרוֹיט...

— אויב אַזוֹי — זָאגְט משֶׁה מָאנְטֶעפְיָארִי — זַיינְט אִיהר אַיינְגֶעלַאדְן צו זַיין מַיין פֶּערְזֶענְלִיכֶער גַאסְט ווִי לַאנְג אִיהר וֶועט דַארְפְן בְּלַייבְּן אִין לָאנְדָאן, אָבֶּער דֶער פְרוֹי, וואוּ אִיהר שְׁטֵייט אַיין, זָאלְט אִיהר בַּאצָאלְן פַאר דֶער גַאנְצֶע צַייט, וָואס אִיהר הָאט בְּדֵעָה צו בְּלַייבְּן אִין לָאנְדָאן, אִיךְ ווִיל נִישְׁט קָאנְקוּרִירְן מִיט אַ אָרִימֶע פְרוֹי און צונֶעמֶען אִיהרֶע גֶעסְט און פַּרְנָסָה — הָאט עֶר צוגֶעגֶעבְן מִיט אַ שְׁמֵייכְל. — אִיהר דַארְפְט אִיהר אָבֶּער אויךְ אויסְלֶערְנֶען דִי דִינִים פון

כַּשְׁרוּת און טְרֵיפוֹת, און אִיהר אויף צוּרֶעדְן צוּ בַּייטְן אִיהר גַאנְץ גֶעפֶּעס...

נָאךְ דֶעם זֶעלְבְּן טָאג הָאט רַבִּי יִשְׂרָאֵל מִיט זַיין בַּאגַאזְשׁ זִיךְ אִיבֶּערְגֶעקְלִיבְּן אִין מֹשֶׁה מָאנְטֶעפְיָארִיס פַּאלַאץ. אַ דִינֶער הָאט אִיהם מִיט כָּבוֹד אוֹיפְגֶענוּמֶען און אָנְגֶעוִויזְן אויף זַיין צִימֶער, וֶועלְכֶער אִיז גֶעוֶוען זֵייעֶר רַייךְ אוֹיסְגֶעשְׁטַאט.

צוּ דֶער סְעוּדָה הַמַּפְסֶקֶת הָאט אַ עוֹלָם פוּן אַרִיבֶּער הוּנְדֶערְט מֶענְטְשְׁן זִיךְ אוֹיסְגֶעזֶעצְט אַרוּם טִישׁ. אַלֶע זַיינֶען זֵיי גֶעוֶוען "דַייטְשְׁמֶערִישׁ" גֶעקְלֵיידֶעט. פִיהל הָאבְּן אֲפִילוּ קֵיין "חֲתִימַת זָקָן" נִישְׁט גֶעהַאט. מֹשֶׁה מָאנְטֶעפְיָארִי אִיז גֶעזֶעסְן אוֹיבְּן אָן, און דִי תּוֹרָה און מַאֲמָרִים, וָואס רַבִּי יִשְׂרָאֵל הָאט גֶעהֶערְט בַּיים טִישׁ, הָאט אִיהם פָּשׁוּט דֶערְשְׁטוֹינְט. אִין דֶערְהֵיים בַּיי זִיךְ אִיז עֶר גֶעוֶוען גֶעוואוֹינְט צוּ הֶערְן תּוֹרָה פוּן רַבָּנִים און פוּן אִידְן מִיט שֵׁיינֶע לַאנְגֶע בֶּערְד, אָבֶער אַזַא דַייטְשְׁמֶערִישֶׁער עוֹלָם זָאל זָאגְן תּוֹרָה, וָואלְט עֶר קֵיינְמָאל נִישְׁט גֶעגְלוֹיבְּט, וֶוען עֶר הֶערְט און זֶעהט עֶס נִישְׁט מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוֹיעֶרְן און אוֹיגְן...

נאָך דער סעודה המפסקת זײַנען אַלע אַװעק אין דער שוהל, װעלכע משה מאָנטעפיאָרי האָט געהאַט בײַ זיך אויף זײַן הויף. נאָך כל נדרי און מעריב זײַנען זײ אַװעק, און נאָר משה מאָנטעפיאָרי מיט אַ פּאָר מנינים אידן זײַנען פאַרבליבן זינגען דעם "שיר היחוד" און זאָגן תהלים. רבי ישראל'ן האָט זיך געדאַכט, אַז נישט ער איז אין לאָנדאָן נאָר בײַ זיך אין שטאָט אין זײַן שטיבל, צװישן חסידים... די זעלבע התלהבות... די זעלבע דבקות...

אויף מאָרגן נאָך מוסף װען דער עולם איז געזעסן אָפּגעשװאַכט פון תענית און די תפילות האָט דער שמש אויסגערופן:

— סער משה מאָנטעפיאָרי לאַדנט דעם גאַנצן עולם צו זיך אין הויז אַרײַן.

רבי ישראל, אַלס גאַסט, איז געזעסן נעבן משה מאָנטעפיאָרי, און װען יעדער האָט זיך אויפגעהויבן צו גײן, האָט ער זיך אויך אויפגעהויבן און איז איהם נאָכגעגאַנגען און נאָך זײ אַלע דאַװנערס. זײ זײַנען דורכגעגאַנגען דעם

הויף און אַרײַן אין הויז אין דעם גרויסן עס־צימער, און רבּי ישׂראל האָט מיט גרויס ציטערניש דערזען דעם ריזיגן טיש באַדעקט מיט די באַ׳טעמ׳טסטע, שמעקעדיגסטע מאַכלים, טײַערסטע װײַנען, לעקאַך, און די שענסטע, גלוסטיגסטע פּרוכט.

דער גאַנצער עולם האָט זיך אויסגעזעצט אַרום טיש.

אַ טויטע בלאַסקייט האָט באַדעקט רבּי ישׂראל׳ס פּנים און אַ קאַלטער שװייס האָט אַרויסגעשלאָגן אויף זײַן לײַב. ער האָט געפילט, װי קרעמפּפן נעמען אַרום זײַן האַרץ און אַז אָט, אָט חלש׳ט ער אַװעק...

— רבּונו של עולם — טראַכט ער זיך אין שרעקלעכע אַנגסטן, — װאָס פאַר אַ אידן זײַנען זיי עס, װאָס פאַר אַ מנהגים פאַרמאָגן זיי עס? השׂר משה מאָנטעפיאָרי, װעלכער היט אָפּ אידישקייט און כּשרות, לויט דעם שלחן ערוך, הונדערט פּראָצענט, זאָל גאָר פּראָװען אַ סעודה יום כּפּור נאָך מוסף... און װאָס װעט זײַן אויב

משֶׁה מָאנְטֶעפְיָארִי וֶועט אִיהם מְכַבֵּד זַיין מִיט עֶסְן וָואס זָאל עֶר טְהוּן? זָאל עֶר אֶפְשֶׁר שוֹין אַנְטְלוֹיפְן, אָדֶער עֶר וֶועט הָאבְּן גֶענוּג מוּט אַרוֹיסְצוּגֶעבְּן וָואס אִיהם בְּרוֹיזְט יֶעצְט אוֹיפְן הַארְץ. עֶר פִיהלְט אַז אָט אָט לָאזְן זִיךְ אִיהם אוֹיס דִי כּוֹחוֹת...

— רַבּוֹתַי, — הָאט עֶר דֶערְהֶערְט משֶׁה מָאנְטֶעפְיָארִיס שְׁטִימֶע, — אִין אוּנְזֶער הֵיילִיגֶע תּוֹרָה אִיז גֶעשְׁרִיבְּן, אַז יוֹם כִּפּוּר דַארְף מֶען מְקַיֵים זַיין דֶעם "וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם", פַּיינִיגְן דֶעם נֶפֶשׁ! אוּן אוֹיבּ מִיר זָאלְן זִיצְן אַ גַאנְצְן טָאג אִין שׁוּהל, פַּארְטְהוּן אִין תְּפִילוֹת, קֶען מֶען גְרִינְג פַּארגֶעסְן אִין עֶסְן, דֶער תַּעֲנִית קֶען אַרִיבֶּער אוּמְבַּאמֶערְקְטֶערְהֵייט אוּן דֶעם "וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם" וֶועט מֶען אֲפִילוּ נִישְׁט פִיהלְן. דֶערִיבֶּער הָאבּ אִיךְ אַייךְ אַיינְגֶעלַאדְן צוּ אַ טִישׁ בַּאלָאדְן מִיט כָּל טוּב, כְּדֵי צוּ פִיהלְן דֶעם טַעַם פוּן זֶעהן עֶסְן אוּן גוֹבֵר זַיין דֶעם יֵצֶר־הָרָע אוּן נִישְׁט עֶסְן אוּן מְקַיֵים זַיין דִי עִנּוּיִם פוּן אַ תַּעֲנִית.

— גֶעלוֹיבְּט אִיז גָ־ט אוּן גֶעבֶּענְטְשְׁט זָאלְן זַיין זַיינֶע אֶמֶתֶע גֶעטְרַייֶע דִינֶער! — הָאט רַבִּי

יִשְׂרָאֵל אױסגעשריגן, און נישט קענענדיג אױסהאלטן דעם שאַרפן איבערגאַנג פון גרױסן אַנגסטן צו אומבאַשרײַבליכער דערלײַכטערונג, איז ער אין חלשות געפאַלן...

— אַ איד האָט מקיים געװען דעם "וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשׁוֹתֵיכֶם" "בְּנַפְשׁוֹ וּבִלְבָבוֹ" מיט זײַן גאַנצן װעזן! דערלאַנגט אַ פלעשעלע טראָפּנס פאַר רבי יִשְׂרָאֵל. — האָט משה מאַנטעפיאָרי אױסגערופן.

קומט, רבי יִשְׂרָאֵל, — האָט משה מאַנטעפיאָרי געזאָגט, װען יענער האָט אױפגעעפנט זײַנע אױגן. — קומט, לאָמיר דאַװנען מנחה. איהר האָט כּשר פאַרדינט דעם מפטיר יונה...

דֶער בַּעַל תְּפִילָה פוּן נְעִילָה

דִי תְקוּפָה פוּן דִי קַאנְטָאנִיסְטְן אִיז אֵיינֶע פוּן די שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע תְקוּפוֹת אִין דִי אִידִישֶׁע הִיסְטָארְיֶע. עֶס אִיז בַּאשְׁמִירְט מִיט טְרֶערְן, אוּן אָנְגֶעפִילְט מִיט קִידוּשׁ הַשֵּׁם.

דִי יוּנְגֶע קַאנְטָאנִיסְטְן הָאבְּן זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶוען פַאר אִידִישְׁקַייט, זַיינֶען אַרִיבֶּער שְׁרֶעקְלִיכֶע פַּיינִיגוּנְגֶען אוּן נִישְׁט גֶעלֵייקֶנְט אִין דִי תּוֹרָה הַקְדוֹשָׁה אוּן אִין זֵייעֶר גְלוֹיבְּן. וָואס מֶער מֶען הָאט זֵיי גֶעפַּיינִיגְט אַלְס שְׁטַארְקֶער זַיינֶען זֵיי גֶעוָוארְן אִין זֵייעֶר גְלוֹיבְּן.

דִי קוּמֶענְדִיגֶע עֶרְצֵיילוּנְג וֶועלְכֶע אִיז אַרוֹיסְגֶענוּמֶען פוּן דִי הִיסְטָארְיֶע פוּן יֶענֶע צַייטְן, וֶועט אוּנְז וַוייזְן אֵיין פְּרַט פוּן דֶעם לֶעבְּן פוּן דִי אִידִישֶׁע סָאלְדַאטְן, פוּן דִי קַאנְטָאנִיסְטְן.

דָאס אִיז גֶעשֶׁעהן אִין יָאהר תר״ב. אוּנְטֶער

דֶער הֶערְשַׁאפְט פוּן דֶעם צַאר נִיקָאלַאי הָאט אִין פֶּעטֶערְבּוּרְג נָאךְ נִישְׁט עֶקְזִיסְטִירְט קֵיין שׁוּהל פַּאר אִידְן. אָבֶער דֶער צַאר נִיקָאלַאי דֶער עֶרְשְׁטֶער, דֶער רוּסִישֶׁער קֶענִיג הָאט מַסְכִּים גֶעוֶוען אוֹיפְצוּשְׁטֶעלְן אַ שׁוּהל פַּאר דִי אִידִישֶׁע סָאלְדַאטְן, וֶועלְכֶע גֶעפִינֶען זִיךְ אִין דֶער הוֹיפְּט שְׁטָאט.

נִישְׁט צוּלִיבּ זַיין גוּטְסְקַייט הָאט דֶער גְרוֹיסֶער אַכְזָר, דֶער צַאר מַסְכִּים גֶעוֶוען צוּם שׁוּהל אוֹיפְבּוֹי, נָאר צוּלִיבּ דִי גְרוֹיסֶע עַקְשָׁנוּת פוּן דִי אִידִישֶׁע סָאלְדַאטְן.

דָאס אִיז אָבֶער גֶעוֶוען אַ נֶעבַּאכְדִיגֶער בֵּית הַמִדְרָשׁ, גֶעבּוֹיט פוּן דִיקֶע הֶעלְצֶער אָן קֵיין שׁוּם בַּאפּוּצוּנְג — אָבֶער פַּאר דִי אִידִישֶׁע סָאלְדַאטְן אִיז עֶס גֶעוֶוען אַ פַּאלַאץ, צוּ וֶועלְכְן זֵיי זַיינֶען גֶעקוּמֶען שַׁבָּתִים אוּן יָמִים טוֹבִים אוֹיסְצוּגִיסְן זֵייעֶר בִּיטֶער הַארְץ פַּאר הַקָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

אוּן אוֹיבּ עֶס אִיז גֶעוֶוען אַזוֹי יֶעדְן שַׁבָּת, אִיז דָאךְ יָמִים נוֹרָאִים גֶעוִויס אוּן גֶעוִויס גֶעוֶוען פַּאר יֶעדְן סָאלְדַאט וָואס הָאט נָאר גֶעהַאט אִין זִיךְ אַ אִידִישְׁן פְלַאם, עֶר זָאל זִיךְ קוּמֶען אוֹיסְוֵויינֶען אִין

בֵּית מִדְרָשׁ, צוּ בֶּעטְן און אויספועלן פון בּוֹרֵא כָּל הָעוֹלָמִים, עֶר זָאל אִיהם גֶעבְּן כֹּחַ בַּייצוּשְׁטֵיין דִי אַלֶע שְׁוועֶרע בִּיטֶערֶע נִסְיוֹנוֹת וָואס בַּאנֵייעֶן זִיךְ אוֹיף אִיהם טָאג טֶעגְלִיךְ.

וֶוען עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַז אִידְן פון אַנְדֶערֶע גֶעגְנְדְן, זַיינֶען גֶעוֶוען אִין פֶּעטֶערְבּוּרְג אוֹיף שַׁבָּת און יוֹם טוֹב, זַיינֶען זֵיי אוֹיךְ גֶעקוּמֶען דַאוְונֶען אִין שׁוּהל פון דִי סָאלְדַאטְן.

עֶס אִיז גֶעוֶוען אַ גֶעזֶעץ אִין דֶעם בֵּית מִדְרָשׁ, אַז פַארְן עָמוּד הָאבְּן נָאר גֶעמֶעגְט שְׁטֵיין דִי סָאלְדַאטְן, וַוייל נָאר זֵיי זַיינֶען גֶעוֶוען דִי אֵיינְצִיגֶע וָואס הָאבְּן גֶעקֶענְט זַיין שְׁלִיחֵי צִיבּוּר פַאר זֵייעֶרֶע חֲבֵרִים אִין צָרָה.

אִין דֶעם דֶערְמַאנְטְן יָאהר זַיינֶען גֶעקוּמֶען מִתְפַּלֵּל זַיין אִין דֶעם מִילִיטֶערִישְׁן בֵּית מִדְרָשׁ אַ סַאךְ מֶער אִידְן ווִי אִין דִי אַנְדֶערֶע יָאהרְן. און דִי סִיבָּה דֶערְפוּן אִיז גֶעוֶוען, וַוייל עֶס הָאבְּן זִיךְ דַאמָאלְס גֶעפוּנֶען אִין פֶּעטֶערְבּוּרְג דִי צְוֵויי גְדוֹלִים פון יֶענֶער צַייט, דֶער רֹאשׁ יְשִׁיבָה פון וַואלָאזְשִׁין הַגָּאוֹן רַבִּי יִצְחָק, דֶער זוּהן פון רַבֵּינוּ חַיִּים, דֶער

מְיַסֵד פון די בַארימְטֶע יְשִיבָה און אַ תַלְמִיד פון רַבִּי אֵלִיָהוּ, דֶער ווילְנֶער גָאוֹן, און אויךְ אֵײנֶער פון די צַדִיקֵי הַדוֹר, דֶער בַּעַל "צֶמַח צֶדֶק", דֶער לִיוּבַּאווִיטְשֶער רֶבִּי, דֶער אֵײנִיקְל און מְמַלֵא מָקוֹם פון בַּעַל הַ"תַּנְיָא".

די צְוֵוײ גְאוֹנִים און צַדִיקִים זַײנֶען גֶעקוּמֶען צוּ דֶער הוֹיפְּט שְטָאט וֶועגְן כְּלַל זַאכְן וָואס זַײנֶען גֶעוֶוען הֶעכְסְט וויכְטִיג צוּ עֶרְלֵיידִיגְן. זֵיי הָאבְּן גֶעדַארְפְט עֶרְשַײנֶען פַאר הוֹיכֶע שָׂרִים און גֶעמוּזְט צוּלִיבּ די שְלִיחוּת מִצְוָה פַארְבְּלַײבְּן אויךְ אִיבֶּער יוֹם כִּפּוּר אִין פֶּעטֶערְבּוּרְג. זֶעלְבְּסְט פַארְשְטֶענְדְלִיךְ אַז זֵיי זַײנֶען גֶעקוּמֶען דַאוְונֶען אִין אֵײנְצִיגְן בֵּית מִדְרָש פון שְטָאט, די מִילִיטֶערִישֶע שוּהל.

דָאס בֵּית מִדְרָש אִיז גֶעוֶוען אִיבֶּערְפוּלְט פון עֶק צוּ עֶק. סָאלְדַאטְן אִין פַארְשִידֶענֶע מַלְבּוּשִים הָאבְּן זִיךְ דָארְט אַײנְגֶעזַאמְלְט. אויף זֵײעֶרֶע פְּנִים'ער אִיז גֶעוֶוען אַרוֹיפְגֶעצוֹיגְן דָאס צִיטֶערְנִיש און מוֹרָא. זֵיי הָאבְּן גֶעוואוּסְט אַז יֶעצְט וֶוערְט אַרוֹיסְגֶעגֶעבְּן זֵייעֶר מִשְפָּט, וָואס אִיז דָאךְ בִּיז יֶעצְט אַזוֹי בִּיטֶער און שְוֶוער. זֵיי הָאבְּן גֶעוואוּסְט אַז זֵייעֶר לֶעבְּן שְטֵייט אוֹיפְן וָואגְשָאל און עֶס

װערט אַרויסגעגעבן זייער גורל אויפן קומענדיגן יאהר. זייער גאַנצע האַרץ איז געװען פאַרטאַן אין די טרויעריגע מחשבות. זיי האָבן נישט געהאַט קיין היים, קיין משפּחה. זיי זיינען גענומען געװאָרן אין מיליטער זייענדיג נאָך קליינע קינדער. ביי עטליכע פון זיי איז שוין אַריבער די פינף און צװאַנציג יאָהר, פון יענעם ביטערן טאָג װען זיי זיינען פון זייער מאַמעס שויס אַװעקגעריסן געװאָרן. עטליכע האָבן שוין אַפילו מער געדינט. פיהל פון זיי האָבן שוין נישט געדיינקט זייער היים און עלטערנס הויז, אַפילו דאָס אויסזען פון זייערע עלטערן איז געװען װי פאַרנעפּלט אין זייער זכּרון. זייער געבורטס שטאָט האָבן זיי זיכער נישט געדיינקט, ומכּל שכּן זייער בית מדרש אין די ימים נוראים. אָבער אין האַרצן זיינען זיי געבליבן געטרייע אידן.

איינער פון זיי האָט נאָך געדיינקט דעם געזיכט פון זייער שטאָט רב. דער רב האָט יעדן איינעם געקושט און געהאַלדזט און נישט אויפגעהערט צו װיינען און טרייסטן און װען די אומגליקליכע גרופּע האָבן אָנגעהויבן צו מאַרשירן

— איז ער נאָכגעלאָפן די קינדערלאַך און אַזוי גערעדט צו זיי:

— דער נביא האָט געזאָגט צו זיין פאָלק: "הציבי לך ציונים", איהר קינדער פון אַברהם יצחק און יעקב, דאַרפט אייך מאַכן צייכנס אין אייער שווערע וועג פון קידוש השם. איהר זיינט מחויב, טייערע קינדערלאַך, אָנצייכענען יעדע זאַך וואס פאַסירט מיט אייך מיט די צייכנס פון די תורה. פאַרגעסט נישט דעם וועג אין וועלכן איהר זיינט געגאַנגען ביז יעצט, כדי איהר זאָלט זי טרעפן אם ירצה השם ביים צוריקקומען. אויב מען וועט אייך נישט לאָזן דאַווענען יעדן טאָג, זאָלט איהר נישט פאַרגעסן צו ליינען קריאת שמע דריי מאָל אין טאָג. אויב מען וועט אייך צווינגען צו עסן טריפות — פאַרגעסט נישט אָראָפּצוגיסן פון דעם עסן, דריי לעפלאַך, איהר זאָלט נישט פאַרגעסן אַז איהר האָט געגעסן טריפות און איהר זאָלט נישט אויסזויגן די ביינער פון די טריפות. דאָס זאָלן זיין אייערע צייכנס פאַר אייער וועג.

יאָ, ער געדיינקט דעם רב'ס ווערטער. ער געדיינקט עס נאָך ביזן היינטיגן טאָג, און טראָגט

דֶעם וָואס עֶר הָאט שׁוֹין אַ סַאךְ זַאכְן פַארְגֶעסְן, אָבֶּער דִי צֵייכְנְס צוּם אִידִישְׁן דֶרֶךְ הָאט עֶר נִישְׁט פַארְגֶעסְן, אוּן אָט שְׁטֵייט עֶר אִין בֵּית מִדְרָשׁ נָאךְ פִינְף אוּן צְוַואנְצִיג יָאהר פוּן שְׁמַד אוּן יְסוּרִים, עֶר הָאט נִישְׁט אוֹיף וָואס צוּ הָאפְן, נָאר אַז וֶועט זֵיי וֶועלְן זַיין צוּ אַלְט שׁוֹין צוּם מִילִיטֶער דִינְסְט, וֶועט מֶען זֵיי בַּאפְרַייעֶן. אָבֶּער דַאמָאלְס וֶועלְן זֵיי שׁוֹין זַיין שִׁבְרֵי כֵּלִים, אוּן וֶועלְן נִישְׁט זַיין גוּט פַאר קֵיין שוּם אַרְבֶּעט. זֵיי וֶועלְן פַארְעֶנְדִיגְן זֵייעֶר לֶעבְן אִין עֶפֶּעס אַ "הֶקְדֶשׁ" אָדֶער אִין אַ מוֹשַׁב זְקֵנִים פַאר אָרֶעמֶעלַייט.

דִי בְּכִיוֹת הָאבְן גֶעשְׁפָּאלְטְן דִי וֶוענְט, אָבֶּער מֶען הָאט זֵיי נִישְׁט גֶעשְׁטֶערְט צוּ וֵויינֶען. דִי אָפִיצִירְן וֶועלְכֶע הָאבְן אוֹיף זֵיי גֶעהֶערְשְׁט, הָאבְן גֶעוואוּסְט אַז עֶס אִיז זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ דַאוְונֶען. זֵיי הָאבְן אוֹיךְ גֶעוואוּסְט אַז עֶס אִיז נִישְׁטָא וָואס צוּ הִיטְן אוֹיף דִי אִידִישֶׁע סָאלְדַאטְן, מֶען דַארף נִישְׁט מוֹרָא הָאבְן זֵיי אִיבֶּערְצוּלָאזְן אוּן זֵיי זַיינֶען זִיךְ אַוֶועק. דוּרְכְן גַאנְצְן טָאג הָאט קֵיין אֵיין סָאלְדַאט נִישְׁט פַארְלָאזְט דֶעם בֵּית מִדְרָשׁ. דָאס אִיז גֶעוֶועזְן זַיין גְרוֹיסֶער טָאג. דָא אִיז עֶר אַ בַּאפְרַייטֶער. דָא

זײנען זײנע אויגן לויטער װי זײן האָרץ און זײן גאַנצע זעלע גיט ער איבער דעם דאָזיגן טאָג פאַר זײן באַשעפער.

*

בײַ נעילה איז אַריבער אַ גערודער צװישן דעם עולם.

— עס װאָלט געפּאַסט מכבד צו זײן אײנעם פון די גדולי ישׂראל, װעלכע געפינען זיך יעצט אין בית מדרש. איז עס דען אַ שאלה אַז דער ״צמח צדק״ אָדער דער גאון פון װאָלאָזשין זאָלן צוגײן פאַרן עמוד? אַנדערע קהילות װאָלטן דאָך געגעבן כּל הון שבעולם פאַר אַזאַ גרויסע זכיה!

קײנער איז נישט געװען דערגעגן.

און אָט זײנען צוגעקומען עטליכע סאָלדאַטן און פאַרגעלײגט זײער ביטע, אַז עס װאָלט געװען ריכטיג מכבד צו זײן מיט די תּפילה אײנעם פון די סאָלדאַטן, װײל ער און נאָר ער איז דערצו פּאַסיג אין אַלע געביטן. זײ האָבן דערצײלט אַז קײנער איז נאָכנישט אַריבער אַזאַ גיהנום װי יענער

סָאלְדַאט; עֶר אִיז דוּרְכְגֶעגַאנְגֶען יְסוּרִים אִיבֶּער זַיין גַאנְצְן קֶערְפֶּער אוּן עֶר הָאט נִישְׁט קֵיין אֵיין אֵבֶר וָואס זָאל נִישְׁט הָאבְּן דוּרְכְגֶעמַאכְט יְסוּרֵי אִיוֹב. עֶר — הָאבְּן גֶעזָאגְט דִי סָאלְדַאטְן — הָאט מְקַדֵשׁ גֶעוֶוען שֵׁם שָׁמַיִם וְוִי אֵיינֶער פוּן דִי קְדוֹשֵׁי יִשְׂרָאֵל, אוּן מֶען קֶען נִישְׁט טְרֶעפְן קֵיין צְוֵוייטְן וָואס זָאל זִיךְ אַזוֹי הַאלְטְן אִין גָ־ט אוּן אִין זַיין תּוֹרָה נָאךְ אַזֶעלְכֶע שְׁרֶעקְלִיכֶע פַּיינִיגוּנְגֶען.

אֵיינֶער פוּן דִי סָאלְדַאטְן אִיז צוּגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי גְדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, וֶועלְכֶע הָאבְּן זִיךְ צוּגֶעהֶערְט צוּ דֶעם אַלֶעס אוּן זֵיי גֶעזָאגְט:

— הֵיילִיגֶע צַדִיקִים! בֶּעט פוּן אִיהם עֶר זָאל אַייךְ וַוייזְן זַיין הוֹיט, אוּן אִיהר וֶועט אַיינְזֶעהן אַז עֶר הָאט נִישְׁט קֵיין אֵיין שְׁטְרֶעגֶעלֶע אוֹיף זַיין קֶערְפֶּער וָואס הָאט נִישְׁט קֵיין וואוּנְדְן! עֶס גִיסְט זִיךְ פוּן אִיהם כִּמְעַט אַלְץ בְּלוּט. דִי וואוּנְדְן וֶוערְן פַארְאֵייטֶערְט אוּן פַארְגִיפְטֶעט. זַיין פְלֵייש זֶעט נִישְׁט אוֹיס וְוִי פוּן קֵיין מֶענְטְשׁ, נָאר וְוִי רוֹיעֶ פְלֵייש!

— וֶוער אִיז עֶס אָט דֶער סָאלְדַאט?

— דאַרטן אין ווינקל שטייט ער, אינגאַנצן אַרײַנגעטהון אין זײַן תּפֿילה. זײַנע אויגן זײַנען אַ קוואַל פון טרערן. ער שטייט דאָרט אײַנגעבויגן איבער זײַן מחזור. מיט שוועריגקייט קען ער לייענען דערינען, ווײַל די גאַנצע עבֿרי איז פאַר איהם שווער. ער האָט נישט צופּיל צייט געהאַט צו לערנען אין זײַן יוגנד, און וואָס ער האָט יאָ געלערנט האָט ער אויך פאַרגעסן במשך די אַלע יאָהרן צווישן די גוים. אָבער ער ווייסט אַז השם יתברך טהוט זיך חלילה נישט דערווײַטערן פון איהם. קודם כּל קען ער דאָך אַלע תּפֿילות אויסנווייניג און מכּל שכּן די תּפֿילה פון יום כּפּור. צווייטנס, דער בוחן לבבות וויל דאָך דאָס האַרץ, און ער האָט דאָך מוסר געווען זײַן גאַנצע האַרץ און זײַן בלוט און פלייש פאַרן באַשעפער. ער האָט נישט געלאָזט פאַלן איין טרער פאַר זיך, נאָר אַלעס פאַרן נאָמען פון השם יתברך. ער האָט נישט אַרויסגעלאָזט קיין זיפץ אויף זײַנע ווייטאָגן און שרעקליכע יסורים, נאָר ער האָט געהאַט עגמת נפש, דאָס וויבאַלד מען פייניגט איהם קען ער נישט דינען דעם באַשעפער מיט שמחה. ער האָט איבערגעגעבן זײַן גאַנצן נפש פאַרן באַשעפער און

יֶעדֶע גְלִיד פוּן זַיין קֶערְפֶּער אִיז קוֹדֶשׁ לַה׳.

די מֶענְטְשְׁן זֶעהֶען דָאס נִישְׁט, אָבֶער הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וֵוייס אוּן זֶעט זַיין צוּרִיסֶענֶעם גוּף. די טוֹיזְנְטֶער בַּייטְשְׁן וָואס זַיינֶען אַרִיבֶּער אוֹיף זַיין קֶערְפֶּער הָאבְּן אִיבֶּערְגֶעלָאזְט זֵייעֶרֶע צֵייכְנְס. זָאלְן קוּמֶען די לֶעכֶער אִין זַיין קֶערְפֶּער, דֶער אֵייטֶער, די רוֹיטֶע שְׁטְרַייפְן וֶועלְכֶע צִיהֶען זִיךְ פוּן זַיין קָאפּ בִּיז זַיינֶע פִּיס, אוּן זָאלְן עֵדוּת זָאגְן פַארְן בּוֹרֵא כָּל עוֹלָמִים — אַז עֶר אִיז טְרָאץ דֶעם אַלֶעמֶען גֶעבְּלִיבְּן אַ אִיד, אוּן זַיין גַאנְצֶער בַּאגֶער אִיז נָאר דָאס, אַז עֶר זָאל בְּלַייבְּן אַ אִיד.

נָאךְ אַ זַאךְ וויל עֶר בֶּעטְן, מֶען זָאל אִיהם בְּרֵיינְגֶען צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל. אוּן אוֹיבּ עֶס אִיז אִיהם נָאךְ בַּאשֶׁערְט צוּ לֶעבְּן, זָאל עֶר נָאךְ זוֹכֶה זַיין לֶעבְּן אַלְץ בַּאפְרַייטֶער איד צְוִוישְׁן אִידְן, צוּ קֶענֶען מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגְן נָאךְ זֶעהן אַ עֶכְטֶער אִידִישֶׁער בֵּית מִדְרָשׁ, זִיךְ צוּ פְרֵייעֶן אִין אַ אִידִישֶׁע שִׂמְחָה, מֶער בֶּעט עֶר נִישְׁט.

עֶר הָאט אוֹיפְגֶעהוֹיבְּן זַיין קָאפּ, זַיין פָּנִים אִיז גֶעוֶוען צוּטְרָאגְן. אוֹיפְן עֶרְשְׁטְן בְּלִיק הָאט מֶען

גֶעקֶענְט מֵיינֶען אַז עֶר אִיז זֵייעֶר אַ אַלְטֶער מַאן, אָבֶער וֶוען מֶען הָאט בֶּעסֶער בַּאטְרַאכְט און גֶעזֶען אַז דִי קְנֵייטְשְׁן זַיינֶען נִישְׁט פון עֶלְטֶער נָאר שְׁטִיקְלַאךְ פְּלֵייש וָואס זַיינֶען אַרוֹיסְגֶערִיסְן גֶעוָוארְן מִיט אַ מֶעסֶער און זַיינֶען זִיךְ צוּרִיק בֶּעוָואקְסְן — הָאט מֶען בַּאמֶערְקְט אַז עֶר אִיז גָאר אַ יוּנְגֶער מַאן. זַיין פָּנִים אִיז גֶעוֶוען פוּהל מִיט וַוייסֶע פְלֶעקְן פון וואוּנְדְן וָואס זַיינֶען אַרָאפְּגֶעפַאלְן און פון דִי אוֹיגְן הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזְן פִיהל פון דֶעם טִיפְן צַעַר, וָואס נָאר אִידִישֶע אוֹיגְן קֶענֶען אַרוֹיסְוַוייזְן. עֶר הָאט גֶעהַאט אִין זִיךְ דֶעם פֶעסְטְן בִּטָחוֹן, וָואס נָאר אוֹיגְן פון אַ גֶעלִיטֶענֶער אִיד קֶענֶען דָאס אַרוֹיסְוַוייזְן. עֶס הָאט דִי שְׁטִילֶע אִידִישֶע עַקְשָׁנוּת.

— זָאל עֶר זַיין דֶער שְׁלִיחַ צִיבּוּר בַּיי "נְעִילָה"! — הָאבְּן גֶעפַּסְקְנְט דִי גְאוֹנִים און צַדִיקִים.

דֶער סָאלְדַאט הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעוִויקְלְט מִיט זַיין טַלִית און צוּגֶעגַאנְגֶען צוּם עָמוּד.

אַ שְׁטִילְקַייט פון נְעִילָה צַייט, פון דִי לֶעצְטֶע

מִינוּטְן פַאר נְעִילַת הַשַּׁעַר, הָאט גֶעהֶערְשְׁט אִין דֶער סָאלְדַאטְן שׁוּהל. דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם אִיז גֶעשְׁטַאנֶען מִיט צִיטֶערְנִישׁ אוּן גֶעוַואוּרט צוּם נִיגוּן פוּן חַזָן, אָבֶער עֶר הוֹיבְּט נִישְׁט אָן צוּ זִינְגֶען.

און פְלוּצְלוּנְג דֶערְהֶערְט זִיךְ דָאס קוֹל פוּן דֶעם פַארְפַייְנִיגְטְן סָאלְדַאט, זַיין קוֹל אִיז דִיק אוּן מְגוּשָׁם׳דִיג, אוּן פוּל מִיט פַּיין. דֶער קוֹל הָאט גֶעקְלוּנְגֶען אִיבֶּערְן שׁוּהל. אַלֶעמֶענְס בְּלִיקְן זַיינֶען גֶעפַאלְן אוֹיף אִיהם. טַלֵיתִים זַיינֶען אַרָאפְּגֶענוּמֶען גֶעוָוארְן פוּן דִי קֶעפּ כְּדֵי אִיהם צוּ קֶענֶען בַּאטְרַאכְטְן.

עֶר הָאט אָבֶער דָאס אַלֶעס נִישְׁט גֶעזֶען. עֶר אִיז גֶעשְׁטַאנֶען מִיט פַארְמַאכְטֶע אוֹיגְן. עֶר הָאט גֶעפִילְט דִי קְלֶעפּ פוּן דִי בַּייטְשְׁן אוֹיף זַיין רוּקְן, עֶר הָאט גֶעהֶערְט דִי ווִילְדֶע גֶעשְׁרֵייעֶן פוּן דִי אָפִיצִירְן, וֶועלְכֶע הָאבְּן אִיהם גֶעפַּייְנִיגְט צֶענְדְלִיגֶער יָאהרְן. עֶר הָאט זִיךְ גֶעזֶעהן אִין "קוֹסְטְרוֹי" (אַ מִין פַּייְנִיגוּנְג, וָואס הוּנְדֶערְט מֶענְטְשְׁן שְׁטֵייעֶן אִין אַ רַייה אוּן אַלֶע לָאזְן אוֹיף אִיהם אַרוּיף זֵייעֶרֶע בַּייטְשְׁן אֵיינְס נָאךְ דֶעם צְוֵוייטְן אוֹיף זַיין פַארְבְּלוּטִיגְטְן רוּקְן). אִין זַיין אוֹיעֶר אִיז

אײַנגעקריצט דאָס ווײ געשרײ פון זײַן מאַמען ווען מען האָט איהם פון איהר אַוועקגעריסן.

פאַר זײַנע אויגן זײַנען פאַרבײַ די אַלע נעכט פוהל מיט פאַרצווייפלונגען און האָפענונגען. ער האָט צונויפגעזאַמלט די טרערן — און אַט זײַנען זײ גאַנצע טײַכן.

— און נאָך דעם אַלעמען איז ער דאָך געבליבן אַ איד און דאָ שטייט ער פאַר די תּוֹרָה, און נעבן איהם די גדולי ישׂראל, — זײ וועלן הערן זײַן תּפילה, ווײַל ער האָט זוכה געווען צו זײַן אַ שליח ציבור.

יאָ, יאָ! ער גייט שוין אָנפאַנגען צו דאַווענען אָבער קודם מוז ער עפּעס זאָגן פאַרן באַשעפער. דאָס וועט נישט זײַן אַ תּפילה נאָר אַ קלײנער שמועס... ווײַל ער האָט דאָך נישט קײנעם אויף דער וועלט, מיט וועמען ער זאָל קענען רעדן. אַלעמאָל פלעגט ער שרײַען צום רבונו של עולם. יעצט אַז זײַן לעבן האַלט שוין בײַם פאַרגײן — וויל ער עפּעס זאָגן.

און אַט דערהערט זיך דאָס קול פון דעם

סָאלְדַאט, דָאס רֵיין אִידִישׁ קוֹל:

— רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אָב הָרַחֲמִים וְהַסְלִיחוֹת! גֶעוֵויינְלִיךְ בֶּעטְן מִיר דָאךְ בַּיים דַאוְונֶען אוֹיף בָּנֵי חַיֵי וּמְזוֹנֵי, אַזוֹי וִוי אָבֶּער מִיר זַיינֶען דָאךְ זֶעלְנֶער בַּיי נִיקָאלַאי׳ן, אִיז אוֹיף "חַיֵי" נִישְׁטָא וָואס צוּ בֶּעטְן, וַוייל דֶער טוֹיט אִיז שׁוֹין בֶּעסֶער... אוֹיף "בָּנֵי" הָאבְּן מִיר נִישְׁט וָואס צוּ בֶּעטְן וַוייל מִיר הָאבְּן דָאךְ קֵיין קִינְדֶער נִישְׁט, דֶען מֶען לָאזְט דָאךְ אוּנְז נִישְׁט חַתוּנָה הָאבְּן אֵיידֶער מִיר דִינֶען אָפּ אִין מִילִיטֶער גַאנְצֶע פִינְף אוּן צְוַואנְצִיג יָאהר, אוֹיף "מְזוֹנֵי" הָאבְּן מִיר נִישְׁט וָואס צוּ בֶּעטְן וַוייל חִיוּנָה גִיט מֶען אוּנְז דָאךְ טָאג טֶעגְלִיךְ, דָאס אֵיינְצִיגֶע וָואס מִיר בֶּעטְן בַּיי דִיר, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִיז נָאר:

"יִתְגַדַל וְיִתְקַדַשׁ שְׁמֵיהּ רַבָּא".

אוּן בַּאלְד נָאכְדֶעם הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבְּן זָאגְן דֶעם קַדִישׁ.

מֶען קֶען זִיךְ פָארְשְׁטֶעלְן דֶעם אַיינְדְרוּק, וָואס דִי הַארְצִיגֶע פַּשְׁטוּת׳דִיגֶע תְּפִילָה פוּן דֶעם נִיקָאלַאי׳סְקְן סָאלְדַאט הָאט גֶעמַאכְט אוֹיף דִי

צְווֵיי גְאוֹנִים און צַדִיקִים, וְועלְכֶע זַיינֶען עֶס גֶעקוּמֶען קֵיין פֶּעטֶערְבּוּרְג זִיךְ מִשְׁתַּדֵל זַיין פַאֲרְן שְׁוֶוער גֶעפְּרוּבְטֶע רוּסִישְׁן אִידְנְטוּם, וְועלְכֶע הָאבְּן זִיךְ דֶעמָאלְס מַמֶשׁ גֶעבְּרָאטְן אִין אוֹיסֶערְגֶעוֵויינְלִיכֶע צָרוֹת און עִינוּיִים. דִי פָּשׁוּטֶע הַארְצִיגֶע תְּפִילָה פוּן דִי מְסִירוּת־נֶפֶשׁ׳דִיגֶע זֶעלְנֶער הָאט אַיינְגֶעריסְן הִימְלֶען.